

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V

I IULIE 1938

Nr. 7

MARIA COSMA	Inchinare	I
V. VOICULESCU	Versuri	3
ȘTEFANA VELISAR	Zorka—Biți-Biți—Niță ber- becul	8
CONST. I. NICULESCU	Din lirica latină	23
OVIDIU CONSTANTINESCU	Fundația «Stella Neagoe»	29
ANIȘOARA ODEANU	Versuri	44
ARTUR GOROVEL	Pe vremea dreptului canonic	56
WERNER HEISENBERG	Modificări recente în princi- piile fundamentale ale știin- țelor naturale exacte	85
AL. DUMITRIU-PĂUȘEȘTI	Jorik-Karl Huysmans în lu- mina actualității	100
ION VÎRTOSU	După focul din 1833	117
VLADIMIR STREINU	Recitind pe clasicii noștri: A. I. Odobescu	122
ȘERBAN CIOCULESCU	Octavian Goga	142

C R O N I C I

NOTĂ DESPRE O CARTE DE CĂLĂTORIE de *Mihail Sebastian* (159); «D'ANNUNZIO NECUNOSCUT» de *Mircea Eliade* (166); ALECSANDRI ȘI ITALIA de *Barbu Theodorescu* (171); OLIMPICILE LUI MONTHERLANT SAU FOEZIA SPORTULUI de *Petru Comarnescu* (177); PROBLEME ARDELENEȘTI de *Al. Dima* (182); HANSLICK, PREMERGĂTOR AL UNEI ESTETICI FENOMENOLOGICE de *M. B.* (185); ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE de *D. I. Suchianu* (189); IN JURUL VERSIUNII LATINE A «LETOPIȘTEȘULUI» LUI MIRON COSTIN de *George Constant* (195); CONTRIBUȚIILE INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA de *Ion Popescu* (206); FILMUL CĂLĂTORAT de *Al. Mironescu* (215); OAMENI ȘI ÎNTÂMLĂRI de *V. Vasiliu-Piatra* (219).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2 - 40 - 70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
22, S T R A D A L I P S C A N I, 22
TELEFON 5 - 37 - 77

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.000
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL V, NR. 7, IULIE 1938

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1938

INCHINARE! ¹⁾

Sub drapelul ros de vreme care fâlfâie în zare,
Sub simbolul jertfei, ce din veacuri a 'nchegat
Șirul zilelor de astăzi, amintire și uitare,
Azi, cohortele înalță imnul gândului curat.

În potirul fericirii se strâng picuri clari de rouă...
Se strâng lacrimile, scurse pe obraji de ani cerniți
Și unindu-se în taină dau licoarea vieții nouă
În care se frânge raza sorilor îmbătrâniți.

Toate, astăzi, Majestate, curg în calea vieții Voastre
Ca prinos de jertfă sfântă împletită 'n rugi fierbinți
Azi străjeri și străjerițe duc spre zările albastre
Glasul inimilor, jertfă pe altar de biruinți.

Inchinare Majestate, pretutindeni Vă înalță
Azi, poporul, pentru care ca un soare-ați răsărit.
Inchinare Ție Rege ce ai presărat speranță
Când, pe-aceste plaiuri sfinte cu privirea-ai rătăcit!

Ca atunci elanul nostru, Te mărește — Ți se 'nchină!...
Porțile de Fier îneacă valurile de suferinți!...
Iar Românu 'nalță ruga cu smerenie divină
'Ntruchipând în Tine crezul celor pentru neam jertfiți!

¹⁾ Cu prilejul zilei de 8 Iunie, M. S. Regele a primit din partea străjerei Maria Cosma, elevă în clasa a V-a la liceul „Domnița Ileana“ din Sibiu, urarea pe care o publicăm aici.

Azi, armata alb-a țării Ți-a jertfit prinos de muncă
Ți-a jertfit recunoștință pentru binele obștesc ! . . .
Din ideal călit în soare și din pieptul lui de stâncă
Azi, poporul ridicat-a templul crezului frățesc.

Inchinare, Majestate, închinare străjerească
Iți înalț-a noastre inimi sub drapelul sfârticat !
Crezul pentru Neam și Rege-l vom păstra ca să unească
Șir de veacuri cu ecoul vremii ce s'a depănat !

Sănătate !
MARIA COSMA

SUB FRUNZIȘUL VREMII ȘEZUM ȘI PLÂNSEM

Sub foșnetul vremii umbră adâncă...
Incărunțește lumea, eu mă 'ntomn.
Oameni înveliți în trupuri dorm încă
Zalele zilelor le sună 'n somn.

Fluviul morților curge tăcut
Ostatecii timpului tânjesc pe dune
Spânzură 'n sălcii sacrele strune
Chinuitul chimval, câine bătut.

A, în lepra pustiului de-am putea pierde
Mireasma rasei, tot ce-am ascuns.
Omida tristeții ne-a ros ce-a fost verde
Și 'n fluere, naiuri puhoi ne-a pătruns.

Potere de gânduri s'ațin la rând..
Bat tobele plecării sub zdrențele verii..
Destinul călare în frunte trecând
Cu lancea ne cearcă grosimea durerii.

BALADA DORULUI CU MĂINI LEGATE

Slobod tâlhar rotind prin cetate
Trece dorul cu mâini ferecate
Are picioare de cerb să alerge
Și aprinde umbra pe unde merge.
Zâmbetul, furișă fiară gingașă,
Ochii, cuțite pătrund sub cămașă
Căutătura-i în sân s'adină
Când cuib de jar, când lumină.
In aurul părului sucit belciuge
Se prinde prada și nu mai fuge
Puternica gură cu buze duioase
Sărută carnea până la oase
Galeșul glas, fluer de iele
Intră 'n inimă până 'n plăsele
In turnul pieptului alb stă la pândă
Nesățioasa poftă flămândă
Lângă sufletul ce știe să râvnească
După măsura împărătească . . .

Zi-noapte slobod umblă 'n cetate
Marele fur, cu mâini legate.
Aleargă, ajunge, dă să 'mbrace
Dar nu poate clinti un deget, s'apuice.

S O R A D E L A S C H I T

Ochi codați de dor
Duși la mânăstiri
Țes din gene stor
Vulpeșei priviri.

Cum n'am înțeles
Tremurul lor strâns?
Noți aș fi cules
Agrise de plâns.

V A R A

Cer copleșit de toate faianțele luminii...
Prin tei adânci mireasma captivă doarme, grea...:
O temniță de ramuri fac coamele grădinii
C'abia mai pot pătrunde albinele la ea

Dar a tunat. Zări sparte. Un trăsnet fără veste...
Furtuna se revarsă cât nu mai are loc...
Cresc holde largi de nouri cu mari neghini pe creste
Și spice mlădioase de fulgere se coc.

PRINTRE SEMINȚIILE GÂNDULUI

Printre semințiile gândului, în mers
Singur îți mâni tribul zilelor nomade
Aur și cupole îndărăt s'au șters
Dulci răcori de-avuz, umbra cu naiade. .

Sufletul sub tine și-a plesnit toți caii
Fugărit de leii marelui deșert.
Costeliv, trecutul zace lung în scaii
Dunei, sub cocoșa timpului inert.

A lăsat de-a-lungul scame moi și mițe,
Ulceratul uger nu poți să-i atingi
Amforele albe azi sunt fărâmițe
Și de dorul sării urmele îți lingi.

Târîtor, amurgul gușter de lumină
Intră rece 'n huma zărilor departe. . .
Incheindu-ți cortul veșted pe colină
Sufletul își cere dreptul său la moarte!

V. VOICULESCU

Z O R K A

Avea picioare subțiri și un trup lucios de vioară nouă. Coama și coada se resfirau cu bucurie, în gesturi de ape. Vine ușoare îi cuprindeau capul într'o rețea de simțire; în plasa lor se prinseseră ochii.

Trecuse prin foc mierea și aurul ochilor ei, prin sticlă și cărbune. Erau ca două ceșcuțe fine — pline ochi — cu bogăția, povestea, inima și căldura orientului.

În fiecare nară, inelată negru, pulsa o inimă speriată. Când lipeam palma mea de osul lung al feței, îi ghiceam gândurile și simțeam sub degete tremurând frunzișul vieții.

Fusese cumpărată de tatăl meu dela niște turci din Salonic. Când ne-a adus-o la țară, era un fel de Divă capricioasă (făcuse un raid peste Balcani), mofturoasă la mâncare, enervată de zgomete mici, plictisită de cunoștințe noi.

Avea un fel de a-și pune copitele în iarbă, de-ai fi crezut că în fiecare fir era un suspin.

Intr'o zi, când o dădea la coardă și ea se răsfăța din cale afară, a fost foarte aspru pedepsită, atât de aspru că i-a plesnit pielea subțire.

A cliplit din ochi, ca o fată, și a început să tremure. Apoi s'a smuls din frânghie și a fugit în grădină.

Noi, după ea. În zadar. Trecea ca o furtună, aruncând în urmă bulgări de pământ, flori și crenguțe.

Distrugea straturile, cum ar sparge o femeie nervoasă farfurii smălțuite, cu o vădită plăcere.

Apoi a trecut nebunește în livadă cu riscul să se zdrobească de pomi. « Dacă mai zici o vorbă, sar pe geam », cam așa ceva se citea în linia capului ei frumos.

Am hotărît s'o lăsăm să se liniștească, siguri că instinctul o va readuce la grajd.

A trecut o zi și o noapte, și ea tot în livada mare își ascundea supărarea.

Dimineața — cu pâinea cu unt și cu miere încă în mână — nerăbdătoare, m'am strecurat printre pomi.

Lângă niște pruni — din cei mai gustați de noi — sta și îi aprecia și dumneaiei — Zorka, cu mare poftă, lepădând sâmburii cu îndemănare.

Era toată dungi și rotocoale, zbârlită, cu ochi visători și *veseli*.

Cum m'a zărit, a dat să fugă, apoi, văzând că nu mă mișc, a stat în cumpănă cu ochi de pândă într'ai mei, cât să-i întind — foarte încet — bucata mea de pâine.

Tot foarte încet a întins și ea gâtul, a ridicat buza de sus, și a dispărut felia de pâine, ca o scrisoare într'o cutie de catifea vie.

Pe palma mea parcă se plimbaser un melc uriaș, și — fără să mă mai gândesc — mi-am șters palma de capul ei.

Cum a ajuns capul ei pe pieptul meu, și brațele mele de urechile și gâtul ei, nu știu. Cred că a fost un miracol: acel « coup de foudre » celebru în amor, căzuse din distracție peste noi.

Mă confunda, poate, cu una din turcoaietele copilăriei ei?

Acum o țineam de talie, adică îmi sprijineam brațul de spinarea ei, și ne legănam a prietenie, pe cărarea însoțită care ducea spre casă.

Aveam 13 ani și îl citeam pe Rousseau: am hotărît s'o las liberă în natură (mai bine zis în grădină).

Ii duceam ovăzul în șorț; apa trecea singură pe acolo.

Tatăl meu făcea haz și ne lăsa în pace.

Curând s'a împrietenit și cu verii mei. De cei mari însă tot se ferea.

Se ținea de noi ca un câine bun.

Suia ca o maimuță stărea treptele cerdacului și dădea frumos din cap în fața oglinzii.

Admira, probabil, ce bine îi venea fără căpăstru, cu rochia fantezist țesălată de noi.

Mânca faguri de miere și morcovi și orez, chiar din farfuriile noastre — cu măiestrie și secret întinse în dosul scaunelor. Servitoarea se plângea că e greu de servit masa sub nuc, dacă

iapa e slobodă. Dar ochii noștri fulgerau cu știință, și citea Mărița într'înșii o secetă atât de lungă, de pahare cu vin și țigări pentru Dumitru al ei, că se 'nchidea «gura vrăjmașului».

Slugărima îi zicea Zorkăi: Zoița. Asta ne plăcea foarte mult și-l făcea să râdă pe tata.

Zorka se omenea din ce în ce mai mult.

Mergea cu noi la scăldat, la râu.

Ne tăia somnul de după amiază suspendat în hamac, în care-și vâra capul ca în traistă și-și ștergea de hainele noastre botul cu sirop de iarbă.

Când nu ploua de mult, ne ascundeam în butoaiele goale din jurul casei, și începeam să batem în uluci un marș barbar. Venea, ca la alarmă, Zorka, ne căuta, ne găsea și ne îndesa cu capul în butoaie.

Cânta din noi ca din armonică, din fiecare pe rând, până sărea unul dintre noi afară din butoi și începea o de-a-prinselea sălbatecă prin toată grădina.

Vă spun acestea ca să vedeți ce inexplicabilă devine neînțelegera noastră de mai târziu.

După Sfânta Maria, a plecat tatăl meu dela țară și a rămas Tanti Matilda cea mai cu drept de poruncă în casă.

Stăpâna adevărată era bolnavă într'o odaie cu soare, în care intram cu tălpi tăcute și glas potolit, să vedem cu grijă ce albă era — cu abia deosebire pentru buze — și cum se ducea albastrul din ochii ei și se apropia și el de alb.

Acolo, nu intra nimic din lucrurile mărunte ale vieții.

Tanti Matilda, care prețuia mai mult florile și fructele decât caii, hotărî să salveze ce mai rămăsese din grădină, și, sub pretextul unei furtuni care răcise aerul, ne-a convins s'o atragem pe Zorka în grajd pentru «o singură noapte» ca s'o ferim de «pneumonie».

Naivi, i-am făcut jocul.

Cu alergătură și de-a-v'ați-ascunselea, chioțe și râsete, am închis ușa grajdului după Zorka. Grajdul cel de gală, în care de mult nu mai erau cai. Nu știam că ușa care ne despărțea acum de Zorka nu era de lemn și fier, ci din pâclele puse de veacuri între cuvântătoare și necuvântătoare, luminate — pentru noi — o singură fericită lună de vară.

A doua zi, când am deschis ușa, n'am găsit pe nimeni: un chin suia și cobora o suflare obosită.

În dosul jghiabului cu ovăz (din nenorocire nu era, ca la toate grajdurile, lipit de perete, ci lăsa loc cât să treacă stăpânul să-și mângâie cail favoriți), în dosul jghiabului, prinsă în capcană, pusă la butuc, era Zorka, rănită pe coaste și șale, cu ochii înnebuniți de durere, nepricepere și revoltă.

Ce îngust i se păruse grajdul după grădina ei cu libertate! Cât trebuie să fi suferit, să se fi zbătut și disperat în robia ei, ca să fi ajuns să sară tocmai în acel loc strâmt între toate.

Imposibil s'o scoatem de acolo.

Trebuia dărâmat grajdul.

M'am întins s'o mângâi pe cap, s'o liniștesc. M'au lovit ca piatra dinții ei, și am scăpat cu un smoc smuls și pielea plesnită cu o cărare roșie dela creștet la ceafă.

Argații răcneau. Verii mei țipau.

Toporul spârgea ieslea, și fiecare lovitură indirect își răsfrângea puterea în trupul Zorkăi.

Tremura cumplit, săraca, într'un delir al celulelor care voiau parcă să se desfacă din țesut, să se risipească.

Și, din gâtlej ieșea, subțire, un vaet nemai întâlnit, un țipăt straniu de femeie, de pasăre, întretăiat de sforăieli de zmeu.

Când a căzut la pământ lemnăria, cu zgomot mohorât, au îngânat copitele ceva scurt, și a căzut și trupul, greu, vibrând, vibrând ca un cimpoi din care se trudea natura să-și spue durerea.

În răstimpuri mari, asvârlea capul, cu dinții lăsați în alb către noi.

Nu era de glumit. Un cal care mușcă e primejdios ca o fiară. Cu sfială aruncam găleți de apă peste ea.

Am lăsat apă și fân proaspăt lângă ușa deschisă spre grădină. Ne-am întors triști în casă.

Ce avea să zică tata?

Tanti Matilda, cu un calm olimpiian, repeta:

«Are să-i fie de învățătură». Mie, sau Zorkăi, nici acum nu știu.

Tot după ușa grajdului mă lipeam, s'o văd pe prietena mea cum sta, străină și însângerată, și-mi arunca acel surâs de strigoii de câte ori cercam să mă apropiu de ea.

Înspre seară, a sărit poarta grădinii, și-a luat lumea în cap; a venit un argat să ne aducă vestea la masă.

Fără să aștept voie, pe jos, apoi călare cu felinarul în mână, am gonit prin sate și pădure, după îndrumări nesigure și potcoave de cai morți, gândurile toate nod — rană sub rană — în țeasta capului.

S'o fi găsit, tot n'o mai puteam aduce cu acea funie dulce a iubirii, care se rupsese între noi.

M'am întors în ziuă, neîmpăcată, înfrigurată și tremurând sub toate pledurile și privirile calde care mă acopereau.

Totuși s'a întors Zorka, singură, slăbită și abătută, chiar în acel grajd blestemat.

I s'a pus căpăstru și botniță și legături între stanoage.

Poate nici nu mai mușca.

Dar, ochii ei erau obloniți de neîncredere și amară uitare.

Nu mai deosebea om de om.

Surâsul de fiară cădea dintr'un vis din care durerea o trezise cu spaimă și în care nu vroia să se mai întoarcă.

Tanti Matilda îi ducea, acum, coji de pepene, și zicea că așa înțelege și *Ea* să răsfețe caii « *când sunt la locul lor* ».

BIȚI - BIȚI

Ni-l adusese în buzunarul hainei de vânătoare — vânat viu — cât să ții în pumni zvâcnitura vieții cu urechi lungi și dulci la pipăit ca frunzele tinere de migdali. Era ca din pământ și iarbă, umbrit de brun și verde ars, până și ochii — în care se rătăcise câteva gunoaie de aur. Atâta fugă și spaimă se ghemuise în trupul mic și ușurel, că, lipit de obraz, simțeai cum bate inima câmpului, așa cum ascuți glasul mării într'un ghioc.

Intre privirea mirată și botul sensibil fulgerau mereu tiparele mărunte ale plânsului. Mirosea a chiparos și fum, ca manșonul bunicii mele, puilul de iepure sălbatec, jucăria miriștelor, duhul fânului, năluca plimbărilor, mustrarea gloanțelor și bucuria noastră: Biți-Biți.

Purta, ca o pălărie, un «dă-mi-l mie» roată, cu mâini flămânde în jurul lui.

Ne îndulcise cu milă și învrăjbise cu iubire, fiecare vrând să-i fie adăpostul cel mai sigur, și stăpân.

Era prea pui să poată mânca singur. Trebuia hrănit cu o batistă muiată în lapte, din care sugea, întrerupându-se competent ca un degustător de vinuri.

A fost culcat într'o cutie de pălărie, pe foi de varză, după tradiția paradisului convențional pentru iepuri. Toată noaptea s'a auzit cum bătea și chema din darabana de carton. Cum îi deschideam capacul, ședea nemișcat, de profil, cu urechile în două sensuri, ca o moară mică de vânt.

Creștea repede, în mărime, încredere și dinți, mai ales dinți. Era liber în casă acum, camarad cu Ali, câinele de vânătoare, cu pisica, cu toți copiii. Din partea celor mari, destulă rezervă. Servitoarele îl considerau ca o adevărată pacoste, nu numai din

cauza lacurilor cu miros de pelin, dar mai mult pentru fanteziile lui gastronomice. Gusta din toate, ad literam, din picioarele mobilelor, tocurile ghetelor, din cărți, umbrele și chiar din coroana reginei dela șah. Numai metalul îl cruța, dintr'o superstiție atavică, considerându-l os de pușcă și glonț.

Era când aici, când colo, pretutindeni, așezat într'un provizorat confortabil. Ii tot mirosea a câte ceva interesant și sufla vântul în urechile lui.

Nu se putea concepe o neliniște mai liniștită, surprindere mai odihnitoare, resort mai viu și grămadă mai molcuță ca Biți-Biți. Era somnul și trezia îmbrăcate în același palton și căciuliță de blană.

Numai eu știam că era și năzdrăvan. În nopțile cu lună plină, pe covorul alb aruncat de lună în odaie, Biți-Biți începea să joace. Se lungea și se scurta, și făcea din salturi un desen complicat, un fel de floare al cărei centru și petale tot Biți era. El și umbra lui, și parcă mai mulți și mai multe odată, atât de iute se încătușa și descătușa din umbra lui. Nu mai semăna de loc a iepure, devenea o ființă cu 6, 8, 10 picioare, cu coarne, cu frunze și cu pene. Părea Capricornul, scorpia, gemenii, peștii și racul din zodiac, prinși într'un cerc magic, schimbând ordinea semnelor și poate și a soartelor.

Fulgera câte un juvaer verde, clipeau și se stingeau lumânări mici în ochii lui.

Lăbuțele făceau un zgomot ca de ploaie pe acoperiș de șindrilă, un fel de toacă pentru mânăstirile șoarecilor, într'un ritm mereu curmat, tot mai repezit, frânt, înnoit, dus până la un paroxism amețitor.

Cosașii își ascuțeau cuțitele subțiri în iarbă.

Greerii numărau tremurând pulsul de febră al nopții.

Foarte departe vibrau fantome de coarde de viori.

Dela o vreme, ieșea din cercul lunii, lărgea aria de dans și trecea din goană, ca o nălucă neagră, peste paturile noastre, mese, scaune, în roate din ce în ce mai mari, cu o iuțea care întrecea puterile lui, căci se auzea răsuflarea pripită; se apropia sfârșitul firului pe mosorul energiei. Parcă înșira fluturi și spaime pe un inel de fum. Era ca un derviş îmbătat de rotire. O bulboană vie.

E de mirare cum nu se lovea de pereți și nu cădea trăsmit de propria lui exaltare.

Când ajungea să calce peste paturile noastre, se trezea din somn vara noastră cea mică și se speria. Atunci, îl închideam pe Biți în dulapul meu, între două rafturi golite în grabă. Nici acolo nu se liniștea: bătea un fel de tam-tam cu spinarea în lemn, până la cântatul cocoșilor.

Pentru ce și pentru cine dansa el așa? Trebuie să fi fost un rit vechi al iepurilor. O amintire care învia în el. O chemare. O transpunere a jocurilor din câmpie sub lună.

Mă gândeam la povestea cu domnițele care, în fiecare noapte, rupeau o pereche de pantofi, și nimeni nu dezlega taina, căci erau încuiate în fiecare seară în etacul lor.

Nici eu nu puteam să dorm, când era lună plină, și simțeam un neastâmpăr straniu în toată ființa mea. Oare și dela mine se cerea să joc, să mă dau de trei ori peste capși să mă fac iepure?

Dimineața, era ca totdeauna, poate mai blând, mai doritor să fie în preajma noastră, mai ahtiat să-și roadă dinții de tot ce era mai tare în casă.

Mai tare, vai, a fost o iconiță veche de lemne de pe măsuța de noapte a mătușii mele. Pentru această crimă s'a cerut exilul lui Biți-Biți.

S'au pus caii la trăsură, vinovatul în paneraș și noi — cu suflete de înmormântare, sicriașul de nuiele pe genunchi, în care se zbătea vioi condamnatul — la fel de răzvrățiți ca el.

Lanurile erau secerate blond-albe ca părul copiilor dela țară. Nu ne înduram să ne despărțim de Biți, și tot mai departe căutam locul cel mai frumos peste care să-l facem stăpân.

În fine, a trebuit să ne oprim, căci apunea soarele și pe acea vreme nici o iertare nu era pentru cei ce întârziu la masă. N'aveam curajul să ne uităm la el. L-am dat vizitiului, închis în coș ca Moise în leagănul lui de papură. L-a dus mai departe și i-a dat drumul. Sta pe loc, ca o nevinovată bucceluță de umbră frumos înnodată.

Țin minte cum stam cu toții în picioare în trăsură, și ce lungi erau umbrele noastre pe șosea, pe șanț și pe lan. Eram un pâlce de pomi ciudați, oameni de scândură, într'o fantastică trăsură cu cai pe catalige.

Repede bici cailor și goană spre casă.

Biți-Biți: un bulgăre mic, și mai mic, topit în miriște.

Masa a fost tăcută, felurile înecăcioase, ochii plini de praf.

Din cerdac se vedea pe cer luna albă ca farfuria cu lapte a lui Biți-Biți.

*

Au trecut câteva săptămâni. Păianjenii uitării țeseau cu ceață pânzele lor subțiri, abia se mai zărea câte o urechiușă brumată de argint, ca frunzele tinere de migdali.

Intr'o seară, multă vorbă în jurul docarului vânătorilor, și jos la picioarele lor, lângă Ali, un șoldan frumos, cu ochi mândri și port sprinten, în cumpănă între dorința de a sări și a sta pe loc.

Ce mare și greu se făcuse Biți-Biți, acum la noi în brațe, și parcă se rușina să mai fie alintat căci mereu se ferea într'o parte.

Se întâmplase pe câmp — ca totdeauna — Ali să « areteze ». Vânătorii stau cu puștile la ochi, dar nimic nu sărea, nici alerga, de sub labele înfipte și botul de pândă al lui Ali. Parcă ședeau toți așa ca să fie fotografiați, sau le făcuse cineva farmece să împietrească tocmai în clipa cea mai scăpărătoare. Au stat așa cât i-a ținut suflarea, apoi vânătorii au început a înainta încet și nedumeriți către Ali, care-și freca botul de puful alb de pe pânțelele unui șoldan zdravăn, — după cum avea obiceiul să se joace cu Biți-Biți când era pui.

La apropierea lor, iepurele a sărit într'o parte, Ali după el, apoi s'a ghemuit în coasta câinelui, știind sigur că nimic rău nu-l poate ajunge lângă un prieten atât de puternic.

L-au luat în brațe și așezat în docar. Nu mai aveau chef de vânătoare. S'ar fi putut ca din greșeală să tragă tocmai în aleasa inimii lui Biți-Biți.

În casă, s'a dus singur la noi în odaie și, după puțină gândire, drept în colțul de lângă dulap unde era odinioară farfuria lui. Il priveam cu grije ca pe un bolnav care-și recapătă memoria. Nu știam ce ospăț mai pe placul lui să-i oferim: cu nuci, cu morcovi și foi verzi de salată.

Era el, și nu era el. Nu se mai uita în ochii noștri, ci tot pieziș și departe, parcă trecea privirea lui prin ziduri și-și îndrepta urechile către glasuri cunoscute numai lui. Cutreera casa cu un

fel de mirare și nemulțumire ca și cum n'ar fi găsit lucrurile la locul lor.

Era stingher ca un boieraș abia întors dela învățătură din străinătate. Și noi, ca niște mame modeste nebăgate în seamă.

Il închideam noaptea în odaie și ziua îl lăsam liber. Stricăciuni nu făcea, nu era destul de vesel pentru asta. Apoi, a trebuit și noaptea să-l lăsăm în grădină, căci se lovea de ușă și-l apuca un fel de spaimă de-ai fi crezut că era între puști, nu ziduri, și ni se făcea milă de el.

Cu Ali era tovarăș. Umblau împreună, conspirau tăcut și se tupilau între agriși când era arșița mare. Ali avea influență bună asupra lui, și era, cred, singura ancoră care-l ținea lângă noi.

Intr'o zi, nu s'a mai întors acasă. A lipsit și Ali până seara, când a venit să se culce, slab și obosit, la picioarele noastre și n'a vrut să mănânce.

Era de așteptat. Nici nu eram prea triști. Acceptam aceasta, ca ceva hotărît de mult, legat de jocurile de pe câmpie sub lună.

Căci era lună plină și albă ca un obraz speriat.

*

A mai trecut un timp lung cum e numai în copilărie, și ne-a adus în tolbă — strâns cobză — un iepure roșcat, mânios și vânos, căruia i-am dat drumul într'o cămăruță de lângă grajd, în care ne-am închis cu el.

Iar « aretase » Ali, și iar nu fugise nimic, ci sta la *distanță* iepurele, atât de hipnotizat de câne că l-au prins într'un surtuc și vârit în tolbă, unde s'a zbatut voinicește tot drumul.

De data asta nici urmă de prietenie, nici de recunoaștere. Numele lui nu-i ciulea urechile. Sta ghem în colțul cel mai depărtat și calcula înfrigorat momentul bun să sară printre picioarele noastre și s'o zbughească pe ușă. L-am adus și pe bătrânul Ali, și stam cu toții în jurul lui, ca un tribunal de onoare, să judecăm dacă era un uzurpator sau Biți-Biți al nostru, sălbătăcit și rătăcit.

Unii dintre noi pretindeau că recunosc anume pete în blana lui. Ii vorbeau ca unui scump nebun. Să punem mâna pe el nici vorbă, sărea ca fript și se uita ca un hoț prins de gardiști.

Drama se petrecea mai ales între Ali și iepure. Stau față în față — podeaua goală între ei — ochii țintă unul la altul. Iepu-

rele era destul de inexpresiv, cu ochii ficși, demenți. Dar pe fața lui Ali era o căutare anevoioasă, îndoială, încăpățănare, luptă și o stranie durere.

Iepurele dădea nervos din nas. Câinele adulmeca și el din nări și scotea un fel de suspini adânci, rupte din coastele lui.

Părea o cercetare fără sfârșit, ceva greu de îndurat, un clei psihologic din care nu puteau scăpa.

Am hotărât să amânăm pe a doua zi dezbaterile. Vizitiul se jură că nu e Biți. Servitoarele, la fel, dar nici nu doreau de loc să fie. Am lăsat ordin să fie tratat bine prizonierul; cu varză proaspătă, etc.

A doua zi, ni s'a spus că a fugit când au deschis ușa să-i ducă mâncare.

O fi fost sau n'o fi fost așa?

Fusese sau nu fusese Biți-Biți?

Era ceva definitiv în plecare, tot restul rămâne cu semn de întrebare.

Ziua a trecut încet, totuși seara am stat târziu de vorbă pe cerdac. Nu ne puteam despărți unii de alții. Parcă făcusem o faptă rea.

Fusese ospăț la vizitiu. Se auzea cum cânta leneș din fluer ca în zile de sărbătoare.

Punea spini în veghea noastră.

A ieșit luna, mâncată aproape toată de vârcolaci, afumată și roșie, ca o toporișcă însângerată înfiptă în capul dealului.

Mai bine să nu fi fost Biți-Biți.

NIȚĂ - BERBECUL

A fost adus plocon, ca un paneraș cu mure încălzit de soare. Era mirare, nehotărîre și întristată iubire în ochii turburi și genunchii plâpânzi, ca și cum unul dintre noi i-ar fi făgăduit ceva și el nu știa cui să ceară răspunsul.

Bè-hè, bè-hè, copitele două-două schimbau în iarbă, fără putere, zarurile negre. Vorbea primăvara cu jale dulce prin botul mic țesut strâns în mohair lucios. Vântul îi ținea capul în palmă. Urechile ascundeau câte un început de scoică albastră. Ce slab și nou era, negru de tot, cu o singură pată pe umăr, ca floarea de salcâm.

Cususe viața în blănița creață, lemn subțire de odogaci, lapte și o mână de țărână cu mirodenii pentru suflet.

Încăpea frumos în brațe, pe patru tulpine, sarcina călduță, culcată în latul pieptului, ca într'un fragment de icoană.

Cine ar fi mâncat din mielușul lui Dumnezeu? — Să fie al vostru, dar să nu-l aduceți în casă, — fusese verdictul.

Nu-i așa ușor să te înțelegi cu un miel. Pune atâtea întrebări! Se uită drept în inimă. Pare străin de toate și mai ales de bucurie. În ritm șovăit, aparent distrat, dar cu un fel de încăpățănare în mișcarea gâtului, bè-hè, bè-hè, se ținea de noi, ca o remușcare vie.

Blăniță-Niță a sfârșit prin a-și găsi prietenul visat în persoana lui Niculai bucătarul. Cum îl fermecase fața galbenă de chinez, mustățile pe oală și ochi lăcrămoși ai lui Niculai? Poate prestigiul omului care frigea mieii mai puțin norocoși. Sau fluierul din care-și cânta sârbe răgușite, când n'avea ce face.

Niță se așeza pe prag, cu brațele subțiri în mânuși negre încrucișate elegant, ca o domnișoară într'o lojă. Il admira ceasuri

întregi, printre ochii jumătate închiși. Il urmărea pretutindeni, ca o idee fixă. Nu mai behăia de loc. Iși vătuisese oasele. Umbla săltat.

Mirosea a pătrunjel, ceapă și fum de frigare. Era pacificat cu totul, numai bun de fotografiat lângă o strachină cu ouă roșii sub care e scris «sărbători vesele de Paști».

L-am uitat.

*

Peste câțiva ani, se răspândise moda să bea copiii lapte crud, abia muls. Capra și oaia aveau precădere pe lista izvoarelor de sănătate. De aceea suiam și noi cu lehamete dealul stânei. După o zi de arșiță, gândul laptelui de oaie ne dădea stomacul în scrânciob. Coliba și țarcul ni se înfățișau în chip de ceaun ruginit răsturnat lângă o horă de linguri de lemn. În forfoteala stânei se petreceau lucrurile ca într'un somn zbuciumat. Urzeală stranie de cântec zbârnâit. Chemări scurte. Energie înăbușită în pâslă. Oile înaintau tunse, slute, și se zbăteau tăcut la strungă, în capcana care le prăda de laptele mieilor. Inspumau căldărușa de lemn, cu lapte repezit pe fire albe de spaimă, și se zvârleau în țarc, îndesându-se între ele, cu spinările lor neregulate și aspre la privit, ca drobii de sare.

Elixirul de sănătate avea iz de cojoc și gust sălcii; leșina puterea de viață cu fiecare înghițitură. Ochii căutau sprijin pe zare. În marginea cerului, păduricea încerca să înflorească cu aur chimirul ei întunecat.

Din coastă, se ivi o arătare: un car mic încărcat cu întuneric, săltând singur prin iarbă, îndemnat de clopot.

— Vine Boierul, Niță dela curte, — lămuri baciul.

Cu o batistă albă pe grumaz, Niță nu mai semăna deloc cu Niță. Adevărat șef de trib, se legăna trufaș, gătit în blană neagră, ciucuri și țarțamuri, clopotul arămiu închipuind un juvaer pe pieptul lui puternic. Coarnele, fără luciu, își răsuceau fumul gros împietrit la tâmple, și dădeau ochilor bulbucăți, untdelemnii, priviri piezișe. Urechile subțiri scoteau limbi de catifea. Cu fruntea boltită împingea lumina rămasă pe deal. Călca măsurat și gâtul lui îndărătnic cerea o scurtă socoteală. Parcă ne întreba de Niculai bucătarul, dat afară din cauza prea deselor beții.

Ne-am ferit la o parte cu oarecare respect și iarăși acel sentiment de vinovăție pe care știuse de mic să-l trezească în noi.

— Nu vă temeți, că-i blând și învățat cu joaca, — sare Vasilică, nepotul baciului.

— Dă-te încoa, Niță, faraoane, — și hop, Vasilică în spinarea blănoasă.

— Hai și noi. . .

— Bine, da să hiu și eu când vi-ți da gios, să nu îmbulzască din cap.

Cu genunchii și mâinile încleștate în lâna bogată, aproape de pământ, dar purtată pe sulurile văzduhului, mă simțeam puricele din poveste, care cu nouăzeci și nouă de ocale de fier tot sare până la cer. Impresie de elasticitate fără seamăn. Zbucni-toare fantezie de salturi, care nu se poate compara decât cu mișcarea apei când fierbe în clocote mari. Din deal în vale și din vale în deal, ne învărtejeam în zuluți, râuri și copci.

Imi pierdusem suflarea, lumea se da tumba în jurul meu și căutam un loc de unde să-mi dau drumul să cad mai pe moale din spinarea diavolească a lui Niță. Noroc că ne-a putut ajunge Vasilică, să-l ție de coarne, să mă dau jos cu bine.

Acum, ne duceam cu nerăbdare la stână și 'n fiecare asfințit ne jucam de-a piticii năzdrăvani, călări pe duhul negru al stânei. Numai el știa să dea pământul roată, să schimbe soarele din loc, să facă din pomi gloată vijelioasă.

Ceafa înaripată de coarne pecetluia cu negru tot ce vedeam, ca sigilii pe margini de foi luate de vânt.

Ne întorceam acasă cu foc în obraji și ochi, dovedind tuturor minunile laptelui de oaie.

Ne urmărea mirosul aspru și înecăcios al stânei. Se prindeau căpușe de brațe și picioare și trebuiau smulse cu sânge. Eram pe drept certați pentru apucăturile noastre sălbatică, dar nu se știa acasă nimic despre jocul nostru nebunesc.

Noi găsisem încă un berbec învățat la călărie, pe dolofanul Cărăbuș, cam bătrân, bălai, spălăcit, chior și leneș, dar tot ne bucuram să putem alerga câte doi o dată.

Intr'o zi, nu știu ce li s'a nărărit lui Niță și Cărăbuș, să-și măsoare puterile cu noi în spinare. Intâi am râs, ne deprinsesem cu jocurile violente, apoi, s'a întors cojocul.

Se căutau prelung, se propteau cap în cap și se clinteau zmuncit unul pe altul din loc.

Dela o vreme s'au sprintenit, înfuriați de-a-binelea, și au început a-și ciocni frunțile cu toată puterea. Se repezeau unul într'altul parcă vroind să-și spargă țestele. Și noi, vai, fără voie, făceam același lucru. De geaba ne feream, ne loveam ca chiorii, în obraz, umeri, tâmple, cu lacrimi, sânge din nas, buze plesnite. Nu mai aveam putere nici să strigăm. Până să vie Vasilică și Baciul, eram de nerecunoscut.

A trebuit să mărturisim totul și aici s'a încheiat cura de lapte și prietenia cu Niță.

De atunci, s'au amestecat în visurile noastre rele, prăvăliri de scrânciob, bolovani negri și un îndărătnic behăit de miel,

ȘTEFANA VELISAR

DIN POEZIA LATINĂ

INVOCAȚIE CĂTRE VENUS (LUCREȚIU)

A Eneazilor mamă, la oameni și zei desfătare,
Venere bună, sub lunecătoarele cerului zodii,
marea de nave purtătoare și țarini mănoase de grâne
tu le rodești, fiindcă prin tine ființele toate
se zămislesc și 'n lume venind se răsfată la soare.
Vântul, zeiță, și-ai cerului nori se 'mprăștie 'n zare
când te arăți; ție, meșter pământul în cale și-așterne
flori cu parfumul suav, ție-ți râd ale mării întinderi
și împăcat strălucește scaldat în lumină tot cerul.
Când primăvara din nou desvâlue-a zilelor față
și dezrobită adie-a zefirului rodnică boare,
pasări de sus te vestesc cu 'ntâiul lor cântec, zeiță,
și de puterea-ți în inimi străpunse dau semnul sosirii.
Fiarele 'n codri și turmele zburdă pe pajiști bogate,
trec prin șuvoaiete repezi în not și, cuprinse de vrajă,
dornice vin după tine oriunde de vrerea ta-s duse.
Apoi de-asemeni în mări și prin munți, în năvalnice râuri,
pe înverzite câmpii și 'n locașuri frunzoase de pasări,
dulcea iubire în suflet sădind vietăților toate,
an după an le îndemni să-și prăsească cu dragoste neamul.

Astfel, fiindcă tu singură cârmui natura întregă
și fără tine nimic în cuprinsul zeesc al luminii
nu ia ființă, și vesel sau gingaș nimic nu se face,
ție mă rog să 'nsoțești priincioasă scrierea-acestor
versuri, în care încerc să arăt a naturii 'ntocmire,

pentru prietenul Memiu, pe care tu însăși, zeiță,
împodobindu-l, ai vrut să fie fruntaș întru toate.
Mai mult, de-aceea, dă farmec etern cuvintelor mele.
Fă 'n acest timp ca războiul ce pierderi cumplite cășună
să-și potolească urgia pe mări și uscat, pretutindeni,
căci tu doar singură poți să îmbii cu temeinică pace
pe muritori, câtă vreme stăpânul războaielor crunte
Mavors, puternicul oștilor zeu, la sânu-ți adesea
cade și el biruit de-a dragostei veșnică rană.
Capul lăsându-și pe ceafa-i rotundă, spre tine privește,
lacom te soarbe, zeiță, cu ochii măriți de iubire
și aninată-i rămâne privirea de buzele tale.
Cum stă culcat, tu cu sfântul tău trup împresoară-l, divino,
pleacă-te asupra-i, desmiardă-l și, vorbe plăcute șoptindu-i,
cere-i să dea, preamărito, Romanilor pace deplină.
Căci dacă patria trece prin vremi de răstriște, eu nu am
tihnă la lucru și nici strălucitul urmaș al lui Memiu
nu va putea să nu dea ajutor pentru-a obștii salvare.

PHIDYLEI

(HORAȚIU, ODE III, 23)

Spre cer deschise mâinile de-ți ridici
sub luna nouă, Phidyle de pe plai,
de 'mpaci cu grâu nou, cu tămâie
și cu-o purcea mîncăcioasă Larii,

de otrăvitul Africus vei feri
mănoasa-ți vie, holdele de tăciuni
pustiitori, și drăgălașii
miei de asprimile vremii, toamna.

Căci jertfa închinată ce sub stejari
și tufe paște sus, pe Algidul nins
sau crește în fâneți albane
barda pontifilor va 'nroși-o

cu-al ei grumaz. Dar tu nici un zor nu ai
să 'njunghi mioare multe când vrei să rogi
pe micii zei, ci din mirt fraged
și rosmarin le 'mpletești cunună.

Curată mâna de s'a atins de-altar,
un scump prinos Penaților nu mai mult
mânia le-a 'mblânzit, ca grâul
sfânt și un fir sclipitor de sare.

DISTIHURI
— ATRIBUITE LUI CATO —

Dacă un zeu este duh, așa cum ne 'nvață poezii,
lui mai întâi să te 'nchini cu suflet curat se cuvine.

Cu vorbăreții tu nu căuta să te lupți cu cuvântul:
vorba e tuturor dată, puțini însă sunt înțelepții.

Când te auzi lăudat, nu uita să te judeci tu însuși;
nu te încrede în alții mai mult decât poți crede 'n tine.

Nu-ți fie frică de ziua ce este la capătul vieții:
cine de moarte se teme își pierde și timpul trăirii.

Fă cheltuieli doar atunci când pe-acestea le vrea 'mprejurarea,
căci n'ai nimica de dat ce nici clipa, nici lucrul nu-ți cere.

Celui ce nu-i deopotrivă cu tine cedează-i la vreme:
pe 'nvingător cel învins noi ades am văzut că-l răpune.

Dacă te vezi osândit pe nedrept, fii cu inimă tare:
nimeni mult timp nu se bucură de-o biruință nedreaptă.

Fă pe nebunul când vezi că ocazia însăși o cere;
prost dacă 'n glumă te faci, adesea o laudă este.

Dacă greșești fiind beat, iertător tu să nu fii cu tine:
vinul, firește, e fără de vină, dar nu băutorul.

Dacă un lucru găsești că-ți convine, să n'ai amânare:
fruntea păroasă-a ocaziei cheală pe urmă rămâne.

Dacă duci trai înțelept, nu-ți pese de-a răilor vorbă:
nu suntem noi vinovați de ce fiecare grăiește.

Nu te încrede 'n nevestă când vezi că de sclavi ți se plânge,
căci totdeauna femeia urăște ce soțului place.

Cu o femeie să nu te însori din cauza zestrei,
nici nu gândi s'o mai ții dacă 'ncepe să-ți fie povară.

Ceea ce-ți pare 'ndoielnic, vezi, caută grabnic ce este:
nesocotit la 'nceput, un lucru ades dăunează.

Când înainte de toate pui teama de fiarele proaste,
află că teamă de om mai curând trebuie să-ți fie.

Mult îngrijat tu să nu fii de timpul ce-aștepti dela soartă:
nu ești de moarte 'ngrozit când dispreț știi să ai pentru viață.

Când pentru tine norocul, la cumpănă grea, nu-i prielnic,
vezi dacă-al altuia nu e, în clipele-i grele, mai rău chiar.

Frică de moarte să n'ai căci e lucru prostesc ca tot timpul,
cât te vei teme de ea, să pierzi bucuriile vieții.

Cată să vezi dinainte prin ce întâmplare vei trece,
căci orice lucru, la care te-aștepți, mai puțin rău îți face.

Cât timp tu nu bagi de seamă și trebile-ți faci fără minte,
nu ai dreptate să spui că e orb, când el nu e, Norocul.

Grabnică moarte când ia pe cei răi, nu gândi să te bucuri:
cei fericiți, căror viața e fără prihană, mor și ei.

EPITAF LATIN

— DUPĂ F. PLESSIS —

Drumețe și tu care mă moștenești, priviți:
grăiesc și-s mort ! Și încă un lucru minunat:
pe marmora aceasta am să vă spun... curat.
Deci rude,-amici și oaspeți, clienți și paraziți,
(aceiași toți, prin foame și sete înfrățiți),
langustă cu sparanghel mâncați la mine, pește
de preț și pâși cu chimen și cu piper gătiți,
udându-i cu vin vechi de Falern care răzbește
și 'mpinge 'mbucătura greoaie de mistreț.
— Cârnații proști din cârciumi îi mai uitați, firește,
și mazărea prăjită ! — Iar eu, drăguț, glumeț,
râdeam cu fiecare de spiritu-i... stupid.
Sunt mort acum. De-aceea, hai, scrie, lapid.
E sfatul meu din urmă: să-l știți toți pe de rost.
Petreceți bine 'n viață cum mi-a plăcut și mie
și 'n suflet s'aveți scârbă de omul laș și prost,
dezgustătoare matcă de viții și de rele,
hoț, mincinos și lacom, trist chiar la veselie
și care doar cenușă 'ntr'o groapă va lăsa.
Am spus tot. Cu urarea... de-a nu ne mai vedea !

CONST. I. NICULESCU

FUNDAȚIA „STELLA NEAGOE“

...« Castelul » era complet lipsit de originalitate și parcă nici a castel n'ar fi semănat: o casă modest și economic concepută, cu acoperiș prea țuguiat — în formă de « chalet » — cu ferestre inegale și puțin strâmbe, văzute de un tâmplar șasiu, cu uși măcinate pe margini. « Domnul președinte » își așează mâna dreaptă streășină la ochi și măsură, ca un om competente în materie, înălțimea zidăriei. Un vânticel se strecură tocmai atunci printre pomi și, dând o palmă ușoară în borul pălăriei domnului președinte, i-o răsturnă peste cap. Supărat de pozna amicală a vântului, bătrânul se aplecă repede, culese feutrul din buruienile aleii și îl șterse cu mâneca, îmbufnat, pentru că întâmplarea îi scăzuse din demnitate.

Primii pași pe treptele de ciment avură ca efect fărâmarea muchiilor într'un mălai cenușiu. Deschizând ușa, cei trei se opriră un timp în prag, cu un fel de teamă respectuoasă. Datorită, fie întunericului scăzut, fie sugestiei, lucrurile bătrâne din sala ce li se întindea în față părură a înnota într'o ceață adâncă și a se trezi cu mișcări lente și bolnave, ca dintr'o anestezie; apoi își deslușiră repede contururile.

Pe toți, și mai cu seamă pe domnul președinte, i-a încântat sala aceasta, pardosită cu scânduri ce săltau recalcitrant sub călcătura piciorului și pe care bătrânul actor a și văzut-o ca sală de festivități, ochind chiar un loc pentru amenajat o estradă — pentru că, oricum, un cămin al actorilor nu putea fi conceput fără sală de spectacole. Președintele însă s'a rupt din începutul de reverie în care se formau, fără precizie încă, planuri bogate și luminoase (încercând a închipui programul primului spectacol, în timp ce în ochii lui se și brăzdase cicatricea de lumini a rampei, ce i se

imprimase pe retină, ca un semn al atâtor seri de succes din cariera sa bătrână — domnul președinte își descoperi aptitudini de regisor, bune de folosit mai târziu, când gura știrbă n'ar mai fi putut articula frazele, iar umerii îngreuiți n'ar mai fi putut ține în echilibru răspunderea unui rol) și a pornit iar în cercetarea de expert a casei: iată scara de lemn, cu balustradă șovăelnică și trepte reumatice, culoarul etajului, întunecat de un val de frunziș ce se priponise tocmai în ferestre, odăile, nu prea multe la număr, afumate și păienjenite, mobila răzlețită și lăsată într'o rână. Toate necesitau reparații și cheltuieli peste cheltuieli. Făcând un sumar și aproximativ calcul, președintele privi împrejurimile, pe o fereastră prăfuită (pe care, apoi, neputând rezista unui impuls infantil, și-a desenat cu unghia degetului mic, autograful): o curte încăpătoare, cu arbori ale căror trunchiuri păreau a fi fost puse la tortură și pomișori sărmani, cu un belșug de vegetație parazită de spini, izmă și alte buruieni pe care nu le putea identifica un om dela oraș. « Totul trebuie refăcut — din temelie, dela început », se surprinse bătrânul actor, repetând un vers din nenumăratele piese ale unui autor veteran, care se obstina de ani și ani să scrie drame versificate — iar directorii succesivi se credeau obligați să i le joace, numai pentru că autorul își făcuse un renume încă din perioada eroică a teatrului și avea un anumit public care-l aprecia (acel soi de public « nebun după poezie » deși nu și-a ostenit mintea vre-odată cu o carte întregă de versuri). Iar criticile, vehemente dela început, deveniseră cu încetul de un indiferent și superior dispreț: « Aseară s'a reprezentat la Național noua lucrare dramatică a domnului X. Nici mai bună, nici mai rea decât celelalte. Dar nici mai puțin plicticoasă. Domnul X. a rămas la un perfect nivel de apă stătătoare. » Inșă dramaturgul era bolnav de fraze rimate — și mâna dacă i se odihnea o clipă, i s'ar fi părut că mucezește de vie, așa că, încleștată pe condei, era continuu agitată de un febril curent electric; iar în ultimul timp, X. câștigase o nouă confirmare: fragmente din piesele lui se găseau acum reproduse în cărțile de clasa a patra primară. (« Da domnule — îmi spunea, de curând, un avocat la un dejun unde eram amândoi invitați, și unde domnul avocat, spân, masiv și cu judecata cleioasă, își completa digestia cu o țigare, un liqueur și o « discuție literară » — versurile lui X. au mu-zi-ca-li-ta-te ».

— « Muzicalitate, dar nu calitate », insistă altcineva — pentru că eu, în fața acestei riposte, rostită atât de convingător, m'am simțit dezarmat — cu un inocent joc de cuvinte. Avocatul își congestionă obrajii bine hrăniți, dar se înneacă în răspuns, chipurile din pricina țigării prea tari. « Mă rog, ce înțelegi dumneata prin poezie? », se învierșună celălalt. « Vreau să spun, ce calități ceri unui vers? » Avocatul, a cărui cultură beletristică se oprise la anii liceului, își adună cu o îndelungă efortare memoria împrăștiată și răspunse răspicat și infailibil: « Muzicalitate — o pauză — ritm » — altă pauză, apoi înțepeni cu ochii pierduți pe fântâna arteziană a fumului albastru. Discuția a fost închisă.) Chiar actorii — și e lucru de mirare acesta — erau în stare să suradă la lectura unei noi piese a lui X. Luau aere plictisite și dezgustate, iar în gând își tăiau liniile unui nou « bronz », pentru că aveau suficiente posibilități de a dezvolta mimica și a-și valorifica timbrul glasului, iar versurile lui X. erau cât se poate de ușor de parafrazat sau imitat. De altfel, piesele în versuri erau și mai ușor de memorizat ca și de interpretat, în virtutea rutinei (cu totul superficială) căpătate în Conservator.

Domnul președinte surâse cald amintirilor. În depărtare se vedeau câteva schițe de munți piperniciți și timizi.

« Expertiza » își continuă lucrul în grădină. În spatele casei erau câteva tufișuri de liliac târziu ce desfășura un parfum stins ca acela ce se degaje dintr'o demodată cutie cu mănuși femeiești — și două, trei bănci roase și decolorate de ploii. Aproape de gardul din sârmă ghimpată, găsiră cu surpriză și satisfacție un mic pârâiaș invadat de frunze de lipan — locuință umbrită pentru broscuțele de catifea verde. Domnul președinte, care nu înțelegea rostul și nu întuise calitatea « frumosului » decât în compozițiile sale (și era un bun actor) — iar natura nu-i apăruse decât diformată și exagerată prin pânza decorurilor, simți o ușoară melancolie, cu urme lacrimogene, în fața acestui umeraș gângav de apă, strâns între două ghebe de pământ și atât de mulțumit cu sine, încât se părea că orice adaos i-ar fi stricat din farmec. O broscuță a țopăit ca o dansatoare obeză cu picioare subțiri, pe un creștet de piatră, apoi l-a privit atentă cu ochi de briliantină neagră. Bătrânul își simți atunci o afecțiune de bunic și încercă un gest de mângâiere pentru ființa mică și obosită, ce gâfâia acolo, la

picioarele lui. Dar nu-i trebui mult ca să-și întrerupă gestul și să-și regăsească demnitatea cerută unui deținător de post onorific: doar nu era singur. (Pe domnul președinte l-am întâlnit odată în sălile Salonului Oficial: un bătrânel rubicond și puțintel ramolit, ducând de mână un băiețaș pasiv, dar cu ochii surprinși de cărnurile pictate, care-i contraziceau toate fărâmăturile lui de idei, primite, asupra așezămintelor pudice ale moralei. Bătrânul s'a așezat pe o bancă în mijlocul uneia din săli și a prins să explice « cu pricepere » băiețașului: « Vezi, acolo e o femeie cu un măr în mână, iar alături (un tablou de o rară energie și sobrietate în colori, ale cărui figuri aveau o expresie fascinantă — dar pe care actorul nu-l putea înțelege altfel, decât cum îl vedea) trei oameni ». Bine, bine, copilul vedea că într'unul sta o femeie turcește, pe iarbă — dar de ce era goală și roză? — iar alături, știa în deajuns să numere până la trei bărbați, dar de ce aceștia își țineau gâturile strâmbe și de ce trăsăturile fețelor lor erau tari ca de metal, iar gurile atât de amare? Totuși, intimidat, se prefăcea convins de explicațiile bătrânului.

Vizitarea « castelului » (desemnarea lui s'a făcut apoi, prin numele, mai decent, de « vilă ») a luat sfârșit. După o săptămână, orașelul liniștit, cu case în majoritate mărunte, neprimitoare și acoperite cu șindrilă uzată — doar ici și colo, excentric, mai ră-sărea câte o vilă construită de vreun bucureștean mizantrop — s'a trezit forfecat și împuns de sgomotele harnice ale lucrătorilor chemați pentru reparațiile viitorului « Cămin de odință al actorilor — fundația Stella Neagoe ».

Inaugurarea s'a făcut în cerc restrâns (se cereau noi economii): a luat parte și prefectul județului, ca și doamna Neagoe. O mică sfeștanie: pe o masă acoperită cu un șervețel alb, curat, era o compotieră (din serviciul nou, cumpărat pentru cămin) cu apă, lumânări aprinse într'un pahar și legătura de busuioc sfințit. Preotul, cu o cruce de argint în mâna stângă, a stropit capetele pios plectate ale celor de față, apoi pereții și mobila. Ca de obicei, a vorbit decana actorilor, desfășurând aceleași gesturi elegante (își deschidea brațele ca pentru o îmbrățișare largă sau pentru o binecuvântare), acompaniate de legănările vulpii argintii, pe umeri — cu aceeași voce persuasivă și caldă, deși cei de față nu așteptau altceva decât să

creadă în adevărul celor rostite de ea — și totul să se termine mai repede:

— Sufletul pribeag și frământat de idealuri al Stellei Neagoe își va purta nemuirea printre aceste ziduri ce păstrează încă în porii lor parfumul vieții sale atât de scurte, iar gândurile și sentimentele actorilor se vor înălța ca tămâia unei binecuvântări către el » — a încheiat, cu ochii înrouați, actrița. Doamna Neagoe a mai plâns nițel, apoi, ținând în mâna stângă un sandwich cu icre negre (era foarte lacomă), cu dreapta a ciocnit un pahar de șampanie cu prefectul.

Gurile tuturor parcă erau unse cu untdelemn și miere — nu fără o apăsată condescendență în vorbă — când își dăruiră reciproc mici complimente lingușitoare. Apoi a urmat vizitarea căminului. Bunul gust și spiritul de economie al decanei, prețioasă colaboratoare, se evidențiau: pretutindenii perdele albe, paturi de fier vopsite tot alb, cretoane înflorate în colori vii, dar alese cu discernământ pentru o armonie înviorătoare, covoare ieftine dar de efect. Doamna Neagoe simți pasul unei remușcări încercându-i inima (aici, între mobilele vechi, acum prefăcute, copilărise Stella, cu toate capriciile ei amuzante și înduioșătoare) — totuși nu întârzie să se entuziasmeze în fața « spiritului constructiv », cum spunea prefectul, al decanei; iar când trecu din nou treptele dela intrare și reciti numele familiei scris cu litere de o șchioapă pe zid, sub acoperiș, orgoliul îi inundă și acoperi fericit orice alt sentiment. Doamna Neagoe găsea astfel, concret, un sprijin de bază purtării ei afectate, de boieroaică (numele de acum avea la origină pe cel de « Neagu », purtat de socrul ei), recentele ei maniere dând mereu « du fil à retordre » (de câțva timp lua lecții de conversație franceză, în casă), vechilor ei prietene.

Domnul prefect o ajută să se urce în mașină, rezemându-i galant cotul, și doamna Neagoe se găsi obligată să se facă ușurică, ușurică, pentru a nu-i fi prea incomodă acestuia, și, nu știu cum, își aminti tocmai atunci de porecla, ce circula pe socoteala ei, de « Coana Chirița ». Aceasta îi răci entuziazmul, iar tot drumul până la București își comprimă cu o prudență grozavă gesturile și vorbele. Și cele două mașini, a d-lui prefect și a ei, personală, porniră, urmărită din ușe de madam' Ana, îngrijitoarea vilei, găsită printre femeile nevoiașe ale orașelului.

— Cum te numești, lele? — o întrebuse domnul președinte, încântat că știe cum se vorbește « la țară » și că poate să pună în practică cele știute.

— Apăi, domnule, pă mine toată lumea mă cunoaște dă madam' Ana, răspunse acru femeia, privindu-i cu insistență încălțăminte cam veche.

Pentru madam' Ana începu acum o existență nouă, plină de neprevăzut și de covârșitoare răspundere, care-i cerea și o înfățișare nouă: dela șorțul alb și pantofii negri, cumpărați din avansul primei lefi — prefacerea s'a întins ca o necesitate la figura, mimica (mai aspră sau mai servilă, după împrejurări), apoi la sufletul femeii, încet, încet, ca o epidemie mortală a vechilor concepții, pentru reconstrucția altora noi — așa cum, primăvara, verdeța apare ca o molimă a plantelor. Femeia cu viața austeră a ezitat, bănuitoare și incredulă, la început, ca în fața unei propuneri cu reticențe rușinoase, când a fost întebată dacă vrea să se angajeze la un cămin de actori. Dacă actorii bărbați nu-i spuneau ei nimic deosebit, în schimb actrițele erau privite sub unghiul vizual mohorât al prejudecății de extremă provincie: « Sunt d'alea... de strică bărbații și casele cinstite ». Hotărîrea ei, deci, a fost eroică (de altfel era și sătulă de viața mizeră de până acum).

Se așeză apoi pe un fotoliu, cu mâinile bălbănite pe după spezeze, în demnitatea ei « madam' Ana », conducătoarea destinului câtorva cămăruțe cu plutoanele lor de mobile. Femeia are o gură mare cu buze subțiri, ca o farfurie privită pe muchie, un nas adus în jos aprobativ, ca o peniță « claps » și ochi de ceară cu totul inexpressivi. Înainte era perfect morocănoasă, acum o veselie puțin strepezită îi șerpuește prin cele câteva riduri ale figurii. E fără vârstă, ca toate femeile muncitoare.

După ce a luat contact cu toți furnizorii (« Vezi, tâlharule, să dea dracu să umfli la socoteală — l-a prevenit pe băiatul dela băcănie — că-ți taie picioarele « domnu' președinte » și nu te mai vezi pe la « noi »). Madam' Ana nu știe prea multă carte, iar cifrele îi sunt tot atât de familiare ca literile alfabetului cirilic, așa că privește cu suspiciune cea mai clară și mai simplă socoteală, pe care totuși se străduiește s'o descifreze ca să-și dea o conțință față de negustori. Dar « domnu' președinte » veghiază ca un zeu

nemuritor la toate mărunțișurile necurate ale vieții și e gata să intervie din umbră, ca o pavăză sau ca o amenințare.

Au mai fost angajate și două bucătărese ce urmau să sosească din București, și pe care madam' Ana le-a primit cu destulă răceală. Una din ele avea și un copil, sfios, de o nervozitate blândă ce izbucnea foarte rar, tocmai când te așteptai mai puțin, în ne-bune chefuri de joacă, repede potolite de ochii munciți și înrăiți ai mamei. Iar îngrijitoarea avea totdeauna priviri colțuroase și atitudini gripate, față de micul Costel, care trebui să-și poarte singurătatea mică și plictisită, mai mult prin fundul curții, lângă pârâu și broscuțe. Aici își deschise ochii spre observație și-și găsi larg câmp de experiențe între animalele nemai pomenite (Costel nu știuse până acum cum poate arăta un pâlcc de arbori, iar ca apă curgătoare cunoștea numai pe cea din șanțul mahalalei bucureștene), ce duceau căsnicie obscură în iarbă.

La întâi Iulie, de dimineață, cu primul tren, s'a prezentat întâia pensionară a căminului, o femeie corpulentă și jovială, asudând din toate încheieturile, urmată de un băiețandru pleoștit sub un cufăr de răchită. Madam' Ana se repezi din bucătărie.

— A venit o artistă.

Ajunsă în salon, a privit mai întâi cu atenție, de după brizbizurile ușii cu geamuri, ca să vadă, neobservată, cu cine are de-a-face, apoi de abia a ieșit în întâmpinare. Un « Săru'mâna » înjumătățit cu îndoială — și cu ochii ațintiți asupra pantofilor legați cu șireturi ai « artistei » — un fel de tic al ei, mai ales că acum, după ce-și cumpăraseră primii pantofi după ani și ani, femeia își compara mereu încălțăminte cu cea a celorlalți. Observă apoi ciorapii de mătase vegetală și, urcând privirea, rochia imprimată, în neputință de a conține toate grăsimile cucoanei, ce tindeau să se reverse colăcei, colăcei, de pretutindeni.

— Bine te-am găsit ! rosti familiar aceasta; apoi, după ce plăti băiatului: — Eu sunt doamna Gheorghiu — și, ca și cum și-ar fi adus aminte, accentuând, Veta Gheorghiu.

Cine dintre amatorii de comedii ușoare n'o cunoștea pe Veta Gheorghiu ? Monopolizase rolurile de soacră (prin definiție, cicăli-toare), care găsea totdeauna un țap ispășitor și o țință pentru acre săgeți în ginere, ratat și cantitate neglijabilă a familiei, și înveselea cu hazul ei sănătos și corpulent, cu o figură ageră, cu

o prestanță ce se părea nepotrivită cu ridicolul grăsimii ei. O figură cu pleoape mari, înnegrite de oboseală, ce clipeau blând și îngăduitor. Veta Gheorghiu contrazicea flagrant imaginea închipuită a « uncea d'alea », așa că madam' Ana ezita să o introducă în salon. Până la urmă hotărî: « o fi maică-sa vre-uncea ».

— Pofțiți.

Duena inspectă grabnic și cu satisfacție sala, ca și cum ar fi privit orânduiala unui decor când intra în scenă (« în colțul etajerei din dreapta se află ghemul de lână pe care trebuie să-l arunc în capul generelui »).

— Am camera numărul 5. Mai e cineva pe-aici? — și fără să mai aștepte răspunsul: — Ce căldură, dragă, la fel ca la București! În tren de abia am găsit un colț de canapea, că se călca lumea în picioare. Sălbăticie, nu altceva! O cucoană, i-a venit rău, alta își pierduse copilul...

Veta continuă să monologheze cu tot mai accentuată familiaritate, fără șir în vorbă, întrerupându-se doar pentru a arunca vre-o întrebare ce nu avea nevoie de răspuns:

— Ce munte e ăla? — Cine o să stea alături? — Mobila a fost a vilei? — Când vine factorul?

Intrând în cameră, avu doar un scurt moment de reculegere: privi pe fereastră, aspiră larg aerul închis, de parcă s'ar fi găsit pe o culme de munte, sau cu mișcarea reflexă a celor care privind un peisaj înflorit pe o bucată de pânză, simt nevoia să-și umfle plămâni — și murmură ușor: « Ce frumusețe! » Apoi începu să-și despacheteze rochiile. Madam' Ana răspundea cu avariție, pentru că nu-și risipise deplin nedumerirea, în timp ce privea lacom rochiile multicolore și ieftine. Apoi, deodată, ochii i se înțepeniră în extas asupra inelului dela mâna actriței, un inel dintr'un metal îndoielnic, cu o sticlă verde, proastă, însă mare și izbitoare la vedere, ce zbura ca un gândăcel verzui prin cameră o dată cu gesturile purtătoarei lui. Și dintr'odată, Veta Gheorghiu crescă accelerat în stima femeii, inelul se înconjură de o aureolă cât un curcubeu, și madam' Ana avu intuiția pătrunzătoare, ca o subită nevralgie, a prestigiului (cu toate mirajile ce le presupune) de a fi « artistă ». Își desgheță buzele: farfuria privită pe muchie clămpâni spart a răgușală, iar penița claps bătut tactul vorbelor, și, prin cuvinte naive (într'un amestec de jargon maha-

lagesc cu fanfaronada câtorva « radicale » și cu rare sclipiri de vorbe curate, de țară), își desfăcu pârție prea-plinului admirației,

Veta nu făcuse până acum călătorii decât cu turneele. Lunile de concediu și le petrecea (avea o leafă modestă) ziua, în parcul dela șosea — seara, prin grădinile de vară mai ieftine. De altfel, ducea o viață de boem vârstnic, amestecat tinereții, de care se crampona — servindu-se ca de o scuză de veșnicul « omul îmbătrânește, dar inima tot tânără rămâne » — deși actrița nu avusese niciodată o adevărată tinerețe, purtând încă din adolescență un chip și un trup uzat, jucând încă din Conservator rolurile ingrate de servitoare bătrâne sau de vrăjitoare în feerile pentru copii, roluri pentru care părea predestinată. Iar Veta ar fi vrut ca la reprezentația de fine de an a Conservatorului să joace pe Chimena sau pe Andromaca, când, în ciuda insistențelor ei, i s'a repartizat cum i se cuvenea în vis, rolul Vetei din « Noaptea furtunoasă ». Și fata a jucat totuși bine, iar rarii critici, aflați din întâmplare pe acolo, au relevat-o ca un talent promițător. Nici ea nu și-a dat seama atunci ce anume a dat suflu și formă rolului așezat în memorie, după o muncă dezgustată, dar încăpățanată (și acum Veta e recunoscută pentru conștiinciozitatea ei — și toți regisorii o cer, fiind siguri — contând apoi și pe excepționala ei docilitate — de mai puțină bătaie de cap când ea se află în distribuția unei piese — ca una ce e « cu drag de meserie ») și l-a răscolit: o desnădejde exasperată, ce ținea să se agățe și de un fir de paiu — o resemnare înțeleaptă — sau totul a fost făcut, fără știrea și voia ei, de contactul excitator al publicului, scenei, mirosului prăfuit al decorurilor, tracului reconfortant al camarazilor și, ca o cărje neșovăitoare, rutina celor câțiva ani de joc? Fapt e că, de atunci, actrița a mers pe un drum încet, dar sigur, din succes în succes și chiar când i se reproșau anumite stridențe în voce ori vre-o șarje prea mult împinsă, nimeni nu șovăia să-i recunoască școala sănătoasă și vâna de bună calitate, a umorului.

Fotografiile ei se publicau foarte rar în ziare, iar micile și sărăcăcioasele-i interviewuri apăreau în colțul de jos al ultimelor pagini, numele chiar îi era prea puțin cunoscut. Ei însă îi ajungeau râsetele sălilor pline, ce o învăluiau, ca o baie calduță și piperată, ca un îndemn aprobativ, ca și rumoarea iscată la apariția ei pe scenă, când toți spectatorii își șopteau « uite-o pe aia grasă », cu buna

intenție de a-i căuta numele, în timpul pauzei, în program, și, bine înțeles, uitând apoi: Veta nu era nici ingenuă, nici femeie fatală și nici frumoasă, pentru ca numele ei să fie purtat, cu critici sau cu admirații, din gură în gură. Comedia fiind un gen minor, prin prejudecata unei vechi definiții, și disprețuit de spectatorul cu pretenții, iar duena reprezentând prin excelență facilitatea genului (rolul ei era compus după o rețetă bine stabilită), ar fi fost umilitor, oarecum, și rușinos (numai cronicarii dramatici puteau avea acest curaj) să recunoști în gura mare că Veta Gheorghiu e o actriță bună, titlu dat numai tragedienelor, virtuozelor ale tremolo-urilor de voce și gesturi; și, cu toate acestea, Veta Gheorghiu reușise, cu câteva minute mai înainte, să alunge grijile de pe figuri și din inimi.

Și era foarte greu de bănuț că prin actrița aceasta de o grăsimă apatică, cu gesturi de o banală volubilitate, ieșeau la suprafață — ca într'o fierbere de ape turburi — pojghițe din rolurile ei, iar Veta întreagă, așa cum era cunoscută de toți, era o enormă farsă, o mască de carne sensibilă și agitată, sub care dormea obosită, stălcită de amărăciune, o dorință de « altceva », de vagabondaj prin personalități diferite (așa cum unii oameni simt nevoia de a schimba mereu mediul în care trăiesc), o nostalgie după alte « poze », conținute virtual în posibilitățile Vetei, dacă înfățișarea i-ar fi dat concursul, permițându-le, și ascunse toate de cel mai perfect simulacru de naturaleță: « poza » de femeie cu gândurile mereu purtate prin norii veseliei — « poză » perfectă, banală, pentru că se acorda întocmai înfățișării ei.

Deci Veta își desavua în taină înfățișarea ei: ea se simțea destinată tragediei vieții — și cu câtă bucurie ar fi primit aceasta — și iată-o paiată, cu un umor umflat ca un balon de cauciuc, însă tot atât de gol, de lipsit de conținut sufletesc. Și tocmai pentru că sufletul Vetei avea alte dispoziții, « poza » grotescă purtată de pe scenă în viața de toate zilele, devenea cu vremea searbădă și chiar enervantă. Nu rare ori colegile îi spuneau: « uite-o și pe indigesta de Veta » sau « A fost și Veta aseară cu noi, nesărată ca întotdeauna ».

Când era, copilă, Veta a găsit odată, răscolind prin sertarele unui birou vechi, o ilustrată reproducând melodramaticul tablou al lui Guido Reni « Mater dolorosa ». A fost ca descoperirea unei

vocații. Fetița a vrut să fie «Mater dolorosa», să sufere și să fie tot atât de frumoasă prin suferință (de multe ori își invidia camarada sa, tragediana de frunte a teatrului, o figură comună însă despre care toată lumea spunea că e «interesantă», și asta numai pentru că avea posibilitatea să joace în tragediile antice sau în dramele lui Bataille).

Totuși nostalgia tragicului, refulată în fundul inimii, își găsisese culcuș într-o nouă poză, cea de paiață cu inima sdrobotită (printre bucățile ei preferate de muzică se afla și aria lui Canio «Ridi pagliacci»).

Și alături de Canio, în multe rânduri, «Mater dolorosa» înălța ochii la cer și plângea «ce rost am eu pe lume?» — și iconița copilăriei se lipea atunci de inima ei.

Era un caracter slab, Veta, ceară în care orice înrăurire își putea imprima cu ușurință degetele, fie cât de sarbede. Supusă tuturor curenților, personalitatea era măturată din ea, lăsând în loc un joc de «puzzle» cu diferite figuri ce se îmbinau în mod fatal. Dispersate, bucățelele, ar fi lăsat vizibil osul uscat al unui caracter mort în mediocritatea lui.

Prima noapte petrecută în cămin nu a fost prea fericită. Madam' Ana retrăgându-se în odaia ei dela subsol, Veta se găsi cu totul singură în haosul de tăcere și așteptări al încăperilor nelocuite. Își încuie ușa precaut, cercetă apoi geamurile. În oglinda garderobului se văzu strâmbă, ca de pe altă lume, trăsăturile figurii făceau vălurile și se bulbucau și se încovrigau ca niște șerpi alburii, la cea mai mică mișcare.

Își adusese de acasă o veilleusă pe care o așeză la priză și o aprinse. Stinse lumina din tavan. Se dezbracă. Bătu perna ca să nu se cocoloșească. Cerul era opac și pustiu.

O ploaie de neobișnuită violență. Surprinsă între pâcelele purpuri ale somnului și veghe, femeia își precipită mâna să stingă veilleusa: știa că și fulgerele sunt electrice, asemeni sârmelor ce sfârșesc în cotorul becului și îi era teamă ca, «Doamne ferește! să nu se scurgă cumva în mijlocul casei». Peisajul albastru de afară deveni spectacol. Intunericul din cameră se zbârcea din când în când într'un pâlپăit fugitiv. Geamurile tremurau ca niște sonerii. Pomii se umpleau cu un sgomot lichid. Din umbră, morții își trezesc cu timiditate, figura, în lumina fulgerelor. Unii au nume,

pe alții îi recunoaște, dar pentru moment nu le poate da nici un nume: se zvârleau și se ștergeau prea repede — poate că, printre ei, se afla și tatăl sau mama sa — așa cum își stinseseră ultimele suflări. Erau în floarea vârstei — egalii ei. (Peste câțiva ani, ea va fi cea mai vârstnică, iar chipurile calde și tinere ale părinților ei aveau să rămâie ca ale unor frați mai mici).

I se lipeau pleoapele. Spinări grele, de zgomote, se prăvăleau afară. Zăpadă albă fâlfâia, iar, fugitiv, în odaie. « Inundație — trebuie să fie inundație » — și gândurile i se încleiau. Simțurile se afundau în somn ca într'o mocirlă vâscoasă, apoi făceau duș rece în sunete de trâmbițe. « Dacă va trăzni casa? » Teama se târi ca un olog în cărucior, apoi se topi cu fiori în jurul frunții. Geamurile zbârnâiră sec și puternic. Veta se ridică în panică, își căută cu picioare febrile, papucii și, așa cum era, îmbrăcată cu o cămașe de finet, lungă până la călcâie, dibui cu disperare, ușa. Părul îi făcu un val pe umerii grași.

Sala era înțepenită într'o beznă groasă din care puteau erupe toate spaimele.

Madam' Ana sta pe scaun la masă, lângă pata de lumină a lămpii cu petrol; era îmbrăcată în cămașe de pânză în mâini ținea o pereche de cărți de joc. Deodată ușa odăiței se smuci în lături și în deschizătura ei apărură o matahală palidă și gâfâitoare.

— Phu — fir'ai să fii... — săltă ca un arc, femeia, de pe scaun — apoi recunoscând chipul stafiei obeze, își plezni palma de buze, a excesivă surprindere:

— Tii! că n'aș fi crezut! Grozav m'ați speriată! Zisei că ce-o mai fi și aia?

Veta se așeză, fără a mai fi poftită, pe un scaun și-și strânse obrazii arși și osteniți, în palme. Madam' Ana închise ușa ce sta căscată și firoasă, apoi veni — prăjină de care atârna în falduri cămașa lungă — lângă masă. Era o vrăjitoare cu nas curbat și gura tăiată larg în curmezișul feței, prezidând cu o mișcare de solicitudine stângace, spaima unei bondoace despletite, aruncată, parcă, din altă lume.

Văzând că musafira ei tăcea, Madam' Ana, care avea acum gesturi mai moi, mai îngăduitoare — în felul acelor profesori, severi și încruntați la școală, primitori și afabili când vre-un elev se aventurează în locuința lor, unde, fiind surprinși în miezul

intimității lor ascunse, nu mai găsesc cu cale să-și mascheze firea cu severitatea profesională — prinse să prepare mașina de spirt pentru cafeluțe. Alcoolul începu să ardă bătrânește (astfel cum se măcinau de vechime, cele câteva lucruri, în odaie). În același timp, îngrijitoarea vorbi — mai puțin răgușit ca ziua.

— Domnu' președinte mi-a dat în grije să fac economie și iar economie la electrică. Să sting până la zece seara toate luminile dă pă săli, și d'ia nici n'o mai aprind p'asta, dânc camera mea. «Prefer» să dau câțiva lei și să ard lambă cu gaz, așa cum avusei și pân' acum, că nici nu-mi place lumină prea mare. Că, dac'o veni domnu' președinte, să nu mă ia la rost, că unde s'a cheltuită atâția bani? Tot pă pielea mea răspund.

Actrița privi perețiidecorați cu o litografie «lupta dela Plevna» și o icoană de hârtie, acoperită cu geam și așezată la căpătâiul patului — covorul deșirat de pe jos — fața de masă cu flori «naționale» — și se simți bine și liniștită: se degaja o atmosferă particulară din toate aceste lucruri, atestând prezența unei persoane care le armonizase oarecum, uzând mai mult pe cele care ieșeau în relief, pentru a da pretutindeni o aceeași patină, îmbibându-le cu același miros deosebit, strâmbându-le în același chip. Și sbuciumul de afară părea mai puțin amenințător, isbindu-se de atâtea prezențe din interior.

În camera ei, lucrurile aveau caracterul impersonal al celor din odăile hotelurilor. Cele câteva mărunțișuri împrăștiatede ea pe ici pe colo, nu schimbaseră încă nimic.

— Cărțile astea mi le-a dat una Madam' Iosifescu, dă era cărturăreasă «la noi», în curte. Au venitără și coconet dă pă la București — că spunea bine. Și când a primit o pereche nouă, adusă taman dă pă la Vena, dânc Nemția, mi-o făcu «cado» mie, p'asta. Eu nu mă pricep cum vine dă s'arată viitoru'n cărți — și cum să cunosc că ce înseamnă una și ce-o fi ailanta. Le întind și eu în fiecare seară și mă uit — că o cucoană cum e îmbrăcată — și alta cum miroase o floare — la moșu' ăsta că are un cuțit în mână — la tinerelu' ălălalt că are barba ca țapii — și mă mai îndistrez să-mi treacă de urît, până mă ia somnul. Că altfel, singură...

În timp ce vorbea, Madam' Ana privise cu afecțiune, ca pe niște pușori de găină pe care ea i-ar fi pus la cloșcă, cartoanele

murdare și grase. Toată sărmana ei nevoie de dragoste și de poezie se satisfăcea în spectacolul minusculelor figuri cu trăsături cețoase și naive, tipărite prost, în colori tari ce cădeau tot alături marginilor. Și trăia în societatea lor, diversă ca un bal mascat, seară cu seară. Ochii ei sterpi puteau să se și înduioșeze, iar gura subțire să surădă blând.

Mai povesti Madam' Ana, despre fata Mița care locuia tot în curtea «lor» și care... dar cafeaua era să dea în foc. Lăsând cărțile roase, pe masă, femeia suflă precaut caimacul, apoi stinse spirtul, și, în urmă, cu ceremonial grijuliv, umplu cele două ceșcuțe pregătite; se uită care din ele are caimac mai mult și o întinse musafirei... Fata Mița fusese părăsită de «concumbinu' ei, de!» și a stat o zi întreagă înlemnită, fără să verse «strop dă la-crimă», pe urmă și-a spânzurat o frânghie de gât. A găsit-o o vecină, vânăta «cum îs strugurii ăi tămâioși» și cu gura bleagă. Pe urmă, Mița s'a făcut umbră și umbla prin casele oamenilor. Apoi povesti despre Madam' Iosifescu, iar, și despre cărțile ei năzdrăvane, care i-au arătat cum «una, Iliasca», avea să moară în săptămână, și «Pont la săptămână a murit».

Veta ascultă și se liniști (pentrucă asculta mai mult glasul molcom și privea mâinile groase și voinice făcând gesturi cu economie), și astfel se duse la culcare: furtuna încetase și camera ei o aștepta domesticită.

De a doua zi, căminul își începu viața lui de casă cu tabiet și rezerve de neprevăzut, prin două mici întâmplări.

Dimineața, bucătăreasa, cea care avea băiatul, ieșind în curte să scuture un preș, văzu pe Costel întins pe spate lângă pâriiașul din fund — cu figura turnată în ceară și ochi țepeni — doar mâna dreaptă, ce părea singură a mai avea vieață, mângâia, tremurat și fin, moțul unei flori.

— Costel! — țipă mama, cu inima arsă de teamă — iar Costel nu tresări; doar gestul mâinii ce mângâia floarea se stinse leneș iar ochii i se întoarseră, orbiți de prea mult soare, spre mama sa: visa — și lumina țesuse ațe de păianjen deasupra pupilelor. Costel îi zâmbi mamei și simți atunci că o iubește mult, nespus de mult. Femeia mormăi:

— Drac de copil... și-și văzu de treabă.

Mai apoi, către amiază, se auzi pe peronul dela intrare o lipă-

ială cu izbituri înfundate, în ciment și o voce cântând, gargarisit și subțire, o parodie de tangou demodat. Deschizând ușa, curioasă — dar fără a scădea cu nimic din aerul ei important, Madam' Ana dădu în prag de o țigancă tânără, cu buze și obraji fardați puternic, cu basma lăsată hoțeste pe o sprânceană și picioare goale, care juca, cântând și pocnind degetele, un fel de horă cu ochuri caraghioase; pe jos, alături, era un coș cu buchețele de lalele și trandafirași — și altele mai sărmâne, de flori câmpenești.

— Ce cauți, fă?

Fata răspunse sclipind priviri negre foc și zâmbind șiret și larg.

— Ciarlistonu', cucoană... hi — hi-iac' așa!...

Înțepată, Madam' Ana făcu ochi de bufniță nocturnă, mirosind o batjocură fâțișă. Tocmai atunci se ivi în ușe și Veta, cu o figură amuzantă, iar Costel își aduse de după muchia zidului, capul ciufulit.

— La fereastră ți-am cântat o serina-a-dă — izbucni, mai întâ-râtată, țigancă, văzându-se miezula tător priviri, apoi repetă aceeași frază, de câteva ori — singura pe care o cunoștea din tot cântecul — și-și continuă jocul, cu mici fantezii personale, trepădând picioarele și săltând fustele scurte, până i se văzură genunchii.

— Stăi, nerușinato, că e băiatu' acilea! — strigă Madam' Ana.

Fata se opri și răsufală zbuciumat:

— Hai lalele și floricele, pentru coane frumușele!

Măgulită, ca și cum complimentul i-ar fi fost adresat ei, în particular, madam' Ana se îmbună, iar actrița își lăsa într'un genunchi obezitatea pentru a privi florile. Țigancă alese repede un trandafir și i-l potrivi în cheutoarea bluzei:

— Pentru coana artistă — a mai mare dân București.

De mult nu mai primise Veta flori, și, înduioșată și cu o fericire mult prea mare față de neînsemnătatea darului, zbură în cameră pentru a-și căuta portmoneul cu bani. «Și pe-aici mă cunoaște lumea» — își spunea ea, cu o teribilă naivitate. Intre timp, îngrijitoarea căută s'o iscodească pe fată, pentru că de când se știa, nu mai pomenise florăreasă în orașelul «lor». În curte răsăriră cele două bucătărese, cu gurile întredeschise a profundă mirare. Fata venise «cu trinu», dar nu știa de unde. Tot așa nu știu sau nu vru să spuie dacă o să mai stea prin partea locului și unde o să se ducă pe urmă.

— Ai copii, fă fetico?

— Neam! — își strânse, într'un gest elocvent și plastic, mijlocul, țișanța, în chingile mâinilor, pe care le trecu apoi, în jos, ca un inel, până peste șolduri.

— Am ținut și io pă un țâgan — da' l-am lăsat că era netot rău.

Cu o fină șiretenie, fata căuta să-și atragă « mușteriii » simulând o trăzneală cu haz, căreia, prin momente de indiferență obraznică, presărate ici și colo, îi dădea perfecta naturaleță. Așa că Veta, prinsă de năzdrăvăniile ei, uită să se mai tocmească pentru lalelele pe care le cumpără.

— Floarea mă cheamă. Nu să vede? — Ia uite obraz — ca bujorul! — Apăi mai vin io, conia. Când ai fi pă la București să-mi dai și mie un belet, să te văd cum joci la tiatru — să-ți trăiască Dumnezeu și pă ăl dă ți le-a 'ndrăgit.

Și Floarea se depărtă cântând cu buzele, cu mâinile și cu șoldurile, cu pași ce se îndoiu pe nisipul aleii.

OVIDIU CONSTANTINESCU

S O M N

Prin umbra marelui meu somn
Trece îngerul vieții și-mi spune:
 Vino, s'a făcut dimineață.
Aștept să se stingă în fundul întunericului
Flăcările fulgilor ce i-au căzut în zbor.
Și iar închid ochii

Prin liniștea marelui meu somn
In grabă trec aranșatorii de decor
Și-mi spun: vino, locurile se vor ocupa...
Mă gândesc că în sală e prea cald
Și 'ntind degetele să treacă prin ele
Răcoarea șerpilor de aer călători.

Toți se duc spre sărbătoarea aceea...
Se spune că acolo soarele morocănos
Ce-mi alunecă uneori pe aproape ca o pasăre de plumb
E zglobiu și se joacă și face farse.

Am oprit o pasăre ce se pregătea
Să-și dea penele cu argint furat dela o stea.
Am întrebat-o unde merge,
Cum e acolo?
Nu se teme că e prea târziu?
Mi-a răspuns plictisită: Așa mi s'a spus...
 Nici eu nu știu...

R Ă S P U N S

Am timp să mă prind în hora prichindeilor

Sunt obosită acum, altă dată...

Nu-mi mai aduceți aminte că așa v'am spus totdeauna, ei, da...

Voi veni altă dată cu voi, mai sunt comori în fundul pădurilor

Ochii cerbilor vor străluci la fel și mâine.

Am atâtea mii de ani înainte

Acum mi-e somn...

Mâine... da, mâine, sau poimâine sau altădată

Voi asculta și poveștile voastre.

Domnițele au adormit cu mâinile albe încrucișate pe piept

Lăsați-mă alături de somnul lor încă o noapte

Mâine când va ieși soarele voi fi gata...

Pădurea mi-a spus că voi o chinuiți prea mult

Că Dumnezeu a poruncit ca « numai o noapte pe an

Piticii să plece după comori »

Că nu mai are

De când faceți praznic în fiecare noapte

Și de când stelele s'au învățat să cadă în mare.

Prea știți multe voi, prichindei gălăgioși,

Ne-ați împuiat capul.

Cavalerii adormiți deschid câte un ochi la o mie de ani o dată

Și-l închid la loc, nemulțumiți că vă văd tot acolo.

J O C

Nu mai sunt tristă.
De ce te superi că nu plâng?
Cineva mi-a spus zilele astea
Că în Ceylan vezi cum crește iarba.

Cineva mi-a spus zilele astea
Că dincolo de dealurile înnegrite de ploaie
se 'ntâmplă minuni.
Cineva mi-a spus că umbra cuvintelor noastre
rămâne în aer.
Mi-a spus că drumul nostru trece
printre vieți trăite de mult.

A venit o domniță să-mi spună
Că a tras cu urechea când Dumnezeu
A poruncit toamnei să fie în anul acesta mai tristă ca oricând
Și mi-a spus că îi părea toamnei rău
pentru că ar fi vrut să se arate oamenilor râzând.

Pasărea despărțirii noastre
îmi ciugulește grăunțele din mâini.
Ii voi ura drum bun când va pleca,
deși știu că va ieși apoi în calea ta.

De ce să plâng?
Domnița palidă îmi șoptește
cu zâmbetul acela blând al morților:
« Așa e jocul ».

NEMULȚUMIRE

Doamne, nu te supăra
că vin cu atâtea întrebări în calea ta
că te caut pretutindeni luminos
cum trebuie să fii
M'am uitat în inima mea întâi,
dar acolo Doamne plângeai
și mi-am spus că acela nu ești tu.

Sunt foarte singură, Doamne,
nimeni nu m'a chemat niciodată
și pădurea când trec eu
își pune degetul pe buze.
Am auzit odată cum spunea:
trece omul în care Dumnezeu plânge.
Să așteptăm să treacă.

Stelele merg pe drumuri albastre
să se prindă în vârful plopilor din vale.
Unde se duc plopii în noaptea asta
cu stele prinse în creștet?

Am auzit, Doamne,
că uneori tu chemi oamenii
la serbările tale cu artificii,
că îngerii în noaptea aceea
își desprind aripile și le 'mprumută oamenilor
învățându-i să zboare...

Am auzit, Doamne,
că în jurul meu se petrec minuni.
Doamne, nu mai pot să suport omul surghiunit în mine
care nu ești tu
și care totuși îți seamănă și plânge neconținut.

NEÎNȚELEGERE

Iubitul meu mi-a spus: Vreau să fiu singur.
L-am întrebat scâncind: Eu ce mă fac?
Dar iubitul meu n'avea timp de pierdut
A dat din umeri și a dispărut.

Am plecat să întreb piticii
(rugându-i să fie serioși cel puțin de data asta)
dacă trebuie să mă supăr
pentru că iubitul meu vrea să fie singur.
Piticii au hohotit:
Pisicilor, nu mai dormiți lângă foc
Dați un concert în onoarea
omului care la douăzeci de ani
n'a învățat încă abecedarul vieții!

Am întrebat cerbul
care se contempla în apă
ce face cu singurătatea lui?
Mi-a răspuns făcându-se că nu înțelege:
nu-i așa că sunt cel mai frumos animal
din toată pădurea?

L-am întâlnit pe zeul Pan cântând din frunze
L-am oprit și i-am spus: Iubitul meu vrea să fie singur
Și nu-l mai iubesc.
M'a măsurat din creștet până 'n tălpi
Și mi-a spus: Iubitul tău vrea să fie singur
ca să cânte.

Am înțeles și am plecat.
Dumnezeu s'a 'nduișat de rătăcirea mea
A trimis un iepure în fuga mare
Ca să-mi spună: Nu te supăra.
Iubitul tău vrea să fie singur
Ca să plângă.

PRIMENIRE

Incepe marea mea singurătate.
Veniți, cântăreți chemați la toate praznicele,
Să nu uitați clopoțelul din vârful bonetei
Și nasul roșu de carton.
Aduceți cu voi și păsările care prevestesc viitorul.

Douăzeci și patru de cărți, tu, crai de roșu,
tu, drum de seară
tu, as de ghindă 'ntors ce 'nseamnă moarte.
Spuneți-mi voi n'a trecut niciodată pe aproape
drumețul care adună stelele în coș la sfârșitul nopții?
Mi-a spus că are să mă ia cu el.

Tu, drum lung, n'ai văzut niciodată corăbiile
pe care marinarii le-au părăsit
ca să doarmă în pădurile țărmlui?
Mi-au spus că mă vor lua cu ele.

Pădure, spune licuricilor să-mi arate drumul
să nu mă rătăcesc.
De-atâta vreme de când am plecat ți-am uitat potecile.

Dar piticilor fă-le culcuș cald
Să doarmă sub umbra ta grea
pentru că piticii se joacă
și iar vor încerca să-mi fure inima.

P L E C A R E

Am stat prea mult pe țărmul acesta
mirosul florilor e prea tare, tu nu vezi că mă'năbuș?
Marea e prea albastră aici
și scoicile ce-au rămas ameițite pe mal
mi-au spus că e dulce...

Lasă-mă să deschid fereastra
Auzi cum alunecă spre Nord constelațiile?
Procesiunea domnițelor pășește în urma lor...
Ce răcoros le foșnește atlazul rochiilor!

Spui că sunt așa de albă
că fața mea îngheață ca zăpada?
A trecut calul vântului pe lângă mine
se duce să-l trezească, să-l aducă...

Atunci vor cădea frunzele...

Eu plec.

Plec să 'ntâmpin ploile cu pasările ude
Plec să-mi ascult inima în care răsună
plânsul aceluia îndepărtat pescar din Nord
care de multă vreme așteaptă să se arate
corăbiile ce și-au schimbat drumul.

D E S T I N

Nu mă supăr că mâna ta
s'a desprins din încleștarea mâinii mele
știu că nu mai puteai să rămâi pe țărmul acesta
pe care nu se petrece nimic.

Mi-a spus să tac
o pasăre foarte grăbită
dar a uitat să-mi spună de ce trebuie să tac.
Am crezut că pasărea a văzut
cum se nasc minuni în aer
Și că a fost foarte înțelept să-mi spună
că minunile nu se nasc decât în tăcere.

Vânturile în schimb au râs de mine.
Vânturile erau învățate
cu marinarii care strigau pe mare.
Eu am tăcut
Acum știi că pasărea și-a încurcat mesajele
dar mi-am uitat graiul.

Să nu-ți pară rău
niciodată nu te-am așteptat pe tine
nu aștept pe nimeni...
totuși aștept...

Am citit cândva săpat într'o piatră
Veche de zece mii de ani
că într'o zi soarele și-a pierdut pantoful de aur
unde va aproape de țărmul acesta
și mă gândesc că, cine știe, poate într'o zi
va veni să și-l caute.

POST SCRIPTUM

Iubitul meu, versurile mele
vor fi triste ca versurile omului
cărui licuricii nu-i mai luminau hârtia
Și atunci a început
să le sape în pământ la întâmplare
Ingerii care au trecut
n'au putut să citească decât un cuvânt:
« Disperare ».

Iubitul meu, nu mai vreau să-ți spun azi
Că stelele sunt mai frumoase în ochii tăi
Pentru că pasul tău s'a întors
și privirea ta caută drumul pe care l-a părăsit
în ziua când ochii noștri s'au întâlnit.

Ți-aduci aminte de seara în care
plângeam pentru că dragostea noastră nu va trăi
mai mult decât trăiește o lumânare
la răscrucea bătută de vânturi
a celor două veșnicii?...
Ai râs și m'ai mângâiat...

Iubitul meu, foarte s'a înnoptat
Și nu ți-am spus tot ce voiam să-ți spun
Imi sap în pământ versurile la întâmplare.
Dacă vei trece vreodată pe aici în ziua ta
vei descifra
(Și vei spune că a fost scris desigur de-un nebun)
Cuvântul « Disperare ».

ANIȘOARA ODEANU

PE VREMEA DREPTULUI CANONIC

Cu cât cercetezi mai adânc trecutul nostru, cu atâta te înfiori de abuzurile care se petreceau, uneori, în numele sfintelor canoane bisericești.

În județe erau protopopi, câte doi. În județul Suceava, era un protopop « al muntelui », cu reședința în Folticeni, și altul « al câmpului », statornicit în Ruginoasa. Astăzi avem tot doi, dar amândoi stau în Folticeni, și — lucru ciudat — orașul este împărțit în două protopopiate, pentru a-i mulțumi pe amândoi, care se întâlnesc în aceeași cancelarie.

Protopopii din vechime își arogaseră niște drepturi neprevăzute în canoane; unii dintre ei deveniseră niște satrapi care împilau populația. Bătăi, închisoare, despărțării, surghiun la mănăstiri, luare de mită — toate acestea se practicau de dânșii, după bunul lor plac. Poporul tăcea și se supunea. Cui să reclame?

Un protopop de aceștia a avut și județul Suceava (astăzi județul Baia), pe la 1846.

Jalba lui *Vasile a Nicuțai*, din Târgul Folticeni, către Departamentul Trebilor din lăuntru — Ministerul de Interne, de astăzi — ne dezvăluie apucăturile protopopului *Ioan Codreanu*.

Iată această:

« Umilită jalbă a lui Vasile a Nicuții, din Târgul Folticeni, către Departamentul Trebilor din lăuntru.

Necugetat au fost vreodată că tocmai în epoca de astăzi, când prin milostivirile Ocârmuirii, sunt toate regularisite și statornicite puternic, în care fieștecine este mărginit cum trebuie a păși cu ale lui îndatoriri, să avem om duhovnicesc trimes pe Sfinția Sa Iconomu Ioan Codreanu, ocârmuitor Protopopiei ținutului

Sucevii, acel ce prin pedeapsă jăcuește păr la piele (numindu-le gloabă). Eu însă crezând că acel milostiv Departament nu vroeste jignirea noastră sărmanilor dajnici ai țării, cari suntem supuși tuturor poroncilor, și chiar în mijlocul multor dreptăți să pătimim pe sfânta dreptate dela cei interesați. Cu fierbinți lacrimi și din adâncul inimei mă voiu tângui de următoarele:

La conținutul an, viind în cugetul soției fiului meu, Vasile, fata lăcuiorului Grigori a Tănăsoaei din Bogdănești, ca să caute prilej, fără a avea cuvinte de a se despărți despre el, sau prin deosebite îndemnări, mai întâiu s'au arătat Protopopiei când se găsea fostul cu frica lui Dumnezeu protoiereu Sfinția Sa Iconomu Neculai Hasnaș, care cercetând și negăsind vreo dreptate cugetelor acei femei a fiului meu, au îndatorit-o pravilicește a trăi după lege cu soțul. Nu mult trecând la mijloc, s'au prefăcut în schimbare țiitorii Protopopiei cu cel mai sus numit Sfinția Sa Codreanu, la care de iznoavă stăruind, atât părinții numitei femei, cât și prin îndemnarea darurilor ce făcea cătră Protoierie și au început:

1. Pe fiul meu a-l supune în fieră și cu cumplite bătăi, după aceea a-l sili ca să se desfacă de voie de femeie (în priivire că pricini între ei nu era de despărțit), și ca să-și caute altă femeie, că el îl va slobozi a se căsători (precum au făcut unui Toader Pântânariu de aice, că luându-i 5 galbeni, au dat voie la amândoi, după despărțire nelegiuită, a se căsători), a cărui pedeapsă fiind străbătută, silit am fost ca să-l scot, de am dat 392 lei protoiereului Codreanu, carele priimindu-i, l-au slobozit pe fiul meu Vasile.

2. N'au trecut mult la mijloc și m'am trezit eu supt acele patimi însărcinându-mă cu niște istorii nepovestite, adică că eu în burlăcia mea ași fi făcut oareșicare nelegiuiiri; pe acel temeiu cumplit o vreme bătându-mă cu jărghia, ca pe unul ce în viața mea giudecată n'am știut spre a mă tângui, silit m'am găsit de nevoie și pentru a scăpa de el, i-am dat 513 lei, afară de alte lucruri, care și Isprăvnicia, după cercetările făcute, au descoperit, ba și altele mai multe, de asemenea în cuprinsul ținutului și fără să facă vreo punere la cale, de unde abia am scăpat.

3. Jacurile ce mi-au făcut fiind însemnate, au început câteodată a-mi da făgăduință că pe soția fiului meu o va înapoi, fiindcă o deosebise, iar alteori mă mai pedepsea și pe mine și pe ficior,

areștuindu-ne, până când m'am trezit că, după mijlocirea Inalt Prea Osfințitului Mitropolit, după oareșicare arătări a pomenitului iconom, prin acel cinstit Departament să fiu dat și surgun la o mănăstire pe un an. Iată dar ce judecată duhovnicească am putut câștiga dela protoiereul nostru, că sărăcindu-mă de avere, pe de o parte și-au făcut milă ca să fiu surgunit, iar pe de alta și cărți de despărțire au scos pentru desfacerea fiului meu. Eu împilat de atâtea necazuri, și altele care nu le pot înșira nici pe 20 coale hârtie, cu lacrimi supuindu-le cinstitului Departament mă rog plecat ca să-și facă milă prin al său chip, pe o parte atât pentru a mea despăgubire și desființarea mrejelor protoiereului asupra mea și a fiului meu, care lesne se vor putea descoperi că sunt fără rezoane, dacă nu va fi priimit lămuririle pără acum, făcând întrebare Isprăvniceii ținutale, cât și pentru desповorarea noastră de acest protoiereu, ca să nu dispozarisască întru nimica spre a-i rămâne în veci pomenire.

1846, Iunie 6.

Eu *Vasile a Nicuțai*, birnic din Târgul Folticeni ¹⁾.»

Jalba aceasta, redactată probabil de un cărturar din Folticeni, a fost trimeasă, de către Departament, la Mitropolie, care comunică Departamentului hotărîrea ce s'a luat:

«După priimirea adresurilor acelu Departament, atingătoare pentru necuviincioasele urmări a protoiereului ținutului Sucevii, Iconomul Ioan, rânduind noi comisie la fața locului, spre dizvălire a adevărului, dela care priimind acum raport, și unele din pările întinse asupra sa s'au desvălit adevărate, deci noi ca pentru niște urmări cu totul abătute din datoriile sale, și a instrucțiilor ce are, nu numai că l-am depărtat din postul ce-i era încredințat, dar îl vom și canonisi, spre pilduire și a altora ce în viitorime ar îndrăzni a se abate în asemenea urmări.

Meletie Mitropolit Moldaviei.

1846, August 20.»

În arhiva Protopopiatului județului Suceava (Baia), am găsit câteva dosare, din care se poate vedea câte atribuții aveau pro-

¹⁾ Arhivele Statului Iași, Dosar No. 10144, fila 3.

topopii de ținuturi, și cum răscoleau lucruri gingașe din vieța intimă a locuitorilor.

Iată, de pildă, o jalbă a lui *Neculai Beldiceanu*, tatăl poetului-arheolog *Neculai Beldiceanu* dela Iași, din dosarul Nr. 10 din 1853, intitulat « Dumnealui Căminarul *Neculai Beldiceanu* cu cumnata *Dumisale Elencu Popescu* ».

El se plânge că cumnata sa « ar fi iscodit niște vorbe » asupra-i, « fiind o ponegreală *reghilioasă* », adică « religioasă ».

« Cinstitei Protopopii a ținut. Sucevii,

Lăturalnic m'am încredințat cum că cumnată-mea *Elencu Popescu*, șezătoare în acest târg Folticenii, nu pot cunoaște după ce înpregiurări ar fi iscodit niște vorbe asupra-mi carele fiind o ponegreală atât *reghilioasă* (religioasă) cât și nemoralnică pentru mine, și care voroave le voi declara verbal în duhovnicia onoratei protopopii, ca unul ce nu pot a le descrie acum pe hârtie, de aceia pentru ca să se desvălească dacă cumnata mea în adevăr au răspândit asemenea vorbe, rog pe cinstita protopopie ca potrivit legilor în asemenea, încât privește pentru relighia ortodoxă, să binevoiască a regularisi prin cercetare duhovnicească descoperirea adevărului, iară mie de rezultat apoi este rugată a mă împărtași cu știință, spre regula me.

Beldiceanu, Căminar.

1853 avgust 16.»

Protopopul *Dimitrie Enășescu* s'ar părea că nu semăna cu fostul său coleg *Ioan Codreanu*; *Enășescu* pare om cu frica lui Dumnezeu, blând, nedoritor să facă avere. Asupra acestei jalbe el pune această încheiere:

« Jaloba de față să răcomănduește sfin. Iconomului *Ioan* și Iconom *Vasile* dela biserica cu hram Sf. Proroc *Ilie*, ca împreună cu Iconom *Ioan* dela biserica *Adormirei*, să cerceteze duhovnicește drept și în frica lui Dumnezeu arătările ce prin ea să cuprind, precum și acele verbale, fiind supt neblagoslovenia *Inalt Preosfințitului Mitropolit*, dacă veți părteni vreunui, după care să răportuiți protopopiei de descoperire ce veți face, cu înapoire și aceștii.

Dimitrie Iconom. »

Comisiunea aceasta de cercetare, pășește la lucru. Mai întâiu sunt:

Intrebările Dumisale Căminar Neculai Beldiceanu, după jalba ce au dat cinstitei protopopii la 16 a corentei luni, recomanduită iscăliților spre cercetare.

1. Cumnata mea Eleana Popescu au scos vorbe că aș fi păcătuit cu dânsa ?

2. Că aș fi păcătuit și cu fiică-sa Smaranda, ce-mi este mie nepoată ?

3. Că aș fi deschis o bisacté și aș fi scos o hârtie cumnatei mele, la care deschisoare m'ar fi găsit umblând acolo ?

La aceste întrebări urmează:

Răspunsul părâtelor la cercetarea ce li-am făcut.

La pontul 1-iu.

Cercetând noi cu pătrundere pe părâta au arătat că nu numai că n'au păcătuit asemenea faptă, dar nici prin cuget nu i-au trecut a vorbi cuiva.

La pontul 2-le.

Asemine cercetând pe părâta precum și pe fica-sa părâta, au arătat că nu are nicio știință despre fiică-sa că s'ar fi abătut la asemenea fapte cu jăluitoriul, precum și copila au răspuns că cu asemenea faptă nu este pătată, și nici măcar vreo amenințare au fost din partea unchiului său vreodată în acest caz asupra ei, decât părâta cumnata jăluitarului au arătat că aceste toate sânt eșite dela Dumneei Căminăreasa Eleana Beldiceanu, și care au îndemnat și pe părâta în mai multe rânduri de a sili cu bătăi și cu rușferturi de bani de înzestrare pe fiicăsa ca să zică că au făptuit cu unchiul său, și aceste au zis că nu numai dohovnicește le au arătat, ci și în favorul le va spune netăgăduit.

La pontul al 3-le.

Au răspuns că pentru deschiderea unei asemenea bisacté nici-cum îi este în știință o așa faptă că au văzut sau că au vorbit cătră cineva.

Aceste fiind arătările jăluitarului și răspunsurile părâtelor fiind cercetate de noi în nefființa D-sale jăluitarului, și de descoperirea adevărului, urmează a noastre iscălituri.

1854 avgust 17.

Ioan Căndescu, Iconom; Ioan Iconom; Vasile Lateș, Iconom.

La acest raport, urmează rezoluția împăciuitoare a protopopului:

«Așa precum din cuprinsul alăturatei duhovnicești cercetări înadins rânduită, spre a cerceta cu pătrundere de nu cumva chiar în faptă s'ar fi desăvârșit niște asemenea crime, încredințându-să acum protopopia că niciun vreuna de asemenea s'au întâmplat, apoi pentru sactesfație de cinste nefiind protopopia competentă a face vreo îndestulare, să va alătura la delă fără mai departe lucrare.

Dimitrie Enășescu Iconom.»

Soții Beldiceanu trăiau rău. La 16 Noemvrie 1853, Căminăreasa *Elencu Beldiceanu* adresează o scrisoare către Părintele Dumitrache Enășescu, protopopul, în care se plânge de cele ce îndură dela soțul ei, și-l roagă să cerceteze:

1853 noemvrie 16

Primit 5 dechemvrie 1853

Sărut mânule Părinte Dumitrache,

În mai multe rânduri v'am făcut supărare, rugându-vă verbal să veniți spre a vă arăta răua tractație din partea soțului meu Căminariu Beldiceanu cu nesuferitele și feliuritele abateri din parte-i către casnica viețuire, cu ocările și categoriile ce-mi dă pin toate casele, cu lipsirile și răua purtare de grijă de înbrăcăminte, cheltuiala zilnică a mesei, pentru mine, copiii și slugile, asupra tuturor arătatelor cazuri, și deosebit ce verbal v'am mai arătat, ați avut bunătate a veni și a cerceta, și toate tânguiriile mele s'au descoperit adevărate prin cercetare, ce de atunci i s'au și pus îndatorire, de către Sfinția Voastră, în ființa și a altor persoane, ce s'au întâmplat a fi de față, și singur s'au îndatorit că va urma pe viitorime, fără vreo abatere, în totul în cele trebuitoare, fără a fi mai mult supărată întru cât de puțin, sau rău tractarisită, de atunci sânt trecute patru luni, din acel minut nimica au pus în lucrare către îndreptare, ci mai cu prisosință au sporit răul din parte-i, pentrucă în mai multe rânduri felurimi de cazuri și lipsuri s'au pricinuit ducându-se de acasă, pe trei

sau patru zile, și pe atâta lăsa de cheltuială, și zăbăvea alte trei sau patru zile, pe unde ședea el știe, se înțelege că după a sale mulțămiri; fie și așa, dar ce lăsa de cheltuială, se mântuia, unde negreșit eu, copiii și slugile să perim de foame. Silită de așa împregiurări, trebuie ca o văduvă femeie să pornesc pe în lume și să cer ajutor de a mă împrumuta cu bani, precum și la Sfinția Ta am trimes și n'ați vroit a-mi da, ca să-mi pot hrăni copiii și slugile în acea lipsă grea, iar din țigani nici am putut să-i opresc, ducându-se cu sucmanele să le puie amanet, și cu toporul să taie lemne pe la jidovi, ca să-și câștige hrană, fiindcă nu avea, lăsând a zice că pentru îmbrăcăminte și încălțări nici și-au închipuit vreodată să-mi facă mai bine de un an, încât și astăzi sânt într'un costiom ce niciodată am gândit că mi s'ar întâmpla, pe lângă că m'am împrumutat și sânt și astăzi datoare numai de a sa neîngrijire, și pe lângă că am vândut verdețuri din grădină să-mi iau carne, dar și din lucruri silită am fost a vinde, și am amanetarisit pe la niște fețe ce niciodată am gândit, care la toată întâmplare pot a-i da de față, la care acele vândute au rămas perdute, iar acele amanetarisite le am scos prin așa chip că polițiile ce le aveam scoase pentru case, le am vândut, am plătit pentru lucruri și le am scos, acum s'au sfârșit și acest mijloc, stau să pier de foame în casă, desbrăcată și desculță, și rău tratată, pe lângă aceste, în mai multe rânduri am fost să fiu și moartă cu grubieniile și amenințările ce-mi face, neertat cu datoriile ce-l privesc și nepotrivit caracterului unui om de moral și cu filotimie, lăsând a zice că dela începutul noastrei viețuiri tot spre așa purtări adânci au fost cătră mine, încât după așa împregiurări și astăzi sânt pătimașă și vecinic am pierdut sănătatea, pe lângă aceste și altele mai multe sânt de arătat, ce este mai de însemnat căci în altfeli mintea nu mă mai ajunge, nici condeiuul să fie în stare de a le mai putea descrie, precum în urmă cu vreo trei luni de nimica s'au pornit cu o cumplită furie asupra mea, pentrucă am adus o țigancă să țase pânză pentru casă, în ființa slugilor ce sta de față au început strigări și sudălmii asupra mea neînchipuite, și prin feliuri de catigorii s'au cutezat a-mi face amerințări, să mă puie împreună cu țiganul acei țigance și să mă bată cu biciul la scară, că de ce am ținut-o să lucreze la mine; nu știu cum am intrat în casă de rușine, n'au trecut multă vreme, și

m'au înnoit cu alte sudălmi, la care ne mai putând suferi, am picat ca o moartă, și m'au deșteptat doftorul umplându-mi pieptul de lipitori și scurgându-mi sângele cu lanțeta. Nu i-au fost de înestul cu atâta, ci la 21 Octomvre găsindu-mă în casă la copii, și gata să ies spre a merge în casă la mine tot atunce s'a prilejuit când eu ieșind, tocmai și Dumnealui intra la alta, spre a-și lua un cărbune la ciubuc, la ieșirea mea din casă n'am ținut ușa cu mâna, și s'au trântit puțin, și fără mai întâi de a se încredința de adevăr, și-au închipuit că prin uși vroiesc a-mi răzbuna asupra-i, s'au pornit după mine în toată furia sa, au început prin cele mai mârșave cuvinte și strigări a-mi zice că pentru ce i-am trântit ușa, eu răspunzându-i că nici în minte am avut despre acea ce-și închipuie, și fără să-l mai împotrivesc cu cuvinte, cât de puțin am vroit să mai ascult neomenoasele desprețuiri, tocmai când trăgeam ușa să o închid, prin sălbateca lui fire m'au repezit cu deschidere ușii, în păretele altei odăi, nerăspunzându-i și la aceia, alta decât să-mi deie pace și să nu-și mai caute pricini cu mine, și vroind a închide ușa iarăș ca să scap de un rău mai mare, de care nici am putut scăpa, căci repezindu-se ca un salbateg asupră-mi cu răcnete și sudălmi, au început a-mi da izbituri atâta de crude, încât am venit cu pieptul de ușorul ușii, și prin al doile izbitură m'am lovit cu capul de sobă, copiii răcnea cu un salbateg glas, slugile se ruga, iar el nici pe unul nu asculta, slăbindu-mi toată puterea, am apucat a striga agiutor Sfinției Voastre și pe Dumnealui Cuconu Costache Mănescu, spre a-mi da agiutor să scap de pericol, ca o străină ce mă găsesc, și cu așa cuvinte am rămas moartă în mijlocul casăi, care el singur au strigat pe un grădinar dela țară, Gheorghe Anghel, ce tocmai atunce se întâmplase a fi în ogradă și rădicându-mă ca pe una dusă din viață, m'au pus pe patul meu, iară celelalte slugi toate era trimise de dânsul după doftor, și aducându-l, iarăș mi-au pus un număr de lipitori, prin care dându-mi agiutor m'au sculat din pericol și m'au reîntors iarăș la amărâta mea viață; știu atâta, că pentru totdeauna nu mai sânt om, sănătatea mea este pierdută, sângele meu s'au scurs mai tot, numai cu de aceste urmări din partea soțului meu, și cât numai mă prenumăr între cei vii, și negreșit dacă odată mi s'ar mai întâmpla de asămine, sigur că și viața îmi este pierdută, puțină câtă o mai am. La o asămine

întâmplare, pe lângă doftor că au fost, și în urmă au venit și domnul Zigmar, care îndestul s'au încredințat de așa urmare, văzând că nici cu aceasta nu-și poate împlini răul scop ce poartă asupra mea, și-au mai închipuit un ce mai rău, pe lângă că m'au făcut neom, precum zic, au vroit să-mi rădice și cinstea, și să mă facă mai rău de ocară sau critica tuturor îndeobște, la 15 sara spre 16 a lunii următoare și-au închipuit idee că eu sânt închisă cu cineva în casă, străin, au venit de unde au fost dus și stând afară, se înțelege că asculta, eu auzind că este cineva în cerdac, am deschis ușa casei înapoi, și stând în sală m'am uitat să văd cine-i, și întrebând n'au vroit a-mi răspunde; eu sfiindu-mă, am închis ușa șalii și vroind a intra în casă, el au și intrat în sală fără a cunoaște, fiind în casă lumânare iar în sală întunec, am stat cu ușa deschisă, și cunoscându-l că-i el, m'am și retras în casă, unde eram numai cu țiganca, care obștește mâne cu mine, și vorbeam cu dânsa despre trebile ce avea să facă adauzi, iar el au început a asculta pe la uși împreună cu un țigan ce-l slujăște, cu așa idee pe la miezul nopții au trimes la comandirul de poarnici de l-au chemat, care acela îndată au și venit cu undrofițeri (unter ofițer) și cu vreo cinci pojarnici, au și încungiurat casa păzindu-mă pân în ziuă, și văzând că nu-i nimine, s'au și dus de unde au venit; au rămas atunce el singur, șezând afară pe un scaun lângă ușă păr la nouă ceasuri din zi, după ce întâi au trimes pe acel țigan căutând pin podul casei și negăsind nimica, au venit însuș și au căutat pin toată casa și pin gardirop, fără să găsească ceva, când la un așa răs s'au întâmplat a veni și Dumnealui Cuconu Costache Mănescu, care destul s'au încredințat despre asămine urmare din parte-i ce au făcut-o numai spre o mai mare bajocoră, lucru ce un barbat de vrea să trăiască cu femeia, mai ales cruță cinstea iar nu o răpește, precum Dumnealui face cu mine, în mijlocul atâtor nenorociri în care acum mă găsesc, precum anume greu de a le putea cineva suferi, nefiind sigură și în viitor silită de așa înpregiurări, mă grăbesc a le supune în dreapta giudecată a Sfinților Voastre și a vă ruga, în numele lui Dumnezeu, a Maicei sale, și înaintea Preaosfințitului Mitropolit, a legilor, ca să veniți cu toată graba a cerceta toate cazurile de față, și prin îndeosebi voi arăta și acelor nume până la cea mai de pe urmă regularesire ce trebuie să o facem

spre apărarea cinstei, a vieții, a liniștei în totul, și chipul traiului zilnic, căci nu mai pot suferi lipsa și-l supuneți rezonului, căci cei mai mică mișcare nu-i voi mai putea suferi, și nici voi tăce-o pân la mai înalte instanții.»

A așteptat Căminărea până la 3 Ianuarie 1854 vreo îmbunătățire a soartei ei, vreo cercetare a protopopului, dar Prea Sfinția Sa nefăcând nimic, Căminăreasa îi adresează o jalbă oficială:

Onoratei Prototopopii a ținutului Sucevei
Căminăreasa Elencu Beldiceanu,
Jalobă.

Deși la 16 a trecutei luni Noemvrie, prin o scrisoare particulară am adresat persoanei acei onoratei Prototopopii, lămurit am arătat necuviințele, varvarismul și abuzările întru casnica viețuire din partea soțului meu, Căminariu Neculai Beldiceanu, și după aceea au binevoit a veni la casa mea persoana Protopopului, unde prin cercetarea făcută în mai multe rânduri, s'au încredințat de adevăr, dară fiindcă după toate arătările date și descoperite, mi s'au zis că nu poate înainti vreo lucrare, fără a face formală tânguire, păra acum nu am făcut-o, cu nădejde că poate să-și eie vreo prefacere, macar că în diastimă de mai mulți ani, prin toate a mele suferinți și iconomii nu l-am putut abate, ci din zi în zi mai cu prisosință spre rău, care cred că-s provenite dela singur necaractir și al său cusur, ci în deobște se aude vorbindu-l destul de înțeles că dela așa urma întreprinderea rălelor purtări neunirei, și tot soiul de răutăți din parte-i, prin urmare mai este de luat aminte din citata scrisoare, căci ce rău sau ce faptă demoralizată n'au întreprins cu mine, ba la cei mai de pe urmă n'au avut muștrare, dacă alta nu, de a-și însoți caractirul său, dacă de al meu n'au vroit să îngrijască, de a mă difaima cum este mai rău pin toate casele și chiar în casele unde s'au întâmplat a fi și preutul Vasile Șoldănescu, cu cele mai de atac și mârșave cuvinte, până și cătră clasa de mai gios, precum de ekzemplu m'au dat în critica și desprețul a unor pojarnici cu comandirul lor și cu un ondru ofițer (unter ofițer) păzindu-mă o noapte întregă pin pregiurul casăi, pe o simplă numai idee a sa, dovadă că la căutarea pin toată casa, în ființa și a persoanei pe care o țitez prin scrisoare, n'au găsit nimica, bine se înțelege că și aceasta

au făcut-o numai spre îngiosirea caracterului meu, pierderea opiniei în fața lumii, într'un cuvânt cu desăvârșire au vroit să-mi rădăce cinstea cu totul, ca cu aceasta să-și acopere faptele sale acele atât de mârșave, și de nesuferite cu dezgrădirea înpregiurărilor de față și celor cuprinse prin țitata scrisoare, care să se alătoreze la acte altele în deosebi ce am a mai arăta și cu pierdere prin aceasta a dispotizmului în soțietate au înădușit în mine totul de a mai avea încurajare, drept care silită mă văd a intra cu cerere cătră onorata Protopopie, rugându-o de a lua din nou în cercetare toate cazurile de față cele țitate prin scrisoare și potrivit dreptăților ce mă garantuesc prin locul competent, să-și înaintescă lucrarea cătră formală despărțire până când mai întâi se va regularisi liniștea mea în totul în casă, înbrăcăminte și zilnica hrană, care acum de vreo săptămână au poroncit a nu mi se mai da, pe lângă care să se aibă în privire că în orișice caz, m'au defăimat și la întâmplare precum eu ași fi fost ecspusă pre atâta în puterea legilor, cer a-l supune mărginirei cuvenite căci dupre orișice chipuri de a mai viețui împreună este cu neputință, și totodată va regularisi a-mi da și copiii în a mea dispoziție și creștere după legi și dreptul firesc, pentrucă dela Dumnealui nu se așteaptă un ce bun, de vreme ce viind înpregiurări la mijloc nu ca dela un bărbat cătră soția sa, dar ca dela cei mai de public femei când la toată întâmplarea au fost mai dator, și este de a mă protijarisi, iar nu a mă publicarisi.

854, Ghenar 3.»

Nici la această plângere protopopul nu face vreo cercetare, și Căminăreasa se plânge Mitropolitului, care trimete jalba acesteia Cucerniciei sale « Iconom Dimitrie Protopop despărțirii 1-iu de ținut Sucevei, ca să cerceteze cu amănunțime toate arătate prin aceasta și adevărul ce va descoperi, lămurit prin raport să ni facă cunoscut împregiurările cu înapoierea și aceștiea ».

Căminarul Neculai Beldiceanu face o « Intimpinare » protopopiei, ca răspuns la jalba soției sale către Mitropolit :

Cătră cinstita Protopopie a ținutului Sucevii

Căminarul Nicolai Beldiceanu

Intimpinare.

Asupra reclamațiilor soției mele Elinco născută Popescu, întinsă atât cătră Inalt Prosfînțitul Mitropolit cât și cătră această

onorată Protopopie, care pe lângă adresele Nr. 54 și Nr. 67 în copie mi s'au împărțit, cu toată cinstea întimpin că acele reclamații dela început și până la sfârșit sânt în totul neadevărate și din contra toate acele prihane haractirisază pe soția mea și nu pe mine, căci încât se atinge catigoriile ce vrea a le pune dela sine asupra mea, onorata Protopopie este rugată a-i cere legiuite dovezi, iar pentrucă acele sânt în totul neadevărate și că numai soția mea merită de dânsule, eu îi înfătoșez în orghinal mărturia obștiei boerilor din acest târg, întărită de acea onorată Protopopie supt Nr. 20, după care trăgând copie legalizată la actă, orghinalul va binevroi a mi-l înapoi, având trebuință a le înfătoșa la domnescul Divan în osebitul proșes ce am cu soția mea după reclamațiile pe lângă care mă văd nevoit a declara că pornirea soții mele de a deschide aceste fatale proșesuri nu sânt izvorâte dela alta decât numai dela oarba slăbăciune cu care se hrănește dela o vreme încoace că-mi va răpi averea mea și a copiilor, și mă va azvârli dela împreună viețuire și va trece cătră altă însoțire cu o persoană pe care l-au făcut asămine a-și azvârli soția acei legiuită la anul 1852, mai auzind de dovadă întru aceasta: 1-iu, că la trecutul an 1846 căzând iarăș în asemine slăbăciune, mi-au fost răpit toate hârțile documente ca mai lesne să mă poată azvârli și a-mi răpi averea pe care urmare ca să nu mi-o eie prin carte de blăstăm am dovedit-o precum mărturisește acta aflătoare în arhiva Isprăvniciei ținutale și pentru care urmare de răpire au mijlocit mai mulți boieri chiar în Capitalia Eșii de am iertat-o cu făgăduință și pe nădejde că cu înaintirea vrăstei va îndrepta și purtările, însă m'am înșelat. Al 2-le, că cu atât mai mult acum trist și mai de tânguit soarta mea căci pe când mă aflam întru toată încrederea că soția mea ca gospódină acum de 13 ani și maică a trei copii va fi uitat sarbăda slăbăciune și va gândi numai la creșterea și norocirea copiilor pe viitor, ea au picat în alt din nou slăbăciune și cei întâi s'au încercat a pune o nelegiuită prihană asupra mea, pe care iarăș prin formală cercetare, urmată de onorata Protopopie, după reclamația mea, s'au dovedit neadevărate și iscodite chiar din partea soției mele, precum de dovadă stă acta aflată în arhiva Protopopiei, cu adăugire că atâta dela cauza ținută cât și dela întâmplarea prilejită la anul 852, când Dumnealui Stolnicul Hristodor Calistru, pe care soția

mea îl are menit pe viitor de soț, în lipsa mea de acasă, pe la miezul nopții s'au bătut cu un alt tânăr dela soția mea, și de când m'am lămurit despre scopurile ce hrănește asupra mea, aceste legiuite dovezi socotesc că sânt îndestul spre descoperirea adevărului și mai ales când toate înpregiurările laturalnice sânt cunoscute și chiar persoanei Sfinției Sale Protoereului, precum și la toată obștea acestui târg, de aceea cu toată cinstea rog pe onorata Protopopie ca să binevrouiască a se pătrunde de mărimea nenorocirii care soția mea orbește au pornit ca să aducă stării noastre și a copiilor mizerie nevindecată, cu zadarnice cheltueli în proțesuri prin toate instanțiile, și pierderea de vreme în contra canoanelor sfinteii noastre Biserici și pe toate lămuririle să le aducă la cunoștința Inalt Preasfințitului Mitropolit, de unde să pot a afla o legiuită punere la cale și asigurare pentru viitor.

1854, martie 29.»

Este interesantă o mărturie a boerilor din Folticeni, de care se servește Beldiceanu, pentru a dovedi că soția sa « au venit la aceia de a-și închide onorul de a mai fi în soțietăți și a rămâne în casă », urmare care « au prilejuit și neunire cu soțul Dumisale spre îndeplinirea scopurilor nemorale ce slăbăciunea femeiască au cuprins-o »:

«Mărturie.

Prin care subiscăliții facem știut cum că în înpregiurările de neunire iscate între Dumnealui Căminar Necolai Beldiceanu și soția Dumisale Elenuța, în privire cererei ce ni s'au făcut din partea Dumisale Căminarului, adevărata noastră știință este fără nicio părtenerie că Dumnealui Căminar Beldiceanu dela vremea însoțirii și până acum, s'au sârguit prin toate mijloacele putincioase de a aduna și spori atât averea precât și casa Dumisale au ținut-o cu toată îndestularea, după rangul Dumisale, și putem a zice și cu prisosință în ceia ce se atinge de soția Dumisale precum obștește au fost văzut în toate soțietățile la care au fost împreună petrecători, iar apoi din contra soția Dumisale dela o vreme încoace prin neplăcutele purtări au venit la aceia de a-și închide onorul de a mai fi prin soțietăți și a rămânea în casă, urmare care dela sine se vedește că au prilejuit și neunire cu soțul¹

Dumisale, spre îndeplinirea scopurilor nemorale ce slăbăciunea femeiască au cuprins-o. Drept care supt iscăliți spre a fi Dumisale Beldiceanului unde-i va cere trebuința de întâmpinare în contra nedreptelor reclamații a soției Dumisale, care minesc stricarea stărei și nenorocirii copiilor, i s'au dat această mărturie neabătută dela dreapta cugetare sub a noastre iscălituri.

1854, ghenariu 19.

N. Marcovici; Aga A. Botez; Căminar I. Filipovici; Postelnic Matei Gane; Căminar Sainoglu; I. Haubiț; N. Boian; Iordache Vârnăv; N. Verdeanu; Căminar Pleșescu; I. Botez; Căminar Plastira; Gheorghe Calimnos; G. Condrescu; K. Kuek; Panaite Moldovanu; Sluger G. Doncescu; N. Teleman; N. Grigoriu; M. Calimnos; Căminar Dimitriu; D. Alevra; N. Zigmar; A. Agioglu; M. Vădeanu; M. Neculau; C. Ciudin; Klemente; Iorgu Caton; Sinescu; T. Frunzeti; Costache Forăscu.»

Căminăreasa cere să se asculte sub jurământ persoanele care iscălesc această mărturie, dar nu se vede nicio lucrare care să hotărască asupra acestei cereri.

În vremea aceasta, la 27 Martie 1854, Neculai Beldiceanu trimite Protoieriei o jalbă, prin care face cunoscut că se mută la moșia sa Tonții, și roagă să se puie în vedere soției sale să meargă și ea la țară, până la hotărîrea în proces, el neputând să ție două case.

Protopopul dispune să se aducă cererea aceasta la cunoștința Căminăresei.

Căminăreasa răspunde că chiar cu bunăvoință a soțului, se mută în casele ce a închiriat.

La aceasta, Beldiceanu răspunde că nu este adevărat că a dat învoire soției sale să se mute în casa închiriată. Protopopul, însoțit de doi boieri, Constantin Ciudin și Costache Balomir, se duce la casa Beldiceanu, și Cucoana le declară că nu merge la țară și că și-a închiriat casă în oraș.

În dosarul acestei afaceri se găsește copia unei scrisori, pe care Neculai Beldiceanu o ceruse dela Protopop, aflându-se în arhiva Protopopiei.

Această scrisoare, *Olimbiada Zelenski*, o adresează către « Scumpul meu neprețuit ».

Nu știm cine era această Olimpiadă, și ce rost are această scrisoare; se poate să fi fost adresată lui Neculai Beldiceanu, și să fi fost depusă de soția sa, dar aceasta este o simplă presupunere, nedovedită cu nimic.

În orice caz, e interesantă:

« Ah, scumpul meu neprețuit, cu dulce eu îți sărut gurița eu Olimpiada Zelenski.

Răvașul meu să vă găsească în cele mai plăcute ceasuri și sănătoși, că eu din mila împăratului ceresc mă aflu sănătoasă, dar în cea mai mare părere de rău mă găsesc eu de mata că nu te ai milostivit asupra mea, măcar să-mi fi trimes un răvaș dela mata, pentru acele două hârtii ce vi le-am trimes pe Kligăr; ah! cu ce otravă m'ai otrăvit, scumpul meu neprețuit, tot până acum am nădărdit că voi mai fi norocită de a te mai vedea, dar acu sânt sigură de a nu te mai vedea; ah nădejdea mea unde s'a depărtat, unde voi găsi-o; ah că din rugăciuni cătră Maica Domnului pașii matala în casa mea s'au îndreptat; ah ce nenorocită eu; ah cuconul meu milostiviți-vă asupra mea, nu mă lăsați să mor cu zile de o asemenea nenorocire, fă-ți milă și îmi găsește un loc bun, că nu mai este chip de a viețui de acum înainte, că toate dela mine s'au sfârșit; ah în ce năcaz și pedeapsă eu trăiesc; ah scumpul meu, cui să mă jăluiesc; ah în pustii mă prăpădesc; ah la starea care am agiuns de trăesc cu lacrămile să-mi feresc când plâng și mă tănuiesc, văd că la peire merg și nu știu unde să alerg să ceiu agiutor în glas, căci nădejde n'au rămas; ah puiul meu, mult m'ai ars, că pe ocaziunea aducător de răvaș nu te ai milostivit de a mă bucura și pe mine cu ceva, și așa rămâi a Dumilor Voastră prea plecată până la ușa mormântului. »

Mai găsim, în dosar, arătarea comandirului de pojarnici — adică de pompieri — de care pomenește jalba Căminăresei.

Este de remarcat afirmarea acestui comandir, că a luat cu el « doi pompieri » pentru a-l apăra de « nămolul cânilor din ograda Dumilorsale »; că acești doi pompieri trebuiau « a sta afară a lua aminte ca să nu se amerințe vreo aprindere de pojar în oraș ».

« Onoratei Protoierii a districtului Sucevei.

La adresa Nr. 113 cu căzutul onor răspund că arătarea Dumisale Căminăreasa Elenco Beldiceanu prin suplica dată Innalt

Preosfințitului Mitropolit la 18 ghenarie anul continit, cum că eu aș fi mers împreună cu vreo câțiva pompieri și un unter ofițer la casa Dumisale, după poftirea ce mi ar fi făcut Dumnealui Căminar Neculai Beldiceanu, ce ar fi avut idee că era cineva străin la cucoana Dumisale, unde aș fi păzit toată noaptea, nu este adevărată, fiindcă eu nu m'am dus spre paza ideilor precum zice, ci m'am dus drept vizită și pentru o trebuință în apartamentul Dumisale Căminarului, când în adevăr am luat doi pompieri cu mine întru a mă acompania până acolo, și a mă feri de vătămarea ce nămolul cânilor din ograda Dlorsale mi-ar pricinui, i de a sta afară a lua aminte ca nu să se amerință vreo aprindere de pojar în oraș, în care timp eu să nu am vreo știre despre așa primejduire la care neapărat trebuie să fiu, fiind așa îndatorirea, și mai pe urmă au venit și un unter ofițer a-mi face oareșcare întrebare, și fiind de mine învitat au mai stat până i-am dat întimpinarea, dar eu am șezut acolo în adevăr mai despre ziuă fiind trebuința ce am avut așa prelungitoare cu Dumnealui Căminarul, și mai cu samă eu nici am vreun feliu de îndatorire a păzi cu oamenii comandai neîmplinirea plăcerilor cucoanei, macar deși m'ar fi poftit Dumnealui Căminarul, ci precum am mai zis, m'am dus în ograda Dlorsale la Dlui Căminar, fiind cu lăcuința a trece tot într'o casă numai apartamentele despărțite, căci precum socot dacă ar fi avut Dlui Căminar vreo idee că în odăile Dsale cucoanei ar fi străin cineva, ar fi fost destoinic Dlui cu slugile din ogradă a-și deplini scoposul, iar nu să mă poftească și pe mine întru agiutor, și dar Dumneei cucoana au trebuit mai întâiu să se încredințeze bine și în urmă să arăte prin jalbă cele de căința Dsale.

1854, mart 29. »

Câteva amănunte sunt interesante în această afacere.

Mitropolitul dispusese ca Beldiceanu să întreție pe soția sa, până la isprăvirea pricinei. Căminăreasa cere Protopopului să-i puie în vedere soțului ei această dispoziție, dar Protopopul nu dă nicio atenție acestei cereri.

În 16 Septemvrie 1854, Căminăreasa Elencu Beldiceanu dă o cerere, în care arată că s'a înștiințat « chiar dela o persoană dela Poliție », că soțul său a încercat « a-și scoate pas » pentru a

fi slobod de a se duce în Bucovina, unde nu i s'au încuviințat, și roagă pe cinstita Dicasterie să fie față la cercetări.

În dosar nu se vede vreo satisfacție a acestei cereri.

Și acum urmează « Jurnalul » Protopopului, din care se vede cum părtinește pe Căminarul Beldiceanu :

« Jurnal

Anul una mie opt sute cincizeci și patru, luna Mart 29 zile.

Protopopia ținutului Sucevei, astăzi în presufia Protopopiei dând înfășurare Dlui Căminar Neculai Beldiceanu, asupra reclamației făcută de Dnei Căm. prin jalba dată Inalt Preosfințitului Mitropolit și recomănduită Protopopiei cu rezoluția supt Nr. cum și jalba dată de-a-dreptul Protopopiei s'au cercetat cu amăruntul toate puncturile din jalbele de reclamație și din care Protopopia au luat următoarele lămuriri :

1-io. Dumneei Căminăreasa Elencu Beldiceanu au făcut cunoscut și iscălitului particular despre reaua viețuire cu soțul Dsale și după cercetarea făcută s'au descoperit în adevăr că sânt în rea viețuire, având prepus Dlui Căminarul că din înpregiurarea că este îngurluită cu D. Stolnic Hristodor Calistru, însă n'au înfășurat nicio dovadă.

2. Cuvinte că-i va ridica viața, așa au fost chiar în ființa iscălitului, pentru care s'au înfășurat cu jalobă la Protopopie de a-i siguripsi viața, însă aceasta au zis-o numai în iuțală ce o avea și o parte și alta, din vorbele ce se contrarisau amândoi, iară nu că au zis-o de serios, fiindcă în curgerea viețuiri dumilorsale în atâța ani nu s'au dovedit că i-a dat macar o palmă.

3. Pentru neîngrijirea strailor și încălțării au arătat amândouă părțile că din ceasul ce s'au osebit unul de altul, Dumneei Căminăreasa și-au luat toate straietele în despoziția Dumisale.

4. Că au vândut verdețurile din grădină, despre ce înpregiurări s'au vândut nu s'au putut afla nefiind chelariul acela pe aice dela care s'ar fi putut afla adevărul. Dar însă la cercetare au arătat fiii Dumneaei Căminăresi că deși au pus pe chelar și le au vândut spre înlesnirea casei, apoi verdețuri sânt și paseri, dar n'au spus Dumisale Căminar că s'au vândut pentru lipsuri.

5. Cheltuiala pentru hrana zilnică după ce au intrat intrigă între Dumneelor au purtat-o o vreme Dlui Căminar, iar apoi

după mai multe tălmăciri ce au avut între Dumnealor, Dlui Căminarul au încredințat cheltuiala în mâna unui fecior țigan, și căruia i s'au făcut întrebare dacă îi agiungea de cheltuială banii ce-i lăsa stăpânul său când se ducea de acasă, și au arătat că la vremea când zăbovea mai mult, nu-i agiungea și lua în împrumut dela alte fețe cum și dela cucoană, și cum venia boierul îi da socoteală și plătea pe unde era dator.

6. Că țiganii au catadicsit a se hrăni cu tăietul lemnelor pe la jidovi, aceasta au fost așa că Dlui Căminarul nefiind acasă, într'una din zile s'au sfârșit făina și un țigan numai în vremea aceia, fără știrea cucoanei, s'au dus în târg la un jidov și puindu-și amanet un sucman, au luat ca 2 ocă făină, și îndată după venirea Dlui Căminarului acasă, au dat parale și s'au scos sucmanul.

7. Pentrucă au făcut amerințare că o va bate la scară pe Dumneei Căminăreasa și că o va bate cu biciul Dlui Căminarul împreună cu țiganul, Dumnealui Căminarul au arătat că pe țigan l-au bătut, iar la cucoană au răcnit ca să se ducă în casă, făcând-o cadână.

8. Că s'ar fi repezit în toată furia ca selbatec izbind-o de păreți și sobă, altă nu s'au putut descoperi decât numai că aprinși și plini de iuțală și unul și altul, poate că va fi urmat asemine, nefiind alții străini în casă, ci numai maica cucoanei și o dadacă, dela care nu s'au putut lua nicio dovadă.

9. Pentrucă au dat în desprețul unor pojarnici cu comandirul lor cu paza a o noapte întreagă, Dlui Căm. au arătat că în vremea pe la opt ceasuri din noapte viind din târg, ar fi auzit vorbind cu cucoana Dumisale cu cineva străin, care i-ar fi dat un prepus, dar n'au trimes după comandir, ci dela întâmplare curând au venit comandirul cu un pojarnic de vizită, dar n'au șezut mult și s'au dus, iar adouza Dumnealui Căm. au mers în odae la cucoană și i-au propus pe cine au avut în casă, și cucoana i-au dat voie ca să caute, însă iscălitul spre a afla adevărul formal s'au cerut răspuns dela Dumnealui comandirul, care răspuns în orginal se alătorează.

10. La arătarea ce face că boerul Dumisale umblă după țigance și văcărițe, nu s'au putut pune niciun temei, fiind slugile Dumisale.

11. Corespondența ce o țitează Dumnealui că au prins-o dela o persoană se alăturază în orghinal.

12. Că s'au retras dela masă, însuș Dumneei cucoana, la înfășoare, au arătat că boerul Dumisale când ședea la masă împreună, totdeauna ocărea slugile și chiar Dumneei singură de acea pricină s'au retras dela masă.

Acestea numai s'au putut descoperi din reclamația Dsale Căminăresei, după înfășoșarea avută, iar alte dovezi n'au dat.

13. Tot acum au înfășoșat Dlui Căm. Neculai Beldiceanu o întimpinare, în care propune și aceasta că-l va azvârli dela împreună viețuire, și va trece cătră altă însoțire cu o persoană pe care l-au făcut asemenea a-și azvârli soția acea legiuită, însă n'au înfășoșat dovadă, asemenea și pentru propunerea că la anul 846 i-ar fi răpit niște documente.

14. Pentrucă s'ar fi încercat a-i pune o nelegiuită prihană asupra-i și după cercetarea făcută de iscăliții din partea Protopopiei, la 17 avgust 853 în asemenea, se alăturază în deosebi acta în număr de file.

15. Tot prin acea întimpinare se arată că la anul 1852 Dumnealui Stolnicul Hristodor Calistru pe care cucoana Dumnealui îl are menit pe viitor de soț, pe la miezul nopții s'ar fi bătut cu un al tânăr dela soția Dumisale, în timpul când lipsea de acasă, însă iarăș n'au înfășoșat nicio dovadă.»

Jurnalul acesta a fost trimis Mitropolitului, dar la 30 Septembrie 1854, Duhovniceasca Dicasterie hotărăște asupra unei alte plângeri a Căminăresei, să se scrie Protopopului să facă cunoscut lui Neculai Beldiceanu că Inalt Preasfințitul Mitropolit, încuviințează a se urma o din nou locală comisie, care să facă o din nou cercetare a pricinei.

Asupra acestei adrese a Dicasteriei nu este nicio rezoluție a Proteieriei, și nu știm ce a mai urmat; știm însă că, mai pe urmă, Căminăreasa Beldiceanu s'a măritat cu acela pe care soțul ei îl bănuia că umblă după dânsa, cu Stolnicul *Hristodor Calistru*.

Nu știu ce va fi devenit acest Calistru, presupun că va fi murit, deoarece, în prima mea copilărie, înainte de a fi fost dat eu la școală am cunoscut pe foasta Căminăreasă, era prietenă cu mama mea, și țin minte în ce casă ședea în Folticeni, în care mi se pare că va fi și murit.

Protopopul *Gheorghe Hasnaș* a avut multe de îndurat, în timpul protopopiei sale.

Din dosarul Nr. 9 din 1851, intitulat « Della Luminărei Sale Kneazului Alecu Moruz de a nu se cununa cu fiica răposatului boer Logofătul Lupu Balș neertat fiind de sfintele canoane », se constată că Mitropolitul fiind informat că Kneazul Alecu Moruzzi ar avea de gând să se însoare cu fiica răposatului Logofăt Lupu Balș, în considerație că numiții se rudesc, dă dispoziție tuturor protopopiilor, ca să oprească o asemenea unire, cunoscând că preotul care va cununa, « pe lângă că va fi depărtat din slujbă, dar și canonisit ».

« Cinstit Sfinției Sale Iconom Gheorghe din sat Pașcanii, protopop a o parte de ținut Sucevii.

Primindu-se poronca Preosfinției Nr. 102 din 25 a curgătoarei prin care scrie a publicarisi tuturor preoților din acest ținut de a nu îndrăzni vreunul a cununa pre Luminarea Sa Kneazul Alecu Moruz, ce vroeste a lua în însoțire pre fiica răposatului Logofăt Lupu Balș, fiindcă după luarea aminte ce s'ar fi făcut, dumnealor se rudesc, care după sfintele canoane nu este ertat a se însoți, deci despre asemenea se împărtașește și Sfinției Tale știință, ca să fii cu mare luare aminte în cuprinsul protopopiei ce-l ai, ca nu cumva să se cunune pomeniții boeri, căci precum glăsuește numerarisita poroncă, urmându-se asemenea, pe lângă că va fi depărtat din slujbă, dar și canonisit.

Neculai Hasnăș, Iconom. »

Protopopul Secției II, pune rezoluția: « Spre întocmai urmare se va publicarisi tuturor preuților din cuprinsul protopopiatului, scriindu-li-se a nu se abate din cuprinderea poruncii, pe care să o adeverească cu a lor iscălituri și cu punerea pecetilor bisericești ». G. Iconom.

Sunt interesante pecetele bisericilor și iscăliturile preoților, aplicate pe dosul acestor ordine.

Dela cancelaria protopopiatului s'au scris aceste cuvinte: « Preoții din satul Criveștii vor urma », și tot așa pentru preoții tuturor bisericilor respective. Preotul, sau preoții, dacă erau mai mulți, iscăleau și aplicau pecetea, cu fum de lumânare. Alți preoți scriau: « Am primit poronca și vom fi următori ».

În dosarul 16 pe 1858, cu titlul: « Pentru că Dumnealui Iancu Prăjescu s'au cununat de preoții moșiei Dumisale Stolnicenii, fără învoirea Inalt Sfințitului Mitropolit », se vede că la 7 Aprilie 1858, părintele Gheorghe Florescu, protopopul de câmp al județului Suceava, primește un raport dela preotul din satul Stolnicenii-Prăjescului, în care zice:

Nr. 73 la 7 April 1858.

Inalt Prea Sfințite Stăpâne !

Protoereul despăr. a II-oa de ținut Suceava.

Raport,

Dlui Vornicu Iancu Prăjăscu voește a se însoți prin legiuită cununie cu fiica răposatului boeriu Neculai Negre, care au și vinit aice la moșia Dsale Stolnicenii, unde voește a se săvârși cununia. Pentru care cu smerenie și cu toată supunerea aduc la cunoștință Inalt Prea Sfinției Voastre, cerând deslegare de sănt slobod și de am blagoslovenie de a le ceti cununia.»

Printele Gheorghe se adresează și el cuiva dela Mitropolie — nu Mitropolitului — și cere deslegare ce să facă. Acesta, « D. Iconom », îi răspunde:

« Hristos au înviet și frățește mă închin Sfinții tale, părinte Iconoame Gheorghe.

Am priimit răvașul Sfinții tale împreună cu prezentul, pentru care mulțămindu-vă vă doresc toate cele de fericire rămăind pre mult dator. Părinte Iconoame, îm scrii pentru Vornicu Iancu Greceanu (sic) că vre la 10 a lunii corente a să căsători; dumnealui este despărțit, dar oprit, eu am întreat chiar pe Inalt Presfințitul Stăpân pentru aceasta de se poate, și am luat deslegare că Sfinția ta prin formal răport să cei deslegare dedreptul dela Presfinție Sa, și vei căpăta răspuns de urmare ce trebuie să păzăști, căci în alt chip poți să fii supt dojană, mai ales că după poroncile ce sănt, boerul trebuie a lua încuviințare și apoi a să cununa, Sfinția ta urmează după cum te înștiințaz, iar eu sănt al Sfinții tale în Hristos frate.»

D. Iconom

1858, April 9.

Adresa scrisorii: « Cinstit Sființii sale părintelui Iconom Gheorghe Florescul, protoereu a parte ținut Sucevii cu frățască dragoste ».

Protopopul se adresează Mitropolitului.

Trimite raportul unui slujitor dela Mitropolie, ca să-l înmâneze Mitropolitului. Acesta, deși Prăjescu nu avea nici o împiedecare de a se căsători, totuși fiindcă este « boer și nobel », hotărăște ca Prăjescu să vie el singur să ceară « peciu ».

« Cu Hristos au înviet

Vă sărut mâinele cinstit părinte Iconoame Gheorghie.

Am priimit răvașul SfV. din 7 a următoarei în alăturare cu raportul supt Nr. 73 urmat cătră Inalt Preosfințitul Mitropolit, atingătoriu de însoțirea Dsale Vornicului Iancu Greceanu (sic), pe care raport înfățișându-l Inalt Preosfințitului Mitropolit, au cerut să-i înfățișăz actul de despărțire ce copia să păstrează la Dicasterie, pe care văzându-o, mi-au poroncit să vă fac cunoscut că Dlui însuș să vie să-și ceară blagoslovenie dela Inalt Preosfințitul Stăpân, ca unul ce să află boeriu și nobel, iar almintrilea nu dă voe.

Al SfV

plecat slugă

(Isc.)

1858, april 10.»

Părintele Gheorghe pune rezoluția: « La acta acestui obiect până la mai departe regularisire », și iscălește.

Vornicul Iancu Prăjescu era om dintr'o bucată. Văzând porunca Mitropolitului, n'a mai așteptat, a pus preoții bisericii de l-au cunatat, ceea ce Gheorghe Iconomu raportează:

« Inalt Prea Sfințite Stăpâne !

Protoereul despărțirii a II-a a ținutului Sucevii

Raport !

Prin raportul sub Nr. 73 din 7 a corentei luni, cu supunere s'au adus la cunoștința *Inalt Presfințiiilor Voastre* că D. Vornicul Iancu Prăjescu voești a să însoți prin legioită cununie cu fiica răp. boeriu Neculai Negrea, venită la Stolniceni, moșia Dumii-

sale Vornicului, cerându-se dislegare de sănt slobod a să însoți; însă până la priimirea unei asăminea, Dlui Vornic Prăjescu astăz la 10 a corentei luni neașteptând, au și pus preoții bisericei Dumisale de l-au cununat. Pentru care cu toată supunerea să aduci la știință *Inalt Presfințiilor Voastre* spre regularisare celor de cuviință întru asăminea.

A Inalt Prea Sfințiilor Voastre !
 întru tot supusă
 și pre plecată
 slugă »

Ce va fi făcut Mitropolitul, nu se vede la dosar, dar Prăjescu a trăit liniștit, și a murit de bătrânețe.

Un alt caz, în dosarul Nr. 39 din 27 Mai 1864, intitulat: « Acta dintre domnul Neculai Ion Rojniță cu soția dumisale Zoița născută Mănescu ».

Suntem în luna Mai 1864, când se făceau schimbări mari în legislația noastră: se separa Biserica de Stat. La 26 Noembrie 1864, în puterea Statutului din 2 Iulie 1864, s'a decretat Codul Civil, care s'a promulgat la 4 Decembrie 1864. După art. 1913 din Codice, el urma să se puie în aplicare la 1 Ianuarie 1865, dar prin legea din 30 Iunie 1865, punerea lui în aplicare s'a amânat la 1 Decembrie 1865, când încetau atribuțiunile protopopilor.

Cu toate acestea, la 20 Mai 1864, Protopopul Secției întâi dela districtul Sucevei, este sesizat de următoarea reclamație:

« Onoratei Protopopii Secția 1-io dela districtul Sucevei.

Subscrisul, rezervându-mi mai multe și grave cazuri care fac neplăcută și neputincioasă viețuirea împreună cu soția mea Doamna Zoița născută Mănescu, și pe care la timpul oportun le voi relata, acum de odată vin prin aceasta a ruga pe onorata Protopopie ca să binevoiască a face întrebare dohovnicească soției mele unde au fost și cu cine împreună dela 3 și până la 7 ale trecutei luni ghenar anul prezent, în lipsa mea de acasă, pe când mă găseam la moșia Preuteștii Brăiascăi, posesia mea.

N. I. Rojniță.

1864 maiu 20 zile.»

Protopop era *Neculai Conta*, care dispune să se înmâneze pârâtei o copie de pe plângere, făcându-i-se poftire să răspundă Protoieriei « în modul cel mai sincer asupra celor pretinse de soțul său ».

Copia se înmânează prin « orășieneasca Poliție ».

La 4 Iunie 1864, *Neculai Rojniță* mai reclamă Protopopului:

« Subscrisul pe lângă cele reclamate la 20 ale trecutei luni maiu, adaug și prin aceasta a face cunoscut că soția mea Doamna *Zoița* născută *Mănescu*, din ziua de 20 maiu au lipsit de acasă și au venit eri, la trei ale curenteii, după o zăbavă de 14 zile, fără ca să știu unde au fost și cu cine împreună. Pentru care rog pe onorabila Protopopie a se încredința.

N. I. Rojniță.

1864 Iunie 4

Zoița Rojniță era femeie vrednică; ea răspunde cu o întimpinare severă, care merită să fie cunoscută, în toată cuprinderea ei:

« Onoratei Protoierii Secția II a District. Suceava.

Am primit două adrese a onoratei Protoierii împreună și copie de pe suplica soțului meu *D. Neculai Rojniță*, pe care cetindu-le, am văzut că voește a urmări scopul său ce-l nutrește de mult, și pe care eu cu destulă greutate îl sufăr acum timp de 3 ani mai cu samă. Dumnealui cu un cuvânt dorește desfacerea de mine; dela timpul arătat până astăzi m'au maltratat atât direct cât și indirect cu feliuri de chipuri neașteptate, m'au mărgenit cu totul dela amestecul gospodăriei, mi-au dat nutriment și îmbrăcăminte când și cât au vrut, deosebindu-mă de patul său în osebit apartament, și în fine necontin mi-au pretins desfacerea, pentru care nu pot tăgădui că dela un timp încoace (văzându-mă stavilată ca sclavii Americii) i-am făgăduit că dacă îmi va răspunde zestrea, voi veni a mă desface cu durerea mea de dânsul. Spre acest scop D-lui făcuse și înscrișuri din parte-ne, ce le păstrez și acuma, dar nu am vroit a iscăli, pe de o parte pentru că după cum au urmat cununia cu formă, așa să fie și desfacerea, iar pe de alta, pentru că dumnealui nu mi-au numărat zestrea și m'am fost hotărât a petrece astfel suferind, până când poate se va milostivi Dumnezeu și-i va ridica vualul cel întunecos spre a-și veni în

dreapta judecată, dela care n'am putut crede că se va depărta, dar văd că e zadarnică așteptarea mea, pe priivire că Dlui chiar formal se încearcă a-și veni la (...), și ce e mai trist, că se încearcă tocmai precum eu am avut slăbăciune a nu crede prin amintirea trecutului neadevărat, căci dacă ca soție am putut suferi izolarea, dar n'am putut și nici pot suferi și dar după apelul ce am făcut la 3 ghenar și a sa încuviințare, mai ales că mi-au dat și 2 galbeni ce i-au luat împrumut dela fratele meu, am fost patru zile cu dus cu venit eșită din casă la Iași, de mi-am văzut copilul Iorgu, ce era foarte bolnav. Iată alăturtez spre dovadă ravașele ce am fost primit, și dar mă mier cum au cutezat a pretinde ca Protoieria să-i fie mreja scopurilor sale, când putea însuși descrie împrejurarea, căci nimine n'o știe mai bine, și dacă Dumnealui a avut vreo bănuială că m'am dus cu o față străină, de ce nu mi-au arătat de atuncia mie sau Protoieriei, sau să nu-mi fi dat voe. Puteți cunoaște din aceste, onorabile Părinte, ce scop are Dlui cu reclamația întinsă, societatea întregă acestui district cunoaște cum mă tratează și ce voește cu mine; cei ce au avut o inimă omenească, l-au judecat și osândit de mult, mai rămâne să aibă recurs la însuș judecata conștiinții sale, singura care gândeam că-l va îndrepta. Asemenea și în cât priivește al doilea drum de care îmi faceți întrebare prin a doua adresă, vă arăt iarăș foarte sincer că am fost la Roman, cu cumnatul meu de vară D. Neculai Marcovici, cu vară mea și două demoazele a sale; acolo am fost în gazdă la ginerele Dsale, D. Neculai Petrovici, unde zăbăvind câteva zile, căci aveam și o mică trebuință pentru niște pânzării ce dădusem, m'am întors apoi tot cu demoazele Marcovici și sora lor Dna Elena Petrovici; nu pot crede că soțul meu cu toată întunecimea conștiinții sale vis-avi de mine, să poată a-mi atribui vreo bănuială, din compania ce am avut-o cu familia Marcovici, cu această prea onorabilă familie, care în împrejurările mele actuale, trebuie să o declar, am a-i datori multă recunoștință. Cetind și recetind hârtia ce v'au dat soțul meu, am văzut că se începe cu cuvintele: « între mine și soția mea sunt grave împrejurări care fac neputincioasă împreună viețuirea noastră (iată scopul) și pe care le voi arăta la timpul oportun ». Asemine împrejurări eu nu le cunosc că există, dar grave sunt suferințele mele de trei ani aproape, în speranță de îndreptare, pe care m'am abținut de a

le reclama și mă abțin încă. Eu una vă declar pe conștiință că nu mă simt întru nimic vinovată soțului meu, și tot motivul de bănuială nu se poate reduce decât la aceea că poate l-am iubit prea mult și fie permis febleții secsului meu a vă mărturisi cu francheță că în adevăr mult l-am iubit, deoarece și astăzi, și după atâtea suferinți și disprețuri din parte-i, nu-l pot încă urî.

Zoița Rojniță.

1864 Iunie 25 »

Față cu răspunsurile Zoiței Rojniță, Protopopul, care cunoștea pe Neculai Rojniță, ca om ciudat, pune o rezoluție drastică:

« Spre deplinirea cerințelor D. Rojniță, i se va comunica o întocmai copie de pe aceasta, făcându-i-se poftire ca pentru viitor în reclamații de așa natură, să înfățișeze însuș dovezi despre cele ce ar vroi de a acuza pe soția sa și a nu mai pune în poziție pe Protoierie de a i se informa precum au urmat prin suplicile sale.

N. Conta. »

Zoița Rojniță a trăit peste 100 de ani, în Folticeni.

Pe la începutul veacului trecut, un oarecare *Dubert*, morar, a fost adus de un proprietar din județul Dorohoi, sau Botoșani, la moara dela moșia sa. Copiii lui, au devenit români. Unul dintre ei, *Toader*, a fost telegrafist, și apoi diriginte al Oficiului poștal din Folticeni, iar alt fiu, *George*, a trăit tot în Folticeni.

De sigur că *Dubert* erau de altă religie decât a noastră, și aceasta, bănuiesc eu, trebuie să fi fost cauza conflictului despre care ni vorbește dosarul Nr. 80 din 1863, intitulat: « Acta dlui Diuberu cu Dna Vochița Răftivanu ».

Unde se vor fi cunoscut, nu știm, dar *George Dubert* a voit să se însoare cu *Agripina*, fata *Cucoanei Zoița Răftivanu*, dela moșia Poiana, pe Siret, în județul Suceava.

Probabil că fata a fugit de acasă cu *Dubert*, după cum ni ar dovedi raportul Nr. 593 din 19 Noembrie 1863, al Protoiereului Sucevei, care trimete « Inalt Preasfințitului Locotenent de Mitropolit Moldovei și Sucevei », un « Proscript verbal », în care spune că, în acea zi, conform ordinului verbal ce a primit, « pășind în comuna Poiana, și negăsind acasă pe Doamna Vochița Răftivanu, precum nici în orașul Fălticeni, din care cauză neputând îndeplini menționata ordonanță », raportează la Dicasterie.

În Decembrie se repetă ordonanța dela Mitropolie, și Protopopul cere lui George Dubert și « soției » sale Agripina să-l însoțească la Poiana, pentru a cere « reînnoirea blagosloveniei dela Cucoana Zoița ».

E foarte interesant răspunsul semnat de Dubert și de « soția » lui către Protopop :

« Cu onoare vă răspund că sub nicio condițiune nu ne putem duce la muma spre a-i cere reînnoirea blagosloveniei, căci în anul expirat, la 26 Septembrie, după angajamentul ce ni am făcut prin răposatul Teodor Ciornei, Epitropul casei, și dl Matei Ciudin, de a merge la satul Poiana, spre a ne pune din nou în bună relație cu familia, unde am fost următori, și în loc de « reconsiliere » am « subis » barbara tortură timp de 18 oare, în însuș domiciliul său, precum aceasta probează Monitorul din București, Nr. 28, din 9 Februarie anul corent. Prin urmare, dar, vă rugăm onorabile Părinte să binevoiți a comunica aceasta în original Inalt Presfinției Sale, spre a avea sigur cele mai sus expuse în vedere, bineînțelegându-se că acuma ni lipsește tot curajul a ne mai expune din nou cu vieața în pericol, pentru care și rugăm cu supunere pe Inalt Preasfinția Sa, ca unul ce este chemat de lege a fi pururea în favoarea însoțitorilor, a ni aproba grabnic legitimitatea căsătoriei noastre, săvârșită după toate formele la 16 Septembrie anul expirat, dând-o și publicației, pentruca să nu devenim o nouă jertfă neplăcută poate lui Dumnezeu și oame-nilor. »

O nedumerire: Dubert spune că s'a căsătorit după toate formele, dar una din forme era consimțământul părinților, pe care Cucoana Vochița nu-l dăduse, și i se cerea acuma.

Locotenentul de Mitropolit, Calinic Miclescu, plictisit de stăruințele lui Dubert, scrie Protopopului, sub Nr. 3361 din 3 Decembrie 1863 :

« Având în vedere neprecurmatele stăruinți și tânguiri, atât din partea dlui Diubert cât și din partea junei Agripina născută Răftivanu, prin care înșii își recunosc eroarea, rugându-ne ca și înșine să intervenim spre a-și da muma consimțământul, recunoscând acest drept neclătit al ei, Noi în virtutea legilor atât bisericesti cât și civile, și după datoria ce avem ca părinte Spi-

ritual, după toate stăruințele ce am întrebuințat cătră ambii, văzându-i într'un mod extrem deciși de a nu se resleți pentru toată viața unul de altul, ceiace probă îndeajuns amoarea și potrivirea caracterelor unul asupra altuia, reclamate imperios spre a se putea forma o casă morală și nevicioasă, am conces că înșine să intervenim cu mezilocire cătră mumă spre a-și da consimțământul, pentru care scriem Cucerniciei tale ca de îndată să mergi la respectabila mumă, Doamna Vochița Răftivanu, arătându-i din parte-ne intervenirea Noastră și totdeodată sfatul ce-i dăm, ca părinte spiritual și moral, spre a-și da consimțământul de mumă, căci noi am susținut îndestul drepturile Dsale, și ca mai împotrivi această căsătorie ar fi a se face singura ucigătoare de fii înaintea oamenilor, având a răspunde și înaintea lui Dumnezeu despre astfel de fapte.

Vei lua împreună cu Cucernicia Ta pe dl Diuberu și pe juna Agripina, ca în prezența Cucerniciei Tale să-și ceară ertare și binecuvântarea mumei, fiind foarte atent ca cu această ocaziune să nu se producă vreun scandal din partea numitei mume și a altor persoane, iară rezultatul cu anume lămurire îl vei comuna Chiriarchiei, cât vei putea mai neîntârziat.

Locotenet de Mitropolit, *K. Miclescu.*

Direptor Mitropoliei, *Mândru*
p. Capul Sepciunei, *C. Theodosiu* »

Protoiereul Conta invită pe Dubert și pe juna Agripina, să meargă cu el la Poiana, ei însă refuză.

La 15 Ianuarie 1864, cu o telegramă din București, Locotenentul de Mitropolit Calinic Miclescu, cere Protoiereului: « Comunicăți grabnic știința în București ce ai făcut cu dl Duber », iar la 8 Ianuarie, cu altă telegramă, din Iași, Calinic Miclescu chiamă pe Diuber și pe Agripina la el.

La 10 Februarie 1864, Calinic Miclescu scrie Cucernicului Iconom:

« După cele ce ni ai comunicat cu raportul Nr. 20, scriem Cucerniciei Tale ca deîndată să păsești la locuința dlui Diuber, invitându-l atât pe Dlui cât și pe Dumneei Agripina să respecte autoritatea mumei și să meargă ambii spre a-și cere cu respect

și rugăminte ertare și binecuvântare căsătoriei, așa precum numita muma însuș cere și dorește ca ei să meargă la dânsa, și fiindcă aceasta este o cerere justă și resonată, trebuie să fie respectată, iar rezultatul Ni-l vei refera cât mai neîntârziat.»

Se vede că lucrurile erau deja aranjate, de oarece, la 14 Februarie, Protoiereul comunică Chiriarchiei că s'a dus împreună cu *Iancu Canta* la Dubert, acesta a consimțit, dar Cucoana *Vochița* nu era la țară, iar la 13 Februarie, Protoiereul primește dela *Calinic Miclescu* o adresă:

«Indatorirea ce ți-am fost pus în chestiunea dlui Diuberu, motivată de raportul Cucerniciei Tale Nr. 26, așa precum cu officia de față tot în această chestiune, îți scriem ca de îndată să pășești la locuința dlui Diuberu și în unire cu Dna și Dl Iancu Canta, căruia tot acum făcându-i-se invitare din parte-ne, au avut bunavoință a se îndatori în acest scop, să-i arătați atât Dsale cât și Dnei Agripina că deși bisericește li am recunoscut căsătoria, totuș nu li se poate elibera actul convenit de căsătorie, până ce mai întâi nu-și vor cere binecuvântarea mumei, așa precum însăș cere și dorește venirea D-sale și fiindcă aceasta este o cerere justă și resonată, trebuie să fie respectată, referindu-ne rezultatul de întocmai urmare cât mai neîntârziat.»

Probabil că tinerii au îndeplinit cerința Mitropolitului, de oarece la 13 Februarie 1864 Cucernicul Protoiereu Secția II Folticeni, primește următoarea telegramă, din Iași: «Indatorirea ce ți-am pus cu Nr. 423 în chestiunea dlui Diuber continește. Locotenent Mitropolit, *Kalinik Miklescu*.»

ARTUR GOROVEI

MODIFICĂRI RECENTE ÎN PRINCIPIILE FUNDAMENTALE ALE ȘTIINȚELOR NATURALE EXACTE¹⁾

Dezvoltarea fizicii moderne, care își are obârșia în descoperirea cvantului de acțiune de către Planck și al cărei conținut spiritual e formulat în teoria relativității și în cea a cvantelor, a ajuns în ultimii ani la un popas provizoriu. Noile principii descoperite vor putea fi aplicate la domenii experimentale mai largi, numai după ce aceste domenii vor fi cercetate experimentâl mai amănunțit decât până acum. În schimb, cred că s'ar putea schița o imagine, nedeformată de părerile în discuția zilei, a acestei dezvoltări, al cărei sens voi încerca să-l lămuresc cât mai obiectiv posibil.

Fizica clasică, ajunsă la sfârșitul dezvoltării ei înainte cu aproape treizeci de ani, era clădită pe câteva ipoteze fundamentale, care, apărând ca punct de plecare dela sine înțeleș al oricărei științe exacte, nu necesitau nici o dovadă și nici o discuție: fizica se ocupă de comportarea lucrurilor în spațiu și de transformările lor în timp. Cu toate că prin acestea nu era determinat decât numai caracterul experimentelor ce stau la temelia fizicii, păreau totuși a fi adevărite de ele și unele proprietăți ale lucrurilor, ce

¹⁾ Autorul acestei comunicări, d. *Werner Heisenberg*, profesor la Universitatea din Leipzig, distins cu premiul Nobel pentru Fizică în anul 1933, e unul din creatorii fizicii moderne. Lucrările sale privitoare la mecanica matricelor, la fenomenele de colisiune și la structura nucleului atomic sunt fundamentale. Studiul acesta formează obiectul unei comunicări ținute în 1934 și a apărut sub altă formă, împreună cu alte două comunicări, într'o broșură intitulată *Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft*, în editura Hirzel, Leipzig.

pot fi deduse din acele experiențe. Eram anume îndrumați spre supoziția tacită că există un curs al fenomenelor în timp și spațiu, independent de orice observație, apoi, că timpul și spațiul constituie scheme stabile, cu desăvârșire independente, ale tuturor fenomenelor, și că reprezintă întrucâtva o realitate obiectivă comună întregii omeniri.

Aceste ipoteze fundamentale ale fizicii clasice, a căror urmare firească a fost concepția științifică a universului din veacul la XIX-lea, au fost întâia dată atacate prin teoria lui Einstein, a relativității. Din ideile de bază ale acesteia voi indica aici doar atât cât e necesar pentru înțelegerea metodei ei. Teoria relativității s'a născut dintr'o dificultate. Fizica clasică încercând să explice în mod consecvent câteva experiențe subtile — în deosebi vestita experiență a lui *Michelson* — se lovea de contradicții. Astfel, cercetătorii au fost nevoiți să-și dea seama că o premisă a acestei explicații în spiritul fizicii clasice, care corespunde lipsei de agerime a experienței noastre zilnice, nu era întemeiată pe nici o experiență nemijlocită în aceste domenii inaccesibile percepției directe și că, deci, putea fi părăsită. E vorba de supoziția că două fenomene pot fi socotite fără dificultate ca simultane, chiar dacă ele nu se întâmplă în același loc. Numim « trecute » fenomenele despre care — principial cel puțin — putem să aflăm ceva prin observație, iar pe acelea în a căror desfășurare mai putem interveni, le numim « viitoare ». Noi credem, potrivit experienței cotidiene, că fenomenele despre care putem afla ceva sunt despărțite de acelea pe care le mai putem modifica, printr'o clipită extrem de scurtă, numită « prezent ». Prin cercetările experimentale, care ne-au silit să acceptăm teoria relativității speciale, această presupunere tacită a fizicii clasice s'a dovedit neîntemeiată. Spre deosebire, dimpotrivă, între ceea ce am numit « trecut » și ceea ce am numit adineaori « viitor », mai există încă un răstimp scurt, dar finit, a cărui durată e determinată prin distanța observatorului, ce face constatările « trecut » și « viitor », de locul fenomenului, despre a cărui desfășurare în timp e vorba. Teoria, care a călăuzit la această cunoaștere, a devenit între timp, în urma unui lung șir de confirmări experimentale, un fundament dela sine înțeles al întregii fizici moderne și e considerată ca un bun sigur, definitiv câștigat de științele exacte, tot așa cum este mecanica clasică sau

termodinamica. Insemnătatea extraordinară a acestei teorii stă, înainte de toate, în constatarea cu totul neașteptată că, urmând în mod consecvent metodele fizicii clasice, ea ajunge tocmai la modificarea principiilor fundamentale ale acestei fizici. În cele ce urmează vom mai întâlni adeseori asemenea situații. Teoriile moderne nu s'au născut din idei revoluționare, care ar fi fost introduse în științele exacte dintr'un domeniu străin lor; ele au fost impuse cercetării de către natură, în cursul efortului de a realiza complet și în mod consecvent programul fizicii clasice. De aceea, nici nu pot fi comparate începuturile fizicii moderne cu marile revoluții ale vremurilor mai vechi, de pildă cu descoperirea lui Copernic. Ideea lui Copernic a purces mai degrabă din afară, în ideile științelor naturale exacte de pe vremea acestuia și tocmai de aceea a pricinuit modificări mult mai adânci în știință decât cele cauzate astăzi de ideile fundamentale ale fizicii moderne.

Teoria relativității generale adaugă revizuirii noțiunii de timp, o revizuire a proprietăților generale ale spațiului. În caz că această teorie a și ajuns să interpreteze bine puținele observații astronomice făcute până acum asupra problemelor ei, ar exista, cum se știe, o relație între geometrie și distribuția materiei în spațiul lumii. Dacă este așa, geometria euclidiană e justă numai pentru domeniile spațiale mici, pe când în mare spațiul poate avea o structură cu totul diferită de aceea ce corespunde intuiției directe. Teoria relativității generale nu e confirmată experimental în aceeași măsură ca cea specială, deși nu o contrazice definitiv nici o experiență. Puterea ei de convingere nu stă în faptul că a permis interpretarea mai multor rezultate experimentale până atunci inexplicabile, ci în aceea că a făurit o nouă posibilitate logică care mai înainte a fost ascunsă privirii cercetătorului naturii. Cât de mare poate fi forța unei astfel de noi concepții, ne arată limpede în istorie exemplul teoriei lui Copernic: în general, nu ne mai putem da seama astăzi dacă corectitudinea expunerii experiențelor în teoria lui Copernic nu era cu mult superioară celei din teoria lui Ptolomeu. Mai mult, dovezile experimentale, pe care Galilei le-a adus în sprijinul tezei lui Copernic, erau mult mai puțin convingătoare decât acelea care pot fi aduse astăzi în sprijinul teoriei relativității generale. Totuși, faptul că nu s'a ajuns la absurd când s'a susținut că pământul se mișcă în jurul soarelui, a fost

motiv suficient pentru ca Galilei să intervie cu toată puterea spiritului său în favoarea lui Copernic. Tot așa, faptul că nu se cade în absurd, când se afirmă: geometria universului depinde de repartiția materiei, va influența în măsură atât de mare cercetările viitoare, independent de orice confirmare experimentală, încât niciodată o teorie a gravitației nu se va putea dezvolta cu excluderea teoriei relativității, ci numai ținând seamă de ea.

Un deceniu abia după ce teoria relativității a arătat că experiențe noi puteau schimba fundamentele, considerate ca dela sine înțelese, ale științelor exacte, însuși sâmburele propriu al fizicii clasice, credința în desfășurarea obiectivă a fenomenelor în spațiu și timp, independentă de orice observație, a fost atacată prin descoperiri experimentale, a căror consecință a fost teoria lui *Bohr* asupra structurii atomului. Și în teoria cvantelor, înlăturarea principiilor clasice nu s'a produs prin introducerea de idei noi, străine fizicii de până atunci; dimpotrivă, cercetarea a fost constrânsă printr'un lanț de descoperiri memorabile să părăsească pas cu pas tărâmul fizicii clasice. Cel mai însemnat pas de acest fel după descoperirea cvantului de acțiune a lui Planck, a fost aprehensiunea dobândită prin cercetările lui *Lenard* și interpretarea ei de *Einstein*, că lumina, concepută în urma nenumăratelor experiențe de interferare ca un fenomen ondulatoriu, se vedește în anumite experiențe, a căror exactitate nu poate fi pusă la îndoială, ca având totuși proprietăți corpusculare. La originea teoriei cvantelor se găsește deci iarăși contrazicerea la care ajunge fizica clasică, încercând să explice anumite experiențe în mod cu totul conform ideilor sale fundamentale. Dualismul din fizica clasică a ieșit la iveală și mai deslușit în stabilirea de legi, complet streine fizicii vechi din teoria lui *Bohr* a atomului, stabilire sprijinită pe experiențele lui *Rutherford*. În anii următori, o serie de cercetări experimentale și teoretice, cum au fost acelea ale lui *Franck* și *Hertz*, *Stark*, *Stern* și *Gerlach*, de o parte, *Sommerfeld*, *Kramers*, *Born*, *Pauli*, de altă parte, au dat acestei teorii o bază solidă. Apoi de *Broglie* a descoperit și în comportarea materiei dualismul reprezentării ondulatorii și corpusculare. În sfârșit, lucrările simultane ale cercului dela Göttingen, ale lui *Dirac* și ale lui *Schrödinger* au reușit să cuprindă diversele rezultate experimentale într'o schemă matematică. Analiza acestei situații, pe care aici iarăși nu pot

decât să o indic, se datorește lui *Bohr*. Din ea se vede că în explorarea fenomenelor atomice e inevitabil un dezacord caracteristic: de o parte, sunt problemele experimentale puse de noi naturii, formulate totdeauna cu ajutorul noțiunilor intuitive ale fizicii clasice și întrebându-se în intuiția mai ales în noțiunile de timp și spațiu, căci noi nu posedăm altă limbă decât cea utilizată pentru obiectele din anturajul nostru de toate zilele, ca să putem descrie de ex. construcția aparatelor de măsurare, iar experiențele pot fi făcute numai în timp și spațiu. De altă parte, imaginile matematice convenabile pentru reprezentarea comportării experimentale a lucrurilor sunt funcțiuni de undă în spații de configurație multidimensională și nu îngăduie o interpretare intuitivă simplă. De aceea, când se descriu fenomenele atomice, e necesar să se tragă o linie de separare între aparatele de măsurare ale observatorului, care vor fi descrise cu noțiunile clasice, și obiectul observației, a cărui comportare va fi reprezentată prin funcțiuni de undă. În vreme ce, atât în regiunea ce conduce la observator, cât și în cealaltă care conține obiectul de observat, toate conexiunile sunt determinate precis — de o parte prin legile fizicii clasice, de alta prin ecuațiile diferențiale ale mecanicii cvantice — existența liniei despărțitoare dintre acele două regiuni se manifestă totuși prin apariția legăturilor statistice. În dreptul acestei linii, acțiunea mijloacelor de observație trebuie concepută ca o perturbare parțial necontrolabilă. Această parte principal necontrolabilă a perturbației, care însoțește în mod necesar orice observație, e importantă în mai multe privințe. Întâi, ea e originea existenței legilor statistice în mecanica cvantelor. Apoi, limitează putința de aplicare a concepțiilor clasice. Din aceasta rezultă că preciziunea, până la care pot fi întrebuite ideile clasice cu înțeles, e mărginită de așa numitele relații de incertitudine. Tocmai această limitare a preciziei ne asigură un grad de libertate față de ideile clasice, care e necesar pentru a înnoda rațional diferitele aspecte sub care poate apărea un fenomen fizic determinat, cum ar fi, spre pildă, aspectul corpuscular și ondulatoriu. În sfârșit, grație acestei părți principal necontrolabile a perturbației, e posibil ca domeniile legilor clasice și ale legilor teoriei cvantelor să fie unite la locul liniei de separație, fără contradicție, într'un chip minunat, ce poate fi urmărit până în

amănunte, astfel încât se obține un sistem închis de legi fizice. O hotărîtoare însemnătate are în deosebi faptul că formularea legilor e independentă de locul liniei de separație, adică de problema de a ști care obiecte trebuiesc socotite la mijlocul de observație și care la obiectul observat. Pornind dela acest fel de a vedea, se poate aduce o obiecțiune care a fost mai de multe ori adusă împotriva valabilității definitive mecanicii cvantelor, anume că îndărătul legilor statistice formulate de ea ar mai putea exista un sistem de legi naturale cu caracter determinist, pentru alte fragmente determinative ale naturii, nouă încă necunoscute, la fel cum îndărătul termodinamicii se găsește mecanica lui Boltzman, a atomilor. Dar o cercetare mai precisă a acestei ipoteze arată numaidecât că un astfel de sistem nou de legi cu caracter deterministic ale naturii ar trebui să ajungă curând în contradicere cu consecințele bine determinate ale mecanicii cvantelor, care nu admite nicăieri o completare a celor stabilite de ea, căci singurul loc unde există în ea nedeterminări este linia de separație amintită. Dacă s'ar încerca înlăturarea incertitudinii teoriei cvantelor prin completări într'un loc oarecare, definit prin fenomene naturale determinate, prin faptul că linia de separație ar fi înlăturată, contradicțiile dintre mecanica cvantelor și completarea încercată ar trebui să fie evidentă.

Ni se pune astfel problema mai generală, în ce măsură putem considera ca definitivă modificarea cauzată de către fizica modernă în fundamentele științelor naturale exacte. Trebuie să discutăm dacă cercetătorii naturii sunt siliți să renunțe pentru totdeauna de a se gândi la o scară obiectivă a timpului, comună tuturor observațiilor, la fenomene obiective în spațiu și timp, independente de orice observație, sau dacă cea mai nouă dezvoltare a științei trebuie privită numai ca o criză trecătoare. Mi se pare că argumentele cele mai puternice ne-ar îndruma să credem că renunțarea aceasta e definitivă. Pentru a analiza aceste argumente, voi începe cu o comparație. Înainte de nașterea științelor naturale, în antichitate, oamenii își închipuiau lumea ca un disc plan și abia prin descoperirea Americii și prin cel dintâi ocol al pământului credința într'o astfel de formă plană a lumii a fost pentru totdeauna distrusă. Ce e drept, nimeni n'a văzut vreodată nici chiar în antichitate marginea discului pământesc, însă

această « margine a lumii » a căpătat atât formă, cât și viață, prin legendele în care se vorbea de ea și grație fanteziei oamenilor ce se ocupau de ea. E cunoscută vechea poveste a omului, care vicia să cerceteze toate și să călătorească până la marginea lumii. Totuși prin explorările lui *Columb* și *Magellan* această problemă a fost dovedită pentru totdeauna lipsită de sens, și întreaga lume de idei dezvoltată în jurul ei a fost schimbată într'o lume de basme. Omenirea a renunțat la problema capătului lumii, nu din pricină că se explorase întreaga suprafață a pământului — căci chiar și în zilele noastre există părți încă necercetate — ci pentru că vestitele călătorii ale lui *Columb* și *Magellan* au constituit dovezi așa de limpezi pentru necesitatea de a folosi noua concepție a formei sferice a pământului, încât problema a căzut dela sine. În aceeași situație, mi se pare că se află și problema fenomenelor obiective în timp și spațiu și a măsurării absolute a timpului, la care fizica modernă ne îndeamnă să renunțăm. Nici generalitatea înțeleșului acestor idei, în care se credea, nu a fost confirmată de vre-o experiență directă; și ele au format, într'un fel, « o margine a lumii » ipotetică. Pe lângă aceasta, mănunchiul de idei distrus odată cu această problemă a fizicii clasice era mult mai puțin viu decât cel care a fost nimic prin descoperirile lui *Columb* și *Copernic*. De aceea, modificarea concepției despre lume, la care ne obligă fizica nouă, are efecte mai puțin adânci decât aceea din veacul al XV-lea sau al XVI-lea. Puterea de convingere a teoriei cvantice nu stă nicidecum în faptul că s'ar fi încercat toate metodele pentru măsurarea locului și vitezei unui electron și nu s'ar fi izbutit nicăieri să se ocolească relațiile de nesiguranță, ci rezultatele experiențelor lui *Compton*, *Geiger* și *Bethe* sunt dovezi atât de evidente pentru necesitatea de a întrebuița concepția nouă oferită de teoria cvantelor, încât renunțarea la tezele fizicii clasice nici nu ne mai apare ca o renunțare. Așa dar, adevărata forță a fizicii moderne stă în această nouă mentalitate, pe care natura ne-a ajutat să o câștigăm. Speranța de a da totuși prin experiențe noi de urma fenomenelor obiective în spațiu și timp sau de timpul absolut, e tot atât de puțin întemeiată ca și speranța de a găsi, în sfârșit, marginea lumii undeva, prin părțile Antarcticului. Comparația se mai poate urma într'un punct: anume, pentru geografia țărilor mediteraneene de-

scoperirea lui *Columb* nu a fost esențială, și ar fi cu totul fals să se susțină că descoperirile celebrului genovez au răsturnat cunoștințele geografice pozitive ale lumii de atunci. Tot atât de fals e să se vorbească astăzi de o răsturnare a fizicii; fizica modernă nu a schimbat întru nimic marile discipline clasice ca, de ex., mecanica, optica, termodinamica. Numai imaginea, pe care noi ne-am alcătuit-o în mod pripit din cunoașterea unei părți limitate a universului, despre domeniile ei necercetate încă de aceste științe, a suferit o modificare hotărâtoare. Imaginea această rămâne cu toate acestea hotărâtoare și pe drumul spre care se îndreaptă cercetarea. *

După această rezumativă și superficială privire asupra evenimentelor ultime din domeniul fizicii teoretice, trebuie să discutăm chestiunea dacă și ce importanță prezintă aceste evenimente și în ce fel au înrâurit ele forma ulterioară a gândirii științifice. Două probleme se pun științelor naturale: să mijlocească cunoașterea naturii, care dă oamenilor puțința să aservească forțele naturii intereselor lor proprii, și printr'o justă aprehensiune a înlănțuirii naturii, să stabilească adevăratul loc al omului în ea. În ultimul veac, dezvoltarea științelor naturale și tehnice a fost dominată de prima dintre probleme; de aceea aceasta trebuie să fie mai întâi obiectul atenției noastre. Rezultatele fizicii teoretice, deci cunoștințele cuprinse în teoria relativității și a cvantelor, nu pot fi puse direct în serviciul propășirii tehnice. Fizica teoretică înrăurește tehnica mai mult indirect și abia după un timp mai îndelungat. Pot fi deosebite două influențe diferite: în primul rând, construcția de aparate perfect adecvate presupune, în general o cunoaștere exactă a legilor naturale, ce acționează în ele. Pentru construcția unui dinam sau a unei instalații de înaltă frecvență, de pildă, e necesară cunoașterea ecuațiilor lui *Maxwell*; deși acestea apar numai în forma cunoscută tehnicianului sau fizicianului. La fel, mai târziu, pentru construcția de aparate în care vor fi folosite fenomene atomice, va fi esențială cunoașterea legilor fizicii atomice; dar până la această aplicare a fizicii moderne, va trece poate încă multă vreme. În al doilea rând, progresul teoretic va determina în bună parte direcția dezvoltării cercetării fizice, iar prin aceasta, în cele din urmă, și pe cea a tehnice. Aici trebuie să ne oprim puțin asupra legăturii dintre fizica teoretică și cea

experimentală, de câteva ori deformat înfățișată în ultimul timp, în publicațiile germane. E dela sine înțeles că cercetarea experimentală formează pretutindeni condiția preliminară necesară pentru cunoașterea teoretică și că progresul principal se câștigă numai sub presiunea rezultatelor experimentale, iar nu prin speculațiuni. De altă parte, direcția în care progresează cercetarea experimentală poate fi totuși adeseori determinată de teorie. Pilda cea mai vestită de conlucrare mutuală de întregire, care a hotărât dela începuturile științelor moderne relația dintre teorie și experiență, e colaborarea dintre *Tycho Brache* și *Kepler*. Materialul enorm de observație al lui *Tycho Brache*, asupra mișcării planetelor, pe care *Kepler* nu l-ar fi putut aduna niciodată cu atâta precizie, a fost condiția necesară pentru teoria kepleriană; iar direcția în care s'a dezvoltat astronomia în ultimul veac a fost determinată de descoperirile lui *Kepler*. Nu trebuie însă să ne întoarcem atât de departe în trecut, pentru a putea observa acest joc reciproc între experiență și cunoașterea teoretică: experiența a forțat pas cu pas modificarea bazelor științelor exacte, înfăptuită în fizica modernă. De altă parte, o comparare a domeniilor de lucru din laboratoriile fizicale de astăzi și de acum 20 de ani, înfățișează numaidecât, cât de mult a fost schimbată și direcția cercetării experimentale prin modificarea cunoștințelor noastre despre legile naturii. Și orice inovație care influențează fizica experimentală are răsunet în dezvoltarea tehnicii. Când se discută deci dacă interesul public trebuie să se oprească în prima linie asupra tehnicii, asupra științelor experimentale sau asupra celor teoretice, se va ține seamă, înainte de toate, de faptul că aceste trei ramuri de activitate se condiționează și se completează reciproc. În orice moment, menirea științelor naturale pure e să desțelenească terenul pe care trebuie să se dezvolte tehnica, și, deoarece terenul câștigat e imediat uzat, e important ca totdeauna să fie câștigat un teren mai nou. Cercetarea teoretică servește și acestui scop. În ultima concluzie, acțiunea reciprocă între tehnică și știință se întemeiază pe faptul că atât una cât și cealaltă sunt alimentate de același izvor spiritual; o neglijare a științei pure ar fi un simptom de secare a forțelor care condiționează viața comună a tehnicii și a științei.

Inrăuirile pe care le-a avut modificarea principiilor fundamentale ale științelor naturale exacte nu se rezumă numai la

cele arătate mai sus cu privire la tehnică și la cercetarea experimentală. Un domeniu în care există câteva începuturi de astfel de înrăuriri e acela al teoriei cunoștinței. Astfel, problema pusă de *Kant* și mult discutată de atunci, a apriorității formelor de intuiție și a categoriilor a fost pusă într'o lumină nouă prin critica timpului absolut și a spațiului euclidian, din teoria relativității, și cea a legilor cauzalității, din teoria cvantelor. De o parte, s'a stabilit că formele noastre de intuiție spațial-temporale precum și legea cauzalității nu sunt independente de experiență, în sensul că în viitor ele ar trebui să formeze elemente necesar conținute într'o teorie fizică. De altă parte, și în fizica modernă orice experiență științifică obiectivă presupune, după cum a accentuat mai ales *Bohr*, aplicabilitatea acestor forme de intuiție și legi cauzale. Căci mersul și rezultatul unei experiențe nu poate fi altfel comunicat, decât descriind manipulările și citirile ca fenomene obiective desfășurate în spațiul și timpul intuiției noastre. De asemenea nu putem trage nici o concluzie asupra proprietăților obiectului observat din rezultatul unei măsurători, dacă legea cauzalității nu garantează o legătură univocă între amândouă. Aparenta contradicție dintre aceste două aspecte ale chestiunii dispare, dacă ne gândim că teoriile fizice au o structură deosebită de a fizicii clasice, numai în cazul când obiectele lor nu mai sunt lucrurile supuse unei experiențe sensibile directe, adică atunci când ele părăsesc sfera experienței zilnice, care e stăpânită de fizica clasică. În acest fel, fizica modernă a definit limitele ideii de « a priori » din științele exacte mai precis decât era posibil în timpul lui *Kant*. Chestiunea cât de departe poate fi extinsă cu folos această idee în domeniile filosofice mai largi, care erau pentru *Kant* esențialul, nu a fost încă discutată până la capăt, în perspectiva punctului de vedere nou descoperit.

Aceste probleme speciale ale teoriei cunoașterii stau în legătură cu a doua menire ce revine teoriei fizice: de a ne furniza o lămurire despre înălțuirile mai generale ale naturii, în care trăim. Știința nu poate dezerta dela această menire, dacă vrea să-și rămâie credincioasă sieși. E de ajuns să amintim că primii cercetători ai naturii în antichitate au fost totdeodată purtătorii de cuvânt ai unei mișcări religioase. Și dacă ne gândim că modificarea imaginii științifice a lumii, pe la finele Renașterii, a transformat

întregă viața spirituală și culturală din timpurile următoare, e lesne de înțeles că, în mod asemănător, trebuie să ne așteptăm și la o influență a modificărilor survenite acum asupra celorlalte domenii ale vieții spirituale. Chiar dacă modificarea întâmplată în timpul din urmă nu e comparabilă ca importanță cu modificarea mult mai mare dela începutul epocii moderne, totuși poate fi de ajuns pentru ca concepția științifică despre lume a veacului al XIX-lea să se poată înlocui prin altceva. Concepțiile științifice, care în ultimul secol treceau drept baze dela sine înțelese ale tuturor cercetărilor științifice, au primit abia cu începutul epocii moderne și treptat, formele fixe, pe care le cunoaștem azi. Descoperirea cu totul nouă dela care și-a primit dezvoltarea științei întreaga putere, a fost descoperirea că pe lângă sfera conștiinței, în centrul căreia se găsește în Evul Mediu ideea despre o revelație supra-naturală, mai exista și un domeniu mare al realității. S'a descoperit acea realitate neîndoioasă, obiectivă, care se poate cunoaște prin observarea naturii și pe cale experimentală. O consecință firească a acestei descoperiri era încercarea de a distinge în realitatea obiectivă, ce devenea obiect al cercetării omenești, generalul de special. Dintr'o mulțime de constatări particulare se contura ca sâmbure propriu al noii științe naturale, o grupă de ipoteze fundamentale, care părea că formează, în mod necesar, baza tuturor cercetărilor științifice. Influența noii realități s'a manifestat în curând și în filosofie, iar fundamentele noii cunoașteri a naturii au apărut ca fragmente ale unor mari sisteme filosofice. Așa cum în antichitate geometria da modelul pentru gândirea filosofică logică, tot așa s'au născut, sub influența științelor naturale, sistemele filosofice, în care, ca și în științele naturale, stăteau la bază una sau mai multe adevăruri recunoscute ca neîndoielnice, și din acestea se deduceau toate celelalte. Așa sunt sistemele lui *Descartes* și *Spinoza*. Însăși filosofia lui *Kant*, care tindea să se critice dogmatizarea pripită a conceptelor științifice, nu a putut împiedica formarea concepției universului științific; în unele privințe poate chiar a înlesnit-o. Căci după ce principiile fizicii clasice au fost recunoscute ca fiind premisa a priori a cercetărilor de fizică, s'a ajuns, printr'o extrapolare atrăgătoare, dar inexactă, la credința că ele ar fi absolute, adică veșnic valabile și nu ar putea fi niciodată schimbate prin experiențe noi.

Astfel s'au format cadrele fixe ale fizicii clasice. S'a născut ideea unei lumi materiale obiective desfășurate în timp și spațiu, care urmează legi neschimbate după primul impuls, putând fi comparată cu o mașină. Faptul că mașina însăși, asemenea întregii științe, e și ea un produs al spiritului omenesc, părea a fi neesențial și fără însemnătate pentru înțelegerea naturii. Numai această extindere a formelor de gândire ale științelor naturii dincolo de hotarele lor firești de aplicare a condus la sciziunea vieții spirituale, sciziune adeseori deplănsă, de o parte fiind regiunea științei, de altă parte domeniul, în sens mai restrâns, plin de viață, al religiei și artei. Știința exactă încalcă alte tărâmurii ale vieții spirituale și, convinsă de valabilitatea și aplicabilitatea generală a principiilor științifice naturale, își amenință propriul său sens; dar fiindcă forța nu era suficientă pentru a umplea conținutul acestui nou domeniu, din năzuința de a rezista s'au ridicat hotare greu de trecut între domeniile de atunci în colo dușmane. Concepția științifică despre lume, astfel creată în secolul al XIX-lea, era considerată drept rațională, căci sâmburele ei, fizica clasică, putea fi clădită dintr'un număr mic de axiome rațional analizabile și pentru că pornea dela credința în posibilitatea analizei raționale a întregii realități din univers. Trebuie însă accentuat că rațional nu se justifică nicidecum speranța că, din cunoașterea unei părți mici a lumii, ar fi posibilă înțelegerea infinitei sale multiplicități. Modificarea principiilor fundamentale ale științelor naturale, pe care ne-a impus-o în mod atât de minunat natura din fenomenele atomice, lasă neatinsă fizica clasică; dar arată că sistemele științifice — cum ar fi de pildă mecanica clasică sau alte părți ale fizicii clasice — trebuie să fie totdeauna limitate la sine, pentru a putea fi exacte; că, așa dar, extinderea cercetării științifice în domenii experimentale noi se îndeplinește cu totul altfel decât prin simpla aplicare a teoremelor cunoscute anterior. Voi aminti aici din nou comparația discutată adineaori, dintre descoperirea formei sferice a pământului și rezultatele fizicii moderne. Atât timp cât pământul era socotit drept un disc foarte mare, se putea spera că cel ce ar fi călătorit până la marginea lumii ar fi putut să dea o explicație despre toate lucrurile existente în univers. Prin descoperirea lui Columb, care de altminteri a schimbat numai ideile despre părțile până atunci necunoscute ale pământului, această speranță a fost

pentru totdeauna distrusă. Cunoaștem acum multe chestiuni cărora călătoriile oricât de lungi pe pământ nu le-au putut da nici un răspuns, căci abia dincolo de aceste drumuri mărginite și care se întorc în sine însăși, începe așa zicând capătul lumii. Fizica modernă a arătat în mod cu totul analog că sistemul fizicii clasice — ca și cel al fizicii moderne — e mărginit în sine, se întinde numai până unde pot fi aplicate noțiunile ce formează principiile sale fundamentale; însă chiar conceptele fizicii clasice nu sunt general aplicabile nici măcar fenomenelor din fizica atomului, cu atât mai puțin deci tuturor domeniilor științelor mai îndepărtate de fizica clasică. Nădejdea de a înțelege toate domeniile vieții spirituale cu ajutorul principiilor fizicii clasice nu e deci cu nimic mai justificată, decât aceea a călătorului care crede că va rezolvi toate enigmatle, dacă va călători până la marginea lumii.

Nu trebuie însă să înțelegem greșit că modificarea produsă în științele exacte ar fi scos la iveală limite determinate pentru puțința de aplicare a gândirii raționale. Nu a fost țărnutită gândirea rațională, ci numai domeniul de aplicabilitate al anumitor forme de gândire. Prin descoperirea că pământul nu reprezintă întreg universul, ci numai o parte, completă în sine, a lui, a fost posibil să se înlătore noțiunea confuză de « capăt al lumii », și să se desemneze o hartă precisă a întregii suprafețe a pământului. La fel fizica modernă mai degrabă a curățit fizica clasică de câteva confuzii în legătură cu ipoteza despre aplicabilitatea sa nelimitată și a arătat că fiecare parte a științei exacte, ca de pildă mecanica, electricitatea, teoria cvantelor, sunt sisteme științifice complete în sine, străbătute de raționalitate până la ultimul punct, descriind pentru totdeauna în mod corect legile naturii ce le aparțin. Esențială în aceste stabiliri e « limitarea la sine » a sistemelor. Rezultatul nou cel mai important din fizica atomică a fost cunoașterea posibilității de a aplica fără contradicere scheme de legi naturale cu totul diferite la același fenomen fizic. Aceasta se datorește faptului că, într'un sistem de legi determinat, datorită principiilor dela care pornește, au sens numai anume probleme și că el prin aceasta se deosebește de alte sisteme în care se pun alte probleme. Trecerea științelor exacte dela un domeniu experimental cercetat în prealabil la altul nou, nu va fi înfăptuită niciodată prin simpla aplicare a legilor cunoscute la noile constatări. Dimpotrivă, un

domeniu experimental într'adevăr nou ne face totdeauna să construim un nou sistem de legi și noțiuni științifice care nu sunt mai puțin analizabile prin rațiune, dar sunt fundamentale diferite de cele de dinainte. De aceea, fizica modernă ia, față de domeniile științei, ce nu aparțin încă domeniului ei de cercetare, altă atitudine decât fizica clasică. Dacă privim, de pildă, problemele pe care le ridică existența organismelor vii, trebuie să presupunem, socotește Bohr, din punctul de vedere al fizicii moderne, că legile caracteristice organismelor vii se disting de legile pur fizice, într'un mod nu mai puțin transparent rațiunii decât se deosebesc legile teoriei cvantice de cele ale mecanicii clasice. Un fapt analog pare să se petreacă, deși poate în mai mică măsură, în sfera cercetărilor proprietăților nucleului atomic, ce formează centrul preocupărilor fizicii actuale. Edificiul științelor naturale exacte poate numai să devie o unitate coerentă, în sensul naiv dorit mai de mult, așa încât să reușim ajungem dintr'un punct al ei în toate celelalte încăperi ale aceluși edificiu, urmând drumul prescris dinainte. Mai mult, el se compune din părți izolate, dintre care fiecare, deși există între ea și celelalte relațiile cele mai felurite, unele îmbrățișând altele sau fiind la rândul lor îmbrățișate de altele, reprezintă totuși o unitate închisă în sine. Trecerea dela o parte completă la una nou descoperită sau de întemeiat din nou, necesită totdeauna un act spiritual, ce nu poate fi îndeplinit numai prin dezvoltarea mai departe a celor existente.

Astfel, însăși natura a silit științele naturale contemporane să pună din nou problema putinței de a înțelege realitatea prin gândire și de a-i da un răspuns întrucât va modificat. În trecut modelul științelor naturale exacte putea să conducă la sisteme filosofice, în care un adevăr determinat — de felul lui « cogito, ergo sum » al lui *Descartes* — forma punctul de plecare, dela care trebuiau atacate toate problemele lumii intuitive. În fizica modernă, natura ne-a adus aminte, foarte deslușit, că nu trebuie să nădăjduim că vom putea vreodată trage concluzii, pornind dela o bază de acțiune atât de fixă asupra întregului domeniu al lumii perceptibile. Dimpotrivă, la orice rezultat esențial nou câștigat, va trebui să ne așezăm iarăși în situația lui *Columb*, care a avut curajul să părăsească pământul până atunci cunoscut, cu nădejdea aproape nebună că dincolo de mări va găsi alt uscat.

Acest fel de a vedea poate să ne ferească de greșala, ce nu a fost totdeauna evitată mai înainte, de a integra cu forța domeniului noi de experiență într'un schelet logic nepotrivite lor. Va fi mai ușor și invers, să se introducă într'o concepție a științei cuprinzătoare, totuși unitară și logic elaborată, idei născute în opoziție cu idealul de cunoaștere al științelor naturale clasice. Incercarea pripită de a face legătură între diferitele domenii ale cunoștinței umane, socotind că varietatea acestei cunoștințe n'ar mai conduce poate la dificultăți, nu va conduce însă mai degrabă la o adevărată unificare a vieții spirituale, decât tentativa de până acum de a dobândi o concepție rațională a lumii prin generalizarea științelor naturale raționale. Însă cum orice generalizare a fost rodnică, indicând gândirii pe multe cărări drumuri noi, vom face astăzi cel mai bun serviciu viitorului, dacă vom netezi cel puțin drumul formelor de gândire nou câștigate și nu le vom combate pentru neobișnuitele lor dificultăți. Poate nu e o îndăzneală prea mare să nădăjduim că pe această cale se va putea aduce un aport de forțe spirituale noi unității concepției științifice despre lume, atât de primejduite în ultimul secol.

WERNER HEISENBERG

JORIS-KARL HUYSMANS ÎN LUMINA ACTUALITĂȚII

Personalitate extrem de complexă, luptând să se realizeze între o tendință vădit materialistă plastic exprimată de un rafinat artist și o înclinare spre misticism, Huysmans a făcut obiectul nedumeririi criticii dela sfârșitul secolului trecut. Jules Lemaître îi reproșa un naturalism exagerat; Remy de Gourmont îl considera simbolist. Adevărul era că în opera lui Huysmans se reflectau toate simptomele literare ale timpului.

Astăzi încă, așa de departe cum suntem de ceea ce Paul Morand a numit «moda 1900», Huysmans recrutează admiratori, ce se disting, e drept, mai mult prin calitate decât prin număr. Existența unui «club Huysmans» la Paris, unde printre admiratori naturaliști ca Lucien Descaves, Pol Neveux, René Dumesnil sau Deffoux, găsim poeți ca Léon-Paul Fargue și Paul Valéry, ar confirma în chip strălucit rezonanța actuală a operei lui Huysmans.

Precizând aspectele unei opere atât de variate în atmosfera timpului ei, vom căuta să-i urmărim ecurile în literatura contemporană, prin rolul ce l-a jucat în făurirea imaginii moderne și în impunerea noilor valori estetice, cât și prin semnificația ei în raport cu literatura catolică de astăzi.

I

Născut din tată olandez și mamă franceză, Joris-Karl Huysmans a purtat totdeauna pecetea acestei eredități («Sub istericul parizian rămâne vechiul olandez», se definea el însuși). «Vechiul olandez» îl făcea să-și manifeste adesea disprețul pentru cea ce numea el «blestemata rasă latină».

Această aversiune nu este numaidecât la el o dovadă de mi-
sticism rasial, cum crede Seillère; pentru acest artist hiper-sen-
sibil oamenii de Sud formează obiectul unei picturi: « Leurs pay-
sages encanailés par une lumière dure, leurs arbres poudreux
se découpant sur un fond à laver le linge, ne m'attirent pas. Quant
à leurs indigènes bruyants et velus qui ont, lorsqu'ils se rasent,
une rampe d'azur sous les narines, je les fuis ! ». Căci Huysmans
a moștenit, în primul rând, dela strămoșii săi olandezi, un simț
al liniei și al colorii, care la dânsul merge până la exasperare.

Senzațiile vizuale fiind nota dominantă a lui Huysmans, nu
este o simplă întâmplare că îl vedem alăturându-se, dela început,
curentului literar al vremii, naturalismului.

Maeștrii naturaliști sunt mari pictori ai realității imediate, iar
paginile rămase dela Zola și Goncourt sunt tocmai acelea de
realizări plastice. În sensul acesta, o estetică naturalistă există,
atâta vreme cât o redare artistică a lumii exterioare e posibilă.
Ceea ce s'a reproșat pe drept lui Zola este o pseudo-filosofare
asupra unei estetice care ar vrea să-și tragă argumentele dela
știință, atunci când ea se prezintă mai degrabă ca o reacțiune
împotriva romantismului, artă unde predomină muzicalul și ine-
fabilul.

Bine înțeles, Huysmans, fire artistică prin excelență, s'a simțit,
dela început, înrudit mai mult cu naturalismul individualist și
estet al fraților Goncourt decât cu arta democrată a lui Zola.

Încă din 1876, când ia apărarea romanului lui Zola « l'As-
somoir », Huysmans ține, după Flaubert, să afirme independența
artei față de moral și social:

« Arta nu are ce să facă cu teoriile politice și cu utopiile sociale,
un roman nu este o tribună, un roman nu este o predică, și cred
că un artist trebuie să se apere ca de ciură de harababura unor
vorbării goale ».

Romane tendențioase, *Les Rougon Macquart* se vedeau ata-
cate în însăși apologia lor.

Izolarea artei este un punct de onoare pentru Huysmans,
pe care societatea îl dezgustă adânc:

« Clasele conducătoare, mărturisea el unui prieten, mă scâr-
besc, iar cele conduse mă scot din sărite. Mă dezinteresez com-
plet și nu doresc decât să mă retrag departe de ele. »

Desigur că ideile sale asupra frământărilor sociale vor fi destul de sumare. Decepționat, ca mai toți scriitorii timpului, de spectacolul prosperării capitalismului liberal față de mizeria claselor muncitoare, sub noul regim politic de libertate, obiectul principal al urii lui Huysmans va fi burghezia.

În nuvela *Un dilemme*, doi oribili burghezi sunt pe punctul de a moșteni pe un tânăr, nepotul unuia și fiul celuilalt. Amanta tânărului ridică totuși unele pretenții pentru copilul cu care este însărcinată. Atunci, cei doi mizerabili o pun în fața următoarei dileme: ori este îngrijitoarea defunctului și i se cuvin numai 50 de franci, ori este amanta lui și atunci nu i se datorește nimic.

Nenorocita, obligată să renunțe la cei 50 franci, are o naștere grea și moare, pe când cei doi hrăpăreți filozofează asupra reușitei afacerii.

Eroii din *Un dilemme* întrec în lăcomie și cinism chiar imaginația lui Flaubert. Descrierea lor este foarte neagră. În privința prostiei, acești demni urmași ai lui Bouvard și Pécuchet au devenit « molieriști » și se ocupă să pună în versuri *Le bourgeois gentilhomme*, în zilele când nu compun stihuri pentru nunți și botezuri. Dar mai presus de toate, patima lor este banul, care singur dă bucurie, chiar inactiv, chiar contemplat în repaos în fundul unei case.

Or banul, puterea burgheziei, este cel mai puternic ferment al răului pe pământ. Huysmans se improvizează în justițiar social și în « *Là-bas* » construiește asupra banului o teorie destul de fantozistă, unde vagi ecouri ale socialismului vremii se îmbină cu credința în supranatural.

Huysmans arată că, sub forma capitalului, banul ajunge să aducă suferințe grele unei omeniri întregi. Și atunci se întreabă: de unde îi vine această putere? N'ar fi altă explicație decât rolul Diavolului pe pământ, căci altminteri totul este absurd și monstruos, sclavia omului ca și pervertirea lui.

Mai bizar sau mai realist, anti-capitalismul lui Huysmans rămâne arma de luptă împotriva clasei conducătoare.

Nu înseamnă, cu toate acestea, că clasele dominante vor câștiga încrederea scriitorului. Brutalitatea și ignoranța îi repugnă din motive de ordin estetic.

Detășat de social, Huysmans nu va simți ca Zola, imensi-

tatea colectivității, vocile ei multiple confundându-se într'un strigăt unic, inimile tuturor bătând într'un ritm formidabil; cultivând individualul și particularul, clasa muncitoare îl va interesa numai estetic pentru plasticitatea viziunii, pentru descoperirea cuvântului popular savuros și încărcat de culoare. De aceea, inițial, el își limitează poziția în naturalism. Recunoscând legitimitatea viziunii artistice a lui Zola, Huysmans distinge în naturalism două feluri de frumos:

« ... l'un morbidelement distingué et corrompu, l'autre puissant et grandiose, enveloppant de son large cadre la grandeur superbe des machines ou abritant de ses vaisseaux énormes et pourtant aériens et légers comme des tulles, la houle prodigieuse des acheteurs ou la multitude extasiée des cirques ». (Huysmans: *Oeuvres*, ed. Crès, t. VI, p. 49).

Pentru Huysmans peisajele preferate nu vor fi giganții moderni de oțel, gara, halele sau hipodromul; el își va alege acele colțuri de natură suferinde și palide, acele tonuri maladive care dau un aspect singular de descompunere fizică marilor orașe. În poezia nouă, priveliștile sale s'ar încadra în linia Sainte-Beuve-Baudelaire, la antipodul liniei Zola-Verhaeren.

E demn de notat că Huysmans a fost un admirator al lui Baudelaire dela începutul carierei sale, cu mult înainte de 1884, data apariției romanului *A rebours*.

Le drageoir à épices din 1874, carte calificată de « mediocră » de însuși autorul mai târziu, conține colțuri de natură « fezandată » în gustul lui Huysmans. Pârăiașul Bièvre își rostogolește melancolic cloroticul său pitoresc:

« Cette petite rivière si bleue à Bue, est d'un noir de suie à Paris. Quelquefois même elle exhale des rebuts de bourbe et de vieux cuir, mais elle est, presque toujours, bordée de deux bandes de hauts peupliers, et encadrée d'aspects bizarrement tristes, qui évoquent en moi comme de lointains souvenirs ou comme les rythmes désolés de la musique de Schubert ».

Pitorescul în tonuri vechi al scrumbiei:

« Ta robe, ô hareng, c'est la palette des soleils couchants, la patine du vieux cuivre, le ton d'or brun des cuirs de Cordoue, les teintes de santal ou de safran des feuilles d'automne ».

În aceeași carte, corespondențele baudelairiene, transpunerile de senzații anunță pe artistul de mai târziu din *A rebours*.

Le drageoir à épices prezice un scriitor care nu va stăruî prea mult în naturalism.

II

Dacă peisajele lui Huysmans se deosebesc de cele comun naturaliste ori de cele de masivă sănătate ale lui Zola, eroii cărților sale vor purta pecetea aceleiași originalități excesive.

Pentru naturaliști, era o dogmă alegerea eroilor dintre exemplarele mijlocii ale umanității. Zola reproșase chiar fraților Goncourt predilecția pentru personajele excepționale. Eroii lui Huysmans, un Cyprien Tibaille din *Les soeurs Vatard*, André din *En ménage*, Folantin din *A vau l'eau* și mai târziu Des Esseintes și Durtal sunt una și aceeași persoană: Huysmans, nemulțumit, complicat, nervos și artist.

Cyprien Tibaille din *Les soeurs Vatard*, pictor de avant-gardă, refuzat anual de platitudinea solemnă și academică a saloanelor oficiale, străbate cu o curiozitate de artist mediul popular al muncitorimii pariziene. În fond, acest straniu pictor nu admiră decât aristocrația sau plebea viciului. În legăturile de dragoste cu lucrătoarea Céline Vatard, el caută senzațiile tari, singure capabile să satisfacă nervii unui obosit și unui rafinat. Mediul popular îi oferă subiectele pânzelor sale așa de exasperante pentru celebritățile mediocre:

« Ses vues de barrière, ses jardins de la rue de Chine, ses plaines des Gobelins, ses guinguettes à vices, ses sites souffreteux et râpés l'avaient fait honnir. Ayant même déclaré un jour que la tristesse des giroflées séchant dans un pot lui paraissait plus intéressante que le rire ensoleillé des roses ouvertes en pleine terre, il s'était fait fermer la porte des ateliers honnêtes. »

André din *En ménage* are viziuni și gusturi asemănătoare:

« Dans cette campagne, dont l'épiderme meurtrie se bossèle comme de hideuses croûtes, dans ces routes écorchées où des traînées de plâtre semblent la farine détachée d'une peau malade, il voyait une plaintive accordance avec les douleurs du malheureux, entrant de sa fabrique... »

Dar pe când Cyprien Tibaille este numai artistul, André este și birocratul menit să-și consume zilele în urîtul unei cancelarii sub comanda unor șefi abrutizați. *En ménage* este confesiunea celibatarului mizantrop, exasperat de mediocritatea cotidianului.

Povestea lui André este simplă: surprinzându-și nevasta în brațele amantului, divorțează. Dar, după o experiență de viață independentă, constatând ce greu este să găsești un beefsteak curat și o amantă fidelă, se hotărăște să se întoarcă la fosta lui soție. Concluzia prietenului său Cyprien Tibaille este a unui lector pasionat de Schopenhauer:

« Quel rêve ! . . . Ce n'est pas mauvais d'être vidés comme nous le sommes, car, maintenant que toutes les concessions sont faites, peut-être bien que l'éternelle bêtise humaine voudra de nous et que, semblables à nos concitoyens, nous aurons ainsi qu'eux le droit de vivre enfin respectés et stupides ! — Quel idéal ! soupire André devant cette féroce ironie romantique. Ah va, celui-là ou un autre, achève son ami imperturbable. »

Acolo însă, unde acest pesimism dizolvant capătă proporții de poem în proză, adevărată simfonie a urîțului cotidian, este povestea nenorocirilor lui Folantin din *Au vau l'eau*, în căutarea aceluiași beefsteak digerabil. Vrea să schimbe restaurantul și să mănânce într'o pensiune; din nefericire, întâlnește acolo studenți din detestabila rasă provensală, scuipând și tăvălindu-se în mugete. În restaurante, clienții strânși pe două rânduri și așezați față în față au aerul că joacă șah, bucătăria este infectă, cuțitele pline de grăsime, iar paharele păstrează urma gurilor murdare.

După ce și-a mai adus aminte că există și scriitori ca Feuillet și Cherbuliez, lui Folantin nu-i mai rămâne altă speranță decât consolarea unui spectacol bun. Așa își oferă el satisfacția de a vedea un tenor « qui se tenait en scène comme un frotteur et nasillait quand, par hasard, lui coulait un mince filet de voix », în timp ce orchestra adormea « las d'épousseter la poussière de cette musique ».

În sfârșit, o aventură amoroasă îl face să înțeleagă inutilitatea schimbărilor. Schopenhauer avea dreptate, își spune Folantin, viața omului oscilează ca o pendulă între durere și plictiseală. E mai cuminte să te lași în voia soartei, încheie el, făcându-și bilanțul nenorocirilor:

« Mal m'en a pris d'avoir voulu renouveler les actes du temps passé, d'avoir voulu aller au théâtre, fumer un bon cigare, avaler des fortifiants et visiter une femme; mal m'en a pris de quitter un mauvais restaurant pour parcourir de non moins mauvais et tout cela pour échouer dans les sales vol-au-vent d'un pâtissier. »

Adevăratul pesimist al grupului Médan este Huysmans. Zola și chiar Maupassant au sacrificat psihozei modei în chip destul de superficial, fondul lor adevărat de optimism robust; temperamental, numai Huysmans s'a simțit înrudit cu filosofia schopenhauriană.

Desprinzându-se, așa dar, din ambianța naturalistă prin intransigența concepției estetice, prin subiectivismul personajelor și prin singularitatea tablourilor de natură, lui Huysmans nu-i rămâne altă legătură cu naturalismul decât ereditarul său dar de observație, crochiurile de siluete și medii populare. Și aici însă, își deschide o porțiță de scăpare: talentul său este caricatural, deformând la maximum datele exacte ale realității. Ar fi suficient să dăm câteva exemple pentru a se vedea cum maniera sa hiperbolică depășește simpla redare artistică a realității și pregătește imaginea condensată modernă. Defilarea unor spălătorese:

« Vues de dos quand elles sont enfoncées dans des bouillons d'eau sale, leurs échine font saillie sous le canezon crasseux, des brindilles de tignasse courent à la débandade sur leur peau vernissée comme la pelure des oignons et elles sont là, efflanquées et mornes, abritant leurs chefs moussus sous des paraphines rouges, hurlant comme des louves après les gamins qui les insultent, redressant leur squelette courbé sous la hotte de linge, un poing sous la hauche, l'autre à la bouche, en guise de porte-parole, jetant sur tous ceux qui passent des gueulées d'injures qui leur ont mérité le surnom de l'argot « les baquets insolents ». (*A vau l'eau* »).

Dar, mai ales, această pagină magistrală, demnă de pana unui artist modern, unde prin acumulare de imagini, se ajunge la altă realitate care tinde să se substituie celei dintâi. E vorba de curățenia sumară și rapidă a camerei lui Durtal de către portarul său:

« Il se ruait en un insurgé qui montait à l'assaut du lit, chambardait les chaises, jonglait avec les cadres, bouleversait les tables, cognait le pot à eau et la cuvette, traînait, ainsi que des vaincus par les cheveux les brodequins de Durtal par leurs lacets, enlevait le logis comme une barricade, plantait, en guise de drapeau, son torchon dans un nuage de poudre, sur les meubles morts ». (*Là-bas*).

Rezultă, din analizele de până acum că, prin originalul său lirism, Huysmans își pregătise cu mult înainte de 1884, data apariției lui *A rebours*, evadarea din naturalism. În 1882, după ce-și bătuse joc cu verva sa congestionată de pontifii picturii la modă, descopere desenele fantastice ale lui Odilon Redon. O altă artă

începuse să-i pară posibilă, o artă mai subtilă, demnă de un nou crez estetic.

Naturalismul, mărturisește el în prefața ediției din 1903, nu admitea excepția și se mărginea la pictura existenței comune.

Acest ideal fusese atins în așa fel de Flaubert, în *L'Education sentimentale*, încât generația medianistă se mulțumea să exploreze în jurul acestui roman și n'ar mai fi putut să-l ia dela capăt, sarcină imposibilă pentru Flaubert însuși. Ceva mai mult: observația adunase un material enorm. Era greu după atâtea inventare, după atâtea cataloage să se mai găsească ceva nou. Lepădând concepțiile creștine, naturalismul se mulțumea să-și găsească axa morală în Schopenhauer. « Imi plăceau, mărturisește Huysmans, ideile sale asupra groazei de viață, asupra prostiei oamenilor, asupra neîndurării destinului ». Inșă, adăogă Huysmans, observațiile lui Schopenhauer nu trag nici o concluzie; în cărțile sfinte, care pornesc dela aceleași premize, concluzia este evidentă. Biserica vindecă, în timp ce « doctorașul » german, după ce ți-a demonstrat că boala de care suferi este incurabilă, îți întoarce, pur și simplu, spatele.

După cum se vede, Huysmans a început să-și revizuiască toate vechile admirații. Gustul său înclină tot mai precis spre artificial și morbid.

Intre clasici, Des Esseintes preferă pe Lucanus și Petronius lui Virgil, un pedant, lui Cezar, un constipat, și lui Cicero, un nătâng. Dar mai ales Prudentius, Marius Victor, Sidonius cât sunt de admirabili în stilul lor cu scipiri de lemn putred !

Din Flaubert el nu-și mai pune în bibliotecă *Madame Bovary*, nici *l'Education sentimentale*, ci *la Tentation de Saint-Antoine* și *Salammbô*; din Zola păstrează *La faute de l'abbé Mouret*, iar din Goncourt *La Faustin*. În schimb, marea admirație a lui Des Esseintes au devenit « les poètes maudits »: Verlaine, Tristan Corbière, Mallarmé.

Stabilind noile valori estetice, *A rebours* rămâne o carte esențială pentru istoricul literar al vremii ca și pentru criticul fenomenelor artistice moderne. Iar pentru psihologia lui Huysmans, *A rebours* este o răscruce de întâlnire a tendințelor sale contradictorii. Aici găsim cunoscuta apologie a lui Baudelaire, poetul care desparte cele două lumi ale poeziei. Baudelaire îl îndreaptă

pe Des Esseintes pe calea estetismului diabolic, după cum tot el îi trezește în suflet fiorii misticismului de mai târziu.

Intre *A rebours* și *Là-bas*, roman de magie neagră, Huysmans publică un roman curios *En rade*, amestec de realism cu visuri stranii de mister și sexualism refulat, prevestind analizele freudiene de astăzi.

En rade ne arată pe Huysmans sub trăsăturile lui Jacques Marles locuind, împreună cu soția sa imaginară Louise, castelul Lourps, ca un refugiu împotriva datornicilor care asaltează pe cei doi soți la Paris. Jacques Marles nu se arată prea entuziasat de farmecul vieții de țară; rapacitatea și brutalitatea țăranilor, monotonia sănătoasă a peisajelor îl plictisesc. Pe deasupra, lipsa sa de energie unită cu un rafinament nevrozat se potrivesc destul de greu cu gusturile cam țărănești ale bolnăvicioasei sale soții. Se vede, în cele din urmă, silit să părăsească locul de refugiu și să se întoarcă la Paris.

En rade, roman pseudo-naturalist, înregistrează momentul trecerii spre simbolism. Simboliști, în debuturile lor, se arată influențați de acest pseudo-naturalism huysmansian: un Remy de Gourmont în *Sixtine*, un Alfred Vallette în *Vierge*.

Cu *Là-bas* (1891) Huysmans dă ultimele lovituri naturalismului. Nevoia de reacțiune în public, împotriva acestui curent, se manifesta printr'o nevoie de poezie, de misterios și illogic. *L'enquête sur l'évolution littéraire* a lui Jules Huret, apărută tot în 1891, confirmă demodarea naturalismului și moartea mentalității pozitivistice.

Durtal, eroul din *Là-bas* nu reproșează naturalismului « le lourd badigeon de son gros style », ci murdăria ideilor, « le matérialisme dans la littérature », « la démocratie dans l'art ». El recunoaște valoarea și originalitatea lui Zola, nu-i admite însă rețetele, după cum, printre contemporani, nu admite laboratorul psihologic al lui Bourget cu literatura sa de Vichy « mi-sel, mi-sucre ». Romanul modern, rămânând pe calea săpată de Zola, ar trebui să-și caute și un drum aerian « les au deçà, les après », într'un cuvânt, să ajungă la un « naturalism spiritualist ».

Călăuzit de asemenea principii, de satanismul lui Baudelaire și Barbey d'Aureville, ca și de arta belgianului Félicien Rops, Huysmans combină un roman, unde dragostea demonică a d-nei

Chantelouve pentru Durtal se împletește cu istoria lui Gilles de Rais, vrăjitorul medieval, cunoscut și sub numele de Barbă Albastră. « Satanismul », justificat prin formula « naturalismului spiritualist », se traduce prin scene de magie neagră, pervertire a ceremoniei religioase prin acte teribile de desfrâu sexual. Predicția lui Des Esseintes pentru peisajele maladive, amintind cărnurile ulcerate și în descompunere, se transformă la Durtal în visuri halucinante:

« Gilles voit maintenant sur les troncs d'inquiétants polypes, d'horribles loupes. Il constate des exostoses et des ulcères, des plaies taillées à pic, une clinique vénérienne d'arbres dans laquelle surgit, au détour d'une allée, un hêtre rouge. »

Roman de sexualitate morbidă, de discuții stranii și de coșmaruri înspăimântătoare, *Là-bas* înseamnă pentru evoluția artistică a lui Huysmans un punct hotărâtor.

Un procedeu mai vechi la Huysmans, aplicarea unui termen crud materialist unei situații sufletești, se adâncește și se conturează, grație noii estetici a naturalismului spiritualist. Așa, rugăciunea este « la seule éjaculation de l'âme qui soit propre ! » Efecte explicabile într'o carte satanică de coborîre a divinului în material, ele nu vor fi părăsite nici mai târziu de Huysmans, atât de mult sunt reflexele veșnicului antagonism din sufletul său.

Primul pas al convertirii sale la creștinism, *En route*, este, cum o definește însuși Huysmans, o carte « albă », care se impunea scrisă după un roman de magie neagră.

De altminteri convertirea lui Huysmans era preparată mai de mult. Arta a fost capcana subtilă, în care s'a prins sufletul zbuțiat al lui Huysmans, atunci când filosofia lui Schopenhauer, mereu inconcludentă, nu mai prezinta suficientă consolare. Baudelaire și muzica religioasă îl vor îndrepta definitiv pe drumul salvării.

Singur, mai singur ca niciodată, Durtal își caută consolarea în imnurile cu caracter funebru « Dies Irae » sau « De Profundis ». El simte nevoia unei muzici religioase autentice, fără sulemeniri moderne și fără decoruri de teatru. În mijlocul Parisului, doar într'o biserică veche ca Saint-Séverin se mai poate asculta așa ceva. Duceți-vă, în schimb, la Madeleine sau la Saint-Germain des Près și veți ieși bolnavi:

« Ah ! qui se décidera, exclamă mult iritabilul artist, à proscrire cette musique égrillarde, ces fonts à eau de bidet qu'inventa Gounod ! Il devrait y avoir vraiment des pénalités surprenantes pour les maîtres de chapelles qui admettent cette musique dans leurs églises ! C'est comme ce matin à la Madeleine où j'assistais, par hasard, aux interminables funérailles d'un vieux banquier, on joua une marche guerrière avec accompagnement de violoncelles et de violons, de tabas et de timbres, une marche héroïque et fière pour saluer le départ en décomposition d'un financier ! »

Observăm de pe acum felul de misticism sever și artist reclamat de Huysmans. Cu clerul, lipsit de orizont estetic și de înțelegere, Durtal nu va fi mai puțin aspru.

Unde va găsi el oare sufletul prieten, confesorul căruia să-i încredințeze « un suflet prea artist pentru a fi al unui călugăr și deja prea evlavios ca să mai fie al unui artist »?

Norocul îl face să întâlnească pe abatele Gévresin, om superior și dotat cu o bună înțelegere psihologică. Abatele caută prin muzică și lecturi precum și printr'o ușoară dar eficace igienă spirituală să aducă pe drumul drept pe capriciosul său discipol. Pentru a-l feri de repetatele ispite ale cărnii, el îi recomandă o stabilire temporară la mănăstirea Notre-Dame de l'Atre, pseudonim ales de Huysmans pentru a ascunde locul său veritabil de refugiu, mănăstirea d'Igny.

Aici Durtal își aduce autorii mistici preferați : Sf. Bonaventure, Ruysbroeck și sora Emmerick. Durtal se arată un mare admirator al primitivilor și combate cu înverșunare tot ce i se pare misticism încadrat de rațiune. Secolul al XVII-lea francez, de pildă, îl face să spumege de mânie. Mondeni și plini de emfază, oamenii bisericii din acest secol sunt la înălțimea prozei morocănoase a lui Pascal și Bossuet. Cu cât mai interesantă este M-me Guyon, cât de simplu și sincer este misticismul ei, pe lângă evlavia solemnă a lui Bossuet !

Cu asemenea idei, Durtal se simte mai bine printre călugări, decât printre preoții parizieni. Figura fratelui Simeon, porcarul, așa de sfântă în simplitatea ei, îi va rămânea neștearsă.

Din nefericire, artistul din el își reclamă mereu drepturile, și Durtal ajunge să se întrebe dacă nu cumva, ceea ce ia el drept credință, nu este, în fond, o mai mare dragoste de artă. Întrebare veșnică fără posibilitate de deslegare.

E curios, de pildă, cum într'o carte « albă » ca *En route* întâlnim expresiile artistului din *Là-bas*: « se pouiller l'âme », « l'Eglise, le dispensaire céleste des âmes », etc.

Pentru Huysmans, convertirea nu înseamnă și modificarea expresiei artistice. Mai mult, el consideră foarte natural ca arta și mistică să nu aibă de-aface cu morală. « Je ne connais que l'art péché », scrie el în prefața *Poeziilor religioase* ale lui Verlaine. Toți cei care au apărut Biserica, începând cu Chateaubriand, au fost convertiți. Marea vină a catolicismului este lipsa de discernământ estetic a pontifilor ei, care au condamnat opere de reală valoare artistică la un loc cu simple pornografii. Clerul nu înțelege marele rol al artei în câștigarea credincioșilor și, condamnând arta, ignorează cele mai frumoase lucruri ale geniului creștin.

La cathédrale (1898) continuă aceeași predică pentru libertatea artei în catolicism. Destul de greoaie, abuzând de descripții și erudiție, *La cathédrale* nu înseamnă nici un progres pentru convertirea lui Huysmans.

În schimb, arta lui Huysmans atinge, în această carte, maturitatea. Ar fi destul să cităm pasajul defilării mulțimilor la Chartres, pentru a ne convinge de extraordinara măiestrie la care a ajuns puterea de expresie a lui Huysmans:

« Des spécimens de couvre-chefs abolis, perdus dans la nuit des âges, s'étaient assemblés là: les vétérans s'avançaient coiffés de boîtes à manchons et de tuyaux à gaz; d'autres exposaient des hautes-formes blancs, pareils à des seaux renversés de toilette ou à des bondons perçés dans le bas d'un trou; d'autres encore se pavoisaient de feutres semblables à des éponges, de bolivars hérissés et velus, de melons à bords plats imitant des tourtes posées sur des assiettes; d'autres, enfin, affichaient des chapeaux à claque qui gondolaient, jouaient de l'accordéon tout seuls, avec leurs côtes visibles sous la soie ».

Durtal plictisindu-se la Chartres, abatele Gévresin se gândește să-și transforme pacientul în « oblat » și îl sfătuște să se stabilească la mănăstirea Ligugé. Huysmans are acum posibilitatea să cunoască mai de aproape pe călugării benedictini și să se convingă că, afară de unele excepții, sunt, în fond, niște pioase brute! Durtal își dă seama că estetul călugăr ca și preotul est et sunt lucruri irealizabile. Viața în comun abrutizează pe călugări

și-i face bănuitori și închiși. Mărginiți în aprecieri, lipsiți de simțul pitorescului, cea mai mică glumă, cea mai ușoară libertate de exprimare îi supără.

Și totuși viața lui Durtal la Ligugé nu-i plină de prea multe privațiuni. Mai întâi, bucătăria e bună: « c'est ridicule à déclarer, mais une tranche de gigot rassérène l'âme ». Apoi, are libertatea cititului și meditației. Nimic nu pare că-i lipsește, dar viața monahală începe să-l plictisească.

Drept culme, mai are să suporte ceremonia oblatului sale. Parcă înadins se vede înconjurat de oribilele statui dela Saint-Sulpice în aerul rarefiat al bisericii. După torturanta ceremonie, încep nesfârșite prezentări și, drept încheiere a mizeriilor, la masă i se servesc ochiuri pe spanac cu zahăr și un țigar într'o apă mirosind a cupru.

Nu, hotărît, Durtal trebuie să-și ia adio dela viața monahală. Savuros de familiar cu Divinitatea, agitatul nostru erou îi adresează următoarea rugăciune:

« Mon Seigneur, ce n'est pas bien ce que je vais vous dire, mais, vrai, je commence un peu à me méfier de Vous! Je vous connus grand veneur d'âmes, les chassant et les rabattant dans quelque trappe, ainsi que vous fîtes naguère pour la mienne... Alors, vos indications étaient nettes et vos réponses précises. Aujourd'hui Vous ne nous forlancez plus! Je ne sens plus le frisson de vos ordres et je suis réduit à me conduire moi-même selon les données de la raison humaine. Et ce que je m'en fiche de celle-là! Ce que je ne l'écoute que faute de mieux! »

Durtal se înapoiază la Paris pentru a pregăti viața sfintei Lydwina din Schiedana, ultima pasiune a lui Huysmans. Mortificațiile sfintei, boalele ei nenumărate i-au însângerat carnea, i-au ridicat-o în ulcere și buboae, material fecund pentru artistul care, în *A rebours*, își oferise un spectacol din plante gangrenate, imitând pitorescul trupurilor bolnave.

Cât privește misticismul Lydwinei, el este, câteodată, demn de fantezia lui Des Esseintes. Într'adevăr, aflăm că sfânta și-a pus în gând să-și îmbolnăvească nepoțelul de tifos și asta drept amintire pentru devotamentul lui. Altădată, ca să salveze sufletul uneia din rudele sale, o reține lângă dansa într'adins, tocmai în momentul când profetia sa adusese focul în oraș. În chipul acesta casa rudei este distrusă de foc și nefericita femeie va fi nevoită de-acum

încolo să locuiască cu Lydwina, ca să se spele de toate păcatele ! Curios misticism, dar, în schimb, câte pagini magistrale de manieră huysmansiană !

Ar fi să te întrebi, dacă ai gândi ca Durtal, ce blestem mare i-a fost hărăzit lui Huysmans : talentul ! Acest diabolic dar îl împinge să scrie o ultimă și nu prea pioasă carte : *Les foules de Lourdes* ¹⁾).

Apărută după cartea lui Zola cu același subiect, *Les foules de Lourdes* este tot o satiră împotriva cultului Fecioarei transformat în vastă întreprindere comercială de câțiva oameni de afaceri. Numai amestecul Satanei ar putea explica pervertirea cultului curat al Fecioarei, dărâmarea vechii biserici atât de încântătoare și înlocuirea ei cu o biserică atât de urită, unde Madona acordă audiențe în bătaia vântului ! Dar mulțimea venită să se vindece ! Un nou prilej pentru Huysmans să ne zugrăvească schilodiri fizice, nenorociți diformi așteptând zadarnic miraculosul balsam. « C'est le four terrestre et le fiasco divin ! »

Totuși Huysmans trebuie să recunoască numărul de vindecați, confirmat și de biroul oficial medical. Ceea ce rămâne supărător e vulgaritatea, lipsa de estetic, comercializarea adorării pure. Și cartea se termină printr'o invocare către adevărata Madonă de o emoționantă sinceritate :

« Vous êtes la Vierge antérieure aux Evangiles qui se promena, sous des noms divers, dans l'Ancien Testament, la Vierge sage qui répare la faute d'Eve, cette vierge folle, désormais sainte, elle aussi, et vous priant pour les maladies échues par sa faute à sa descendance. Et Vous, qui ne fîtes point ici-bas de miracles de votre vivant, vous en faites maintenant pour elle et pour nous, Lumière de bonté qui ne connaît pas le soirs, Hâvre des pleure-misères, Marie des compatissances, Mère des piétés ! »

Moartea, la câțiva ani mai târziu, îl surprinde pe Huysmans destul de tare, ca s'o suporte cu curajul unui credincios veritabil. O ultimă și precisă probă a sincerității convertirii sale.

III

Un cotoi curtenitor și politicos, aproape amabil, dar nervos și gata să-și scoată ghiarele la cel mai mic cuvânt, așa se zugră-

¹⁾ Abatele Belleville scrie un articol fulminant împotriva cărții și-i reproșează autorului « conversiunea lui de contrabandă ».

vește Huysmans pe el însuși. Un funcționar de minister dispeptic și nevrozat, măcinându-și spleenul în fața unui vraf de hârtii, izolat și mizantrop, ducând viața unui celibatar obsedat de spectrul unei vieți comode, e prima față a lui Huysmans. Un sensual subtil, doritor de a se purifica în misticism estetic și creștin, iată a doua față a lui Huysmans. Numai că cei doi oameni sunt așa de inseparabili, încât după artist și catolic vorbește, de cele mai adesea ori, sensualul.

Dublul aspect din psihologia scriitorului este sensibil în stil, în procedeul juxtapunerii de efecte, fără legătură tranzitorie.

Am văzut mai sus cum exagerarea caricaturală a realității îl silește pe Huysmans să-i substituie alta imaginară, fără ca între ele să mai existe puntea de legătură. E primul pas în crearea imaginii moderne.

Pentru a ilustra afirmațiile de mai sus, să luăm o imagine din Flaubert :

« En se renversant la tête, on apercevait le ciel entre la cime des arbres. Quelques-uns, d'une altitude démesurée, avaient des airs de patriarches et d'empereurs, ou, se touchant par le bout, formaient avec leurs longs fûts comme des arcs de triomphe »... (*L'éducation sentimentale*)

Iată aceeași imagine la Leconte de Lisle :

Le temps a respecté, rois aux longues années,
Vos larges fronts couronnés de lianes d'argent

(*Poèmes barbares*)

E clar că impresia de majestate a arborilor e redată la ambii scriitori printr'o imagine logică, bine dezvoltată, dar fără ca cititorul să piardă o clipă noțiunea distinctă de arbori.

La Huysmans, dimpotrivă. Incepând cu utilizarea epitetului, care face imagine, efectul urmărit este surprinderea. Pus înaintea substantivului, epitetul trebuie să dea impresia de îndepărtat și absurd : « apéritive élégance », « océanique gorge », « impérieuses rémolades », sau altele care amintesc direct pe Mallarmé : « somptueux ors », « laborieux désastres », etc.

La un poet modern ca Léon-Paul-Fargue, găsim o utilizare a epitetului asemănătoare : « Il y avait là un grand garçon brun au lorgnon et aux furoncles sérieux ».

La Huysmans, remarcă Frédéric Lefèvre¹⁾, imaginile, o dată formate, se succed și nu se leagă prin consecință. Frazele se unesc prin cuvinte ca *alors* sau *puis* și mai rar prin *en effet* sau *donc*. Cititorul e obligat să facă salturi neașteptate și să intuiască în ansamblu raporturi disparate și chiar contradictorii:

Tăietura părului cu un foarfece devine: « un éclair d'acier dans une pluie noire » (*Là-bas*).

Un zbor de porumbei:

« Puis, une partie des pigeons s'envole en cercle, autour des hautes cheminées du faîte et, subitement, la guirlande se rompit et ils s'éparpillèrent de nouveau sur la tour dont le toit se fourra d'un bonnet roucoulant de plumes ». (*En rade*).

Răsăritul lunii:

« Et derrière le château, à son tour, la lune surgit, pleine et ronde, pareille à un puits béant descendant jusqu'au fond des abîmes, et ramenant au niveau de ses margelles d'argent des seaux de feux pâles ». (*En rade*).

Un jet d'eau:

« ... au loin, un petit jet d'eau s'élevait au-dessus d'une soucoupe, pareil à l'aigrette d'un colonel ». (*Un dilemme*).

« Oh ! le bruit excessivement fin des gerbes d'eau, la rumeur des mouches transparentes, l'inexprimabile aigrette de diamant qui sortait d'une vieille blessure ». (*Sous la lampe*).

Aceeași imagine mai condensată, mai modernă la Léon-Paul-Fargue, în opera căruia, de altminteri, găsim reminiscența peisajelor huysmansiene:

* * *

Natural, opera lui Huysmans nu prezintă totdeauna aceeași vitalitate actuală. Sunt în ea părți obositoare de estetism demodat: satanism, amoralism, cultivarea artificialului și singularului.

Satanismul său sensual, ca și al lui d'Aurevilly, n'ar mai plăcea astăzi, când ceea ce numesc catolicii « la tentation de l'abîmé » trece pe planul pur psihologic. Abatele Donissan din *Sous le soleil de Satan* al lui Bernanos e chinuit de ispita desperării, a desperării de a nu fi capabil să obțină harul divin și a desperării de

¹⁾ F. Lefèvre, *Entretiens sur Huysmans*.

a nu fi victima unei iluzii diabolice, în momentul când îl are. Este, de sigur, de altă subtilitate, de altă finețe de analiză decât a eroilor lui Huysmans.

Totuși, și în această privință, opera lui Huysmans poate căpăta o semnificație simbolică pentru actualitate. Într'o epocă de renunțare la individualism, încercarea tragică a lui Huysmans de a-și domina anarhia sufletească printr'o disciplină, să-i zicem catolică, nu poate să rămâie lipsită de interes.

Iar pentru oamenii de gust din toate timpurile se va găsi totdeauna păstrat într'un colț al albumului sufletesc chipul acestui pelerin pervers și artist, în inutila căutare a limanului de liniște și de împăcare.

AL. DIMITRIU-PĂUȘEȘTI

DUPĂ FOCUL DIN 1833

Pe vremuri, Bucureștii erau mai aproape de Stambul decât astăzi, și multe case erau clădite după chipul celor turcești, din lemn. De aici, focurile nestăvilite care mistuiau mahalale întregi și greutatea mare de a le potoli. Dar, dacă focul din 1847 a rămas în istorie, schimbând de totul înfățișarea vechiului oraș, în chiar inima lui de atunci (Piața de flori de astăzi și împrejurimile), nu mai puțin nimicitoare au fost și alte focuri, mai puțin vestite. Astfel, în noaptea de 16 Mai a anului 1833, a treia casă din ulița târgului de afară, cuprinsă de flăcări, a trimes spaima în mulțime. Boieri mari sau simpli cinovnici, breslașii ca și norodul au fost părtași la aceeași furie mistuitoare a focului, care proiectase asupra mitropoliei lumină feerică în mijloc de întuneric.

Glasurele se amestecă în mulțimea celor nevoiași, deștep-
tați de perspectiva sărăciei prea vii și dureroase. Bucuroși să-și recapete cel puțin o fărâșmă din avut, aceștia se scurg într'o continuă paradă, cu jălbile strânse la piept, spre casa lui Kisellef. Duc cu ei speranța unui gând alinător ce nu-l vor zdrobit. Printre aceste fantome ale unui Orient ciudat și pestriț, se amestecă profesorul de pian Pano, gonit în tăria nopții din Hanul Roș, și Gheorghe, librarul de peste drum de Bărăție, care alergase într'un suflet la Eliade să-i ducă vestea grea a focului.

A trecut multă vreme, dar slova lor neagră a eternizat țipătul, al cărui ecou prelungit trece peste hotarul anilor tot atât de puternic și înduioșător. Jălbarii, care altădată așteptau din zori un om necăjit la masa lor improvizată, acum sunt zoriți. Din aceste zile de durere se rup glasurele celor « triști și vrednici de jale ». La masa lui de brad, stăpânit de milă, Kisellef în-

seamnă mereu, pe jălbile lor, în franțuzește, cuvintele mântuitoare. Acum când veacul a săpat depărtarea, notăm, din acest caleidoscop al durerii și milei, crâmpie ce pun surâsul pe buze, și ne întoarnă cu mintea un veac.

În odăița lui simplă dar primitoare, Kisellef îi ascultă pe rând: «Excelență! Soarta neamului rumănesc acum să poate într'adevăr proslăvi când strălucește oblăduirea părinteștii oblăduiri a excelenții voastre... Intâmplări, însă, ale vremi, foarte triste și vrednice de jale, câteodată însă ne aduc în poziție încât să ne arătăm cu plângeri supărătoare, căzuți, excelenții voastre.

«Excelența Ta! suptiscălită având părinte arhiereu, pă vlădica Pogonianis, carele au slujit patriei în feluri de vremi, precum este cunoscut cinstului clas al boerimii, l-am pierdut; bărbat având, mi-au murit, pierzându-și toată averea mișcătoare și nemișcătoare pentru datoriile sale, și nemai având alt acaret decât numai un han, ce să numea Hanul Roș, din mijlocul târgului, din al căruia venit mă hrăneam și eu și întâmpinam cheltuelile toate ale familiei mele, ca una ce am trei copii și o fată în vârstă de măritat, și din nenorocire alaltăeri noapte mi s'au aprins (*sic*) și prin urmare am rămas în desăvârșită stingere și sărăcie. Excelența Ta! de a mă întinde mai mult, arătând cheltuelile cele mari de care în zioa de astăzi mă aflu în trebuință la ținerea unei asemenea grele familii, după scumpetea de acum, socotesc de prisos, căci sânt foarte bine știute și cunoscute... ».

Așa își începe jalba Zamfirița, fiica răposatului vlădica Pogonianis, care după ce își așterne pe două foi de hârtie vânăta povestea existenței ei, socotește de prisos să se mai întindă (!).

Nicolae Hagi Ioan, în numele lui și al altor șase negustori, plânge după «prăvălioarele slugilor domniei voastre de aici, cari au intrat în prenumărarea celor arse, dela 16 ale trecutului Mai».

În aceeași zi sosește și Rehavin sin Solomon, văduva care avusese cu chirie prăvălioara lui Costache Coadă. Pentru a-i cere lui Kisellef un ajutor, să-și refacă, în parte, ceea ce îi distrusese focul, îi scrie nevinovată: «Văzduhul răsună de bună-tățile dumitale, și facerile de bine să slăvesc de toți fiii nații, care încoronează cu adevărat drumul unui patron.

« Domnul ceresc să lungiască viața domniei voastre, a cocoși și a coconilor, ca să vă veselească supușii !

« Crez, dar, că o asemenea nemărginită filantropie a sufletului dumneavoastră va lua în durere și pentru mine ticăloasa, căria cu grozavul foc de mai deunăzi, în prăvălioara d. Costache Coadă, tot ce am avut mi s'au ars și am rămas numai cu ce sânt pă mine, vrednică de plângerea și de mila domniei voastre, și cereasca pronie să lumineze cugetu domniei voastre cu mila . . . ».

După jalba celor « 15 oroșani, ticăloși și fripți de para focului », care cer îndurarea lui Kisellef, abătuți sosesc Theodorachi cu soția lui. « Cu lacrimi fierbinți fac arătare că având două prăvălii și cu trei case d'asupra, care mă odihneam, și o prăvălie o dam cu chirie, și într'una ne chiverniseam cu marfă de mărchitănie; aceste două prăvălii sânt de la neamul meu, de la părinții miei, și le aveam mai nainte de a împărăți Impărăteasa Ecaterina a Rosii, și mi le-au dat de zestre părinții miei. Din aceste prăvălii mi-am măritat două fete, și acuma venind focul piste noi, și având copii mici, am năvălit și ne-am scos copii și am scăpat numai cu sufletele, și ne-au arsu toate ce am avut și în case și în prăvălie, și acuma rămând pă drumuri cu copii săraci și muritori de foame, ne aflăm în Hanul Popazului, într'o casă; și fiind acolo cocoana Ileana Lăcusteanca și cocoana Marița Brătășanca, fiindu-ne vecini, au venit de ne-au văzut starea noastră, și știind cum am fost și cum am rămas, ne-au trimis acoperiș de ne acoperim copii, și alți negustori care ne știe, ne trimit de cheltuială; și acum mă aflu încă cu trei pietre de fete și cu un băiat, și noi ticăloși cu bătrânețele noastre, și ne rugăm mili și bunătăți mării tale, că ești bun și milostiv, ca să ne ajuți să ne facem odihna locului în zilele mării tale, și veșnică pomenire va fi mărilor voastre. »

Pentru Gheorghe librarul, căruia Eliade îi încredințase câteva sute de cărți spre vânzare și care « astăzi au rămas cu totul întru nelucrare și fără nici un drum de meserie », tot el se grăbește să-i întocmească inventarul lucrurilor arse. Un vast magazin universal, cu cărți și mărchitănie în valoare de 16.338 lei, parale 30, așa se prezenta acum 100 de ani una din marile librării ale Bucureștilor. Traduceri din franțuzește, metode pentru limba franțuzească, abecedare, bucoavne, lexicoane: latinești,

grecești, franțuzești, ba chiar și pedagogii încărcau librăria lui. Pe lângă aceste cărți, aproape 1500 de volume, notăm și o parte din ceea ce oferea spre vânzare cetățenilor, reconstituind astfel, librăria de acum 100 de ani. Astfel, în prăvălia lui, peste drum de Bărăție se găseau: ținte mari de toc, de pantof, de talpă cu șurup, de potcoave, druguri, broaște de cicmegia, nadraguri, brice cu tocuri, lulele faine, moriști de cafea, amnare cu flori, ciubuce de Viena, perii cu oglindă, ochelari, ceasornice de aramă, mucări galbene, ace, clești, cuțite, foarfeci, gabrove, belciuge de chei, scripeți, cărți de joc, halebiuri, topoare, ață, sfoară, iconițe, nasturi, chitare, flaute, «clanarete», viori, etc.

Iată, acum, și inventarul cărților, transpus cu ortografia de atunci, semnificativ pentru zestrea unei librării din 1833:

«Intăiul tom de Telemah, Tragodiia lui Orest, Moartea lui Avel, Dascal pentru limbă franțozască, Dialoguri franțuzo-romanești, Abețidaruri franțuzo-romanești, Bucovne, Dexioneri al Academiei Franțuzești, Lexecoane ale lui Gheorghiu, ale lui Cialicuglu, greco-franțuzești, Engolpion de aur, Antropologhii, Pedagoghii, Anticile Romanilor, Lexecone romano-latine, Calendare de Pleșuianu, Caligrafii greco-franțozești, franțuzo-românești, Războiul franțozesc, Psaltiri românești, Lexecone ale lui Vlandi, ale lui Mavrocordat, ale lui Gherasim Vlah, Chiriacdromion, Enghiclopedic domestic franțozesc, Cursu complect de agricultur, Istoria natorală a lui Bofon, Dialoguri franțuzo-rosești, italo-rosești, Dexioner latino-rosesc, Grămățici franțuzo-rosești, nemțo-românești, Ritorici rumânești, Ceasloave mari de București, Testămenturi românești, Apostoli, Liturghii românești, Poveșuitoaru tinerimii, Grămățici românești de d. Iliad, Gramățici itălo-gricești, Grămățici ale lui Vendot, Ritorici ale lui Vardalah, Fisici, Hrisantu Notara-Perigrafi Iierosalim, Istoria universală, Plutarh-romănesc, Eftrupiu, Istoria Țării Românești, Farfet negoțian, Gheografia lui Meletie, Lexecone ale lui Vendot, Filosofia lui Scuvie, Tuchidid, Ritorica lui Demosten, Paralela lui Plutarhu-franțuzești, Omiro-Ilias, Elementuri de moral ale lui Vamva, Zlatausturi, Sadicuri, Mitologhii, Adaus litirar, Drăgător bunii creșteri, etc.»

După librar, apare un profesor de pianoforte, Pano, scăpat numai cu viața din vestitul Han Roș (strada Carol colț cu strada Șelari):

« Excellence ! Un infortuné maître de forte piano, qui se sauva avec sa femme à corps nu de l'horrible incendie en sautant par la croisée de Hanou Rouge, perdu tout sa fortune dans la flamme, qui le mettes à l'aisance de son état, se vois tout d'un coup réduit à la plus affreuse misère, sans pain, sans toit, sans moyens, et même sans habits;

Ose se jeter aux pied de Votre Excellence et implorer sa pitié, secours et générosité, que la sensibilité et la bonté de l'âme de Votre Excellence daignera lui accorder, pour adoucir les maux d'une affreuse misère et désespoir par un soulagement.

Excellence, daignez écouter la voix d'un homme qui de tout sa vie tacha être active et utile à la perfection et l'éducation du genre humain, et n'est réduit à la tristesse de demander la grace, que par la calamité générale de ce terrible incendie. C'est dans la plus douce espérance que Votre Excellence daignera considerer les maux et la misère pour pardonner la liberté que s'est permis l'un de plus humble et de plus obéissant.

Serviteur Pano

Maître en instrumens et leçon de forte-piano.

Boucarest, ce 22 Mai 1833 ¹⁾

Nu știm cine era acest profesor de pian din Capitală, al cărui nume ne amintește pe al vestitului cântăreț de străină Anton Pan. Starea lui e într'adevăr înduioșătoare, ca și franceza pe care i-o mânuește un jălbar de circumstanță. Dar ne oprim aici, cu simpla adăugire că viața și bună starea în București a fost considerată multă vreme ca o etapă între două focuri, cutremure sau alte cataclisme.

ION VÎRTOSU

¹⁾ Arhivele Statului, dos. 170/1833.

RECITIND PE CLASICII NOȘTRI

A. I. ODOBESCU

«... un *antiquus*».

S. Mehedinți

A privi pe Odobescu mai întâi în cadrul vremii sale, e un îndemn care nu se poate nesocoti: îndemnul acesta ne vine din chiar recomandările scriitorului nostru. Astfel, părând a stabili o normă a criticei literare, scria el însuși despre *Poezii Văcărești*: « Când dar vrem să judecăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a-l scoate din cercul în care s'au desvoltat și s'au exercitat facultățile sale; spre a-i înțelege mărimea, spre a-i cântări puterile, spre a-i prețui ideile, limba și stilul, trebuie să nu pierdem din vedere nici țara, nici epoca în care a scris ».

Este, de sigur, în cuvintele acestea un fel cunoscut de a concepe critica, de a întrevădea beneficiile istorismului ei, dar nici vorbă că e și calda bunăvoință românească, arătată de el totdeauna, față de vechii scriitori români. Găsind, în ceea ce-l privește, nepotrivit și netrebuincios a-l urma în delicata indulgență pe care o cuprinde recomandarea sa (deoarece — dacă de pe atunci, dela 1860, când publica studiul amintit, *Văcăreștii* erau învechiți, prozatorul nostru rămâne interesant și plăcut peste timpul său), ne vom folosi însă în bună parte de propriu-i criteriu. Cu aceasta, vom satisface îndoita noastră dorință de a complăcea atât memoriei lui cât și adevărului critic, care — necesitos cum este — ne-ar fi impus oricum un relativ istorism.

Căci veacul XIX al culturii noastre are, în personalitățile ce-l compun, câteva trăsături generale foarte evidente: e pronunțat,

voit și chiar metodic românesc, dar și, prin constrângerea vremii, europenesc, în același timp. « Nici țara, nici epoca », nu pot fi ignorate, când îl cercetăm, fără însemnate pierderi. Mai toți marii noștri scriitori din secolul trecut sunt, mai întâi și în parte, ceea ce nivelul istoric al culturii naționale sau de multe ori lipsa oricărui nivel i-a silit să fie.

Este indiferent, pentru ceea ce ne preocupă, dacă în cuprinsul aceluiași period de timp am avut trei generații de scriitori, deosebit orientate; că una a propagat gustul culturii în formă rudimentară, că alta a înlesnit apariția unei culturi naționaliste și că a treia a provocat nașterea formelor criticiste și științifice ale spiritului românesc, e adevărat; dar toate trei au avut în țara noastră un gol de umplut sau de micșorat, un scop educativ de împlinit și, prin aceasta, o mare asemănare între ele.

Grija de nivelul spiritului românesc, abătând în măsuri diferite pe scriitorii acestui veac, fie că țin de generația Asachi-Eliad, de următoarea Kogălniceanu-Bălcescu sau de ultima Maiorescu-Odobescu, dela o vocație anume, le-a dat înfățișarea comună, de care vorbim: sunt scriitori militanți, chiar dacă militantismul se rafinează și se ascunde sub cel mai academic polemism la cei din urmă. Cu toții au fost siliți să se ocupe de sectoare ale culturii, către care în mod normal vocația personală nu i-ar fi mânat: sunt poeți, prozatori, oameni de teatru, lingviști, istorici, oameni de știință, critici culturali și literari, filosofi și oameni politici în același timp, patrioți însă totdeauna în motivarea de bază a unor atât de felurite îndeletniciri.

Personalități culturale de două ori, odată prin valoarea intrinsecă a fiecăruia, care a putut fi stânjenită în amploare, de împrejurări, dar nu împiedecată cu totul să se manifesteze, iar a doua oară prin valoarea propagandistă și exemplară a activității lor, ei au mișcarea comună de a inaugura la noi specialități ale cunoștinții omenești, de a contribui fiecare cu o activitate eteroclită la « culturalitatea » românească a veacului. Prototipul tuturor, privitor la militantismul divers ce li s'a impus, este, așa dar, bătaiosul Eliad, care — având groaza unui adevărat gol circular — a dus cea mai întinsă și neostenită politică a culturii, opera sa fiind tocmai de aceea și cea mai împestrată.

Dar împrejurările românești, care au provocat în scriitorii

secolului trecut spiritul de campanie, le-au diminuat forțele proprii cu mult mai puțin, decât i-au îndemnat și i-au ajutat să se depășească. Incât o afirmație ca aceea a d-lui I. Petrovici (*Titu Maiorescu*, 1931), după care Maiorescu și-ar fi zădărnicit cariera filosofică trebuind să lupte pentru o cultură începătoare, cuprinde multă și nobilă feroare de discipol, dar puțin adevăr obiectiv. Căci, deși siliți să îmbrace cu toții uniforma de luptători, acești scriitori nu pot fi totuși schimbați de pe pozițiile ce ocupă; ei rămân constituiți în generații distincte și sunt identificabili ca personalități; cu alte cuvinte, vocația a putut vorbi în fiecare și pentru aceea le datorăm tuturor în câte o direcție opere fundamentale.

În această privință, personalitatea cea mai reprezentativă, personalitatea-tip secolul al XIX-lea, este, fără îndoială, Al. Odobescu. Ca toți din veacul său, Odobescu se însuflețește, « se inimază » — cum spunea el, pentru promovarea culturii noastre înapoiate; ca Asachi și Eliad, arată perspective necercetate, dând exemplul dintâi; ca Bălcescu și Kogălniceanu, este patriot, istoric și tradiționalist; ca Maiorescu — disociativ, criticist și spirit științific; iar înfățișat — liber totuși să fie și ca el însuși, după cum vom vedea. De aceea, opera sa pare mai neunitară decât a oricui dintre marii noștri scriitori.

Dela îndemnuri stăruitoare pentru un tineret care trebuia trezit la viața spiritului până la critica artistică și istoria artelor, pe care le inaugurează la noi; dela critica muzicală, practicată pe atunci numai de interesantul boem Filimon, până la descrieri de monumente istorice și antichități românești, necercetate de nimeni dela Cantemir; dela preocupări aprinse de istorie națională, rediate parțial în formă narativă spre a fi mai atrăgătoare, până la vânturarea datinilor, tradițiilor și basmelor poporului; dela pasiunea întregului trecut național, care îl îndreptăța, peste nevoile polemice față de fanatismul ardelean, să schițeze de pe atunci, ca etnicist, ceea ce s'a numit în ultima vreme ipoteza « fondului nostru nelatin », până la chestiuni de lingvistică românească, de critică literară și culturală; dela observațiuni polemice, disociative și criticiste, privind, fie apucături de improvizație în cultură, fie falsul patriotism sau naționalismul nemăsurat, până la studiile științifice, dintre care cursul de arheologie avea să fie

citată în streinătate ¹⁾ printre cele dintâi istorii ale specialității — Odobescu întreg, prin culturalitatea sa eterogenă, este mai solidă decât oricare altul cu veacul în care s'a născut și a murit. Nu e problemă sau mișcare a conștiinței țării și vremii, care să nu i se fi intercalat în operă, sporindu-i astfel înfățișarea de mozaic.

De aceea, formula lui G. Ibrăileanu « patruzecioptism muntenesc și criticism moldovenesc » (*Spiritul critic...*, 1909) cuprinde abia pe un Odobescu reprezentant a două generații, când adevăratul Odobescu este unica sinteză deplină a tuturor aspirațiilor românești din secolul al XIX-lea. Simpla arătare a felurii operei sale ne încredințează despre aceasta. Și după cum prea bine s'a putut vedea, chiar cuprinderea ei stufoasă și aparent neunitară ne dă idee exactă despre legăturile istorice ale scriitorului, cam în același fel cum la copaci, înseși proporțiile coroanei semnifică suprafața de răspândire și adâncimea rădăcinilor.

Dar scriitorii acestui timp cultural, etnicist și științific, militant însă totdeauna, au avut și o ținută europenească, adică — de epocă metaromână. Și dintre ei, înțelegem să ne referim numai la spiritele care au adoptat acea ținută din constrângere. Mai marii acestora sunt fără îndoială Gr. Alexandrescu și Alecsandri. Ei cei dintâi, împotriva felului intim de a fi, intelectualist al unuia, echilibrat al altuia, reținut al amândorora, au fost lirici și meditativi ca Lamartine, retorici și filosofanți ca Hugo. Așa că, dacă astăzi nu se mai citește cu plăcere din ei decât bucățile care le-au exprimat adevărul structural: satirele-fabulele și nu poezia erotică din Alexandrescu, pastelurile și nu legendele din Alecsandri, nu e de mirat. De altfel despre opera bardului dela Mircești, disputată cum a fost când de natura poetului, când de moda vremii, s'a și scris un studiu ²⁾ deosebit de însemnat.

Deși fire cumpătată în sine, Odobescu s'a ispitit și el cu noile forme ale spiritului occidental. Cum nu era nevoie să i le aducă alții, le ia singur dela izvor, odată cu bacalaureatul și licența în litere. Din orașul revoluțiilor, unde învață, feciorul de revoluționar român împrumută accentele unui romantism social, pe

¹⁾ W. Deonna: *L'Archéologie, son domaine, son but*, 1922, — indicația d-lui Al. Busuioceanu.

²⁾ Ch. Drouhet: *V. Alecsandri și Scriitorii Francezi*, 1924.

care vârsta și mai ales natura proprie i le va corecta cu timpul. Atunci însă, la 17 ani, când se forma la Paris scriitorul nostru, zăcea pretutindeni în asupra «poporul», adică acel ceva de rangul entităților neașezate la locul cuvenit, și poate chiar de rangul mai înalt al divinităților batjocorite de oameni, pentru înălțarea căruia sufletele nobile își simțeau datoria să se cheltuiască.

Incât, într'o conferință despre *Viitorul artelor în România*, ținută în fața Românilor din Paris, ca și în articolul *Muncitorul Român (Junimea literară, Paris, 1851)*, tânărul de lume subțire — Al. Odobescu se întoarce cu gândul către plugarii dela Dunăre, a căror «stare fizică» vrea s'o ridice prin organizarea agriculturii; insuflat de duhul cel nou, le evoacă ochii, care, deși de sub «frunți sbârcite», «cată a vedea un viitor mai fericit»; pare a chema vremea când pământul nu va mai fi al «ciocoiului», ci al celui care îl muncește, fertilizându-l cu sudori, al «adevăratului Român»; și formulând o datorie obștească, îndeamnă a i se înapoia țăranului «hrana ce el ne dă pe toată ziua».

Vârsta — nu cea mai matură, și cu deosebire natura de loc revoluționară a lui Odobescu vor potoli în mare măsură asemenea porniri. Studentul devenit mai târziu ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, rămânând din vechea romanticărie pentru popor numai cu un mare interes folcloristic, va publica sub pseudonim o lucrare în contra secularizării generale a bunurilor mănăstirești și chiar se va retrage din guvernul care astfel înțelegea să pregătească întâia împroprietărire a țăranilor. Fără să însemneze că se manifesta împotriva unui început de reformă socială preconizat de el însuși cu 12 ani mai înainte, gestul acesta îl arată numai ca desfăcut în parte de atmosfera dela Paris, unde simțea și scria altfel, sub impulsuri streine de firea sa. Pentru împroprietărirea țăranilor va fi rămas el, nici vorbă, dar gândul îi era să se procedeze mai cu măsură. Ce vrea să zică «mai cu măsură» în acea vreme, când împroprietărirea dela 1864 s'a făcut cu atâta măsură că la 1888 am avut adevărate răscoale țăărănești, e altă chestiune. În orice caz, sentimentul adevărului impune a se preciza că nu împroprietărirea țăranilor îi era lui neplăcută, ci despuierea, împotriva actelor de danie ctitoricești, a mănăstirilor care nu vor mai putea răspunde rostului lor cultural.

Pe noi nu ne interesează însă decât că Odobescu, sub îndemnul naturii sale, se depărtase, întors în țară, de romantismul social activ dela Paris. Și cândva, mult mai târziu, cu câtă desprindere avea să-și amintească de acea vârstă. Despre fosta *Junime Română din Paris*, membrul generos de altădată, coleg cu G. Crețeanu, dr. P. Iatropol, poetul Sihleanu, D. Berendei, etc., ne va spune că urmărea să întărească « cu proptelele și cu chezașiile științei acel pod măreț pe care, numai prin instinct și cu un nobil avânt, bătrânii noștri împinsese la 1848 — meargă unde-o merge — poporul românesc »; dar, niciun cuvânt cu privire la ideile justițiare despre « plugarii dela Dunăre ». Avânturile de atunci, care erau mai mult ale vremii, decât ale lui, se resorbiseră cu totul în desinteresare politică, în preocupări folcloristice și arheologice.

În timpul aceleiași șederi ca student la Paris, Odobescu vine în atingere directă cu romantismul literar. Dintre toate formele acestei porniri de sensibilitate, romanul istoric, susținut puternic de modul popular de instrucțiune ce cuprindea ca și mai cu seamă de refugiul spiritual ce oferea unui public abia conformat, în masă, romantic, dădea semnele celei mai rezistente vitalități. La data de care vorbim, romantismul, ca fenomen colectiv de sensibilitate, între poeții francezi, declinase; în public însă, romanul istoric îi întreținea o vieață intensă.

Scriitorul nostru apucă chiar epoca de glorie a lui Dumas-Tatăl și a lui Hugo-prozator, cunoscând negreșit tot atunci, fie unde se găsea, fie la Londra unde însoțea pe fratele I. Odobescu, I. Samurcaș și C. Zamfirescu, opera creatorului acestui gen, W. Scott. Incât e greu de crezut că la compunerea *Mihnei-Vodă cel Rău*, cu numai cinci ani mai târziu, să fi îndemnat, după spusa autorului, doar exemplul lui Negruzzi; căci urmează, la scurt timp, *Doamna Chiajna* și tipicul occidental devine cu totul evident. Sunt răpiri amoroase, aventuri îndrăznețe, scene sumbre și neverosimile, oscilări epice între eroid și naiv, precum și nenumărate alte elemente de complicație narativă care fac posibilă raportarea acestor scrieri la un tip general de narațiune istorico-romantică.

Nici vorbă dar, că i-a cunoscut pe marii autori ai genului. În *Istoria Arheologiei*, găsește chiar prilejul să și-i amintească în

felul următor: « Un scriitor modern a zis despre sofiștii epocii imperiale că ei au fost, către filosofii antichității, ceea ce bunii autori moderni de romanțuri istorice sunt către istoriografii noștri contemporani. Comparațiunea este de sigur foarte nimerită, căci printre sofiștii antichi aflăm și oameni de talia lui Walter Scott și de aceea a lui Alexandru Dumas-tatăl, ba încă și zămislitori de opere literare demne de a figura în calendarele și revistele noastre românești, alături cu atâtea nuvele istorice ».

Aluzia din urmă se face cu vădită intenție la o nuvelă istorică în care Odobescu, printr'o digresiune actuală dela *Câteva ore la Snagov*, observase oarecare neregularități. În legătură cu moartea, la Mănăstirea Snagovului, a postelnicului Constantin Cantacuzino, vorba povestitorului alunecă, după obicei, dela Bălcescu, care o evocase într'o monografie, la o altă scriere cu același subiect, publicată în *Calendarul geografic, istoric și literar de D. Bolintineanu și A. Zanne*. Scrierea se atribue « unuia din cei mai amabili poeți ai noștri », care poate fi Bolintineanu; e « interesantă », are « stilul elegant », « atrage mințile și atinge inima », dar « lipsesc într'însa unele calități, neapărate romanțului istoric »: vătaful, sosit cu postelnicul la mănăstire, îi spune acestuia « arhon » și nu « jupan postelnice », anticipând astfel asupra epocii fanariotice, iar o Maria Doamna, de neam moldovenesc, e arătată ca « greacă și-reată ».

Aceste observații sunt făcute la adăpostul următoarelor rânduiri teoretice: scrierile « a căror țintă este de a arăta evenimentele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amănunțele vieții contemporane și locale, își dobândesc prețul lor cel mai mare, sub condițiunea d'a observa — nu atât șirul exact al faptelor reale, nu atât personalul netăgăduit ce a jucat un rol într'însele — ci, mai cu deosebire, *culoarea locală*, acel parfum al timpului trecut, care strămută pe cetitor în mijlocul întâmplărilor povestite, îi descrie localitățile ce le-au servit de scenă, îl face părtaș la obiceiurile, la credințele, la viața publică și privată, la cugetările și chiar la limba timpului și locurilor unde s'au petrecut faptele de care se atinge romanțul ».

Astfel a putut fi limpede pentru oricine că Odobescu trebuia să fi cunoscut bine din tinerețe pe marii autori de romane istorice ca și teoria genului, ceea ce s'a și afirmat de d-nii E. Lovi-

nescu ¹⁾ și M. Beza ²⁾. Dar ca o influență anume din W. Scott să se fi exercitat asupra scriitorului, așa cum a încercat de curând să arate d. Sc. Struțeanu ³⁾ cu precizări textuale, acest lucru va rămâne totdeauna a se dovedi.

Odobescu a primit din partea romantismului literar, pentru spiritul său istoric, o simplă direcție generală. Aspirațiile istorice i se vor retrage cu timpul într'un gen mai conform cu natura atât a lor cât și a scriitorului, după cum pornirile de romantism social dăduseră încă din 1863 exemplul retragerii. Așa zisa «nuvelă istorică», impusă din afară — de atmosfera timpului și nu de un autor anume, nu era mai mult decât o formă tot provizorie.

În prefața ediției Samitca (1886), ni se va explica altfel, de autorul însuși, abținerea de a mai compune asemenea «încercări de restituire a vechilor datine strămoșești». Vom afla de acolo că succesul de librărie l-ar putea hotărî, împotriva chiar a vârstei înaintate — avea numai 52 de ani — să meargă mai departe.

Intr'un caz asemănător, «m'aș cerca, scrie el, chiar de acum înainte să dau ființă la mai multe alte studii și plăsmuiri de aceeași natură, pe care nepăsarea puțin îmbietoare a publicului nostru m'a făcut să le las de mari de ani în stare de schițe, de note, de proiecte, de visări». Să fi rămas după moartea ilustrului om aceste schițe, noi n'am avut de unde afla. Dar de-ar fi și adevărat, faptul nu schimbă cu nimic ideea, scoasă din părăsirea timpurie a genului, că narațiunea istorico-romantică nu era forma firească a vocației lui Odobescu. Spiritul său științific după ce și-o însușise în conformitate cu rigoarea erudită, făcând-o aproape de nerecunoscut prin citate ample sau simple referințe bibliografice, o înlătura ca nefirească.

Romantică în opera ce studiem s'ar spune că mai este atitudinea ca și lirică în fața tuturor disciplinelor intelectuale, pe lângă care a trecut autorul nostru, sau stăruința pasionată în folclor, interpretată ca derivație intelectuală a romantismului social.

¹⁾ V. prefața la *Nuvela istorice*, ed. Ancora, 1923.

²⁾ *Papers...*, 1920.

³⁾ V. introducerea la *Opere Literare*, ed. Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II».

Nici o chestiune de nuanță însă nu poate opri concluzia în care se strâng toate susținerile noastre de până acum. Intr'o formulă mai concisă, numeroasele legături ale operei sale atât cu țara cât și cu epoca prezintă pe Odobescu nostru ca pe un cultural eteroclit — deși om de știință, ca militant — deși spirit academic, ca patruzeciopist — deși fire ponderată, ca romantic — deși temperament clasic. Cu aceleași cuvinte pe care le-am mai folosit, el este adică mai întâi ceea ce stadiul culturii naționale precum și spiritul occidental din secolul al XIX-lea l-au silit să fie. Și, cu această încheiere, am socoti oarecum precizată compunerea istorică a operei sale, fel de atenție critică recomandat de el însuși.

Dar pentru noi cei de azi, un factor istoric necunoscut contemporanilor lui Odobescu se adaugă, putând modifica în măsură apreciabilă natura scriitorilor veacului trecut. E vorba de soarta faimei lor, pe care contemporanii n'aveau cum s'o cunoască; e felul tradițional de a fi văzuți, care se așează totdeauna între adevărul ce ei exprimă și între dorința noastră, a acestora de azi, de a-i privi așa cum sunt. Tradiția critică nouă ni se pare că n'a fost cu nimeni mai nedreaptă decât cu Odobescu.

Cu privire la el, dispunem de un grup de judecăți literare curente ce pot fi rezumate în câteva; știm astfel că a fost un stilist, o apariție curioasă: om de știință și om de litere, autor de nuvele istorice și al unei bizare lucrări, pe care au salvat-o descripția Bărăganului și alte elemente de cadru românesc. Să lăsăm deocamdată pe stilist de o parte, fiindcă vom reveni cât și pentru că asupra lui criticii s'au acordat în intuiții mai exacte.

Dar ce este cu omul de știință și omul de litere? Această judecată care taie în două pe marele Odobescu ni se pare a fi pornit sau dintr'o grabă critică sau dintr'o plăcere didactică. Cum însă ea poate proveni dela Maiorescu, e vorba de sigur numai de folosul, pentru publicul de atunci, al didacticismului, care era puțin și al criticului. Exprimând cel dintâi o judecată de autoritate asupra activității scriitorului, în *Direcția nouă* . . ., l-a numit de două ori: o dată la «proza științifică» și a doua oară la «proza estetică». E posibil dar ca dela Maiorescu să fi pornit neînțeleasa dicotomie, care cu timpul a despărțit definitiv această operă, mai organică și unitară înăuntrul ei decât multe din cele de o uscată unitate, în două trunchiuri deosebite.

Atât s'a dezvoltat ulterior ideea de a prezenta pe Odobescu în dublu, ca om de știință și om de litere, încât lucrările considerate în general ca « literare », și anume *Mihnea-Vodă cel Rău*, *Doamna Chiajna* și *Pseudo-Kinigetikos*, au atins până la 17 ediții ¹⁾, în timp ce altele, socotite, dacă nu ca « științifice », probabil ca mai puțin literare, cum este minunata *Câteva ore la Snagov*, s'a tipărit până azi numai în 5 ediții (3 de fapt, deoarece 2 sunt în « opere complete »)! Chiar ultima ediție, și critică încă, a d-lui Scarlat Struțeanu, cuprinde tradiționalele trei compuneri, fiind intitulată *Opere Literare* — adică să se înțeleagă ce trebuie, că « operele științifice » ale aceluiași autor nu ne preocupă. *Introducerea* aceleiași ediții confirmă de altfel înțelesul de pe copertă, pentru cine s'ar îndoi.

Judecata, după care scriitorul nostru e autor de « nuvele istorice », este de asemenea din rândul celor care ni-l ascund. De data aceasta însă Odobescu însuși a contribuit la acreditarea greșitei formulări critice. De mai multe ori, aflăm dela el că a « încercat » să scrie și « nuvele istorice ». Această firidă îi fusese găsită tot de Maiorescu, care era foarte reținut în toate aprecierile despre scriitorul nostru. Și de atunci se vede, el a rămas ca alături de N. Gane să facă simetrie, în ceea ce privește genul, lui C. Negruzzi. Dar nici *Mihnea-Vodă* și nici *Doamna Chiajna* nu sunt ceea ce este cu strălucire *Alexandru Lăpușeanu*, după cum nuvela lui Negruzzi nu este ceea ce sunt cu strălucire lucrările lui Odobescu. Imprejurări dramatice din istoria națională — aleg amândoi, însă dincolo de acest singur punct comun, ei se deosebesc prin rezultatele divergente.

Nuvelistul moldovean insuflă viață *actuală* numelor culese din cronici: Lăpușeanu, Doamna Ruxandra, Moțoc și Stroici, din personaje istorice, adică figuri memorabile, devin dintr'odată ficțiuni epice, adică figuri mișcătoare; descrierea lor în cuvinte este ca și inexistentă.

Cum pot fi puși alături scriitori atât de deosebit conformați? Cărturarul muntean pretextează câteva « scene istorice », pentru a prezenta « datini strămoșești »: o moarte, o nuntă, o vânătoare

¹⁾ Anii din urmă au mai adus, peste cele din *Bibliogr. compl. a scr. lui A. O.*, 1936, de d. Al. Iordan, încă vre-o câteva.

domnească, etc.; ne descrie până la ultimul ămănt costume de epocă, în care domină roșul « sevai » și « serasirul »; umblă anume după « parfumul timpului trecut », folosind o massă impresionantă de arhaisme ¹⁾, compunând o bogată proză erudită, pe care o susține la tot pasul cu indicații bibliografice, așa cum obișnuște în toată opera sa, fie « științifică », fie « literară ».

Acestea nu sunt nuvele; sunt studii de formă nouă, un anumit fel de studii, de care Odobescu avea să scrie tot timpul, schimbând numai domeniul de cercetări. Deși nu avem nici o plăcere de discuțiuni în jurul genurilor literare, ne simțim nevoiți a stăruii. Căci Odobescu are originalitatea unică de a fi un clasic și un clasicist care nu s'a încadrat genuistic în formele tradiționale.

Cuprinsul eteroclit al operei sale provine, e adevărat, din culturalitatea secolului XIX românesc, după cum s'a putut vedea; dar el reflectează și un amestec intern, adânc organic, de știință și literatură, o modalitate intelectuală complexă, tip « Renaștere », pe care confuzionismul romantic a favorizat-o, fără îndoială, să se declare.

În privința noului fel literar, care traduce în concret însăși structura vie, adică arborescentă, a intuiției lui Odobescu, *Pseudo-kinigeticos* e semnificativ.

Cine va putea spune că descrierea Bărăganului, cu movila Neașului și a Vulturului, cu foarte rare cumpeni de fântâni, cu popasuri sub câțiva tufani, cu « falnicii dropioi » mișcându-și creștetul pe deasupra lanurilor de « colilie » și cu frumuseți de noapte cum numai stepa lui Gogol mai cunoaște, cine va spune că nu dă relief ideii de absență, și măreție — impresiei de pustietate?

Munții Neharnața, Mûșele — două, Măcieșul, Carâmbul, Furul și Năculele, din ținutul Buzăului, contemplați în tovărășia ciceronului bisocean, sunt de sigur de cel mai liniștit și rece titanism, ca înălțimile Hălăucei Neamțului văzute de Hogaș, ca simboluri ale ordinii de deasupra omului.

Nici vorbă că un poporet de sburătoare și sălbăticiuni mai colorat, mai felurit ca nume și înfățișare, mai vrăjit să s'adune, cum simte d. N. Iorga (*Ist. Lit. Rom.*, vol. II, 1934), literatura noastră n'a cunoscut.

¹⁾ ... « mon charabia archaïque » își va numi Odobescu singur — stilul, într'o scrisoare către J. A. Cantacuzino, care urma să-l dea în franțuzește.

E artistic negreșit basmul bisoceanului, care povestit din nou de Odobescu primește când și când măsura și podoabele versului, — care, întrerupându-se pe neașteptate, arată a isvorî din veșnicie și a putea ajunge tot acolo, vădindu-și cu aceasta funcția simbolică de mit.

Dar a propune atenției publice un Odobescu antologic, adică pe fragmente, care să aibe fiecare în parte un motiv unitar, ca « descrierea Bărăganului » sau « basmul bisoceanului », când opera întregă se întemeiază pe unitatea arborescentă și vie a conștiinței, însemnează a-l micșora și mai ales a-l denatura. Căci, de exemplu, basmul cu care se închee *Pseudo-kinigeticos* nu este ceva adăugat, un divertisment introdus anume într'o lucrare aridă, un interludiu. Pe lângă motivul vânătoresc care-l ține din adânc legat de întreaga lucrare, împrejurările care îl nasc, felul repovestirii, ca și încheierea, care i se dă, lasă a se vedea tipul simfonic, dacă s'ar putea spune așa, al intuiției ce-l susține.

Basmul pornește subțire dintre preocupări intelectuale și peizagiste de moment sufletesc, aproape întâmplătoare, ca un izvor de sub felurite pietre. Astfel autorul merge spre Bisoca, sat de două ori însemnat, pentrucă de sub el curge Peceneaga, interesantă pentru etnografi, și pentrucă neamul de oameni de acolo, prin frumusețea lor strânsă toată în tovarășul bisocean, « oacheș Apolon muntenesc », reține pe antropologi; întreabă și află, despre buruieni și flori din cale, ce este dobrîșorul, ghisdeiul, laptelestânței, zârna-mițoasă, loboda și drobul, vâzdroaga și siminocul, iarba-ciutei și pipirigul, pojarnița, seftereaua și altele, spuse toate apăsate ca sfidare pentru *Dicționarul* dela 1871 al lui Laurian și Massim; urmează un scurt elogiul al vorbirii bisoceanului: « limbă spornică, vârtoasă și limpede »; dar priveliștea munților Buzăului intercalează în starea de reverie a inteligenței o reverie a inimii, pe care cu deosebire o provoacă *Pietrele Fetei* dela Năcule; bisoceanul știe de unde vine uimirea mută a « boerului », pe care-l și ispitește cu povestea lor, strămutându-l într'o lume fără nici o legătură evidentă cu etnografia, antropologia, flora plaiurilor, lingvistica și cele de până mai nainte.

Basmul isvorăște ușor; mai dă, cum se cuvine, de câte o piatră, cum este amintirea versului homeric « Dupe a lui limbă decât miera mai dulce curgea viersul » sau, mai cu seamă, cum e nota

istorică privind pe Doamna Neaga din poveste; dar încet, încet se așterne lat și leneș ca o apă mare cu unde liniștite de grai bătrânesc, a cărui curgere strălucește de o mare erudiție folclorică; întorsături țărănești în vorbă, zicale, proverbe, citate de poezii populare întocmai sau puse în proză iau locul celeilalte erudiții, proza însăși păstrându-și totdeauna calitatea savantă. Nicăeri în Odobescu, mai limpede, nu întâlnim alternarea erudiției culte cu aceea folclorică, fără ca fraza să-și schimbe caracterul.

Astfel când un incident oarecare de călătorie întrerupe basmul, până să reînceapă, o ciocârlie, care se leagănă deodată în aer, ca în versul lui Negruzzi, mai răscolește lecturi de prin Ronsard « cel de viță românească », din Alecsandri și din Virgiliu; și apoi reîncepe, din nou saturat de știință poporană, din care fermecul de mai jos n'a rămas strein de unii poeți rafinați ai zilelor noastre:

« Tu ce plângi în stâncă
la umbra adâncă,
eși acum din piatră,
albă, dalbă fată,
vie și frumoasă,
blândă, răcoroasă,
cu chip luminos,
cu trup mlădios,
cu păr aurit,
pe umeri leit!
eși fată din piatră,
să te vază-odată
scumpul tău ursit;
căci iată-l sosit! »

Iar la sfârșitul basmului, după ce *Fata din piatră* fuge de singurătate, Făt-Frumos se jăluește, schimbându-se neașteptat erudiția prozei, printr'un citat din culegerea de « romanceros y cancioneros espanoles » a lui Eugenio de Ochoa; întrebă stâncile Năculelor cu chiar versurile lui Villon:

Dictes moy, où, n'en quel pays
Est Flora, la belle Romaine,

La royne blanche come ung lys
Qui chantoit à voix de serene

versuri, cărora Odobescu le dă localizarea: « Unde și în ce țară va fi acea mândră floare, acea drăgăstoasă *româncă*, etc. »; dorul de locurile și casa părintească, părăsite pentru Fată, Făt-Frumos și-l exprimă parafrazând din Catul: *Patria, o mea creatrix...* »; ideea piericiunii — printr'un citat din Lamartine; iar, ca să închee, autorul adaugă din partea sa începutul odei lui Horațiu: *Eheu, fugaces...*

Acesta fiind felul de compunere al întregii lucrări, scriitorul nu poate fi prezentat antologic fără a-l denatura. Mulțumindu-ne cu fragmente de oarecare omogenitate, rămânem în afară de conștiința care își exprimă tot ceea ce conține în fiecare din momentele procesivității ei.

Așa se face că *Pseudo-kinigeticos*, cuprinzând stări lirice și intelectuale, descrieri literare și arheologice, critică de artă, critică muzicală și literară, preocupări de istoria artelor și folclor românesc, literatură și știință propriu zisă, este o operă compozită, care în jurul unui motiv vânătoresc suscită starea de reverie a inteligenței. Genul acestei scrieri, văzută ca « o monografie filozofică, istorică, literară și estetică a vânătoriei », Odobescu singur și-l definește cu așteptarea « momentului de inspirațiune și talentului de critică », ce i-ar fi necesar ca s'o scrie.

Infățișarea stufoasă a lucrării a făcut pe Eminescu să-i aproximeze genul cu « pictura, care cearcă a imita prin bucăți de marmură, de piatră colorată, de sticlă, sau de lut ars, colorile naturii » (*Conv. Lit.*, 1875, Nr. 1) — cu mozaicul; pe alții i-a făcut să vorbească de caleidoscop, ceea ce însemnează absența totală a intuiției critice; iar pe d. N. Iorga (*op. cit.*) — să o declare în chip răscumpărător « o mare simfonie rurală a unui Freischütz românesc ».

Cu toate acestea, popularizarea lui Odobescu pe fragmente « unitare » din *Pseudo* n'a încetat să se producă, faptul fiind o ultimă consecință a împărțirii arbitrare a operii lui în « științifică » și « literară ». S'a ajuns cu alte cuvinte, de dragul unității didactice, la un rezultat mortal de chirurgie în dauna marii unități arborescente a conștiinței scriitorului care — așa cum e — , vegetație luxuriantă și liberă, niciodată inextricabilă, interzice

foarfecele oricărui Le Nôtre. De altfel care este semnificația reală a Cap. XII, pagina aceea de puncte suspensive dela sfârșit, « capitolul cel mai plăcut pentru cititor », decât că monografia vânătoarei rămâne în desfășurare ca și conștiința autorului?

Incât, dacă în *Pseudo-kinigeticos* a operat atât de dureros raționalismul critic, se înțelege cât de ușor au fost înlăturate *Istoria Arheologiei* sau *Le Trésor de Petrossa*. Sub cuvânt că, mă rog, cercetările specialiștilor au depășit aceste lucrări, dintre care prima este numai o încercare, iar a doua — o identificare gotică, în timp ce tezaurul s'a dovedit a fi persan, s'a împins în umbră niște opere de o identică întocmire cu oricare dintre celelalte, literatura și știința neaflându-se adică în raporturi de vecinătate, ci fuzionând intim în unitatea de gen odobescan.

E în descrierea tăvii dela Petroasa aceeași proză erudită, aceeași intenție monografică, aceeași euforie intelectuală, conexiune de științific și literar, ca pretutindeni în scrisul lui Odobescu. După cum la Greci și Romani, talerele aveau un rost casnic sau cultic, ni se reconstitue, după scriitori, după pictori, sculptori și ceramiști ai timpului, ospețe antice sau scene sacre.

La mesele bogaților, robii serveau mai întâi, pe tăvi de bronz de Corint, pâinișoare rotunde și păsări de curte, dintre care nu lipsește porumbielul; urmau tăvile de argint cu pâini mai mari și cu vânat « de poil et de plume »; în al treilea rând apare, fript întreg, pe tava de aur, un porc « al cărui pântec este cu umplutură de potârnică, de vrăbii, de gălbenușuri de ou, de scoici și stridii, totul scaldându-se în zemuri felurite »; și ospățul nu se termină, decât după ce într'un vas enorm se aduce « friptură de tot felul de pește », iar pe « tăvi pătrate cu margini de aur » — un mistreț de Erymante. Cât trebuie să fi ținut o astfel de masă, e de închipuit numai dacă reținem că între feluri mimi, itifali și acrobați înveseleau pe convivi, cărora când și când li se administrau și « fricțiuni parfumate ».

Pentru Odobescu, pornit să descrie tăvile casnice în antichitate și ajuns să evoce un mare ospăț, fripturile complicate îi amintesc, după legea arborescenței lui, de *Festinul ridicul* al lui Boileau și de *Gamache* al lui Cervantes; iar pentru cititorii scriitorului nostru, se vede bine că felul copios cum recomandă el să se prepare plătica de Snagov, « crestată d'acurmezișul pe amândouă

laturile », sărată, friptă pe jăratric până se face « neagră-gălbuie ca chihlibarul de Sibiciu » și răsturnată în « zeama profumată a mai multor lămâi », stoarse pe o « undă de untdelemn », peste care se cerne « un oacheș nor de piper », — este parcă felul unui comesean antic care și-l amintește.

Dar să nu mai întârziem în dovezi despre identitatea de compunere internă a *Tezaurului*... și a scrierilor « literare ». Cum notează d. N. Iorga (*Oameni cari au fost*, 1911), cartea e « cu totul personală, mai mult a autorului, decât a subiectului ».

Nici *Istoria Arheologiei* nu arată altă întocmire. Editorul ei dela 1919, d. C. Damianovici, formulează exact comportarea științifico-literară a autorului ca « impresionism științific », precizând și asemănarea cu *Pseudo-kinigeticos*. Încât, a se mai stărui, ar fi de prisos.

Cu toate arătările d-lor Iorga și Damianovici, nimeni însă nu mai citește azi, sub cuvânt că au fost depășite, ca niște vechi tratate de specialitate, cele două opere « științifice ». Și astfel se ignorează frumuseți rare și, mai ales, frumusețea specifică a demersurilor inteligenței odobescane. Căci ilustrul om, dela « nulele istorice » și până la ultima sa operă « științifică », a dat literaturii noastre un singur gen de scrieri și anume genul nou eseistic, pe care Maiorescu era oprit de rigori clasiciste a-l înțelege. Așa ne explicăm noi rezerva globală a criticului față de curiozități beletristice, în care se amestecă « inspirația și talentul critic ».

De aceea, socotim ca o binefacere pentru cultura noastră acea ediție viitoare, în cuprinsul căreia *Mihnea Vodă cel rău*, *Pseudo-kinigeticos*, *Câteva ore la Snagov*, *Poezii Văcărești*, *Heraldica Națională*, *Le plateau din Tezaur* și un fragment din *Istoria Arheologiei* să-și vădească întocmirea comună eseistică, pentru a nu mai dăinui, cu privire la această operă încântătoare, dicotomia tradițională.

Ridicarea, azi, ca și din necunoscut a lucrărilor din urmă și punerea lor în circulație vie printr'o ediție curentă va mai servi în măsura întreagă la cunoașterea adevăratului Odobescu. Deosebiriile dintre el, de o parte, și Renan, Flaubert și Mérimée, cu care a fost rând pe rând comparat, de altă parte, deosebiriile ce sunt spre folosul fiecăruia din ei, vor reieși cu toată evidența. Lăsat în tovărășia numai a lui Winckelmann, de care i-a

alăturat d. S. Mehedinți (*Conv. Lit. Nmb*, 1907), Odobescu va fi văzut din plin ca un clasic prin structură.

Că este un clasic în simțirea lui, elogiul dreptei măsurii, al bunului gust și bunului simț, de atâtea ori evident în operă și formulat chiar *expressis verbis*, ne-o spune fără înconjur. Compu-nera istorică, românească și europenească, ce i-am arătat mai sus, nu-i acopere cu totul alcătuirea intimă.

Din felul cum de « manualul » lui Cornescu ajunge să lege versuri de Homer și Pindar, de Virgiliu și Horațiu, să asocieze pe Xenophontis și Pliniu Naturalistul, cu o preferință limpede pentru lumea lor; din *Zece basme mitologice*, povestite țărănește în limbă « spornică și vârtoasă », care atât de bine li se potrivește; din *Cântecelul poporane* care, chiar ele, îl duc la convorbirea despre « cele scrise și cele grăite » dintre Socrate și Fedru, lăsată nouă de Platon; din dorința sa, poate împotriva științei, ca vorba *alelei* din poezia noastră populară să derive din *Linus*, numele primului aed al Grecilor, care nu e decât personificarea cântecului poporan; din câte în sfârșit se pot vedea, numai citindu-l, — același instinct migrator se deșteaptă la Odobescu, în orice împrejurare s'ar afla, mânăndu-l către primăvara veșnică a spiritului greco-latin.

Dela asociațiile livrești, care — deși abundente în scrierile de mai sus, pot fi totuși luate numai ca note simfonice ale unui întreg, cititorul intrat chiar în atmosfera antică a ultimelor eseuri: *Istoria Arheologiei* și *Tezaurul...*, va recunoaște patria marelui suflet rătăcit printre noi în veacul trecut. Odobescu aspiră la antichitatea mai ales elină în orice pagină pe care o scrie către sfârșitul vieții. Descrierea vechilor monumente de artă este la el o mângâiere prelungită, un fel voluptos de a le recunoaște și îmbrățișa ca după o lungă despărțire.

Indreptățirea cu care pedepsește pe « mândrii și grosolanii cotropitori » romani, cum au fost Mummius — jefuitorul de statui și picturi din Corint, Sylla — despuietorul templului lui Apolon din Delfi, Scaurus — hoțul de trei mii de statui, și Verres — cel ce a prădat Siracuza, este parcă de natura coproprietății. E limpede dar pentru ce vrea el, dintre ostrogotul care ataca Roma și generalul care o apăra cu statui în loc de proiectile, să afle pe adevăratul barbar; și se înțelege cum acest scriitor elegant a putut

zice, cu privire la distrugerea obiectelor de artă antice din fanatism creștin, « grosolana tâmpire a secolului de mijloc ».

Insuși stilul scrierilor lui, despre care s'a spus că este în toate felurile, arată a veni tot de acolo — din lumea vechilor Greci. Măsura după care frazează Odobescu este uriașă; ea întrece în orice caz marginile respirației noastre, putând ocoli, de exemplu, mânăstirea Snagovului: « Clădită cu straturi de cărămidă roșie ce se alternă măestreste cu așternuturi de un moloz țapăn și gălbui, care imită destul de bine piatra calcară, ea prezintă d'asupra cornișei ce e formată de un brău de cărămizi cu unghiuri eșite și scobite o învelitoare de șindrilă cam putredă, peste care se înalță două turle poligonale, așezate una în dosul alteia, în sensul lungimii templului ». Așa scrie el mai peste tot, după o măsură care extenuază plămânii de azi, dar poate nu și pe cei de altă dată.

Dar mecanica internă a stilului odobescan, în afară de lărgimea aparentă, este chiar mecanica tropilor homerici. Astfel despre cel care ar compune o carte despre vânătoare în felul lui *Laocoon* de Lessing, Odobescu scrie: « Acela ar face să răsunе fanfara triumfală a vânătoarelor feudale, reamintind prozaicului nostru secol, imagine poetice din timpul de cavaleriească cortezie, din acei timpi de vesele și elegante petreceri, când nobilul castelan, sub ochii dalbei regine a cugetelor sale, se pornea călare pe falnicu-i armăsar, ca să vâneze, cu sprintena și tumultoasa lui haită de arcași, de slujitori, de dulăi și de ogari, cerbul și mistrețul de prin codri, sau ca să doboare, pe sub nouri, cocorii, răpezind asupra-le agerii săi șoimi, legați de oblâncul șelei ». O mișcare identică, părând a se alimenta din ea însăși, lărgește cel de al doilea termen al tropilor homerici până la a-l preschimba, cum sunt cazurile ce urmează, în adevărate spectacole de sine stătătoare: Pândaros troianul, ca să tragă în Danai

Grabnic ia netedul arc din coarnele unui sălbatic
 Și săltăreț căprior ce însuși cândva dela pândă,
 Când a ieșit de sub peșteră, 'n piept îl chiti cu săgeata;
 Țapul de moarte lovit, pe spate căzu de pe stâncă
 Coarnele lui răsărite din creștet de paisprece palme
 Meșterul le meșteri și cu șart le 'mbină amândouă

Și șlifuindu-le bine, le puse-o verigă de aur.
Pândaros arcul acesta-l plecă la pământ și-l întinse.

Iar Tidid Diomede

pe câmpie s'avântă ca râul sporit de puhoae,
Care tot curge sălbatic, potoape și rupe zăgazuri;
Nici ale podului tari stăvilare nu pot să-l ație,
Nici să-l împiedice garduri pe luncile bine 'nverzite,
Când se pornește năpraznic în urma furtunii din slavă,
Vezi după asta culcat-o grămadă de mândre ogoare.¹⁾

Felul acesta, căruia să-i spunem rapsodic, al frazei de a porni dintr'un singur cuvânt, pentru a se desvolta alături de firul narativ, isvorând din ea însăși, este atât ca măsură respirativă, cât și ca mișcare internă, tipul stilistic al lui Odobescu.

Dacă nu ne-am teme de exagerație, un astfel de scris nu putea ieși, decât din atmosfera din care se ridică și intenția unui Dinocrates de a sculpta muntele Ahtos în chip de om, care într'o mână să țină o cetate, iar în cealaltă — un bazin din care apele, strânse din râuri, să cadă în mare; dar, fără nici o teamă, se poate afirma că stilul scriitorului nostru, tăiat mare și în același timp lucrat în amănunt, vine din vremea acelei dispărute Minerve uriașe, de aur și fildeș, căreia pe scut i se sculptase o luptă de amazoane, pe partea dinăuntru scutului — bătălia zeilor cu titanii, iar pe tălpi — aceea a Centaurilor cu Lapiții.

Odobescu exprima antic, fiindcă fundamental simțea orice după chipul antic. Și despre această modalitate a simțirii sale, eseul asupra *Tezaurului*. . . ca și acela asupra *Istoriei Arheologiei* fac mărturie deplină. Poate nici un alt scriitor român nu și-a manifestat, ca orientare conștientă a vieții, mai stăruitoare aspirații la *bine* și la *frumos*. Nu însă un tratat de filozofie ca al lui Victor Cousin îi dase această orientare, ci însăși structura sa antică, ajutată să se realizeze de intuiție arheologică. În literatura elină, în statui, în picturi, în mozaicuri ca și în traiul acelei lumi dispărute, a cărei resuscitare integrală era după el menirea arheologiei, descifrase acelaș « to kalon k'agathon », pe care putea să și-l imprime emblematic,

¹⁾ Trad. d-lui G. Murnu.

fiind și al întregii sale ființe fizice și morale. Simțul dreptei măsuri e totdeauna la el cauza umorului, cu care cenzurând pe atâția, se cenzurează mai cu seamă pe sine; iar autoironia îl încunună cu stăpânirea de el însuși, care — în scrisoarea către Anghel Demetrescu, înainte de a se sinucide, — va deveni de-a dreptul socratică.

Și când, printre judecăți literare, citim în d. N. Iorga (*op. cit.*) oarecare amintiri despre « un nobil și foarte elegant domn », și când citim ceea ce au scris acei care, ca d. Tzigara-Samurcaș (*A. Od.*, 1935), l-au văzut mai de aproape: « De o eleganță firească, încins în veșnica-i redingotă neagră, trupul său înalt și voinic purta pe umerii cei largi un cap clasic prin desăvârșita armonie a trăsăturilor viguroase de tip praxitelic », — cu ceea ce am putut arăta din ce este al structurii sale de antică spiritualitate, nimic nu ne mai oprește a-l vedea ca elin care își petrece una din existențele ulterioare în secolul al XIX-lea românesc. Căci Odobescu a fost fără îndoială unul din acei oameni armonioși care-și cultivau trupul în *gymnaziū* și spiritul — la învățătura unui Platon.

VLADIMIR STREINU

OCTAVIAN GOGA

Creația artistică își desfășoară evoluția, fie pe linia dreaptă a unității temperamentale, fie urmărind curbele sau zigzagurile devenirilor interioare și ale schimbărilor de orizont. Cu cât se diferențiază cultura unei colectivități naționale, cu atât primul din aceste două tipuri se rărește; pe de altă parte, conceptul de unitate este, din perspectiva criticei, o operație de schematizare sau de simplificare, dintre cele mai primejdioase, trădând prea adeseori lenevia intelectuală. În conștiința artistului modern, de altfel, se înmulțesc mereu unghiurile de privire și viața se răsfrânge sau este interpretată felurit chiar cu riscul aparentelor contraziceri și în ciuda idealului de unitate a zărilor didactice. În măsura în care spiritul geometric al Criticei se satisface cu simetrii artificiale, stăruie mereu mitul unității, chiar dacă el n'ar fi decât o comodă construcție cerebrală. Am crezut necesare aceste lămuriri, în pragul unei cercetări ce are de urmărit una din cele mai rare structuri scriitoricești din literatura noastră. Octavian Goga reprezintă într'adevăr un neobișnuit exemplar de masivă unitate. Activitatea sa literară și politică,— dar aceasta din urmă nu intră în cercul nostru de interes,— a fost proiecția unui temperament dinamic și clocotitor, într'o singură direcție, a ideii naționale. Nici una din lucrările sale, tipărite în decursul unui sfert de veac, nu desminte caracterul militant și mesianic al personalității sale. Nu întâlnim, de-a-lungul unei risipiri generoase de energii, în tot acest ciclu cronologic, nici o deviere: s'ar spune o acțiune, desfășurată programatic, cu o neînduplecată voință de a nu fi altceva decât afirmarea unui crez. Lucrări de amator sau de diletant, capricii, destinderi, popasuri, lipsesc cu desăvârșire din opera sa. Fiecare scriere a lui ia caracterul unei acțiuni, care își propune să încovoie rezi-

stențele și să impună biruința. Temperamentul de o asemenea structură combativă este de esență politică; la Octavian Goga însă, firea luptătorului s'a unit cu o natură de artist, în căutarea vestmântului cât mai literar. Și când părea unealta plastică a versului, scriitorul se vădea în articolele sau în discursurile politice. Cine-i cunoaște doar poeziile și străbate pentru prima oară cealaltă activitate militantă a poetului, descoperă cu uimire mlădierea publicistului, care nu se dădea îndărăt dela nici un neologism, oricât de discutabil, folosit cu o desăvârșită adaptabilitate la scopurile propuse. Puristul nu se împacă de sigur cu trecerea dela lexicul neoaș și colorat provincial, la utilizarea barbarismelor neologice, în articole de propagandă națională; scriitorul a înțeles însă că nici un instrument nu este de disprețuit, în vederea determinării de convingeri ale unui public hrănit cu proza amestecată a cotidianelor. Publicist de prim ordin, Octavian Goga găsea totdeauna formule sintetice, dar și răsunătoare, pentru zguduirea inerției publice. Reprezentantul esteticei « integrale », sau al « integralismului estetic », ori al « științei literare », — l-am numit pe d. Mihail Dragomirescu, — ierarhizează tripartita activitate a lui Octavian Goga, după cum urmează: poet de talent, spre deosebire de P. Cerna, care ar fi un poet de geniu, apoi « cu tot manierismul lui. . . , cel mai original dintre toți ziariștii noștri », dar mai presus de orice, « orator, prin a treia și cea mai strălucită activitate a lui ». Să lăsăm la o parte modalitatea polemică a axiologiei dragomiresciene, care stabilește unele valori, în paguba altora, chiar dacă esențele artistice sunt de natură cu totul diferită sau chiar opuse, dacă nu contrarii, ca acelea ale lui Octavian Goga și Panait Cerna. Să dăm curs însă mai departe judecății depreciative a criticului: « . . . poezia lui, reductibilă la cerințele vieții trecătoare, s'a perimat o dată cu înfăptuirea idealului național ». Și în continuare: « Goga reprezintă în adevăr, ca directivă literară, în atmosfera noastră literară, arta cu tendință. Fiindcă în oratorie tendința e totul, Goga extinde acest caracter și la poezie, și astfel ajunge să prețuiască, întocmai ca și Gherea, poezia care caută un ideal, iar nu poezia care-ți arată firea lucrurilor. Această teorie e și falsă, și stearpă ». (« Sămănătorism, poporanism, criticism », 1934). Judecata critică se susține așa dar, dialectic, pe un silogism, a cărui premiză majoră ar fi: orice artă cu tendință este inferioară; iar

din premiza minoră: poezia lui Octavian Goga este artă cu tendință, urmează concluzia: poezia lui Octavian Goga este inferioară. Frumos lucru este logica, dar fiind mânuită de oameni, cu slăbiciunile lor subiective, ea duce în cazul nostru la un alt tendenționism, mai prejudiciabil criticei, dacă citim concluzia silogistică astfel: Octavian Goga este un poet inferior... lui Panait Cerna, reconstruind silogismul cu premiza majoră, iarăși universal afirmativă: orice poezie netendențioasă este superioară poeziei tendențioase; și cu premiza minoră: poezia lui P. Cerna este netendențioasă; de unde urmează concluzia: poezia lui Panait Cerna este superioară poeziei tendențioase... a lui Octavian Goga. Vom dezbate altă dată conceptul tendinței în artă, care se cuvine astăzi altfel privit decât în momentul cultural Maiorescu-Gherea sau în acela următor, Dragomirescu-Ibrăileanu. Deocamdată vom delimita caracterul netendențios al unei părți din poezia lui Octavian Goga, spre a păși la o altă judecată de valoare a producției sale lirice. Vom recunoaște desigur valoarea eminentă a gazetăriei și a oratoriei lui Goga, care nu prejudiciază valoarea unei părți însemnate din poezia sa. Opera lui Goga face însă corp, într'o unitate indestructibilă, care nu se cuvine tripartizată, decât poate pentru utilitatea lucrărilor seminariale de Universitate. După cum am spus, unitatea ei rezidă în blocul temperamental al autorului, contemplabil în toată opera sa retipărită, dela «Poezii» (1906) și până la «Aceeși luptă: Budapesta—București» (1930). Care a fost însă procesul de formație al acestei personalități, cristalizarea ei, timpurie și definitivă, cată să fie lămurit.

* * *

În articolul de pomenire pe care i l-a consacrat, cu scăpărări necrofilice atât de personale, d. N. Iorga a remarcat «o notă de duios lirism» în «întăiele versuri, în care sunt și fulgere, dar ele veneau dela modelul străin care i-a stat un timp înaintea». Observația, după cât am înțeles, era numai constatare și nu conținea nimic pejorativ, ca judecată de valoare. Se pare însă că altul a fost sentimentul d-lui I. Lupaș, fost coleg de gimnaziu și colaborator politic al defunctului: d-sa a văzut în afirmarea d-lui N. Iorga o tendință de micșorare a regretatului dispărut. Spre a restabili icoana unitară a lui Octavian Goga, din primele clipe ale începuturilor lui literare, d. I. Lupaș

citează o poezie scurtă: « Cum este de necăjit Românul în Ungaria? », Rășinari, 14 Mai, 1893, fără să specifice dacă a fost publicată, și o altă poezie, din 1902, « Domnului să ne rugăm », din care se desprinde o strofă semnificativă:

Ceresc Părinte, veșnic Tată,
Cărui durerile ne plângem
Adu-ne vremea așteptată
Să ne-aruncăm peana odată
Și spada lată s'o încingem !

D-sa fixează debutul liric al lui Octavian Goga la vârsta de doisprezece ani (1893) și data începuturilor sale publicistice din vremea ultimei clase de liceu, pomenind și de o poezie dedicată memoriei lui Avram Iancu (*In Calumniatores*, în foiletonul *Tribunei* dela 1 Ianuarie 1900), spre a dovedi că adolescentul Goga scria « articole de chemare la luptă și versuri care nu erau stăpânite numai de nota unui lirism duios » (*Câteva amintiri din copilăria și din tinerețea lui Octavian Goga în Țara Noastră*, « număr închinat memoriei lui Octavian Goga », 29 Mai, 1938; în aceeași revistă e reprodus și necrologul d-lui N. Iorga, după « Neamul Românesc »: *Un suflet de luptă*). Incercarea de punere la punct a d-lui I. Lupaș e de sigur interesantă, dar nu lămurește proporția dintre inspirația revoluționară și aceea elegiacă a începătorului. Să admitem pentru un moment că nota nu era exclusivă; înseamnă aceasta contrariul, adică precumpănirea notei național-sociale? La această întrebare firească, d. I. Lupaș s'a ferit să răspundă.

În privința aceluiași începuturi, ne vom referi așa dar la prețioasele « Fragmente auto-biografice, mărturisiri literare » rostite de Octavian Goga în fața studenților, în cadrul anchetei întreprinse de « Institutul de Istorie Literară și Folklor » de sub conducerea d-lui D. Caracostea. Este un document foarte însemnat, o excelentă introducere în cunoașterea omului și a operei. Poetul și-a definit sufletul său protestatar, într'o neuitată formulă: « m'am născut cu pumnii strănși ». Darul scrisului i s'ar fi transmis dela mama sa, care publicase poezii în tinerețe; ea a funcționat ca învățătoare timp de patru decenii și avea în urma ei o serie de generații duhovnicești mai considerabilă decât ascendența paternă a

poetului, tot preotească. « Am început să scriu foarte curând, mi se pare la 9-10 ani... îndrumat de părinții mei, în special de mama, care era o intelectuală... ». Debutul public al lui Goga s'ar fi produs la vârsta de 14 ani, în *Revista ilustrată*, condusă de I. Pop Reteganul, care i-ar fi augurat la « poșta redacției »: ziua bună se cunoaște de dimineață. Cercetând colecția Bibliotecii Academiei Române, n'am identificat poezia sau poeziile lui Goga, iar la « poșta redacției » n'am găsit cuvintele amintite (se vor fi aflând poate tocmai în numărul ale cărui ultime pagini lipsesc din colecție). Numai că revista a apărut în 1898, când poetul era în vârstă de 17 ani, apropiind astfel debutul eventual, cu trei ani încoace. În aceeași mărturie, Goga afirma neted: « primele mele poezii au fost cu caracter social, nu erotic ». Mai departe însă, vorbind de lotul mai însemnat de poezii, apărute în *Familia* dela Oradea, scriitorul le numește, cu un remarcabil simț auto-critic, « încercări tinerești, răsărite pe urma vegetației eminesciene », și a căror publicare n'ar mai îngădui-o. Am citit cu luare aminte aceste poezii, din anii 1898-1901, semnate Octavian; ele dau, credem noi, imagina adevăratului debut al poetului. Influența eminesciană, asupra acestor începuturi, nu e însă de natură socială, spre a confirma amintirile autorului. Nota socială lipsește cu totul în producerile lui Goga, din revista lui Iosif Vulcan.

Majoritatea acestor versuri juvenile sunt erotice și elegiace, oarecum în tonul depresiv al bucății « Așa a fost să fie » (*Familia*, 1/13 Noemvrie 1898), care este, după câte știm, poate prima lui poezie publicată:

De-atâtea ori mi-am pus în gând,
S'alung și amintirea,
Și liniștit încet pe rând,
Să 'nvăț a râde ș'a uita...

Dar totul însedar (în zadar, *n. r.*) a fost
Să scap de-a patimei povară,
Amoru-mi vecinic fără rost,
De vreau să-l stâng învie iară...

Să plâng de-apururi istovit
De-a inimei crudă sclăvie,

Astfel destinul mi-a urzit,
Așa a fost să fie...

Intr'o compunere literară, din aceeași vreme (« In sânul naturei », *Familia*, 21 Ianuarie, 1899), începătorul rostea lauda naturii și a peisajului sătesc, cu decorul mai potrivit interiorizării, decât « zarva orașului », cu arhitectura lui grandioasă; asemuirea stăruie paralel între bisericile mărețe și reci dela oraș și bisericuța de sat cu șindrilele « țasute cu mușchi »; în sfârșit natura te invită la bucurie și îți destăinuiește frumosul. In această simpatică producție, în proză, nu găsim însă nici o notă socială: lipsește țărănul, cu aspirațiile și nevoile lui. Pe de altă parte, această bucată, cu prospețimi și naivități plăcute, nu este o indicație orientatoare în atelierul începătorului, de atunci. Icoana satului, cu figurile lui familiare, îl urmărește abia câteodată pe poetul licean. El își amintește astfel de iubita vicleană, cu « galeși ochi » și « gene dese », întâlnită la râu, « foc de mânioasă » și neîmpăcată timp de o lună; tablou idilic ce ne-ar părea coșbucian, de n'ar fi turnat în formă eminesciană (« Dragoste și gânduri », *Familia*, 2 Mai, 1899). Mai interesantă este prima schițare a sentimentului de deznădăcinare:

Vei vedea pe uliți babe dându-și ghionturi și grăind:
« Āsta-i feciorul Smarandei?... Cum l-a mai schimbat orașul!
Cine-ar mai crede leicuță, că-i tot Nicu buclucașul
Dela noi?... »

(« Impăcarea », *Familia*, 23 Ianuarie, 1900).

Dar deznădăcinarea este privită din afară, ca un reflex al opiniei sătești, iar nu ca o proprie problematică a autorului. Și fiindcă am rostit pretențiosul cuvânt: problematică, va trebui să spunem că poeziile lui Octavian Goga, până în pragul vieții universitare, frământă, ca orice poezie de adolescență, varii probleme filosoficești. Astfel, în ultima poezie din care am citat cuvintele băbuții, se dezbate, cu un pathos verbal eminescian, procesul de formare al conștiinței și de destrămare a iluziilor tinereții. Vom cita câteva versuri, ca să exemplificăm intensitatea influenței poetice; cadența dezvăluie obsesia « Scrisorilor » lui Eminescu, și în deosebi a celei de a doua:

Mă gândesc de ce îngroapă vieața 'n neguri cernite
 Vălul purpuriu țesut din iluzii și ispite?
 De ce firea îți arată, ce n'ar trebui să știi,
 Și de ce astăzi doar numai moșnegii mai sunt copii?
 Rostul multor taine astăzi se dă lumii să-l învețe,
 Cade vălul de păianjen, grabnic de pe tinerețe,
 Pier clipele neștiinței, urzitoarele de vise,
 Ca 'n schimb să-ți dea adevărul unor pleoape deschise...

După aceste versuri destul de iregulare, întâlnim și reminiscențe verbale din Eminescu:

Se ridică deci perdeaua, ca ochilor tăi să dea
 Un demon ce părea înger sub mincinoasa perdeă...

Din anul 1900, activitatea lirică a lui Octavian Goga se împarte între periodicele *Familia* și *Tribuna literară*, supliment de Duminică al ziarului *Tribuna*; o parte din poezii poartă și însemnarea localității Rășinari, altele, din toamna anului 1900 și din 1901, alternativ Rășinari și Budapesta, centrul său universitar. Poezia erotică se temperează, deși nu se remarcase niciodată printr'o temperatură prea ridicată. Tema care revine cu o neplăcută stăruință este desmeticirea din iubirile încredințate unor fapte nevrednice, care-și vând mângâierile. Obișnuitul accent de amărăciune se preschimbă uneori într'un ton de afectată degajare, ca în cântecele lumești:

Când dulce-i traiul să trăești
 Păcătuind mereu... mereu...
 Ar fi păcat de Dumnezeu
 Ca tu să nu păcătuiești!

(« Fii pe pace », *Tribuna Lit.*, Nr. 127, 1902).

sau chiar în epigramă, nu îndestul de ascuțită:

Inima ta, frumoasă față,
 E-o casă de amanetare,
 Unde dragostea și-așează
 Câte-odată fiecare
 Dar cum în viață se întâmplă,

Omul cu cap luminat
 Iși răscumpără degrabă
 Iară ce-a amanetat

(« Cântec modern », *Tribuna Lit.*, Nr. 65, 1901).

Din toată această producție părăsită și uitată autorul a reîpărit în volum o singură poezie (*O Tempora... Tempora*, « *Tribuna Lit.* », Nr. de Crăciun, 1901, în « *Ne chiamă pământul* » sub titlul *Tempora...*). Parcurgerea încercărilor lirice ale lui Octavian Goga, din *Familia* (1898-1901) și *Tribuna Literară* (1900-1901) ne face cunoscut așa dar un foarte tânăr poet de tip comun, erotic și filosofant, care nu are aproape nimic de a face cu viitorul poet social și național. Poate că dintr'un sentiment de prietenie pentru noul academician, Gheorghe Bogdan-Duică, rostindu-i cuvântul de bun venit, nu a pomenit nimic de aceste modeste începuturi. Ba chiar, împotriva obiceiului său de a se informa singur, dela izvor, strașnicul istoriograf literar s'a mulțumit să refere, de sigur după spusele poetului, că Goga « publica în *Familia*, în *Tribuna* și în alte gazete ardelenesti », « pe la vârsta de cincisprezece ani ». Din verificările noastre s'a văzut însă că Octavian Goga a debutat în reviste abia în 1898, la vârsta de șaptesprezece ani. Iar față de afirmările d-lui I. Lupaș, confruntările noastre dovedesc caracterul de tot sporadic al poeziilor cu caracter social-național; o poezie în 1900, alta în 1902. Despre cea dintâi, *In Calumniatores*, vom remarca faptul că, deși ea păstrează un timbru străin, eminescian, pretextul de ordin național și anume jignirea memoriei lui Avram Iancu, i-a deșteptat lui Goga sentimentul mai târziu cardinal, al venerării « precursorilor » și totodată primele accente de elocință poetică.

Dar aceste excepții nu autorizează răstălmăcirea începutului literar al lui Goga, dintr'o pioasă dorință de a ne împărtăși chipul unui poet național, din primul ceas. D. N. Iorga a avut așa dar perfectă dreptate, remarcând nota diferențială a debuturilor lui Octavian Goga; cu această deosebire, că elegiile erotice sunt mai adesea convenționale decât duioase, ca în majoritatea debuturilor romantice. Influența eminesciană, indicată de însuși autorul, în mărturiile autobiografice, ne prilejuește o disociere, pe care o socotim valabilă pentru orice influență literară, asupra debutanților:

poetii mari imprimă epigonilor calapodul formal, în care se toarnă versul, dar nu și conținutul sufletesc; urmașii tineri iau dela înaintașii glorioși cadența, ritmul exterior, fără să le poată smulge ceva din personalitatea lor morală; acestea sunt obișnuitele influențe de ordin exterior, mult mai frecvente decât ceea ce vom numi virtutea de fecundare sau de pregnanță a geniilor asupra începătorilor de structură sufletească asemănătoare, prin ceea ce Goethe numea afinitate electivă.

Dacă nu ne înșelăm, Goga se afla la sfârșitul celui de al doilea an de studii universitare, la Budapesta, când a întemeiat, împreună cu câțiva colegi, revista literară *Luceafărul*. Acolo publică prima sa poezie « Acasă » (cu subtitlul *I, Revedere*, nr. 2, 15 Iulie 1902), pe care o va retipări în volumul întâi de *Poezii*. Poetul și-a adus greșit aminte că « Prima poezie, în ordine cronologică, din primul meu volum, e: *Frumoasa cea din urmă* (« Fragmente autobiografice », p. 40). De fapt această poezie apare abia în al doilea volum al său, *Ne chiamă pământul*. Am ținut să restabilim acest amănunt, spre a pune în lumină că debutul caracterizant al poetului social-național se produce în cadrul vieții universitare, din metropola maghiară. Aci își deslușește poetul adevărata sa vocație, de cântăreț al sufletului colectiv. Douăzeci de ani mai târziu, înaintea studenților dela universitatea din Cluj, el va da expresie, cu o admirabilă elocință, vechilor frământări morale din care a ieșit nu numai revista, dar și personalitatea sa răzvrătită. Ne-ar plăcea să reproducem două pagini întregi (*Mustul care fierbe*, București, 1927, pp. 24-25), care redau cu o impresionantă vibrație, rezistența morală a « trei sute de deznădăcinați », studenți ardeleni, împotriva « pedagogiei opresorului » care « avea la bază ideea de a ne face ienicerii culturii maghiare ». Ne mărginim a cita a doua parte din acest fragment, pentru puterea lui de sugestie lirică.

« Ca figura miticului Ianus aveam o față care privea înainte și alta care se uita înapoi. Înainte era câmpul întins al civilizației, înapoi era căsuța noastră din deal, care ne vorbea în noapte. Din acest amestec de senzații și îndemnuri se împletea cântecul ascuns al sufletului, povața noastră de fiecare clipă. După opera de abstracțiune a băncilor universitare așteptau undele moi ale amintirilor rustice, zestrea sfântă a copilăriei noastre. Seara, câteodată, când ne întâlneam cincisprezece inși pe muntele Gellert, dincolo de

Dunăre, la cârciuma unui șvab, mi-aduc aminte, la picioarele noastre urla babilonul care ne scăpa din cătușele lui. În odăița unde beam vin acru, cobora Ardealul cu patimile lui aspre, era toată protestarea țarinii de-acasă, erau doruri câmpenești prinse în recitativul plângător al doinelor dela plug, printre ele zâmbea cicălitur o poezie de Coșbuc sau fulgera o strofă din Eminescu, erau snoave de șezători și tropare bisericești, era ritmul secular al istoriei noastre pe care-o duceam mai departe. O solidaritate de sectă ne strângea într'un mănunchiu, aveam conștiința limpede a unei tovărășii militante. Din această atmosferă se înfiripa cultul misterios al căminului strămoșesc și se exalta în măsura apăsării dușmane. Erau zadarnice toate metodele de desființare ale înverșunatului pedagog ostil. Cădeau teorii de seminarii făurite ca să ne clatine, cădeau neputincioase tentaculele multiple ale asfaltului, cădeau înfrânte toate ispitele Budapestei. Pe marginea Dunării ne duceam des în amurguri, dar în vreme ce priveam valurile înspumate ale marelui fluviu, ochii ne călătoreau departe și sub tâmpile noastre înfierbântate simțeam cum ne zvâcnesc răzvrătirile Oltului. . . »

Reacțiunea micii colectivități naționale împotriva încercării de desnaționalizare prin cultură, evadarea din marele oraș modern, refugiul simțirii și închipuirii în realitățile spirituale de-acasă, antiteza dubletului moral, oraș străin și sat românesc, se desprind cu putere din această pagină foarte frumoasă. Poetul ar fi putut adăoga că, tot în acest furnicar omenesc străin, s'au înfiripat icoanele firii și ale oamenilor din satul natal, care nu-l urmăriseră când se afla în mijlocul lor sau la Brașov. O chestiune se ridică însă. Care a fost procesul moral de ivire a poetului satului său? Reacțiunea împotriva mediului și evadarea în amintire sunt explicații firește poetice și ispititoare, dar insuficiente. Spre elucidarea acestei probleme, vom recurge încă o dată la fragmentele autobiografice ale poetului. Rostindu-și mărturia în fața unui mediu universitar necunoscător al realităților sociale din Ardeal, Goga a simțit nevoia unor lămuriri, dintre cele mai prețioase. Părinții lui, preot și învățătoare, alcătuiau intelectualitatea satului, o suprastructură mult mai vădită decât în centrele rurale de dincoace de munți; ei erau « domnii » satului, cu o diferențiere socială categorică. Participând la viața satului, poetul mărturisește: « . . . am

rămas oarecum deasupra mulțimii, un observator al ei, înregistra-
tor conștient al tuturor evenimentelor dimprejurul meu ». Când
se ducea între țărani, se făcea « acea mișcare de jenă a sătea-
nului », față de domni, până să se stabilească o căldură comuni-
cativă.

Contactul lui cu țărănimea, în anii copilăriei, a rămas oarecum
exterior și privirea sa asupra sătenilor a fost obiectivă și condescen-
dentă. Din asistarea la șezătorile țărănești și mai rar la horă, cule-
gea impresii folcloristice, cu conștiința unei îmbogățiri culturale.
Astfel, încheie poetul acest paragraf al amintirilor de copilărie:
« . . . ne cufundam în marele suflet al țăranului nostru ». Atinge-
rile întâmplătoare cu țărani și cu tradițiile lor festive nu sunt
însă suficiente pentru a explica intima fuziune cu sufletul rural,
de care îl mai despărțeau pe Goga generațiile cărturărești ale
amânduror ascendențe ale sale. Cu toate acestea poetul a numit
cu drept cuvânt « o monografie a satului » prima sa culegere de
poezii și definiția se cuvine extinsă și asupra celei următoare,
« Ne chiamă pământul ». Aceeași fericită expresie fusese folosită
și de G. Bogdan-Duică, în discursul de recepție amintit,— și nu
ne vom întreba dacă vorba i-a aparținut acestuia sau i-a fost împru-
mutată de autor. Intr'adevăr, Goga a redat cu un deosebit relief
și adevăr, aspectele felurite ale satului său natal, cu o notă de verism
mai pronunțată decât Coșbuc în idilicele sale reprezentări. În mo-
mentul în care poetul a reușit să plăsmuiască cu atâta putere con-
figurația spirituală a satului său, el ajunsese în stăpânirea unei
structuri sufletești diferențiale. Era un cărturar trecut prin toate
treptele învățământului, cu o complexitate morală, care îl scotea
deasupra nivelului uman sătesc. Poetul își însușise cultura româ-
nească de peste munți, era în curent cu literatura maghiară, cu
literatura germană și se inițiasse și în alte culturi străine. Artistul
iscodea forme de artă felurite, lărgindu-și zăryle deasupra elemen-
telor folcloristice, pe care i le oferise copilăria și atingerea vremel-
nică cu consătenii. Primele lui produceri, după cum am văzut,
agitau teme filosofice și încercau să prindă frământări pasionale,
subiective. Pe de altă parte, am amendat afirmarea din fragmentele
autobiografice: « . . . primele mele poezii au fost cu caracter social,
nu erotic » (p. 30). Intoarcerea lui Goga la sat este deci un act
deliberativ al voinței, un gest programatic. În anii de studenție,

poetul s'a găsit la o răscruce, având de ales între două căi, aceea de mai mulți ani bătătorită, a poeziei subiective, erotice și problematice, sau aceea a exprimării sufletului colectiv. La punctul crucial al carierei, Goga a știut să aleagă bine. Drumul nu a fost însă lesnicios: el a cerut mortificarea subiectivității și regăsirea trudnică a depozitelor ancestrale ale conștiinței. Personalitatea unui copil pierdut al « gliei » se înfățișează ca o adițiune de numeroase elemente culturale, care s'au suprapus peste straturile memoriei ancestrale și colective. Trezirea lor la viață, actualizarea acestor virtualități din subconștient, ca proces interior, precum și anulara forțelor centrifugale sufletești, care le contrazic pe cele dintâi, este o operație ce reclamă o energie deosebită, o igienă morală dintre cele mai severe.

Dintr'un bine cunoscut fragment autobiografic al lui Coșbuc, noi știm că poetul « Baladelor și Idilelor » a început prin a fi rapsodul satului la șezători, și că ar fi rămas astfel, dacă nu și-ar fi lărgit zărilor; poetul ulterior n'a făcut decât să înobileze prin artă primul său impuls de creațiune populară. Lui Goga i-a lipsit aderența intimă și colaborarea la folclorul sătesc, din formația poetică a lui Coșbuc. La el se cuvine recunoscut și cu atât mai admirat, un proces de regresivitate către sufletul colectiv, după ce fusese ispitit de mirajele creațiunii subiective. Urmând așa dar un proces original și invers, dela complex la simplu, dela individual la colectiv, poetul a trebuit să se elibereze de toate elementele culturale eterogene, protivnice regăsirii sufletului obștesc și să pună posibilitățile sale de artist în serviciul exprimării colectivității. Elaborarea lirică a naivității idilice, sau a asprului suflet țărănesc, stăpânit de pasiuni elementare, a fost o operă de alegere, de filolog și de artist, în vederea unor efecte calculate. În același timp însă, se deslușea pe fiecare zi, formarea temperamentului său pe axa unică a ideii naționale. Nu cu puțin va fi contribuit în acest sens succesul răsunător al *Poeziilor* în regat, îmbrățișarea lor de către public și încununarea lor academică. În structura morală a lui Goga rezida încă de pe vremea studiilor universitare, un mesianism regional și oarecum sentimental, al cărturarului care visa să se întoarcă la vatră și la plug, să se cunune cu o fată dela țară și să zămislească pe mântuitorul așteptat de Ardeal. Așa mărturisesc fragmentele sale autobiografice. Așa trebuie înțeleasă și

poezia « Dorință », din prima culegere. Nota de accepciune a unui mesianism minor nu mai era însă pe măsura puterilor sale, înviorate de succes. Printr'un act de voință, poetul își hotărnicise inspirația vagabondă, în vatra satului, prin sacrificiul împuținării de sine. Răsplata jertfei sale avea să fie perspectiva politică, pe care i-o deschidea succesul, făcând dintr'însul dela o zi la alta, exponentul revendicărilor naționale din Ardeal. Nota socială, protestatară, prin accentul profetic, depășește nivelul de sensibilitate colectivă și se adaugă ca adevăratul caracter diferențial al autorului. Latențele revoluționare ale sufletului ardelenesc nu mai sunt exprimate ca realități obiective în « Poeziile » lui Goga. Poetul nu este înregistratorul, ci trâmbițașul lor. El aduce, pe lângă dorita monografie a satului, o elocință de tribun, care-l destinează luptelor și biruințelor politice. Aci este momentul să deosebim laturea tendențioasă din arta lirică a lui Octavian Goga. Printr'o simplificare sumară, d. M. Dragomirescu înglobează toată poezia lui Octavian Goga în conceptul perimabil al tendinței politice. Cu energetică expresivitate, d-sa condamnă « mila pentru muncitorul de pământ dusă până la cea mai extremă exagerație » și « poeziile prea extremiste ale lui Goga (*loc. cit.*, p. 18 și 39). Cu o sensibilitate estetică *prea* covârșitoare, d-sa socotește că « astăzi Lae Chioru ni se pare disgrațios... ; iar mutarea Oltului împreună cu poetul în altă țară — de-a-dreptul ridiculă ». Iar când d-sa apreciază că « singurele impresii de adevărată poezie din versurile lui Goga sunt evocările trecutului, vremea lui Ștefan-cel-Mare din dumbrava neamului » (*id.*, p. 86), cu savante considerente asupra valorii poetice a trecutului și a viitorului național, noi vom mărturisi părerea noastră de rău că nu putem împărtăși decretele estetice absolute. Tendința, în poezia lui Goga, se delimitează prin trecerea dela sufletul satului, la atitudine, la elocință și profetism. E însă o gravă exagerare de a afirma că toată poezia sa ar fi tendențioasă, fără aceste elementare delimitări. De pe o poziție criticistă, ca și aceea a d-lui M. Dragomirescu, deopotrivă de adversativă semănătorismului și poporanismului, afirmăm aceeași aversiune față de tendința politică în literatură; dar nu ne lăsăm speriați de un concept vag și confuz, care nu distinge între substanța socială a unei opere de artă, cum este o parte din poezia lui Goga, și atitudinea socială a

poetului, retorică și politică. Dacă aceasta din urmă e friabilă, în schimb descoperirea lirică a structurii țărănești din Ardeal e un fapt poetic dintre cele mai trainice. Dacă e vorba de ierarhii între poeți de natură deosebită și specii lirice felurite, vom adăuga, cu privire la oratorie, următoarele: ea se potrivește mai bine cu poezia socială, care se învecinează politicei, decât cu elegia, ca aceea a lui Cerna, din cale afară de retorică. Cum vine aceasta, în estetica integrală? discursul să fie oare nimerit în poezia erotică și nepotrivit în poezia socială? și ce e detestabil la Goga, retor național în versuri, să devină adorabil la Cerna, tribun al poeziei de dragoste? Cu textele alăturate, se vede însă că oratoria lui Goga e vulcanică și concentrată, nesușinându-se, ca apelurile și invitațiile pasionale ale lui Cerna, prin treptele dialectice ale vorbăriei.

Temperatura poeziei lui Goga scade însă în culegerea « Din umbra zidurilor », care speculează conflictul dintre sat și oraș, din perspectiva semănătoristă. În sensul nobil al cuvântului, nu altfel decât speculativă a fost și înfățișarea sufletului colectiv regăsit în « Poezii » și « Ne chiamă pământul »; speculativ în ordinea lirică, așa cum se spune speculativ în domeniul metafizicei; etimologicește, privirea îndelungată a unui obiect. Specularea însă a conflictului dintre sat și oraș, în structura sufletească a dezrădăcinatului, nu mai satisface comandamentul de prelungită meditare, doarece se rezolvă aprioric, cu postularea superiorității etice a satului și condamnarea morală a orașului, prin simetrii înșelătoare, care amintesc ferestrele-false, din celebra cugetare a lui Pascal. Satul și orașul sunt structuri sociale diferite, dar nu opuse și dușmane, care se compensează, fără să se vatăme reciproc.

Pornind așa dar dela o temă convențională a sămănătorismului, lipsită de real dramatism și de substanță vie, ciclul « Din umbra zidurilor » nu își atinge scopurile artistice, prin mijloace corespunzătoare, de sinceritate nudă sau de puternică imprecăție. Răcirea lirismului lui Goga își găsește însă compensarea prin resursele mereu sporitoare ale publicistului și ale oratorului politic. Mărturisim că nu suntem dintre acele hecube ale esteticii, care jeluiesc bifurcarea sau trifurcarea unei personalități literare, în alte direcții ale culturii; departe de a boci ivirea marelui ziarist și orator, cu prețul « morții » poetului, noi socotim că ea e o ade-

vărată binefacere, mai ales după ce poetul și-a rostit mesajul. Intr'adevăr, dacă punem față în față volumul de versuri « Cântece fără țară » și cartea de articole și discursuri politice « Strigăte în pustiu », care reflectă aceeași arzătoare temă, îndemnul ieșirii noastre din neutralitate, și dacă vedem că proza e mai incandescentă decât versurile, de ce-am rămâne robiți prejudecății că e o pagubă și nu ne-am bucura ca de un câștig? Goga a realizat unitatea în variație, pe aceeași axă a simțirii naționale, revelându-se orator și ziarist de prim ordin. El a îmbogățit prea searbăda noastră oratorie politică, primenind-o cu suflul poetic, pe care esteții îl condamnă ca retoric și necuvenit în lirică. Discursul rostit la întrunirea Ligii Culturale dela Iași, la 15 Martie 1915 (« Strigăte în pustiu », București, 1915), e o pagină care va rămânea în istoria oratoriei noastre. Tensiunea retorică se manifestă și în articolele politice din acea vreme. Ea nu se va desminți timp de cincisprezece ani, situându-l pe Goga printre cei mai de seamă ziarști doctrinari, din linia mare a lui Eminescu. De pe o poziție neutrală, nu se poate refuza admirația unei splendide desfășurări temperamentale, care este un spectacol contemplabil artisticeste. Lui Goga i se datorează de asemenea, după realizarea unității naționale, la care contribuise, în măsura cunoscută, impulsul dinamic pentru o altă ofensivă a naționalismului, în vederea unificării provinciilor alipite și a dominării națiunii majoritare. Mișcările tineretului universitar au găsit într'însul cel mai elocvent vestitor și adeziunea cea mai călduroasă (« Mustul care fierbe »). Din proza sa, vor rămânea desigur paginile închinat marilor luptători ai Ardealului: Șaguna, Gh. Pop din Băsești, părintele Lucaci și Aurel Mureșanu, directorul « Gazetei Transilvaniei ». Aceeași fervoare însuflețește pomenirea scriitorilor naționaliști de dincoace și de dincolo, Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Iosif, Chendi și Iosif Vulcan. Ca și necroloagele neîntrecute ale d-lui N. Iorga, consacrate artizanilor mai mari sau mai mici ai faptei naționale, pomenirile mai ample ale lui Goga pleacă din același cult religios pentru înaintașii de aceeași credință și se susțin printr'o ridicată temperatură lirică. Este așa dar cât se poate de zadarnic a împărți mereu pe genuri, activitatea felurită a unui asemenea scriitor, care-și manifestă o nedesmințită unitate de structură sufletească, în orice întreprinde. Mai ales este o greșală

de a crede că impetuozitatea combativă s'ar fi convenit să nu iasă din domeniul poeziei, interzicându-și politica. Temperamentul său l-a purtat către politică, printr'o fatalitate organică. Înainte de a se deslănțui pe linia sa firească, Goga s'a vrut exponentul conștiinței sociale a satului și a reușit să dea cea mai izbutită configurare morală a lui. După cum remarcă d. Tudor Vianu la șezătoarea comemorativă a Societății Scriitorilor Români (*Octavian Goga*, în *Universul Literar*, 21 Mai 1938), poetul a distilat din graiul gloatelor, o anumită cadență, o simplitate și o măreție, într'o armonie nouă, cum n'a mai sunat și nu va mai răsuna limba noastră vreedată. El a făcut-o cu sacrificiul exprimării de sine, care este pentru un intelectual ambiția cea mai îndreptățită. A renunțat să-și răsucescă firul propriu, de poet, ca să se confunde cu colectivitatea umilă din care răsărise, cu multe generații înainte, și de care-l îndepărta nivelul său de naștere. O asemenea faptă de devoțiune nu se pierde în ordinea etică și se păstrează, în ordinea artistică, prin elaborarea migăloasă și autentică. Cercetând bibliografia poetului, găsim în ediția dela 1910 a *Poeziilor* (Sibiu), în care s'au strâns bucățile mai caracteristice din *Poezii* (1906) și *Ne chiamă pământul* (1909), sinteza activității sale lirice; de aceea o preferăm edițiilor integrale respective, precum și culegerilor ulterioare, în care poetul încercând să se regăsească pe sine, după ce se identificase atât de strâns cu colectivitatea, n'a mai reușit. Această dramă a personalității sale, care a stăruit, când Goga s'a transformat în profetul intervenționismului și apoi în luptătorul unificării naționale, a fost mărturisită de dânsul în paginile auto-biografice: « Așa de rare sunt întâlnirile dintre sufletul meu și mine însumi! Se interpune paravanul durerilor publice, între vrerea mea și posibilitățile mele de elaborare intelectuală » (p. 44).

Este condiția specifică a sufletelor militante, cărora nu le mai e îngăduită viața suflească autonomă.

* * *

Am afirmat în prima parte a articolului nostru, că toate scrierile lui Goga, în decursul unui sfert de veac, descopăr un autor de o nedesmințită unitate temperamentală, în serviciul aceluiași crez. O singură dată totuși, autorul a dorit să se smulgă din în-

cordarea sa, spre a-și limpezi îndoielile și nedumeririle, cu privire la actul creației. Drama modernă, « Meșterul Manole », al cărei protagonist este un sculptor, pune problema și o rezolvă în sensul eliberării de pasiunile lumești — idee mereu împrăpătată, dela vestitul *catharsis* aristotelic. Nu știm dacă piesa întrunește condițiile scenice și dacă a plăcut; pe noi ne-a mișcat însă figura « *raisonneur* »-ului, romancierul Ioan Balteș, în care am crezut a recunoaște fantoma lui Caragiale, prietenul neuitat al poetului. Goga a recurs însă și în această plăsmuire faustică, la legenda populară: artistul își înmărmurește zbulciumul, așa cum meșterul Manole și-a zidit soția, ca să trăinicească mănăstirea ce se surpa. In acest simbol general se găsește poate și sensul existenței lui Octavian Goga: el și-a contopit sufletul cu frământările obștești, ca să ajute la cimentarea unui edificiu nesigur astăzi, ca și ieri.

ȘERBAN CIOCULESCU

NOTĂ DESPRE O CARTE DE CĂLĂTORIE ¹⁾

Jurnal de călătorie, cartea d-lui G. M. Cantacuzino descrie totuși mai mult un itinerar spiritual, decât unul geografic. E o carte de veghe și de meditație, nu una de reportaj. În ciuda marilor distanțe străbătute, în ciuda cetăților lăsate mereu în urmă, călătoria consemnată în acest « Pătrar de veghe » este mai ales interioară. Peisajele se schimbă, orașele apar și pier, marile monumente și grădini ale Orientului se succed într'o serie de imagini când luxuriante, când aspre, dar toată această bogăție vizuală e dominată de privirea călătorului, care, dincolo de lucruri, se caută tot pe sine.

« ...Plecasem să cercetez, să învăț, să cunosc » — spune el la capătul drumului (pag. 314), dar se vede bine că, în socotelile finale, ceea ce cântărește mai greu nu sunt cercetările întreprinse și cunoștințele dobândite, ci o anumită experiență intimă.

În cartea d-lui Cantacuzino, accentul nu cade pe elementul documentar al călătoriei. Geografia este aici un simplu pretext.

« Palmyra, Petra, Djerassha, Damasc, Bagdad, Isfahan, Persepolis, trezesc în mine nu imagini, dar zone lăuntrice »...

Expresia este lămuritoare pentru întreaga carte. Într'adevăr avem impresia că toate aceste cetăți nu sunt puncte de oprire într'un itinerar anumit, ci etape ale unui vis personal, momente distincte într'o meditație, într'un lung monolog interior. Ele nu reprezintă un punct pe o hartă, ci mai mult o stare de spirit, care primește pentru simplificare, un nume de oraș sau de fluviu. Filmul exterior al călătoriei se desfășoară paralel cu filmul nevăzut al gândurilor, și această coincidență ne face să confundăm uneori drumurile din afară, cu drumurile secrete ale singurătății.

De câteva ori în decursul cărții, d. Cantacuzino vorbește despre semnificația cu totul personală a etapelor sale de călătorie, adăvurate « zone intime » ce se suprapun zonelor geografice. Admi-

¹⁾ « Pătrar de veghe » de G. M. Cantacuzino. Editura « Cartea Românească ».

rabila scrisoare adresată Principesei Bibescu (pag. 175-182) ne ajută să înțelegem acest lucru. Scrisă dela Isfahan, scrisoarea pare a vorbi despre orașul asiatic, dar, în realitate, caută mai departe de zidurile lui, o stare de spirit ce nu le aparține lor, ci călătorului.

« La Isfahan mă regăseam într'o stare morală foarte apropiată celei din vara anului 1921, când reclădeam bolțile prăbușite din Mogoșoaia. Am crezut în primele zile că o similitudine de forme va lămurii acea similitudine lăuntrică. Cu cât însă timpul trecea, cu atât îmi dădeam mai bine seama că originea nedumeririi mele nu trebuia căutată pe planul reminiscentelor vizuale.

În Isfahan n'am regăsit în mod direct nici o echivalență de forme cu palatul de pe Colentina. Astăzi însă, în ajunul plecării, cred că am înțeles sau cel puțin ajung să înțeleg întrucâtva de ce în primăvara asta uscată și suferindă, regăsesc o stare de grije, de fericire și de îndoială, pe care o cunoscusem în vara luminoasă de acum cincisprezece ani. Am regăsit o asemuire în calitatea singurătății. »

Această « calitate a singurătății », d. Cantacuzino o explică în în pagina care urmează și pe care nu o voi reproduce, deși este una din cele mai frumoase. Vreau doar să observ că pentru scriitorul « Pătraruului de veghe », nimic esențial nu se petrece pe « planul reminiscentelor vizuale » și nimic nu capătă sens decât prin lumina pe care o proiectăm noi asupra lucrurilor.

De aici vine probabil atmosfera de contemplare a întregii cărți, liniștea ei visătoare, ritmul lent al imaginilor. D. Cantacuzino nu este un călător întrepid, și poate nici curios, dacă cumva curiozitatea presupune grabă, agitație, nerăbdare. D-sa nu merge înaintea lucrurilor, nu le bruschează, nu le întrebă: cel mult le așteaptă.

« De când călătoresc sunt tare leneș. Călătoria aceasta e cu totul lipsită de eroism. Mă simt purtat din țară în țară, din deșert în deșert, într'un hamac. Am toată luarea aminte ca să privesc întinsele și neomenoasele priveliști ale Asiei... Niciodată ceasurile nu s'au scurs într'o monotonie mai prielnică gândirii. »

Este ceva inactual, ceva în afară de timp, în călătoria d-lui Cantacuzino. Ea refuză să vadă aspectele și problemele urgente ale lumii pe care o străbate. În plină lume arabă — atât de neliniștită, atât de neliniștitoare, divizată de atâtea tendințe contrarii, muncită de atâtea chemări adverse — în această lume arabă în care mocnesc surde explozii viitoare, călătorul trece indiferent la tot ce se pregătește sau se așteaptă. Singurele lui întrebări se adresează propriei sale conștiințe. Călătoria lui nu este o anchetă: e o călătorie fără dată. Cu o sută de ani în urmă, sau peste o sută

de ani, d. Cantacuzino ar fi văzut aceleași lucruri, ar fi căutat aceleași răspunsuri. În cartea sa nu se găsesc informații. O spune răspicat:

« Dar obiectivitatea nu face parte din metodele mele. « Odi et amo ! » Nu sunt un expert economic, nu vii să cercetez nici trecutul, nici prezentul, nu încerc a stabili statistici, să emit ipoteze asupra productivității viitoare a Transiranului, să mă conving de influența engleză ori rusă, să aflu dacă naționalismul persan e viabil sau nu, etc., etc., etc. Gonesc pe calea unei intuiții. Atât !... »

Ceea ce accentuează caracterul strict personal al cărții d-lui Cantacuzino este, în afara atitudinii sale contemplative, un anumit lirism, surprinzător poate la un arhitect, deprins cu jocul formelor, cu linia lor precisă, cu realitatea lor. Ceea ce d-sa numește cu o foarte frumoasă expresie, « imperativul arhitectural »¹⁾, ceea ce deci în sensibilitatea sa artistică trebuie să fie ordonator, dacă nu neapărat sever, nu-l împiedecă totuși să aibă nu știu ce elan liric, nu știu ce înclinare naturală spre imn, spre invocație. Sunt unele pagini scrise nu numai cu solemnitate (e ceva grav în stilul d-lui Cantacuzino), dar chiar cu un ușor ritm retoric, care trădează într'o proză bine măsurată, nostalgia versului.

Am notat în decursul lecturii, nenumărate mici poeme, care parcă ne invită să le desprindem din corpul paginii și să le citim pentru frumusețea lor proprie. E greu să le transcriu în acest articol, împovărat de citate, dar va fi pentru cititorul « Pătrarului de veghe » o bucurie în plus de a le găsi. Accentul lor solemn, cuprinderea lor largă, ca o deschidere de brațe, ca o coborîre de trepte, dau acestei cărți un sunet cu totul singular.

Nu trebuie să se creadă totuși că volumul d-lui Cantacuzino este exclusiv un jurnal de meditație intimă. Nu trebuie să se creadă că, pornit în căutarea sa, autorul a uitat cu desăvârșire să privească în jur.

« Plutesc fără cârmă pe apele oboselii mele », spune foarte frumos undeva, dar ar fi să abuzăm de această mărturisire, dacă n'am înțelege ce sigur instinct de orientare se ascunde în această « plutire fără cârmă ».

Arhitect, pictor și mai ales om de vastă cultură, călătorul

¹⁾ « Niciodată imperativul arhitectural n'a fost resimțit de mine în mod mai covârșitor. Am coborît de pe coloana templului peripteriu, pentru a mă așeza pe ultima treaptă a teatrului. Mă simt prins într'un joc de curbe și de secante. Cercul teatrului se taie în câmpul meu vizual cu ovalul pieții. Umbra unei coloane e tangentă luminii unui arc. Totul se compune, se deduce, se întregește sau se destramă în hotarele aceluiași joc măiestru al armoniei, având coloanele ca actori. » (pag. 75).

acesta, care nu are curiozități grăbite, știe să descifreze în contemplarea lucrurilor, mari sensuri generale, mari legi omenești. Este în cartea sa o bogăție de reflecții, de gânduri, de observații, de intuiții, care la un loc reprezintă o adevărată călătorie în istorie și în cultură. Preocupat mai mult de monologul său interior, autorul pare a le nesocoti, dar ele nu constituie mai puțin o bună parte din interesul acestei lecturi:

« Când recitesc caietele mele de note, le găsesc pline de considerațiuni generale, de ipoteze sau de constatări, care mă fac să surâd când simt ce nepăsare mă cuprinde acum pentru atâtea « păreri » (pag. 314).

Ei bine aceste « păreri », pe care autorul le pune ironic între ghilemete, deschid uneori asupra lumii asiatice perspective cu totul surprinzătoare. E adevărat că d. Cantacuzino nu este un expert tehnic și că ceea ce ne oferă d-sa este mai mult o viziune personală, decât un document obiectiv, dar punctul său de vedere ne interesează tocmai pentru că reprezintă o sensibilitate. Cum e și normal, preocupările călătorului privesc în primul rând opunerea dintre Occident și Orient, confruntarea Europa-Asia, distanța dintre cele două culturi, dintre cele două spirite (dacă printr'o extremă simplificare, se poate vorbi *numai* de două spirite, unul european și altul asiatic), linia de despărțire morală între cele două continente, dar și secreta lor comuniune, sau — cum spune autorul — « transfuziunea misterioasă dintre răsăritul fabulos și lumea mediteraneană ».

Nu e incident de călătorie care să nu-i solicite d-lui Cantacuzino, un răspuns asupra diferențelor de spirit dintre cele două lumi.

Ce reprezintă moartea în Orient și ce reprezintă ea în Occidentul nostru? Ce sens are timpul în Asia și ce sens are în Europa? Ce rezonanțe are culoarea în sensibilitatea orientală, ce rezonanțe are muzica în această sensibilitate și dimpotrivă care e valoarea colorii și a muzicii în sufletul european?

Acestor întrebări d. Cantacuzino le răspunde uneori cu o formulă care îmbrățișează întreg orizontul unei probleme.

« Iată prima deosebire mai însemnată pe care o văd între lumea aceasta și cea occidentală: acolo la noi, în Europa, unde totul este precizat, viața e atât de voită, de excesivă, încât moartea apare ca o întrerupere de curent, un accident al cărui înțeles religiile în zadar încearcă a-l însuși sufletului. Aicea fiecare socoate cu dânsa ¹⁾. Cimitirele se întind peste tot. La fiecare

¹⁾ Vizibil franțuzism: « chacun compte avec elle ». Este în scrisul d-lui Cantacuzino un ciudat amestec de arhaism și de conformație franceză a frazei, care ne lasă pe alocuri o impresie de factice, de căutat... Acest lucru nu întunecă marile calități ale prozei sale, dar îi dă uneori un timbru străin, de text tradus.

răspântie dai de un locaş funerar. Morţii şi viii se întâlnesc mereu într'un ciudat prezent. Oraşele noastre, tehnica noastră, estetica noastră nu îngăduie ruina şi părăsirea. Suntem o civilizaţie şlefuită, lustruită, poleită. Noi ascundem sărmanii şi bolnavii noştri, măturăm praful, scoatem moartea din mecanismul comun al vieţii şi nu suferim neîngrijirea în decorul obişnuinţelor noastre » (pag. 101).

Nu vi se pare că în aceste câteva rânduri, d. Cantacuzino surprinde o explicaţie centrală a Orientului? Şi nu e de preferat o asemenea intuiţie care merge de-a-dreptul spre semnificaţii, nu este ea de preferat unui spirit cercetător, care inventariază şi se înneacă în detalii, ce-l vor împiedica prin fărâmiţarea lor, să vadă întregul?

Nici d. Cantacuzino nu dispreţueşte detaliile: dimpotrivă, le caută şi le observă, dar numai în măsura în care un fapt mic revelează sau măcar lasă să se întrevadă, o mare realitate, aşa cum printr'un minuscul ochian se pot privi feerice ţinuturi.

E unul din farmecele acestei cărţi, punerea în valoare a faptelor mici. D. Cantacuzino ştie să vadă semne, acolo unde altcineva n'ar vedea decât întâmplări curente. El dă anumitor lucruri un neaşteptat coeficient, care le face larg cuprinzătoare.

Într'un simplu vas de lut (pag. 218 — admirabilă pagină de poezie, dar şi de meditaţie), el citeşte o întregă geometrie, o întregă arhitectură, poate o întregă civilizaţie.

De altfel, într'un pasaj anterior, notase sumar un gând plin de consecinţe: « arhitectura e soră aici cu arta olarului ».

Nu ştiu câtă valoare obiectivă reprezintă o asemenea afirmaţie, care desigur nu are nimic peremptoriu şi nu se sprijină pe probe.

E o fugară sugestie, pe care o cercetare tehnică ar putea-o verifica sau nu, dar care este, în orice caz, un drum deschis, un sens posibil, o direcţie indicată.

Evident nu e nimic dogmatic în aceste puncte de vedere, care sunt adesea simple ipoteze, simple presupuneri, dacă nu şi mai puţin: o analogie, o metaforă. Liberi suntem să le acceptăm sau nu, iar scrisul d-lui Cantacuzino nu ne constrânge şi poate nici nu ne solicită să aderăm. Va trebui însă în orice caz să recunoaştem că e ceva seducător în acest joc de presupuneri, care plecând dela o imagine, schiţează o întregă perspectivă de filosofie a culturii.

Când în grădina iraniană, scriitorul vede un simbol al ideii orientale de timp ¹⁾, nu ştiu dacă relaţia pe care o stabileşte astfel

¹⁾ « Nimeni n'a fost chinuit aici de gândul veşniciei... căci altfel ei n'ar fi iubit atât de mult grădiniile. Şi ce este oare mai supus nimicirii decât o grădină într'un deşert? » (pag. 153).

este justă, dar fără îndoială e plauzibilă și în orice caz e de o mare lărgime de orizont.

Când în unele case din Mazenderan regăsește ceva din linia casei românești, nu știu dacă semnificația pe care o dă acestei asemănări nu este excesivă și dacă nu stabilește pe un simplu hazard o ipoteză prea îndrăzneată, dar știu că această îndrăzneală, acest exces ne ajută să medităm la fenomenul românesc, dincolo de elementele lui prea cunoscute, prea clare:

« Am avut întotdeauna impresia că locuința românească face parte dintr'o familie de forme asiatice. Acest lucru mi-a fost confirmat de-a-lungul întregii mele călătorii. Aicea găsesc chiar aceleași forme cu aceleași metode de construcție, aceleași materiale, același plan... Dar fie că e vorba de hazardul unor similitudini, de rămășițele unor curente pre ori protoistorice reîmpropătate mai târziu de puhoiul năvălirilor, plastica artei noastre populare și tradiționale (care a lucrat, de altfel, întodeauna în același spirit, cel puțin până în secolul al 19-lea) își găsește mereu echivalența în lumea arabă și persană. Aportul oriental a fost întotdeauna mai mare decât cel occidental și toată sensibilitatea plastice noastre decurge mult mai mult din spiritualitatea orientală, decât din oricare alta » (pag. 244).

Asemenea neașteptate speculații, pornind dela observarea unui simplu detaliu, căruia i se dă putere și generalitate de simbol, se găsesc fără număr în « Pătrar de veghe ». Unele din ele au o veritabilă măreție și viziunea lor istorică ne obligă la meditație.

În treptele unui monument din Persepolis, autorul nu vede numai linia lor arhitectonică, ci — ducând mult mai departe sensul lucrurilor — descifrează « un program de cârmuire », « o concepție de Stat ». Pagina este admirabilă ¹⁾. Ea îmi amintește prin cutezanța simbolului, ce leagă de stilul scărilor un stil al puterii politice, admirabila idee a lui Eugenio d'Ors, care stabilea un strâns raport între ideea de cupolă și ideea de monarhie.

¹⁾ « Apadamana este monumentul cel mai de seamă din Persepolis. El dă scărilor întâietatea și lasă să înțeleagă, prin verticalitatea celor câteva coloane și potrivirea terasei, o armonie fericită în care puterea și grația se confundă. De n'ar fi rămas de altfel decât acele scări și ar fi fost destul... Frumusețea lor e izbânda proporției. Gândul plastic al arhitecților Achemanizi e ușor de ghicit: față de uriașele palate, era nevoie de un contrast orizontal. Mai trebuia și un element care să înfățișeze, mărind-o, pompa regală. Aceste scări cu apă-rătoarele lor în zimți, cu spațiul lor întins și sușul lesnicios, dau un întreg program de cârmuire, în care neînfrânata și singura pornire a unei puteri netăgăduite, era ritmată pe cadența treptelor joase... »

Acum când s'a prăbușit Apadamana, aceste scări înfățișează singure, fără palat, fără rege, fără desfășurări de parade, fără gărzi, fără purtători de daruri, fără popoare îngenunchiate, semnul unei dinastii și măsura cu care vom putea socoti o civilizație, cu mistica ei regală și cu concepția ei de Stat » (pag. 209-220).

Asemănarea nu e întâmplătoare. Am, într'adevăr credința, că d. Cantacuzino are foarte multe lucruri în comun cu esseiștii spanioli (Eugenio d'Ors, José Ortega y Gasset), care unei mari culturi artistice, unei sensibilități personale plină de nuanțe, adaugă un simț aproape devinatoriu al celor mai neașteptate raporturi dintre diferitele planuri ale unei culturi.

Dar esseistul de care mai ales mi se pare că se apropie autorul « Pătrărului de veghe » este contele Keyserling, acest călător de vocație, care mai mult intuește decât studiază și care nu ezită să construiască pe o impresie o ipoteză, iar pe aceasta la rândul ei să o ducă mai departe până la dimensiunile unei teorii centrale. Cartea d-lui Cantacuzino ne amintește « Jurnalul de călătorie al unui filosof » și « Analiza spectrală a Europei », lucrări în care un anumit diletantism îl dispensează pe Keyserling de documentație, dar nu-l împiedică să formuleze o nesfârșită serie de sugestii și explicații ingenioase, pe care un spirit mai riguros le-ar putea dovedi sau refuza, dar n'ar fi capabil nici să le vadă, nici să le formuleze.

Jocul e riscat, puțin aventuros, puțin prea degajat, dar fertil. Pe urma lui pot veni tehnicienii: e sigur că vor găsi de lucru.

* * *

Variatatea temelor nu ascunde în această carte nici unitatea sa de ton, nici anumită problemă centrală, din care toate celelalte se desprind. Dela începutul la sfârșitul călătoriei sale, d. Cantacuzino este preocupat de noțiunea timpului în cultura orientală. Fie că e vorba de plastică, fie că e vorba de arhitectură, de muzică, de politică, fie că e vorba de grădini, de orașe sau de oameni, pretutindeni d-sa caută forme și expresii ale unui *țimp* specific Orientului, timp diferit prin calitate și înțeles de timpul nostru european.

Este o trecere insensibilă a existenței, aproape un sentiment de imobilitate, căci clipele sunt « mărite până la oprire » (pag. 111).

Uneori, simpla voluptate de a trăi în această atmosferă ajunge pentru a justifica un voiaj:

« Am venit la Isfahan ca să mă bucur de încetineala timpului » (pag. 182).

Acest sentiment reprezintă probabil pentru d. Cantacuzino, hotarul esențial dintre Occident și Orient:

« Simt însă că aici timpul înseamnă altceva decât la noi, că între noi cei febrili, munciți până la moarte de transformări lăuntrice, voite sau nu, și cei care trăiră aicea într'o statică liniște, se întind mări adânci de veacuri, cu alte scripturi » (pag. 193).

Când la sfârșitul cărții, autorul încearcă — într'o scrisoare către d. Lucien Fabre — să degajeze învățământul final al călătoriei sale, el revine tot la problema timpului.

« In linii mari, pot să rezum călătoria mea în modul următor: unele civilizații au încercat... să statornicească sau să întoarcă timpul din cursul lui... Altele, în nepăsarea acestei scurgeri, nu opun nici o rezistență, nu se împotrivesc destrămării, mina sau ființa lor e o blândă participare la această scurgere, luând parte la mișcarea devenirii și găsind în ea chiar substanța lor. De aceea, artele acestor civilizații, operele acestor locuri sunt ca o lungă prelungire a primăverii, ca o slăvire lipsită de orgoliu, având în ele răcorosul dar de improspătare a umilității... »

Din rezumare, în rezumare, ajung la aceste două cuvinte: umilință, orgoliu ! »

Cred că avem dreptul să citim printre aceste rânduri, mai mult decât o judecată abstractă despre destinul civilizațiilor: o mărturisire personală. Căci nu putem uita — lucru pe care l-am subliniat din capul locului: călătoria d-lui Cantacuzino este mai puțin un voiaj de studii, decât o aventură spirituală.

Sunt — spune d-sa undeva — unele călătorii din care nu ne mai întoarcem cu adevărat.

Aceste călătorii nu se termină decât în sufletul nostru — și poate nici acolo.

MIHAIL SEBASTIAN

« D'ANNUNZIO NECUNOSCUȚ »

Încă din timpul vieții lui Gabriele d'Annunzio, s'a spus despre el că și-a făurit o « biografie » mult mai interesantă și mai prețioasă decât opera sa literară. Prodigiosul Gabriele a dus, într'adevăr, o existență vrednică de un erou al Renașterii. Fiu al unui modest proprietar din Pescara, don Francesco Paolo d'Annunzio, viitorul Prinț de Montenevoso a trăit în cele mai somptuoase vile și a murit într'un adevărat *domus aurea*, la Vittoriale. Nu numai că și-a cheltuit trei sferturi din viață într'un lux extravagant, în aventuri galante, eroice și politice; dar a ridicat luxuria, risipa și curajul la un adevărat « stil ». Lucrurile acestea, care se cunoșteau de multă vreme — și care atingeau de cele mai multe ori proporții de legendă — pot fi astăzi controlate prin apariția recentă a bogatei « biografii scandaloose » publicată de Tom Antongini, *D'Annunzio inconnu* (Stock., 1938, 652 pagini).

Cartea aceasta, începută prin 1930, a fost încredințată în 1933 editorului francez, care — în înțelegere cu autorul — a convenit

să n'o publice decât după moartea lui d'Annunzio. « L'exactitude minutieuse dans la reconstitution d'une vie privée, — mărturisește editorul, — ne peut être pardonnée qu'à l'Histoire qui, par compensation, est seule aussi capable d'imposer à la postérité la grandeur d'une destinée exceptionnelle ». Și, într'adevăr, cartea aceasta reconstitue viața privată a lui d'Annunzio, cu o minuțiozitate de care biografia unui mare scriitor nu se bucură decât cel puțin o generație după moarte.

Tom Antongini a fost secretarul particular al lui d'Annunzio timp de peste treizeci de ani. A trăit, în acest lung răstimp, în permanentă tovărășie a scriitorului, a primit din partea lui mai mult de șapte sute de scrisori și și-a păstrat cu grije nenumăratele însemnări pe care și le luase — observații, conversații, opinii, glume, etc. Ochiul și memoria acestui întreprinzător secretar sunt într'adevăr fără greș. Cititorul află, din cele dintâi pagini, că d'Annunzio cântărea 80 de kilograme, avea o înălțime de 1 metru 64, circumferența toracică 90 centimetri și cea craniană 54 centimetri. Urmează, în aceeași pagină, amănunte anatomice și fiziologice de o precizie medicală. « Son corps est parfaitement proportionné, muselé et bien modelé. Son épaule droite est sensiblement plus basse que la gauche. . . La peau du corps de d'Annunzio est lisse et blanche, d'une blancheur de cire. Aucune cicatrice, aucun signe particulier. Il a la cheville et le genou fins, la jambe nerveuse, le pied très petit, la taille fine ». Toate acestea, adaogă autorul, sunt observații verificate când d'Annunzio avea 60 de ani.

Miile de amănunte pitorești care abundă în această carte vor face deliciile tuturor dannunzienilor din lume. Tom Antongini admiră și iubește pe d'Annunzio, dar venerația lui nu-i alterează precizia, aproape incisivă, a observației. Se știe că asupra vieții și operei marelui scriitor italian s'au scris, încă de când era în floarea vârstei, nenumărate cărți și mii de articole. A fost poate scriitorul european care a dat cel mai mult de lucru gazetarilor, pamfletarilor și criticilor. Nu numai prin operele sale, care au cunoscut succese de presă și public rareori depășite; ci mai ales prin viața lui, prin aventurile sale galante, prin luxuria lui.

S'a creat, foarte de timpuriu, un mit de demoniace proporții în jurul vieții și nebuniilor lui d'Annunzio. Anecdotele, legendele, calomniile îl urmau pretutindeni. Tom Antongini închină un suculent capitol legendei, această « tovarășă nedespărțită » a poetului, care l-a însoțit toată viața. Până și nașterea lui a fost trecută, foarte curând, în legendă. În 1882, când gloria lui Gabriele de abia începea, prietenul său Edoardo Scarfoglio scrie: « Acest fiu al mării, care s'a născut pe bordul corăbiei *Irène*, în timpul unei

călătorii dela Triest la Pescara...». Un poet al Adriaticei nu se putea naște la fel cu toți ceilalți oameni. Legenda a prins, a fost acceptată de biografi, se găsește și astăzi în marile Lexicoane. Chiar d'Annunzio a contribuit la încetățenirea ei. Intr'un interviu dat lui Amédée Pigeon în 1893, și apărut în *Revue Hebdomadaire*, poetul mărturisește: « Je suis né à bord du brigantin *Irène*, dans les eaux... ». Iar mai departe: « Sur cette mer Adriatique où je suis né... ».

Dacă foarte multă lume a crezut în această naștere plină de semnificații, s'au găsit tot atât de mulți care să păcătuiască printr'un exces contrariu. Au socotit, deci, că numele de d'Annunzio nu poate fi decât un pseudonim (prea e glorios și semnificativ!) și au căutat numele adevărat. Au sfârșit prin a-l găsi. Pe poet îl chema Gabriele Rapaguetta. Și astăzi în Larousse, ediția 1922 (în 2 volume), se spune: « *Annunzio* (Gabriel Rapaguetta d'), littérateur italien né à Pescara... ».

Documentat totdeauna în abundență, Tom Antongini nu uită să publice actul de naștere al poetului; de unde se vede că s'a născut la Pescara, și că se numea într'adevăr d'Annunzio...

Pentru cunoașterea vieții reale a unui scriitor care a fost atât de tânăr întovărășit de legendă, nimic nu convenea mai bine decât o biografie în felul acesteia scrise de Antongini, unde cititorul află că neobositul Don-Juan avea dantură imperfectă și că iubea apa de colonie și parfumurile până la indecență, consumând o jumătate de chilogram de Colonie pe zi și o sticlă de parfum la patru, cinci zile. Sau că eroul din războiul mondial și cuceritorul Fiumelui răcea foarte ușor și strănuta atunci cu lacrimi în ochi. Tom Antongini urmărește « legenda » până în amănunte, și o nimicește ș'ar spune cu o sadică bucurie. În locul unui d'Annunzio de vitrină și muzeu, ne descoperă prodigioasa viață reală a poetului.

Ceea ce este uluitor, este că acest « d'Annunzio necunoscut » întrece cu mult orice închipuire și justifică legende mult mai somptuoase. Antongini are dreptate mărturisind că viața lui d'Annunzio nu are nevoie de a mai fi mistificată și exagerată. Intr'adevăr, de ce să crezi că poetul cunoștea și practica « Satanismul », când aventurile sale amoroase și curajul său sunt de-a-dreptul luciferice ». De ce să-i mai scornești vicii, când a avut destule? De ce să-l învinuești de cămătărie, când relațiile sale cu editorii au fost atât de excepționale și când un articol era plătit, după război, cu 20.000 franci?

Din cartea lui Tom Antongini, cititorul află destule amănunte despre poet, despre creator, dar află și mai multe despre om. Nu cred că a existat, printre contemporanii săi, un mare scriitor european care să fi fost atât de interesant ca om. Și nu numai din

punctul de vedere « feeric » al existenței (cele o sută de costume, trei sute de cămăși de mătase, trei sute de cămăși cu plastron, cincizeci de pălării, două sute de perechi de pantofi, trei sute de perechi de ciorapi, cincizeci de « combinaisons » de mătase *mauve* sau *bleu-clair*, cincizeci de pijamale, cincizeci de robes de chambre, cinci sute de cravate, etc.). Ci mai ales pentru calitatea vieții sale, pentru darurile sale excepționale de fermecător, de cuceritor, de erou condottiere. Poetul născut într'o casă modestă din Pescara n'a voit niciodată să accepte Cosmosul omului secolului XIX, după cum nu i-a acceptat nici biologia, nici morala. Că a « văzut » viața cu ochii unui erou al Renașterii, încă n'ar însemna prea mult; Walter Pater și alții o văzuseră înaintea lui. Dar d'Annunzio a izbutit să « trăiască » această viață vastă și somptuoasă, uneori iresponsabilă, alteori eroică și generoasă. N'a fost un ceea ce se numește « refulat ». În opera sa nu străbate dozarea lucrului visat, pasiunea neatinsă pentru un ideal niciodată realizat. Este o operă « după natură »; creația răsfrânge o parte din lumina și emoția trăită.

Numai citind cartea lui Antongini, mi-am explicat răceala artificială a romanelor lui d'Annunzio. De fapt, o bună parte din aceste romane sunt de-a-dreptul ilizibile; de pildă, *Trionfo della morte*. Sunt scrise, parcă, din cenușa unor experiențe consumate prea desăvârșit. N'a mai rămas nimic « viu »; nici o rezervă, nici un regret, nici un lucru făcut doar pe jumătate. Cum marea artă — ca și marea suferință — a lui d'Annunzio se leagă și se explică prin sensibilitate (în sensul cel mai direct și mai brutal cuvântului), era firesc ca din arderile acestei sensibilități să nu rămână mare lucru. Doar câteva imagini, câteva forme și culori. Acest om, pe care o combustie interioară fără pereche îl făcea irezistibil, scria, cu toată frenezia lui, la « rece ». Marile incendii din romanele sale sunt doar focuri uluitoare de artificii. În orice caz, a trăit mult mai sincer romanele decât și le-a scris. Era prea mult poet ca să poată scrie proza așa cum i-a fost viața: cu deviza « me ne frego ».

După lectura acestei « biografii scandaloase », am încercat să recitesc *Forse che si, forse che no*. Peste puțință de terminat o asemenea carte « diabolică » și artificială. Cruzimile ei îmi apăreau și mai insuportabile, după ce am cunoscut ceva din drama reală care se ascunde sub acest roman.

Ceea ce pare mai ciudat este faptul că d'Annunzio, atât de solemn și aproape aulic în tot ce scria, era foarte simplu în viața de toate zilele. Eleonora Duse — asupra căreia Antongini scrie un savuros capitol — era, dimpotrivă, excesiv de artificială în prezența lui d'Annunzio, deși se spune că era cea mai simplă și mai apropiată femeie cu toți ceilalți. Cărțile pe care le scria autorul *Focului*, ca și femeile pe care le iubea, se « transfigureau ». De alt-

fel, d'Annunzio obișnuia să schimbe numele tuturor femeilor pe care le întâlnea și le cunoștea — și în obsesia aceasta a lui pentru « model » (zeiță, nimfă, eroină, personaj) poate că stă explicația apăsătoarei artificialități a epiceii sale.

Biografia lui Antongini aduce contribuții importante și în alte domenii ale vieții artistice și civile a Italiei moderne. Bunăoară, legenda pioasă a unei Eleonora Duse martirizată de celebrul său amant și insultată în *Il fuoco*, legenda aceasta care a solidarizat sute de mii de femei împotriva lui d'Annunzio, se dovedește a fi total nefundată. Poetul își începuse cartea înainte de romantica sa dragoste cu marea artistă. Nicăeri în *Il fuoco* nu e insultată Duse; dimpotrivă, Antongini amintește câteva pasaje semnificative din care se înțelege că d'Annunzio își lua asupra-și întreaga vină. În afară de toate acestea, biograful ne arată o Eleonora Duse foarte puțin suportabilă și stridentă. Antongini povestește, între altele, o scenă de pe timpul repetiției tragediei *Francesca da Rimini*. Scriitorul Ettore Moschino și cu Antongini, asistând la repetiție, au observat că aluzia la rândunele, din actul III, deși foarte poetică ar putea fi de-a-dreptul inconvenientă în timpul spectacolului — și de aceea l-au sfătuit pe poet să o suprimă. D'Annunzio a fost de acord; dar nu și Eleonora Duse! « Elle se tourne vers le Poète et, drapée d'une robe de chambre du XIV-e siècle (qu'elle portait même chez elle, en hommage sans doute à la tragédie), avec l'attitude et les gestes d'une Niobé assistant au massacre de sa progéniture, elle répéta plusieurs fois d'une voix lamentable, affreusement théâtrale: « Gabriel! Laissez-moi mes hirondelles... Mes pauvres hirondelles! Je veux mes hirondelles. » La scène était tellement ridicule et déplacée que Moschino se mit à feuilleter un album et moi à regarder par la fenêtre. »

Contribuțiile lui Antongini la istoria secretă și « diplomatică » a episodului Fiume sunt de asemenea importante. Cele mai prețioase amănunte, însă, rămân tot cele care se leagă de viața intimă a poetului, de existența sa prodigioasă, cheltuită cu o nepăsare fără egal. Dacă n'ar fi « trăit » într'un veșnic incendiu, mărturisește Antongini, d'Annunzio ar fi scris în loc de 40 de cărți, o sută. Opera sa este însă și așa considerabilă, neputând fi comparată ca întindere, varietate și respirație poetică decât cu a lui Victor Hugo. Un capitol întreg este închinat descrierii amănunțite a felului de a crea și compune al lui d'Annunzio, capitol extrem de interesant pentru critic, scriitor și istoric literar.

Într-o conversație, d'Annunzio a mărturisit cuiva că n'a fost niciodată fericit. A mistificat însă de atâtea ori în « mărturisirile » sale, încât socoteam, până deunăzi, că nici de data aceasta nu spusese adevărul. Antongini publică însă un manuscris autentic, pe care el îl intitulează « confession d'une inconnue », ca citi-

torul să afle în ce consta farmecul cuceritor al lui d'Annunzio. Necunoscuta l-a vizitat o singură dată pe poet la vila sa din vecinătatea Florenței, Capponcisa. « A peine avait-il commencé de me parler, que je me rendis compte que ma volonté n'existait littéralement plus, et que j'étais prête à faire et à subir ce qu'il plairait à d'Annunzio de me demander. On disait que sa voix annihilait toute votre volonté au moyen d'une force inconnue... Il y a quelque chose de si profondément sincère et humain dans l'ardeur suppliante de cet homme qui sait implorer l'amour avec l'intensité avec laquelle un homme mourant de soif implorerait une goutte d'eau dans le désert, que seule une créature de marbre pourrait résister — et encore... ».

Am transcris acest pasaj pentru că mi se pare revelant pentru întreaga viață a lui d'Annunzio, și pentru arta lui de asemenea. Artă care se întemeiază pe cuvânt, pe magia sonoră, pe virtuțile silabelor. Dar cred că mărturisirea mai sus amintită — că n'a fost fericit niciodată — ar putea fi totuși sinceră. Ea ar explica nu numai neodihnită ardere a poetului după fericire — pe care o căuta numai în lumea sensibilă — dar și facilitatea cu care o dobânda, ca s'o piardă în clipa următoare.

MIRCEA ELIADE

ALECSANDRI ȘI ITALIA

Despre pasiunea călătoriilor pe care a avut-o Alecsandri, s'a scris în deajuns. În special desprindem studiul d-lui Al. Marcu, *V. Alecsandri și Italia*¹⁾, unde, după cum arată chiar titlul, se cercează raporturile pe care le-a avut marele poet cu țara de povești a lui Dante. De aceea nu vom repeta cele știute, ci vom căuta să aducem contribuții noi, prin care să înțelegem mai bine pe Alecsandri.

Este vorba de reflexul în opera sa literară a întâiului contact cu Italia.

Alecsandri a stat la Paris între 1834 și 1839, în care timp nu a terminat nici o Facultate, dar s'a format ca literat sub influența romantismului francez. Această literatură era îndrăgostită de natură și înflăcărată după călătorii, îndeosebi în Italia. Faima pitorescului italian se datorește în bună măsură romantismului. În timpul când poetul nostru era la Paris, apăruse « Contes d'Espagne et d'Italie » de Musset, « Voyage en Orient » al lui Lamartine, « Chartreuse de Parme » de Stendhal. Sub imboldul acestei literaturi,

¹⁾ București, 1927. Academia Română, Mem. Secției Lit., Seria III, Tom. III, Mem. 9.

Alecsandri prinde gustul călătoriilor. În deosebi era dominat de opera poetică a lui Lamartine. Primele versuri publicate și scrise în franțuzește sunt închinat maestrului său:

Et toi chante mélodieux !
 En pressant dans tes bras ta fille et ton Elvire,
 Et sentant dans ton âme un céleste délire,
 Tu courras prosterner ton front majestueux
 Devant le trône du mystère;
 Alors la voix de l'Eternel
 Te dira: « Toi qui fus mon barde sur la terre,
 Mêle tes saints concerts aux saints concerts du ciel ! »¹⁾

Îmbătat de parfumul Italiei, căpătat prin versul poetului francez, Alecsandri pornește în primăvara anului 1839 să viziteze orașele mai de seamă ale acestei țări. Urmând pilda lui Lamartine, impresiile călătoriei le-a așternut pe hârtie, publicându-le apoi în revistele ieșene. În 1840 tipărește *Buchetiera de la Florența* în « Dacia literară »²⁾. Trei ani mai târziu publică *Suvenire din Italia, Monte di fo* în « Albina românească »³⁾. Ambele bucăți ne stau mărturie de cât a fost capabil sufletul lui să vibreze sub influența artei și pitorescului italian. O cercetare amănunțită ne arată că Alecsandri la 19 ani nu a înțeles nici ca poet, nici ca om, minunile artei florentine sau farmecul de nedescris al cetății Dogilor.

Erau două maniere întrebuițate de romantici în notele de călătorii. Una consta numai în descrierea pitorescului. Atunci, stilul era plin de imagini, de cuvinte calde ce se înălțau ca un imn închinat frumosului, iubirii și naturii. A doua manieră nu da atenție artei și pitorescului, ci specificului uman al acelei țări. Atunci opera se reducea la povestirea unei întâmplări, prin care autorul dorea să pună în evidență acea parte ce caracterizează poporul descris. Alecsandri a folosit pe cea din urmă, fiindcă era cea mai ușoară. « Buchetiera de la Florența » și « Monte di fo » par la prima citire a fi două capitole din însăși viața autorului, pe care le-a trăit în tinerețea sa la Florența. Mai ales unele scrisori rămase din acel timp, cu anumite aluzii, întăresc această convingere. Realitatea e alta. Nimic din cele povestite de Alecsandri în aceste note de călătorie nu a fost trăit, ci totul e imaginat, așa cum îi dicta literatura timpului. Este tocmai ceea ce căutăm a dovedi mai jos.

« Buchetiera de la Florența » a fost prima operă literară scrisă în românește de Alecsandri. Întors în țară în toamna anului 1839,

¹⁾ A Mr. de Lamartine, par un jeune moldave, în *Spicuitorul moldo-român*, 1841, nr. 2, p. 68-73.

²⁾ P. 257-293 în ediția a II-a.

³⁾ 1843, p. 181-188.

poetul e numit funcționar la Iași, pentru ca apoi să formeze acel triumvirat, cu Negruzzi și Kogălniceanu, însărcinat cu conducerea teatrului moldovean. În acel timp, Kogălniceanu face să apară « Dacia literară ». Sub imboldul acestuia, Alecsandri a scris « Buchetiera de la Florența » și o tipărește în noua revistă:

«...Câte episoade din viața noastră nu ne au fost comune; și aceasta în (?) scriere buquetiera din florența a fost scrisă de dînsul, dupe îndemnul meu, în cerdacul caselor lui Enachi Kogălniceanu, astăzi arse de la moșia mea Ripile...»¹⁾.

Subiectul nuvelei e următorul:

Poetul român se afla de câțiva timp la Florența, cutreerând prin toate colțurile, pentru a admira frumusețile acestui oraș. Într-o Duminecă, pe când privea uimit o icoană de toată splendoarea din Domo, îi răsare în față un prieten, pictor italian, pe care îl cunoscuse la Paris. Acesta era îndrăgostit de o cântăreață, care însă era terorizată de gelozia tutorelui ei. De aici încep o serie nesfârșită de aventuri specifice mediului italian: cântări cu mandolina, bilețele amoroase strecurate pe ascuns, lupte cu pumnale, omoruri, urmăririi prin toate orașele italiene. În sfârșit, piedecile sunt înlăturate, tutorele dispare și tânărul pictor reușește să rămâie singur cu primadona sa, trăind în fericire și iubire sub cerul plin de farmec al nemuritoarei Italii. La multe din aceste scene fantastice a luat parte și Alecsandri, iar altele îi sunt povestite de eroul principal. Felul cum sunt redată întâmplările te face să crezi că, în adevăr, Alecsandri a fost martor al acestor evenimente. Mai târziu, în 1876, poetul adaogă și o notiță la sfârșitul nuvelei care întărește veracitatea faptelor trăite la 1839 în Florența.

Astfel de povestiri erau însă destul de curente în acel timp. Ea este făcută după rețeta obișnuită a romantismului. Chiar și la noi circulau asemenea nuvele, în traducere, înainte de Alecsandri.

În 1838 apărea la Craiova o revistă *Mozaicul*, condusă de pictorul Constantin Lecca²⁾. Cele peste 800 de pagini cuprindeau numai literatură tradusă din nemțește, îndeosebi din Hoffmann. Era o literatură romantică, plină de fantastic și scene nesfârșite, așa cum aflăm și în « Buchetiera de la Florența ». Revista a fost cunoscută de Alecsandri. G. Bogdan Duică³⁾ a dovedit că « Istoria unui galbân » a poetului moldovean a fost prelucrată după nuvela « Moneda », tradusă de Lecca și tipărită în « Mozaicul ». În această revistă se află o bucată numită *Invălmășeala*⁴⁾ și care amintește prin subiect și cadru povestirea lui Alecsandri.

¹⁾ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 33.

²⁾ Vezi Barbu Theodorescu, *Constantin Lecca*, București, 1938, Academia Română.

³⁾ Relativ la un izvor al lui Vasile Alecsandri. « Convorbiri literare », 1904, p. 1012—1017.

⁴⁾ *Mozaicul*, 1839, p. 264—268, 273—285, 289—302, 305—313.

Ca și în « Buchetiera de la Florența », în « Invălmășeala » întâlnim un străin care vine la Napoli pentru a admira farmecul italian. Tânărul, un ofițer, în același timp și pictor, fără voia lui este amestecat într'un nesfârșit șir de peripecii fantastice: crime, închisori, pumnale, cântece cu mandolina, bilețele strecurate pe ascuns, în sfârșit tot cortegiul Italiei romantice dela 1840. Ceva mai mult, ca și la Alecsandri, eroina este o cântăreață celebră persecutată de barbarismul tutore, bătrân, îndrăgostit și rău, care termină prin a capitu-la. Sfârșitul la ambele povestiri e la fel: biruința e de partea tinereții.

E adevărat că sunt și deosebiri, dar amândouă nuvelele sunt concepute după același plan, au același subiect, aceiași eroi. Și la Alecsandri și în traducerea lui Lecca, aflăm aceeași dorință de a se crede că povestirea e un fapt întâmplat autorului. Cetinele nuvelele, termini prin a constata că autorii nu au trăit cele povestite și că nu fac altceva decât să ne înfățișeze o Italie plină de fantastic, așa cum a reușit s'o zugrăvească romantismul apusean.

* * *

Cadrul în care se petrece acțiunea Buchetierei îl formează Florența. Cu acest prilej, Alecsandri a descris unele monumente de artă din cetatea lui Dante cât și peisajul florentin. De astă dată ai fi pornit să crezi că tânărul poet moldovean a fost profund impresionat de farmecul atât de supranatural al Florenței. Toți cercetătorii operei lui Alecsandri au fost de această părere. Insuși d. Alexandru Marcu, cel mai bun cunoscător al culturii italiene, afirmă că Alecsandri a fost « viu impresionat de frumusețile artistice ale Florenței (atenția i se fixează mai ales asupra Domului) . . . »¹⁾. Se constată apoi că locurile descrise de poet corespund adevărului.

O cercetare mai amănunțită duce la alte concluzii.

Ca orice călător, când pleacă la drum, Alecsandri a luat cu sine o călăuză scrisă spre a-l orienta în locurile pe care le străbătea. Această călăuză a fost *Nouveau Guide du Voyageur en Italie*, editat la Milano de Aztavia. Ghidul a avut o largă circulație și a apărut în italiană și franceză²⁾. Alecsandri a întrebuințat ediția franceză. Dovada o găsim în transcrierea numelor proprii. Chiar la începutul nuvelei întâlnim: « Când a da Dumnezeu (diceam în mine, în fața unui monument sau al unui tablou), să avem și noi în Moldova un *Raphael*, un *Michel Ange* . . . »³⁾.

¹⁾ Al. Marcu, *op. cit.*, p. 39.

²⁾ Și eroul din *Invălmășeala*, tradusă de Lecca, a folosit același ghid: « *Alle crocelle, a Santa Lucia* », strigai lopătarului. Eu îmi alesesem în « *Guide du Voyageur* », cel mai bun tractor (birt) *, p. 264.

Din acest ghid a tradus Alecsandri toate acele descrieri de monumente. Iată câteva dovezi. Pomenind de « Baptistariul », poetul dă următoarea lămurire:

« Acest monument, ce se numește încă sfântul Ioan, se găsește tot pe piața de Domo și se socoate c'ar fi fost în vechime capiștea zeului Mars. Printre alte multe lucruri vrednice de privit ce cuprinde, are trei porți de aramă săpate una de Andrea Pizano, și celelalte două de Lauren Giberti. Șăpăturile lor înfățișează deosebite scene din vechiul testament, dar lucrul lor este atât de delicat și de măestros, încât Michel-Angelo zicea că: « sunt vrednice de a fi la porțile raiului » ¹⁾. In ghidul francez aflăm: « Sur la même place on voit aussi la Baptistère, ou église S. Jean, édifice d'origine fort ancienne et qui fut, dit-on, un temple de Mars... Le Baptistère est orné en outre de trois porte en bronz d'une rare magnificence; celle qui s'ouvre au sud est d'*André Pisano*; les deux autres sont l'ouvrage d'un jeune-homme du 24 ans, appelé *Laurent Ghiberti*... Ces portes, qui representent des faits de l'Ancien et du Nouveau Testament, sont d'un travail si parfait que Michel-Ange en les voyant dit qu'elles étaient dignes de fermer le Paradis » ²⁾.

Sau: « La începutul acestui parc este o piață mare unde se ridică Palazzo delle Cascine, adică palatul lăptăriilor a Ducăi de Toscana. In toate serile, după ce se culcă soarele, aristocrația Florenții își oprește echipajele strălucite dinaintea aceluia palat, și damele se desfătează prin convorbirea tinerilor cavaleri, care saltă călare împrejurul lor... » ³⁾. In ghid:

« Sur l'un des côtés de cette prairie s'élève le palais delle Casacine, ... Tous les soires le Cascine sont fréquentées par une foule de promeneurs qui viennent y respirer un air frais. Le grand nombre de voitures qui les parcourent leur donne l'apparence d'un cours » ⁴⁾.

Sau: « aceste două râuri curg pe marginea Bosquetului și formează insula unde se face plimbarea » ⁵⁾.

In ghid: « ce beau site est formé par une île resserrée entre le Murgnone et l'Arno » ⁶⁾.

Mai departe: « se apucă printr'un cîmp împregiurat de copaci înalți și vechi, care oprind razele soarelui, își întindea umbra... » ⁷⁾.

¹⁾ Ediția, 1876, p. 91.

²⁾ Ediția, 1842, p. 285.

³⁾ P. 71.

⁴⁾ P. 309.

⁵⁾ P. 72.

⁶⁾ P. 309.

⁷⁾ P. 72.

In ghid: « de beaux arbres de haute futaie y entretiennent une fraîcheur continuelle » ¹⁾).

Cred că citatele de sus sunt convingătoare și nu mai rămâne nici o îndoială că Alecsandri a folosit ghidul pomenit în descrierea Florenței. Chiar și în finalul nuvelei, când poetul pleacă dela Roma spre Cività Vecchia, găsim asemănări ce corespund indicațiilor din ghid. Aci aflăm: « Il part de Cività Vecchia une diligence qui fait plusieurs fois par semaine la route jusqu'a Rome. Comme ce port de mer est très-fréquenté par les bateaux à vapeur qui viennent de Naples, de Marseille, de Gênes et de Livourne, le voyageur trouvera toujours des voitures qui le transporteront à Rome; cependant nous l'engageons vivement à combiner son voyage de manière à ne pas être obligé de passer la nuit le long du chemin ou même de s'arrêter pendant le jour; car il ne trouverait que de misérables auberges, situées au milieu d'un air insalubre » ²⁾). In nuvelă, Alecsandri plecase într'o trăsură cu o altă persoană, iar pe drum, noaptea, poposește la un han mizerabil ³⁾, așa cum se află descriși în ghid. Această asemănare dă loc la întrebarea: este vorba numai de o coincidență sau Alecsandri a folosit pasajul din ghid, fără să fi făcut vreodată acel popas de la Cività Vecchia?

Din această fugară analiză a « Buchetierei de la Florența », ne permitem a trage următoarea concluzie. Nuvela nu are nimic comun cu viața autorului, ea nefiind un capitol de autobiografie. Amintirile sale dela Florența sunt redată în forma obisnuită romantismului. Chiar și nuvela « Invălmășeala » tradusă de Lecca are același tipic. Nu ar fi exclus ca Alecsandri să fi pornit scrierea operii sale dela traducerea din *Mozaicul*. In orice caz, cadrul subiectului este alcătuit cu ajutorul ghidului citat. Poetul, fiind la vârstă destul de fragedă — avea 19 ani, — nu era pregătit să înțeleagă tot farmecul locurilor văzute cât și arta florentină. El admiră ceea ce îi spunea ghidul că e important și frumos.

Nuvela « Buchetiera de la Florența », cea dintâi operă literară scrisă în românește de Alecsandri, rămâne o modestă compilație întocmită după șablonul romantismului. Pe deasupra însă, trăește limba curgătoare, de multe ori naivă, dar expresivă, colorată și presărată de multe imagini care pentru întâia oară fuseseră folosite în românește. In afară de C. Negruzzi, nimeni nu mai scrisese ca el. Și tot era un pas mai departe în aceste începuturi ale anului 1840.

BARBU THEODORESCU

¹⁾ P. 309.

²⁾ P. 346.

³⁾ P. 91—92.

OLIMPICILE LUI MONTHERLANT SAU POEZIA SPORTULUI

Am recitat după atâția ani, întrunite în volumul *Les Olympiques*¹⁾, recent apărut, acele minunate evocări și judecăți despre sport întâlnite odinioară în cărțile *Le Paradis à l'Ombre des Epées* și *Les Onze devant la Porte Dorée*. După atâția ani, care fără să fie prea mulți par, totuși, atât de depărtați din pricina bogăției și diversității timpului prin care am trecut, paginile acestea dedicate mai cu seamă poeziei și camaraderiei realizate prin sport ne apar la fel de valabile, adică la fel de adevărate și de emoționante prin frumusețea lor întrupată sub inspirația măreției și eroismului antic.

Elaborate și redactate în primii ani de după război de unul din acei tineri care « s'au aruncat în sport ca într'o activitate intermediară între marele lirism fizic al războiului și birocrăția păcii », paginile acestea, acum revăzute, aranjate din nou și pe alocuri împlinite de autor, rezistă și vor rezista multă vreme datorită impecabilei lor forme cât și conținutului lor esențial oemenesc. Henry de Montherlant a întrebuințat epica și eseul, lirismul și cugetarea pentru a configura acest șir de ode ce glorifică jocul disciplinat al trupului și al virtuților omenești. Și tocmai pentru că totul este privit și evocat dintr'o viziune estetică, dintr'o nevoie de armonie ce-și caută singură măreția și patosul, paginile acestea au fost, dintru început, ferite de efemer și de bătrânețe. Cetite după zece ani și mai bine, ele ne apar la fel de luminoase, de vii, de elevate. Suflul de grandoare, precum și tristețele peste care trebuie-a el să treacă, sunt intacte, căci nimeni nu le poate meschiniza sau batjocori, așa cum nu poate râde de o statuie antică sau de un poem de Pindar.

Dar nu e mai puțin adevărat că, mai ales astăzi, ne putem da seama cât de superior a fost scriitorul față de propriul său cosmos; cât de generos și de entuziast, în așteptările sortite să nu se îndeplinească. Henry de Montherlant a îmbrăcat cu duhul frumuseții o lume barbară, a văzut poezie și noblețe acolo unde milioane de oameni nu văd și nu practică decât un antrenament de euforie trupească, de recorduri interesate și de îngrijire a sănătății. Într'un sens, el apare tot atât de demiurgic față de propriii săi eroi, ca și Socrate față de tinerii atenieni, pe care voia să-i facă filosofi. Nu voește Montherlant să dea adolescentului Peyrony, un fel de galon parizian, bun sportsman și fire destul de curată, simțământul poeziei și al nobleței sportului? Socrate trata pe frumosul Alcibiade în chip de viitor înțelept. Montherlant vorbește cu

¹⁾ Henry de Montherlant: *Les Olympiques*, Grasset, 1938.

golanul Peyrony ca și cum ar avea de a face cu un nou Hieron din Syracuza, încununat de Pindar, odinioară, cu « acele modulații eolic cadențate ».

* * *

Totuși, Henry de Montherlant nu idealizează lumea în măsura în care o făceau Grecii. Olimpicele lui sunt pătrunse de un simțământ realist, tipic vremii noastre. Iar dacă idealismul este o viziune ce pogoară asupra întregii lumi făcând-o mai plină și mai frumoasă, realismul, în schimb, se comportă într'o perspectivă mai restrânsă, mai individualizată, mai egoistă. Cel puțin realismul nostru contemporan. N'ați observat că realității de astăzi pornesc dela ei înșiși și judecă totul în funcție de ei, pe când idealistii procedeau în chip opus? Montherlant își dă bine seama că vede mai mult și mai frumos decât ceilalți; este lucid când idealizează pe Peyrony sau pe domnișoara de Plémeur, campioana de « trei sute ». Dar preamărește mereu sportul pentru că îl judecă relațional și relativ, dându-și seama de binefacerile lui într'o societate mediocră și plină de stupidități.

Este alături de sportivi, când reacționează împotriva plictisului, viciului și meschinei atmosfere din familiile burgheze. Față de toate acestea, sportul este o evadare și o salvare. Dar în rândurile sportivilor el se simte mereu singur, trăind emoții superioare pe care zădarnic le împărtășește celorlalți. Dacă urmărim firul de legătură al cărții, acel fir subjacent și subtil ce îmbină entuziasmul față de sport, nevoia de grandoare, însuflețirea materiei înfrumusețate de disciplină și de un anumit eroism animal,— observăm limpede cum cartea începe cu un Montherlant solidar trup și suflet cu sportivii și încheie cu un alt Montherlant, însingurat și resemnat, care știe să se bucure atât cât i se îngăduie. Frumusețea *Olimpiceilor* sale constă tocmai în alternanța dintre idealism și realism, dintre generozitatea unei aspirații totale și economia unei activități de grup restrâns, în care jocul individualităților nu poate fi complet abolit. Marele secret al patetismului cărții sălășluiește, iarăși, într'o calitate pe care operele ulterioare ale scriitorului n'au făcut decât s'o desvolte: Montherlant știe să găsească frumusețea și autenticitatea, virtutea și caracterul chiar în existențele cele mai umile, cele mai simple, cele mai nepretențioase. Ne referim, de sigur, la personajul cel mai reprezentativ al cărții, la adolescentul Jacques Peyrony.

* * *

Peyrony este asemeni unui câine de rasă: are caracter bun, e leal, se mulțumește cu puțin, este șiret și prevăzător, știe să fie și turbulent ca un copil, dar și de o seriozitate ce impune chiar și oamenilor maturi. Este, de sigur, și egoist și dacă îi merg treburile

bine atunci lumea întregă îi pare bună. In deobște, este incapabil să participe la suferințele și grijile altora. In orice caz, nu-și înțelege familia și nu este înțeles de ea. Dar « un băiat este făcut pentru camarazii și pentru conducătorii săi, nu pentru familie. M'am îndoit totdeauna de un copil care se complace prea mult în familia sa » (p. 46).

De altfel, familia acestui copil andru, care la cincisprezece ani este căpitanul unei echipe de juniori la foot-ball, nici nu merită dragostea lui. Mamă-sa nu discută acasă decât despre scumpetea vieții, îi este frică de ochii servitoarei, se bucură când uită să-și plătească biletul de tramway și se laudă seara la masă cu această ispravă, și asta în fața fiului, pe care l-ar trata de hoț dacă i-ar lipsi vre-un ban din cei uitați prin casă. Doamna Peyrony nu poate vedea în sport decât un inamic, căci dacă în casă tot ce se afirmă « nu corespunde niciodată realității », « dela ceea ce se afirmă cu privire la politică și până la cifrele cetite pe contorul de gaz (fiind) inexactitate », dacă acolo toți sunt « susceptibili fără să fie demni », în sport tânărul Peyrony va găsi, dimpotrivă, ordine, exactitate, demnitate și simț față de realitate (pp. 47—50). Evadarea unui copil crescut în astfel de condiții nu va putea fi efectuată decât în sport, în dragoste sau în politică. Dragostea, la vârsta asta, degradează și murdărește. Politica zăpăcește mințile. Singur sportul este o salvare,— și asta ne arată în fond Montherlant.

Sportul salvează pe adolescent de anarhia de acasă, de mediocritatea cercului său, de șirul de stupiditate, minciună și absurditate prin care trebuie să treacă, din nefericire, mai toți copiii micii burghezii. De sigur, astfel de lucruri nu pot fi pricepute de această « creștină onorifică », de doamna Peyrony, al cărei gând crede că « un braț gol este inocent, pentru că și ea merge la baluri, dar că un picior gol este ceva indecent » și care va duce un război surd împotriva preocupărilor sportive ale fiului, sabotându-l cum va putea, de pildă, nedând la spălat tricoul sau pantalonii pentru match.

Căminul nu-i poate da tânărului sportiv nici ordinea, nici importanța și nici măsura ființei sale. Acestea i le oferă câmpul de antrenament și camarazii, cu care se va întrece sau cu care va colabora în cel mai cinstit chip. Deci Peyrony e mai bun decât mediul său și sportul înseamnă pentru sufletul și trupul său o destindere, o oază de evadare, un mijloc de realizare. Dar cum va fi el față de cei care îi cer mai mult decât poate găsi acest golan curat și simplu în lumea camarazilor săi de sport?

Aceasta ne-o arată Henry de Montherlant în minunatul dialog final și, totodată, poate lucrul cel mai desăvârșit din întreaga carte, în dialogul *Les Onze devant la Porte Dorée*, care nu ne înfățișează, de fapt, nimic altceva decât contrastul dintre viziunea măreață,

plină de ethos și estetism, a autorului și viziunea curentă a sportsmanshipului de astăzi. Aici se confruntă spiritul Atenei de acum două milenii și jumătate cu spiritul Occidentului actual. Aici ne desvăluie autorul, prin căpitanul de echipă mai matur, spiritul sportului ideal, acela care formează nu numai trupuri virtuozitate, dar și suflete sensibile, devotate, îmbibate de prietenie și poezie. Și în luptă cu acest spirit ideal, prin Peyrony, acum de 17 ani, ni se desvăluie mentalitatea curentă a sporturilor de azi, oportuniști, dornici de recorduri, puși pe realizări egoiste. Peyrony e gata să părăsească echipa care l-a format și pe șeful care a crezut în el pentru a intra într'un alt club, mai avantajos și mai promițător. Dialogul se rotește în jurul acestei despărțiri. Căpitanul echipei fusese un visător incorijibil. Crezuse în afonia sufletească a echipei, într'o tehnică învățată prin inimă, într'o gratuitate a energiei disciplinate. Peyrony îl aduce la realitate, la această realitate bazată pe egoism și interes, de care vorbeam mai sus. Dar, în fundul sufletului, acest golan parizian, Jacques Peyrony, păstrează o lealitate și un devotament care-l decid, în cele din urmă, să nu mai plece din echipă. Și căpitanul echipei poate constata: « Ei, bine, poate că nu ai nici un sentiment pentru mine, dar îmi ești devotat. Nuanță de sport » (p. 306). Asta e tot ce poate da sportul actual: simțul devoțiunii. Ceea ce este imens față de dezordinea și mediocritatea sufletească din care provine Peyrony. Dar, totuși, atât de puțin față de lumea nespuse de frumoasă și de sensibilă de unde pogoară un spirit ca acela al lui Montherlant.

* * *

Pentru cine se căsnește să citească printre rândurile cărții, nu mai este o taină ca în cosmosul acesta de virtute și activitate sportivă mijeste întreaga dialectică a operii lui Montherlant, pe care celelalte lucrări o vor evidenția, și mai ales *Aux Fontaines du Désir*. Căci și aici găsim alternanța sau pendularea între ideal și realitate, între aspirație și puțință, între activitate și pasivitate. Și aici suflul său antic se izbește de urîțenia vieții contemporane, idealul unei culturi integrale de barbaria unei trăiri meschine.

Uneori, Montherlant pare un Pindar căzut între barbari. Cununile pe care le așterne pe capetele sportivilor săi pot părea ridicole sau tot atât de absurde ca un costum din secolul al XVIII-lea într'o sală de bal popular. « Trupul are chipul sufletului », ipoteza « unui suflet corporal », « setea de măreție », — iată câteva din leit-motivele neo-clasice ale acestui Grec rătăcit printre noi (pp. 65—75 și 140—142).

Ce splendid pretext devine Peyfony pentru glorificarea corpului omenesc, pentru însuflețirea materiei frumoase, pentru găsirea unui « stil », care pentru trup reprezintă ceea ce este grația pentru suflet. Pornind dela cunoașterea naturii unice a unui sin-

gur mușchi, Montherlant ajunge la cunoașterea naturii universale. Spirit extrem de sensibil, dar și susceptibil de meditații, scriitorul acesta intelectualizează totul fără a trece în abstract. *Simpatie, camaraderie, gentilețe*: iată elementele cu care configurează, după cum singur descoperă, acest cosmos sportiv, unde mulțumirea și îmbucurarea se constituie nu printr'o relaxare, ci printr'o activitate încordată, printr'un stil ce articulează întreaga ființă. Și tocmai pentru că sportsmanul fuge de artificiu și-și măsoară în cel mai corect mod energia și pregătirea, el fuge totodată și de ispitele răului.

« Epoca de aur » radiază din nou prin paginile cărții *Les Olympiques*; un ethos firesc și luminos se degajă din toată oda aceasta estetizată. Căci « acolo unde sunt copii, acolo este o « epocă de aur ». Acolo este liniște, căci imbecilitatea nu poate fi întâlnită. Mai târziu, copilul devenit tânăr atinge ignoranța semeață și imbecilitatea gravă. « La nici una din vârstele sale, omul nu cuprinde atâta prostie decât între optsprezece și douăzeci de ani » (p. 13). Și mai ales tânărul din burghezie, căci « nu există vârstă ingrată la muncitori ». Sportul salvează pe tânărul burghez de prostie și îl apropie de realitate. Autorul însuși mărturisește că sportul i-a dat la nouăsprezece ani lecții de realism, pe care, peste un an, războiul nu a făcut decât să le dezvolte (p. 14).

* * *

Cât de mult a putut fecunda sportul pe un spirit ca acela al lui Henry de Montherlant este ceea ce, în ultimă analiză, dezvăluie mai semnificativ *Les Olympiques*. În *Exode*, scris în 1938 și cu care Montherlant își încheie cartea, el imploră natura (Pindar ar fi implorat zeii) să dea și micuților de acum tot ceea ce i-a dat lui sportul.

Este ceea ce dorim și noi, deși ne îndoim că într'o lume atât de lipsită de simțul estetic, cum este biata noastră lume, sportul ar putea da mai mult decât o anumită corectitudine socială, o însănătoșire fizică și o anumită grație animală.

De sigur că Henry de Montherlant sau, mai precis, laturea idealistă a ființei sale poate nădăjdui asta, atribuind tuturor bunurilor cu care a fost învrednicit de Dumnezeu. El are dreptul să spere că « într'un popor ca al nostru atât de lipsit de simțul estetic, poate că puținul ce-a mai rămas din acest simț estetic să se refugieze pe terenurile de sport » (p. 24). El poate să creadă și să spere aceasta, dar faptul că după atâția ani *Olimpicele* acestea nu numai că înfruntă efemerul, dar rămân aproape singure în măreția și frumusețea lor, ne arată că epoca noastră nu este în stare să accepte deplin și interior astfel de înțelegeri și viziuni. Este una din marile tristeți pe care amintirea acelei Atene neîntrecute le aduce în sufletele oamenilor care-și mai pot judeca plini de luciditate timpul lor.

PETRU COMARNESCU

PROBLEME ARDELENEȘTI

O ANTOLOGIE LITERARĂ REGIONALĂ ȘI O MONOGRAFIE
PEDAGOGICĂ ¹⁾

Alcătuirea unei antologii regionale nu este de sigur una din cele mai ușoare întreprinderi critice. Anume dificultăți de ordin principal se leagă de însuși conceptul antologiei regionale.

Astfel, primul obiectiv al unei opere de acest fel tinde neapărat a exprima în modul cel mai limpede psihologia, concepția de viață, unghiul de vedere specific al unui ținut desprins din cadrul general al unității naționale. Scriitorii grupați în antologie urmează dar — în primul rând — a fi selectați după criteriul și gradul *representativ* pentru regiune. Adunarea lor laolaltă din colțuri diferite ale aceluiași ținut și din momente disparate în timp va trebui să echivaleze cu surprinderea unei atmosfere spirituale deosebite care să-i învăluie unitar pe toți. În termenii criticii psihologice, o *familie de spirite* are a înfățișa orice antologie regională. Urmărind însă trăsăturile de rudenie dintre scriitori, înmănunchierea lor în unități spirituale, antologia regională întreprinde de fapt o operă de abstractizare, întrucât e nevoită a sacrifica multe din caracterele proprii și specifice scriitorilor în favoarea celor comune și generale. Originalitatea însemnând însă în literatură condiția esențială a scrisului, conflictul ei cu generalitatea reprezentată în antologie, devine evident și organic.

O a doua dificultate nu mai puțin importantă se ridică însă și dintr'o altă direcție. Alcătuirea unei antologii regionale, cu obiectivul de a descrie structura particulară a unui ținut, presupune cunoașterea prealabilă a fizionomiei spirituale a regiunii. Fiindcă nu putem să procedăm pur și simplu inductiv și să închegăm această structură exclusiv din scrisul celor care au trăit în regiune. Determinarea locului nașterii nu obligă pe scriitor a fi ipso facto expresia ținutului său. Un caz cu totul ilustrativ îl reprezintă astfel unii dintre poeții olteni — un Traian Demetrescu sau N. Milcu, de pildă — a căror poezie decepționistă nu poate fi socotită exponentul unui ținut politic și energetic, așa cum pentru toată lumea e Oltenia. Aici se deschide de altfel o problemă mai vastă de sociologie literară care-și pune de mult întrebări asupra relațiilor dintre scriitor și mediul său social, fără a reuși să descopere o lege necesară și universală.

Cunoașterea prealabilă a structurii spirituale regionale se impune deci, cel puțin în liniile ei mari, pe căi care ar trebui să fie

¹⁾ Ion Breazu, *Povestitori ardeleni și bândăteni până la unire* (Biblioteca secției literare și filologice a Astrei), 1937.

Horia Teculescu, *V. Omîșu — un educator* (Editura Casei Școalelor), 1937.

mai ales cele ale monografiei și sociologiei. Cum și studiile de acest fel sunt la noi abia la începutul lor, orice antologie regională e condamnată a fi numai o oglindă ipotetică, parțială și oarecum subiectivă a unui ținut.

Având de luptat cu dificultăți principiale de acest fel, un harnic cercetător al istoriei literare ardelenesti care se străduiește pe drumul deschis cu atâta grijă pentru amănunt de Gh. Bogdan-Duică, așa cum este d. *Ion Breazu*, a încercat să închege o antologie a « *Povestitorilor ardeleni și bănățeni până la unire* », pe care a publicat-o secția literară și filologică a « *Astrei* » ce stăruie să reprezinte pe latura estetică și istoric-linguistică « *Asociațiunea Transilvană* » condusă astăzi de spiritul atât de realist și adecuat vremii al profesorului *Iuliu Moldovan*.

D. *Ion Breazu* grupează în antologia sa o serie de povestitori ardeleni și bănățeni în ordine cronologică, începând cu *Iosif Vulcan*, a cărui « *Familie* » a însemnat atât pentru întreținerea interesului literar în Ardeal, *Ion I. Lapedatu*, *I. Slavici* și până la *I. Agârbiceanu*, *Horia Petra Petrescu* și *Eugen Goga* pentru a cita numai câteva din numele cu relief. Scurte date biografice, ca și bibliografiile încă necomplete, la care se adaugă o conștiințioasă prefață, contribuie la prezentarea scriitorilor antologiei.

Valoarea acestei lucrări e fără îndoială evidentă prin întâietatea întreprinderii oprindu-ne puțința de a urmări evoluția epocii de dincoace de munți dela începuturile ei de după 1870 și până la unire. Se întrevăd cu limpezime suficientă preocupările povestitorilor ardeleni și bănățeni ca și formula scrisului lor: subiectul în mare parte rural sau specific vieții meșteșugarilor ardeleni, tema cu un vădit accent naționalist, tendința către o etică familială și socială pe deasupra problemelor individuale, perspectiva dominant realistă după moda vremii, dar și potrivită atmosferei vieții ardelenesti, limba uneori latinizată și cu influențe maghiaro-germane. Se verifică astfel caracterele pe care încă pe la 1900, criticul *Sanielevici* le descoperea în articolul său despre « *Literatura de peste munți* », nedreptățită de un Dobrogeanu-Gherea, cel ce vorbea despre nulitatea literaturii ardelenene cu excepția lui Coșbuc.

Valoarea regională a antologiei d-lui *Ion Breazu* nu poate fi — în afara observațiilor generale de mai sus — documentat judecând din motivul că și criticii îi lipsește o imagine mai amănunțită a structurii psiho-sociale ardelenesti. Dacă ținutul ne pare totuși mai pregnant reprezentat în scrisul lui *I. Slavici*, *I. Pop Reteaganul*, *I. Agârbiceanu*, *Liviu Rebreanu*, nu același lucru se poate spune despre *Iosif Vulcan* sau *Ion Lapedatu* din care se reproduc fragmente cu un prea general caracter etic și romantic. Dar trădând într-o măsură fizionomia regională, alcătuitorul antologiei va fi voit să reliefeze pe cea proprie a scriitorilor, ilustrând astfel

acea primă dificultate principială legată de conceptul antologiei regionale de care vorbeam la început.

* * *

În configurația spirituală ardeleană dinaintea Unirii, nu scrisul literar creator a însemnat fapta culturală cu reliefurile cel mai pregnant. Alte preocupări au dominat totdeauna scânteerile de talent ce s'au ivit uneori în provincia de peste munți. Cultura ardeleană a fost în trecut puțin contemplativă și senină, mai de loc gratuită, finalitate fără scop. Caracterul ei naționalist a avut un accent ostentativ militant, firesc xenofob, polemist, într'un cuvânt politic. Strădaniile erudiției latiniste dela începutul veacului al XIX-lea au fost ele însele războinice, așa cum temperamentul combativ al lui Petru Maior le ilustrează. Istoria culturală a veacului trecut — în întregimea ei — dezvăluie același dinamism naționalist și agresiv. Cultura se manifestă — în aceste împrejurări — prin organele ei vii și militante, fără momente și personalități social izolate. Biserica și școala la care se adăogau societățile culturale cu obiectivul ridicării maselor, înfățișau aproape exclusiv domeniile fenomenului cultural. Și acestea nu erau nici măcar despărțite. Se împleteau laolaltă în aceeași instituție sau în inima aceluiași om.

O privesc de acest fel ne dezvăluie cu pasiune, dar și cu evlavie, d. *Horia Teculescu* scriind cu înțelegerea celui ce și-a trăit subiectul ca și cu o vădită limpezime și stăpânire istorică, o monografie privind personalitatea fostului director al liceului din Brașov: *Virgil Onițiu*, al cărui nume îl întâlnisem și în antologia regională de mai sus și despre ale cărui încercări nuvelistice Titu Maiorescu, Ilarie Chendi și d. N. Iorga au avut cuvinte de prețuire.

Lucrarea d-lui Horia Teculescu nu are numai un obiectiv istoric. Ea urmărește și unul educativ înfățișând școlii de azi figuri și metode ale trecutului. D. *I. Bratu* — directorul general al învățământului secundar — subliniază tocmai într'o prefață această misiune, adăogând trista observație că de tradițiunea școlii din Ardeal nu s'a prea ținut seama la reorganizarea după unire a învățământului românesc. Vechea noastră caracteristică: părăsirea experiențelor autentice și înlocuirea lor cu răsunătoare și neasimilate forme străine.

D. *Horia Teculescu* a întreprins monografia sa despre Onițiu care este în același timp și un viu tablou al culturii ardelenesti, cu sânguință vădită de erudit și cu patetism de predicator. Alcătuirea sa spirituală este ea însăși o expresie a acelei atmosfere care dincolo de porțile unirii stăruie încă, în amintirea unui Ardeal eroic și volițional. După pagini ce adună cu pasiune mărturii

filologice și istorice menite a reconstitui panromânismul Brașovului dinaintea marelui războiu, d. H. *Teculescu* descrie viața și opera lui *Virgil Onițiu* și cu el sbuciumul școalei românești din Ardeal, înfățișând pe rând pe director, pe educator, pe orator, pe istoricul literar, pe îndrumătorul social, pe literat, pe răspânditorul culturii. E o cercetare amănunțită fără a fi în același timp simpla expresie a unei munci erudite. Se desprinde mai ales din paginile acestei monografii harul vocațional și eroismul intelectual ce sfințeau odinioară pe dascălii din Ardeal vrednici după cum scrie d. N. Iorga — de a figura în paginile dramatice ale unui Plutarh național.

Lucrarea d-lui *Horia Teculescu* mai aduce însă și o importantă contribuție la istoria școalei românești și a doctrinei noastre pedagogice prin studiile și cuvântările lui *Virgil Onițiu*, pe care la sfârșitul monografiei le publică. Se împletesc aici sugestii și idei educative ce cresc deopotrivă din știința pedagogului, dar și din experiența reală a profesorului. Era pe vremea când fiecare școală își făurea prin dascălii ei metodele și principiile educative adecuate realității materialului uman de educat, când instituția școlară nu era numai un docil organ executiv, ci și un laborator de experiențe pedagogice de cea mai autentică valoare.

AL. DIMA

HANSLICK, PREMERGĂTOR AL UNEI ESTETICI FENOMENOLOGICE

Cartea apărută la 1854 purtând titlul «Vom musikalisch Schönen», datorită severului critic de artă Eduard Hanslick, — cade cu pledoaria ei pentru o muzică obiectivă, formală, ca un duș răcoritor într'o epocă, în care estetica sentimentului făcea ravagii, într'o vreme în care romantismul își sărbătorea triumful, odată cu apoteoza muzicii programatice a lui *Liszt* și *Wagner*.

Pasiunile stârnite de cărțulia care se opunea curentului de a introduce într'o disciplină științifică, cum e muzicologia, o teorie a sentimentelor, — au înneecat în valuri de cerneală, adevărul întrezărit de Hanslick, astfel că, departe de a fi prețuită așa cum s'ar fi convenit unei teorii a muzicii obiective, a fost deseori neluată în seamă de esteticieni.

De altminteri, chiar și cartea lui Hanslick este străbătută de un puternic suflu polemic, mai ales în partea ei negativă, în care se îndreaptă cu înverșunare împotriva părerii generale că muzica ar avea de exprimat sentimente, subordonând astfel ca, *Wagner*

muzica, drept mijloc, poeziei dramatice, scop. Tocmai această încăpățânată opoziție, pe care Hanslick a făcut-o lipsei de formă «și căutatului unei ameteți de opiu» a zeificatului Wagner, i-au cășunat mult rău, dar, în același timp, ne arată adevărata forță a unui estetician, ce nu și-a ales drept adversar decât pe campionul muzicii programate.

Hanslick pornește, dela început, împotriva felului subiectiv de a considera frumosul muzical și împotriva ideii că afectele ar forma unicul fundament estetic al artei tonurilor. Era, într'adevăr, depri-mant să vezi cum muzicii îi era destinat rolul să aibă de-a-face numai cu sentimente. Și, astea jucau un dublu rol. Scopul și da-toria muzicii era să «nască sentimente frumoase». De altă parte, conținutul ei ar fi format tot exclusiv din afecte.

Hanslick susține împotriva acestor idei lipsa de finalitate a frumosului, care poate fi creat pentru desfătarea cuiva, această intenție neavând nimic comun cu frumosul însuși.

Frumosul rămâne frumos, chiar dacă nu dă naștere nici unui sentiment, căci faptul că muzica este în legătură cu afectele noastre nu poate duce la susținerea unei legi estetice, ieșită din rezonanța pe care sunetele o au asupra sentimentelor noastre. Mai mult încă, organul prin care luăm cunoștința de frumos, nu este afectul, ci fantezia, care este tot atât de necesară și creatorului și con-templatorului. Este deci lucru bine stabilit, că frumosul chiar dacă poate uneori naște afecte, nu lucrează în realitate decât asupra fanteziei noastre. Cât despre legătura dintre frumosul muzical și sentimentele pe care el ni le poate crea, putem spune că ea nu este una cauzală, căci atmosfera pe care o creează o lucrare muzicală variază după experiențele și impresiile noastre în dome-niul muzicii. Este de ajuns să amintim că pașnicile simfoniei ale lui Haydn au fost cândva socotite ca expresia unor lupte sufle-tești pasionate, iar luminoasele pagini mozartiene luate ca rezo-nanțele unor dureri supraomenești. Astfel «înrâurirea muzicii asu-pra afectelor nu are calitatea necesității, nici a exclusivității, nici a permanenței, ca să poată forma de aci un principiu estetic». De sigur că nu trebuie disprețuit misterul, care prin muzică ne creează puternice stări afective, dar nici nu se poate ajunge la o prețuire științifică a unor simple întâmplări, care vor să ia rangul unor principii estetice.

Dacă în această luptă împotriva sentimentelor ca finalitate a frumosului muzical, Hanslick avusese în Herbart un premer-gător, în continuarea ei, anume în negarea afectelor, ca un con-ținut al muzicii, criticul vienez stă singuratic. Până la el s'a sus-ținut că ceea ce ne desfată într'o melodie drăgălașe sau într'o armonie perfectă, n'ar fi ele înșile, în esența lor privite, ci ceea ce ele *ar însemna*: murmurul drăgălășeniei, impetuozitatea unui

dor de luptă. Trebuie însă dela început despărțite aceste metafore, căci este drept că muzica poate exprima adjectivele însoțitoare, niciodată însă substantivul. Dacă muzica nu poate exprima anumite afecte, în schimb ea poate fi uneori eoul unui anumit cerc de idei. Ea poate exprima *ideea* de proporție, de grăbă, de ezitare. O bucată poate să nască uneori în noi *ideea* deșertăciunii a tot ce este omenesc, niciodată însă nu poate fi vorba în muzică de un *sentiment* al deșertăciunii. Dacă muzica nu poate exprima conținutul unui afect, nu-i rămâne altă posibilitate decât să exteriorizeze ceea ce este *dinamic* într'un sentiment. Deci mișcarea ar putea fi exprimată. Această mișcare nu formează însă decât un moment al sentimentului, ceea ce ne duce din nou la concluzia că frumosul muzical nu are drept conținut exprimarea unor afecte. Pentru a ilustra această părere, că muzica nu poate exprima *decât* *adjectivul dinamic*, nu substantivul, este îndeajuns să luăm orice op muzical și să-l privim.

Vom vedea mișcarea liniilor melodiei, vom vedea mișcarea ritmului, despre un conținut însă, care să exprime afecte, nu poate fi vorba. S'ar părea că această teorie s'ar aplica numai muzicii vechi, clasice. De sigur că în cele 48 de preludii și fugi ale lui Bach, nici cel mai fanatic estetik al sentimentelor n'ar îndrăzni să găsească măcar o frază, care ar exprima vre-un afect. Dar dacă spusele lui Hanslick s'ar aplica numai unui domeniu al muzicii tot eșafodajul său s'ar nărui. Aplicând însă teoriile sale, unei teme dintr'o simfonie de Mozart sau Haydn, unui adagio de Beethoven, unui scherzo de Schumann sau Chopin, ba chiar celor mai populare uverturi de Auber sau Donizetti, vom vedea că afectele pe care aceste bucăți de muzică le nasc în sufletele ascultătorilor diferă dela un individ la altul. Unul va spune că într'acel Adagio, conținutul îl formează dragostea, altul dorul, altul chinul. Deci nu poate fi vorba de a se stabili sentimentul ce-l naște în noi o frază muzicală, cu atât mai puțin că un anumit afect îi formează conținutul. Dacă exemplele de mai sus au fost luate exclusiv din muzica instrumentală, aceasta se datorește faptului că numai ea formează pentru Hanslick, arta muzicală absolută. Cea vocală este un amestec hibrid, ea căutând să fie numai coloritul unei opere, al cărei contur îl formează poezia. Pentru a se vedea inferioritatea muzicii vocale, Hanslick ne arată că fraza melodică din *Orfeu* de Gluck, la auzul căreia ascultătorii ca J. J. Rousseau isbucneau în lacrimi, poate fi pusă pe versuri care exală bucuria și în acest caz efectul ei n'ar fi cu nimic mai puțin puternic. De asemeni nu trebuie să mire pe nimeni faptul că în bisericile italiene răsună ariile cele mai celebre de Donizetti sau Verdi, în zilele de sărbătoare. Cazul lui Haendel, care a pus fraze melodice, inspirate de madrigalurile erotice ale

lui Mauro Ortensio, în poemul mistic « Mesias » este de asemeni arhicunoscut. Vedem că « muzica » vocală, a cărei teorie n'a putut nicicând preciza esența artei sunetelor, nu poate să desmintă adevărurile fundamentale scoase din cercetarea muzicii instrumentale.

În legătură cu cele de mai sus, găsim și teoria imitațiunii prin muzică a obiectelor vizuale sau a sunetelor amuzicale. Hanslick se ridică împotriva acelor care susțin că pictura tonală, nu poate zugrăvi apariții, care sunt în afara domeniului ei, dar poate să exprime sentimentele pe care ni le nasc aceste apariții eterogene. Dimpotrivă, muzica poate cerca să imite aparițiile eterogene, niciodată însă nu poate năzui să copieze specificul sentiment pe care ele îl pot naște. Pot picta tonal *căderea* fulgilor de zăpadă, *fâlfăitul* aripilor păsărilor, găsind impresii auditive analoage, *înruddite dinamic* cu aceste fenomene.

După această lungă paranteză privitoare la muzica vocală și posibilitatea muzicii în genere de a imita lucruri eterogene, se cuvine să revenim împreună cu Hanslick, la ideea fundamentală a sa, anume la aceea că muzica nu exprimă sentimente și mai ales că nu sentimentele formează conținutul frumosului muzical.

Până aici Hanslick nu a făcut altceva decât să se războiască cu falsele idei despre frumosul muzical. Pășind la opera constructivă, el găsește că natura intimă a frumosului muzical este una specific muzicală, înțelegând prin aceasta că frumosul tonal este independent de un conținut din afară și că este în legătură exclusivă doar cu tonurile și combinațiile acestora. Elementul primordial este consonanța, esența muzicii ritmul. Materialul cu care lucrează muzica sunt sunetele, care dau naștere melodiei și armoniei. Ceea ce exprimă tot acest material sunt « *ideile muzicale* ». O idee muzicală însă, ajunsă să fie exprimată, este « frumosul de sine stătător, este propriul său scop și nicidecum un mijloc sau material al reprezentărilor de sentimente sau idei eterogene ». Cuprinsul muzicii este alcătuit din « forme cu un dinamism tonal ». Posibilitatea existenței frumosului muzical fără conținutul unui afect ne-o arată prin analogie *arabescul*. Nimic altceva decât liniiuitoare și coboritoare, care șerpuesc și se împletesc unele în jurul altora. Dacă vom imprima acestui arabesc static, un impuls dinamic, vom avea imaginea foarte apropiată de aceea ce înseamnă frumosul muzical. Specificul muzical nu trebuie însă considerat numai ca frumos acustic sau ca simetrie proporțională, ci și ca o aderare a spiritului, care organizează elementele frumosului muzical într'un tot. Vehiculul acestui frumos muzical este compozitorul, care are rolul de a exterioriza o *idee muzicală* ce i s'a năzărit. Această idee ajunsă prin exprimare o frază melodică poate fi analizată, niciodată însă compozitorul, care nu are meritul că ar fi turnat în intervale mari și originale, o durere atroce, un

dor nemărginit. Meritul revine intervalelor, de a putea exprima o idee muzicală. Stăpânirea acestor elemente, intervale, tremoluri, care sunt în stare să imprime diferite *caractere* muzicii, este absolut necesară pentru un compozitor, prin ele putând să calculeze matematic efectul ce frumosul muzical din opera sa o va avea asupra contemplatorului. Astfel se înlătură termenii de «bănuim, simțim» efectul fiind condus conștient și matematic de autor.

Aceste forme muzicale mânuite de personalități diferite, pot să formeze o simfonie de Beethoven sau o cântonetă napolitană. Ceea ce le deosebește este că prima formează un *sir de forme tonale* mai frumos decât cea din urmă. Numai acest lucru face o muzică bună sau rea, că una întrebuițează forme noi și sclipitoare, alta se mulțumește să urmeze forme vechi și banale.

Și nicăieri nu este mai greu ca în muzică să fii veșnic nou, căci în ea formele sunt mai des întrebuițate ca în orice altă artă. Și după cum datorim frumosul muzical, specificului tonal, tot astfel trebuie căutată și originea unei construcții muzicale în acest specific. Pretenția, că construcția unei sonate sau a unei simfonii s'ar datora unor faze a diferitelor stări sufletești prin care a trecut autorul, este ridicolă.

Până aci Hanslick reușise să arate că frumosul muzical nu este datorit exprimării unor afecte (neavând nici finalitatea de a naște sentimente), ci că are ca fundament specificul muzical care, exprimat în *forme tonale*, duce la crearea unor idei cu totul și exclusiv înrădăcinate în muzică. Considerațiile ce urmează nu sunt decât săgeți îndreptate mai ales împotriva lui Wagner, care în lucrarea sa «*Oper und Drama*», susținea că: «Greșeala operii ca gen de artă constă în faptul că un mijloc (muzica) a fost făcută scop, un scop însă—drama coborâtă la rangul de mijloc». Hanslick pentru care muzica era «un lucru în sine», autonom și izolat de tot restul de manifestări ale spiritului, răspunzând că o operă în care muzica nu este decât un mijloc pentru exprimarea sentimentului dramatic, nu este decât o aberație muzicală», își atrase asupra sa ura și uitarea susținătorilor celor ce se ascund sub numele pompos de «*Gefülsetetiker*», dar cucerește locul de premergător al unei estetici fenomenologice dusă pe calea deschisă de el, de către Hamann și Geiger.

M. B.

ACTUALITĂȚI CULTURALE EUROPENE

ELOGIUL MEDICINEI

Georges Duhamel spunea că niciodată cuvântul «Europa» nu devine mai tare o realitate ca atunci când europeanul se găsește pe solul american. Debarcat acolo, el simte, limpede și intens,

că Europa există, că e mai mult decât o expresie geografică și decât un vocabul recapitulativ.

Dacă ar fi să generalizăm puțin, am aminti observațiile lui Georg Simmel care, în cartea sa « Philosophie des Geldes », spunea că « posesiunea ucide valoarea », că adică, pentru a percepe o valoare, trebuie să te desparți întrucâtva de ea: numai punând o mică distanță între subiect și obiect se poate naște o judecată de prețuire.

Europeanul descopere că în Europa există cutare lucru — căruia până atunci nu-i acordase atenție — tocmai constatând că în America acel lucru lipsește. Adeseori absențele indică existența lucrurilor mai bine decât însăși a lor prezență. Astfel, acele tăceri mari în cursul unei bucăți muzicale, acele goluri umplute cu silențiu, impresionează urechea prin toată bogăția de sunete pe care ele ar fi putut să le cuprindă. Ba chiar — spune Bergson — ceea ce numim noi « neant » nu e sinonim cu neființa, ci e doar găsire de altceva decât ceea ce căutam. Obiectul « principal » al reflecțiunii noastre este, aici în fond, obiectul cel care nu există, care ne lipsește, și pe care, ca atare, ni-l reprezentăm cu atât mai tare.

Deunăzi am fost eu însumi, victima acestor mici adevăruri de psihologie. Călătoream, modest, în Statele-Unite. Modest — fiindcă voiajul meu se reducea la « vizionarea » câtorva filme americane, toate având, întâmplător, același subiect, și anume o poveste cu medici, spitale, halate albe și mese de operație. Aceste filme mi-au adus aminte vreo alte douăzeci, tot americane, unde « domnul doctor » se prezenta sub o formă identică. Și atunci, deodată mi-am dat seama că această formă identică era o formă specific americană; că « la noi », în Europa, medicii sunt, în fond, cu totul altfel. Și astfel am descoperit filonul unei mari și importante « actualități culturale europene ».

Dacă ar fi să ne luăm după filmele americane, ar trebui să credem că în Statele-Unite singurii medici care contează sunt chirurgii. Și, de fapt, nu greșim « luându-ne », pentru tot ce este american, după filmele americane. Căci ele traduc mai totdeauna stări reale. « Every thing is real » — « totul la noi este real » — constituie o dogmă în cinegrafia dela Hollywood. Și nu arareori stupiditatea generală a unui film este răscumpărată prin valoarea documentară a amănuntelor. În privința aceasta, producătorii din California sunt foarte scrupuloși. Și e caracteristică anecdota cu acel regisor care, în decursul « turnării » unui film arătându-se nesatisfăcut de seriozitatea unui pumn administrat de unul din eroi altui erou și cerând celui dintâi să repete operația, sub cuvânt că nu e destul de reală, a trebuit că constate că repetarea devenise cu neputință fiindcă încasatorul pumnului tocmai era transportat, leșinat, cu ambulanța.

De sigur, se întâmplă și filmelor americane să conțină minciuni de sociologie ori de psihologie. Dar atunci când zeci și sute de filme prezintă, în mod constant, faptele sociale ori morale într'un cutare anumit fel, este sigur că lucrurile se petrec, chiar în realitate, așa.

Și e tocmai cazul cu filmele americane, având poveste medicală. Toate exprimă « primatul chirurgiei ». În opinia publică a clientelei, adevăratul doctor e acela care « operează ». Fără îndoială, or fi existând și « interniști » în Statele-Unite. Dar activitatea acestora nu e prețuită, nici pe departe, ca aceea a medicului de cuțit.

Motivul este că nicăieri, ca în America, tehnica materială nu a mecanizat mai tare medicina. Acolo, toate operațiile sanitare prealabile diagnosticului (analize de sânge, de urină, de ardori metabolice, etc.), sunt executate cu o promptitudine și precizie de mașină, iar prestigiul acestor aparate de măsurat sănătatea este mult mai mare decât acela al medicului însuși, care, în fond, nu e, în ochii americanilor, decât un « chauffeur » al acestor mașini, un mecanic iscusit în arta de a se servi de ele. Iar *diagnoza*, problema cea mare a clinicii europene clasice, se reduce, pe noul continent, la un fel de contabilitate rezumativă a diverselor analize solide, lichide, gazoase și radiante, care sosesc de-a-gata în cabinetul medicului cam așa cum, în gări, sosește pachetul de bomboane acidulate pe conducta aparatului automat.

Un alt fenomen medical american tipic, și care exprimă sub altă formă acel « primat al chirurgiei » de care vorbeam, este instituția chirurgului-fantomă. Se întâmplă adesea ca, atunci când un pacient bogat trebuie să fie operat, să se procedeze în următorul foarte curios fel. Nu se schimbă doctorul pentru aceasta. Nu se face apel la un chirurg. Pacientul cere ca intervenția să fie executată de medicul curant, de medicul casei, în care are el încredere. Clientul nu știe că acest medic nu e specialist-operator, și nici n'are cum s'o afle. Căci în America doctorul este mai presus de toate chirurg. Dacă un doctor ar declara că nu se pricepe la asta, și-ar vedea reputația ruinată. Și atunci iată ce face. Transportă bolnavul la clinică, îi face « toaleta » pregătitoare, îl duce pe masa de operație, se preface că se pregătește să taie, ordonă administrarea cloroformului, și, când clientul este în nesimțire, el, medicul de casă, se dă la o parte, cedează locul de onoare unui chirurg adevărat, pentru a reapărea iarăși, costumat în operator și cu bisturiul în mână, când pacientul se trezește, operatorul real dispărând iarăși în umbra din care răsărise.

În sfârșit, iată un al treilea fapt medical american reprezentativ. Se întâmplă uneori ca un bolnav să aibă neapărat nevoie de un internist, și nu de un chirurg. Presupuneți o maladie unde

tocmai să fie nevoie de o diagnoză iscusită și grea. În aceste cazuri, când adică chirurgia nu mai este de folos, clientul pur și simplu renunță la medicină, și recurge la o specie de vindecători sui generis, care în America se găsesc în foarte mare număr. Cea mai celebră asociație de asemenea pseudo-medici este aceea cunoscută sub numele de « Christian Science », care vindecă toate afecțiunile organice printr'o terapie pur psihică. Bolnavii, membri ai acestei Christian Science, care-și tratează maladiile prin astfel de mijloace fanteziste, se ridică în America la zeci de milioane. Și mișcarea progresează, în ciuda protestelor — totdeauna inoperante — ale medicilor adevărați. Dovadă strălucită că, în această țară unde medicina e sinonimă cu chirurgia, dacă chirurgia nu poate vindeca, atunci se conchide că medicina, în genere, e nepuțincoasă, și se renunță în bloc la ea, adresându-se unei alte discipline curative, extra și paramedicale.

Toate aceste fapte exprimă o stare de spirit care în America e mai vizibilă, dar care există și în Europa. În America ea apare ca mărită cu lupa. În Europa ea constituie o realitate, de sigur; dar nu singura. Căci, alături de această mentalitate caracterizată prin « primatul chirurgiei », persistă și situația cea veche, persistă ideea că medicul trebuie să fie, mai presus de toate, un savant erudit dublat de un iscusit diagnostician. Cu alte cuvinte, persistă concepția clasică a « primatului internistului ». În Europa internistul continuă să se bucure de mai mult prestigiu decât chirurgul.

Totuși, ceva s'a schimbat în soarta și obligațiile internistului — repercusiune a evoluției medicinei însăși.

Acum 50—60 de ani, medicului de mare clasă i se cerea, în primul loc, simțuri foarte fine: un ochi sigur, un pipăit subțire, o ureche, un miros suprasensibil. Doctorii azi bătrâni povestesc încă uimirea lor, ca studenți, în fața măștrilor lor care, numai cu degetele și cu auzul, identificau o boală complicată și stabileau o diagnoză sigură. De sigur, astăzi toate aceste talente de senzorialitate directă au devenit, în parte, de prisos, datorită tehnicii admirabile a analizelor prealabile diagnosticului. Intr'o privință — și pentru afecțiunile curente — medicul internist este un simplu înregistrator al unor rezultate care compun, automat, diagnoza cerută. Dar, în cazurile mai complicate, când indicațiile analizelor sunt confuze și îndoielnice, necesitatea « Marelui Internist » se face din nou simțită. În Europa viața omenească e un bun mai prețios decât în America, țară de oameni tineri, țară unde scoaterea la pensie din viață se produce cam pe la 40 de ani. Bătrânețea este în Europa o valoare; în America nu-i decât o pacoste, și încă o pacoste « socială ». Trebuie ca americanul bătrân să fie foarte, foarte bogat pentru ca să se sonsimtă a se face o ex-

cepție la regulă și pentru ca viața lui să fie, ca în Europa, socotită ca o valoare pozitivă meritând a fi salvată. Și atunci, pacientul miliardar se duce să consulte unul sau mai mulți interniști... europeni.

Așa dar, într'o privință, internistului european i s'a ușurat mult sarcina — și deci simplificat meritul — grație perfecției la care au ajuns azi diversele operații tehnice preliminare diagnosticului. De altă parte, tocmai din cauza acestor progrese, rolul internistului a crescut ca importanță în acele cazuri clinice grave și confuze, când tehnica laboratoarelor devine la rândul-i neputincioasă. Internistul, atunci, trebuie să intervină cu talente proprii. Talente ce nu mai sunt vechile « simțuri suprasensibile » ale clinicianului de altădată — această iscusință sensorială fiind, cum spuneam, înlocuită prin aceea a aparatelor mecanice, mult mai perfecte decât auzul natural sau văzul direct. Azi se cer internistului, chemat să judece cazuri grave, talente mai subtile și mai complexe, pe care am crezut interesant să le semnalăm aici, ca o importantă actualitate de civilizație europeană.

Există un dar special, ca acel al matematicianului sau arhitectului care știe să « vadă în spațiu », ca acel al jucătorului de șah care știe să vadă, simultan, o încrucișare complicată de mișcări pe eșichier, sau ca acel al profesorului de sport care știe să explice și să descrie fazele unei mișcări corporale; există un talent înrudit cu acestea și pe care ar trebui să-l numim: « darul de a vedea biologic », de a « gândi funcțional ». Este un lucru foarte curios, un organism viu. El se prezintă ca o combinare savantă de solidarități diverse, solidaritățile inferioare cotizându-se între ele întru alcătuirea unei solidarități de grad superior. Fiecare element anatomic — celula, țesutul, organul, etc. — este însuflețit de o îndoită și contradictorie tendință: una, egoistă, de conservare proprie și de autonomie; o alta, de abdicare a unei părți din această neatarnare în folosul organului, organele în folosul « aparatului » (circulator, digestiv, respirator, etc.), aparatele în folosul « organismului, unitate biologică supremă. Pentru fiecare din aceste unități — mai simple sau mai complexe — ale organismului, există o formulă de echilibru optim între tendința de autonomizare și cea de solidaritate. Păstrarea acestui optim se numește « funcționare normală »; abaterea dela ecuație se chiamă « turburare funcțională »; atât în caz de exces cât și în caz de deficit (tulburări fie în *hyper*, fie în *hypo*). Un corp omenesc este o epopee cronică de ruperi și restabiliri de normalitate funcțională, simultan la toate nivelurile de solidaritate, și altfel pentru fiecare unitate dinamică de acest soi. Organismul e ca o foarte încâlcită partidă de șah, unde succesul față de exterior depinde de armonia între o mulțime de mișcări foarte diferite între ele. Și după cum marii jucători de șah

(care duc, de front, mai multe partide o dată și le câștigă pe toate fără aproape să se uite pe damier) ne spun că nu privesc piesele în mod anatomic, ci oarecum funcțional (nebulul e conceput de ei ca o mișcare lungă și piezișă, regele ca o agitație pe loc în toate sensurile, calul ca un salt scrântit, etc., etc.), tot astfel adevăratul biolog privește organismul — al lui și al altora — ca o combinație meșteșugită de linii de forță, ca o încrucișare de mișcări funcționale, de solidarități ierarhizate, fiecare confiscând ceva din autonomia celei de sub ea, și toate alienând ceva în beneficiul unității generale. Medicul, printr'o îndelungă lectură, prin repetate experiențe și asidue reflecțiuni, ajunge a căpăta o asemenea « teorie a cunoașterii specific biologică » — așa cum compozitorul concepe, imaginativ, toturi muzicale, solidarități sonore țesute din tot soiul de ierarhii de note, fraze și accente.

André Gide, într'una din cele mai sincere și mai melancolice ale sale cărți, scrie: « nu e nimic mai trist decât să fi trăit fără a ști cum funcționează corpul tău ». Unii sportivi mai psihanalisti vorbesc, în literatura lor, de marea plăcere de a stăpâni o anumită tehnică corporală, de a executa un ciclu de mișcări pe care să-l poți percepe ca pe un lucru, ca pe un solid, ca pe o formă cu contur precis. Oamenii aceștia știu « vedea biologic »; viziunea lor se plasează cam la periferia organismului; totuși se referă la reacțiuni real organice. Savantul biolog, internistul superior știe vedea biologic procese mai intime, celulare, histologice, etc. El simte funcțional, simte turburarea funcțională așa cum muzicantul simte falsuri imperceptibile vulgului, sau cum sportivul simte că în « stilul » cutărui jucător, înotător sau atlet este un deficit de unitate, de solidaritate între fazele ce compun ciclurile de mișcare.

Un mare internist este acela care are percepția intuitivă și divinatorie a proceselor intracorporale, care știe să identifice disonanțe și note false. Această iscusință — ca toate iscusințele — este parte înnăscută, parte (și cea mai mare parte) căpătată printr'o lungă, atentă și îndrăgostită învățătură. Învățătură de tot soiul: livrescă, experimentală, clinică; lectură, clientelă, laborator — și, mai ales, obsedantă reflecțiune asupra tuturor lucrurilor învățate. În felul acesta, internistul poate, cunoscând datele unei probleme de diagnostic, să dea verdictul cel exact. În fața clientului uimit, el apare ca un ghicitor, ca un practicant de supranatural. În fond, divinația lui este o trăire directă, o trăire a biologiei altuia, trăirea prin imaginație a organismului interlocutorului. Și această vrăjitorie este în fond fructul unei îndelungate răbdări și a unor nenumărate eforturi. Când spectatorul asistă la o exhibiție de echilibristism; când vede cum un acrobat, legat la ochi, stă pe firul subțire al unei sârme, execută un salt mortal și cade cu precizie la

loc pe sârmă, este tentat să strige că se află în fața unui miracol. În realitate acrobatul trăește direct, prin imaginație, întreaga configurație compusă din sârmă — spațiu împrejmuitor, eforturi musculare — durate diverse ale fiecărei mișcări din ciclul total. La această știință a trăirii directe, a vizualizării globale a unei intricări de linii de forță și de multiple elemente spațiale și temporale — el a ajuns printr'o lungă răbdare, prin acumularea pacientă a unei vaste erudiții de specialitate. Miracolul — aici ca și la marele medic diagnostician — este în fond o alință de puțin talent, multă învățătură și, mai ales, multă, foarte multă dragoste pentru meserie.

Bineînțeles, dintre toate meseriile, nu e niciuna care să reclame, pentru a se ajunge la « etapa miracolului », atâtea eforturi ca aceea a medicinei. Și nici una nu e, în sine, mai frumoasă și mai binefăcătoare. În bătrâna noastră bună Europă, această meserie înfloreste încă. Ea a evoluat de câțva timp, fiindcă progresele tehnicii medicale materiale i-au însutit greutatea. Astăzi medicina de internist, la noul ei nivel de dificultate, se prepară la succese viitoare. Și aceste strădanii sunt poate cea mai prestigioasă dintre actualitățile culturale europene.

D. I. SUCHIANU

IN JURUL VERSIUNII LATINE A LETOPISEȚULUI LUI MIRON COSTIN

În muzeul Czartoryski din Cracovia a fost descoperit un manuscris interesant care reprezintă o versiune latină a « Letopisețului » lui Miron Costin.

Acest manuscris a fost tipărit în 1912 la Socec, într'o edițiune îngrijită de Eug. Barwiński¹⁾. Multă vreme necunoscut, el a stârnit un interes deosebit în lumea cercetătorilor, care s'au grăbit să-i acorde o importanță mai mare decât manuscriselor românești, în care ni s'a păstrat textul Letopisețului. Graba cercetătorilor este însă pe deplin justificată, deoarece au adoptat părerea — mai exact, greșala — lui Eug. Barwiński, că traducerea latină a fost făcută de Miron Costin însuși. Astfel, d. George Pascu a publicat o broșură²⁾ care are calitatea de a fi cea mai întinsă și cea mai nouă din câte s'au publicat în jurul acestei probleme. De fapt, d-sa continuă aici să dovedească cu

¹⁾ Eug. Barwiński, *Mironis Costinis Chronicon terrae Moldaviae*, tipărit sub auspiciile Comisiunii monumentelor istorice. București, 1912.

²⁾ G. Pascu, *Cronicarii moldoveni: Gligore Ureche și Miron Costin*, Iași, 1936.

citare, ceea ce-și propusese cu cincisprezece ani mai înainte, în Istoria literaturii române din secolul al XVII-lea și, mai ales, într'altă broșură închinată exclusiv marelui cronicar: «această traducere este importantă și fiindcă ne ajută să precizăm înțelesul unor cuvinte și pasaje obscure, ori să confirmăm înțelesul unor cuvinte cunoscute și din alte texte »¹⁾. D-sa vedea în *Chronicon terrae Moldaviae*, nu numai un ajutor de preț pentru elucidarea unor probleme semantice, dar și un minunat mijloc de clarificare a pasajelor obscure pe care le întâlnim în versiunile românești.

De sigur, d-sa are toată dreptatea. *Chronicon* prezintă avantajul de a fi mai clar, atât din punctul de vedere al înțelesului frazei cât și în privința valorii semantice a cuvintelor și expresiunilor. Limba latină medievală, în care e tradus *Letopisețul*, era o limbă formată, care nu putea îngădui traducătorului, oricare ar fi fost el, nici invențiuni de derivate și nici utilizarea de termeni improprii în frază. Se vede chiar, la traducător, o preocupare deosebită pentru redarea cât mai exactă a sensului adevărat al frazei. Textul traducerii latine «*este scris fără îndoială de mâna traducătorului, căci se văd adesea corectări, prin care, cel ce scrie caută să se apropie mai mult de înțelesul dat de cronică* »²⁾.

Afară de aceasta, evoluția semantică a vocabularului latin era de mult desăvârșită, așa că azi nu ne izbim nicăieri de nepotriviri de sens între vocabularul de atunci și cel de azi.

D. George Pascu, precizând însă în felul acesta valoarea științifică a versiunii latine, i-a recunoscut implicit superioritatea față de toate versiunile românești cunoscute. Așa că nu e deloc surprinzătoare concluzia la care a ajuns după 15 ani, în 1936, că «*traducerea latinească e foarte importantă pentru stabilirea arhetipului românesc* »³⁾.

Încercând însă să stabilească arhetipul românesc al *Letopisețului*, prin compararea redacției latine cu redacțiile românești cunoscute, d. George Pascu, nu face altceva, decât să reediteze părerea cunoscută și, în același fel argumentată, a lui Eug. Barwiński, că traducerea în latină a *Letopisețului* a fost făcută de însuși autorul lui, Miron Costin, după arhetip.

Intr'adevăr, Eug. Barwiński, în prefața pe care o pune în fruntea ediției sale, după ce respinge posibilitatea unei argumentări care să dovedească că traducătorul ar putea fi un polonez, emite părerea că traducerea a fost făcută «*manu sua* », de Miron Costin⁴⁾. Pentru susținerea părerii sale, Barwiński argumentează că numai un om «*care cunoștea bine româna și polona, putea să*

¹⁾ G. Pascu, *Miron Costin*, Iași, 1921.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Influența polondă*, p. 105.

³⁾ G. Pascu, *Cronicarii moldoveni*, p. 22.

⁴⁾ Eug. Barwiński, *Cronicon*, p. XX.

facă această traducere »¹⁾. Pe lângă aceasta, caută un sprijin în însăși caracterul paleografic al scrierii. Dar argumentul său principal este acela pe care îl adâncește d. Pascu în broșura sa, anume: *versiunea latină reproduce exact arhetipul și, în consecință, putem azi stabili acest arhetip comparând redacția latinească cu versiunile românești.*

Care sunt acele versiuni?

Două sunt mai importante: una reprezentată de ms-ul B și alta de ms-ul G, amândouă aflătoare la Academie și înregistrate de Ion Bianu în catalogul manuscriselor românești sub numerele: 103 (B) și 169 (G).

Despre ms-ul B., iată cum se exprimă V. A. Ureche: « *Este una din copilele cele mai apropiate de data morții lui Miron Costin și, în orice caz, una din copilele scoase după izvodul original* »²⁾.

Celălalt ms., denumit G., este scris de Vasile Damian, « îndemnat de cinstit și al nostru de binefăcător, Dumnealui Tudasie Dubău, ce au fost logofăt mare ». Teodosie Dubău a încetat de a mai fi logofăt mare după venirea la tron a lui Antioh Cantemir, în 1696. Ureche trage concluzia că « *a fost scris după această dată* ».

În afară de aceste manuscrise, d. Pascu mai consideră tot așa de importante, încă două și anume:

Ms. Nr. 24, aflător la Academie sub Nr. 2609, scris în 1710 de Axinte Uricarul, și

Ms. A. A. Rafaileanu, scris de Radu Logofătul în 1781.

Aceste două manuscrise ar forma după d-sa un grup, după cum primele două ar forma un alt grup. Ambele grupe se caracterizează prin: *omisiuni, interpolări, deosebiri de cuvinte*, fapt care îi dă convingerea că toate provin dintr'o copie, o primă copie a arhetipului, azi pierdută, dar care păcătuia prin același fel de greșeli³⁾. Copistul acestei dintâi copii « *a avut sub ochi și versiunea latinească, precum se poate constata din două citații latinești interpolate și dintr'o confuzie cu numele unei regiuni* »⁴⁾. Ceea ce însă a trecut cu vederea d. Pascu, e faptul că citațiile acestea se găsesc doar în ms-ul A A Raf, adică în *cel mai nou* dintre cele cunoscute. În cazul acesta, afirmațiunea că la copierea primei versiuni românești, din care pornesc cele cunoscute azi și, pe care d-sa o notează cu A', copistul a avut sub ochi versiunea latină, cade dela sine sau rămâne valabil doar pentru A A Raf și poate și

¹⁾ *Ibid.*, p. XXI.

²⁾ V. A. Ureche, *Operele complete ale lui Miron Costin*, p. 7.

³⁾ G. Pascu, *Cronica moldoveni*.

⁴⁾ G. Pascu, p. 117.

pentru ms-ul 24. Celelalte două, *G.* și *B.*, se dovedesc altfel a fi capital înaintea versiunii latinești, sau în același timp, dar în locuri diferite.

Dar ceea ce d. Pascu consideră un *câștig definitiv* este identitatea arhetip-versiunea latină, și d-sa dovedește lucrul acesta cu o minuțioasă analiză a comparată textelor.

Mai întâi, referindu-se la numele proprii, constată, ca și Barwiński ¹⁾, că versiunea latină le redă exact, în timp ce în versiunile românești apar modificate:

versiunea lat.

Essecum
Kazigiery

versiunea românească

Enicul
Cazichirei

Pentru d-sa concluzia e firească: dacă așa apar în versiunea latină, atunci și în arhetip tot așa au fost caligrafiate: *Essecul* în loc de *Enicul* și *Cazighierei* pentru *Cazichirei*.

Mai departe, comparând fraze întregi:

Și au fost războiul cu mare vârsare de sânge, și după câtă vâ luptă, au înfrînt *Mihaiu Vodă* oastea lui Sinan Pașa.

Diu et ancipiti Marte ab utrinque pugnatum est magno utriusque partis damno, post longum conflictum *nostrî exercitus* Sinanis Bassae exercitum caedunt, fugant, dissipant.

D. Pascu dă ca *sigură* pentru arhetip *forma rezultată din traducerea frazei latinești*, inclusiv acel « *nostrî exercitus* », care îi servise lui Barwiński ca argument împotriva afirmațiunii că traducătorul ar fi polonez.

Totuși, chiar dacă d. Pascu are, parțial, dreptate, acel « *nostrî exercitus* » — armatele noastre, *nu putea să fie nici în arhetip*.

Letopisețul e scris de Miron Costin, *moldovean*, și în texte e vorba de Mihai Vodă, *domn muntean*. Moldova și Țara Românească, departe de a se considera surori, se priveau cu dușmănie. Insuși Mihai Vodă duce război contra Moldovei. Și chiar dacă Miron Costin scrie cu multă simpatie pentru Mihai acel paragraf intitulat: ²⁾ « *Pentru Mihaiu Vodă, domnul Țerei muntești, cum s'au redicat de au făcută multe războe asupra Turcilor* », e riscant să afirmăm că *putea extinde până ntr'atât noțiunea de neam încât să vorbească de oștile muntene ca de « oștile noastre »*. Mai degrabă se poate admite că « *nostrî exercitus* », cum de altfel multe alte expresiuni românești parafrazate în versiunea latină se datoresc,

¹⁾ Eug. Barwiński, *Miromis Costinis*, prefață, p. XXI.

²⁾ Capitoarele și paragrafele sunt intitulate numai în ediția Kogălniceanu.

fie *fanteziei traducătorului*¹⁾, fie *necesităților de adaptare impuse de spiritul limbei în care traducea.*

Dar să mergem până acolo, încât să admitem că autorul traducerii este însuși Miron Costin. Faptul acesta ne-ar da siguranța că traducerea s'a făcut foarte conștiincios, că, adică, s'a păstrat întocmai sensul frazelor românești. Dar că s'a tradus cu vânt cu cuvânt, ar fi să admitem o imposibilitate. Mai întâi *ar fi însemnat să iasă o traducere mecanică*, ceea ce în primul rând lui Miron Costin nu i-ar fi plăcut, apoi construcțiile latinești, obținute prin respectarea intransigentă a construcțiilor românești, ar fi lipsit fraza latină de orice sens.

Să urmărim însă mai departe pe d. G. Pascu. La pag. 63 compară următoarele pasaje:

Vers. român.

1. 73. Pag. 535-536. — A doua zi strângînd pe Moise Vodă pentru boiari Abaza Pașa, au dat seamă că s'au dus pentru plata birului, întîrzier fiind birul. Și așa.... în anul 7142, toamna, la noemvrie (Abaza Pașa) au trecut Dunărea înapoi la locul său.

2. Și cât s'au adședzat ne-părăsît pîra pre domni, ales pre Moise Vodă. *Iară pentru Matei Vodă, fiindu-i cirac s'au tocmît prea lesne lucrurile la dânsul*²⁾. Iară Moise Vodă n'au putut trăi mult în domnie de pîrăla lui.

Vers. latină

Pag. 89. — Postera die Abaza Bassa urgebat Moysen Principem propter barones, Matheus Princeps cum haberetur apud ipsum fidelior facillime composint res suas apud eundem. Justificabat se Moyses princeps ratione baronum quia iverunt ad exigendum tributum, cuius persolutia retardata fuit. Anno 7142 in autumnno mense novembri transiit Danubium retro ad suam sedem.

Ut pervenit *ad locum suum*, non cessabat accusare Princeps, praesertissime Moysen Principem *ratione baronum* propter quas accusationes illius non potuit diu Moyses Princeps dominari.

Iată cum stabilește forma din arhetip:

« Din versiunea latinească și din aparat rezultă că copistul

¹⁾ Tot așa, utilizând procedeul d-lui Pascu, ar însemna să credem că în arhetip nu a existat nicăieri *Radul Vodă*, cum găsim în versiunile românești, ci *Rudolpho Principe*, cum îl redă versiunea latină:

Barwiński: Profectus et Skinder Basza cum Rudolpho Principe, cap. 8.
Ureche: Au purces Skinder Pașa la Radul Vodă.

Kog.: Idem.

²⁾ Sublinierile aparțin d-lui Pascu.

— a mutat pasajul *iară Matei Vodă fiindu-i cirac s'au tocmit prea lesne lucrurile la dânsul*, dela pasajul unde-i era locul, la pasajul 2, mai vârându-i și un *pentru* între *iară* și *Matei*

— a suprimat *Moise Vodă pentru boiari* și după *au dat seamă*.

— A înlocuit *scaunul* din pasajul 1) prin *locul* din pasajul 2).

Arhetipul era deci: A doua zi strângând pre Moise Vodă pentru boiari Abaza Pașa, iară Matei Vodă fiindu-i cirac, s'au tocmit prea lesne lucrurile la dânsul. Dat-au în seamă Moise Vodă pentru boiari că s'au dus pentru plata birului, întârzier fiind birul... In anul 7142 toamna, la noemvrie, au trecut Dunărea înapoi la scaunul său ¹⁾.

Citatul acesta este concludent pentru modul cum d. Pascu încearcă să stabilească arhetipul. Trebuie să recunoaștem că, *în mod aparent*, d-sa are dreptate. Din compararea celor două grupe de msse (B.— G.— și ms-ul 24 și A. A. Rafeileanu), cu traducerea latinească, d-sa ajunge la o formă pe care o găsim întocmai în ediția Kogălniceanu:

« A doua zi Abaza Pașa au strâns pe Moise Vodă pentru boiəri; iară Matei fiindu-i cirac, prea lesne s'au tocmit lucrurile la dânsul. Datau seamă Moise Vodă pentru boiari, că s'au dus pentru *graba* ²⁾ birului, întârzier fiind birul... »

In anul ce scrie mai sus, toamna la noemvrie, au trecut Dunărea înapoi la scaunul său ³⁾.

Precum se vede, acest citat este aproape identic cu pasajul de arhetip reconstituit de d. Pascu. Ce poate să ne dovedească aceasta ?

1. In primul rând, că ms-ul utilizat de Kogălniceanu este destul de credincios arhetipului.

2. Că modul cum sunt caligrafiate aici numele proprii, poate să se apropie mai mult de arhetip, mai ales în cazul când se stabilește în acest sens o asemănare indiscutabilă între toate manuscrisele românești. D. Pascu trebuia să observe că, în mare parte, modul de transcriere a pronunțării numelor proprii a fost adaptat foneticii limbii polone și, în parte, foneticii latine ⁴⁾. Așa, de

¹⁾ G. Pascu, *op. cit.*, pp. 63—64.

²⁾ *Graba*, vers. latin: quia inerunt ad exigendum tributum cuius resolutio retardata fuit. D. Pascu reconstitue după versiunea latină forma *plata* — plata birului, care este mai firească — acum — în frază. Nu este însă exclus ca arhetipul să fi prezentat forma *graba*, *graba birului*, cu sensul: *ca să grăbească birul care era întârziat*.

³⁾ M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, p. 300.

⁴⁾ Nădăbor (Ureche, p. 532). Nădăbor (Kog., p. 300). Niedobor (Barwiński, p. 88). D. Pascu reconstitue pentru arhetip forma *Niedobor*, care însă nu este nici firească, nici logică, pentru limba română. E mai ușor de admis pentru arhetip forma Nădăbor (ed. Kog.). Forma din ediția latină se poate explica prin aceea că traducătorul, atunci când n'a putut să transcrie exact unele sunete proprii limbei române, a recurs la procedee pe care i le-a oferit

exemplu, pentru cuvântul *Pașa* întâlnim în versiunea latină două forme: *Basza* și *Bassa*.

3. Că «ce scrie mai sus», care urmează în ediția Kogălniceanu după *anul*, deși nu există în traducerea latină, nu este imposibil să fi existat în arhetip, mai ales că fraza care conține aceste cuvinte se termină asemănător, chiar cu arhetipul stabilit de d. Pascu: Au trecut Dunărea înapoi la *scaunul* său. Afară de aceasta, procedeul de a preciza de mai multe ori un an care a fost notat cu câteva rânduri mai sus, prin fraza stereotipă: *ce scriu mai sus* sau *ce scrie mai sus* era foarte frecvent la scriitorii noștri vechi.

Dar dacă traducătorul a omis aici, aceste cuvinte, a făcut-o poate pentru a simplifica fraza, deconcesionând-o de o precizare devenită inutilă, prin numirea imediată a anului, 7142.

În cazul acesta, se impune o foarte mare atenție pentru orice încercare de stabilire a formei originale, după textul latin.

4. În fine, această corespondență dintre pasajul din versiunea latinească și ediția Kogălniceanu, cum și altele întâlnite și de d. Pascu, pot să deschidă o serie nouă de întrebări, la care cu foarte mare greutate se poate răspunde:

a) Cele două grupe de msse provin dintr'un prototip comun?

b) Dacă provin din același prototip, adică din aceeași copie a arhetipului, pe care d. Pascu o notează cu *A'*, cam la ce dată s'a făcut această primă copie și de cine?

c) Dacă această copie s'a făcut după arhetip, pe care, de sigur, însuși Miron Costin l-a predat copistului, este posibil ca acest copist să nu fi fost supravegheat de marele cronicar, în cazul când nu era un om de prea mare încredere?

d) Dar dacă era un om în care Miron Costin avea toată încrederea, dacă era adică un om cu cultură, putea el să facă pe lângă interpolările și omisiunile de care-l acuză d. Pascu, greșeli în transcrierea numelor proprii?

e) În fine, pentru ce amândouă grupele se depărtează atât de mult unul de altul încât chiar distribuția materiei pe capitole apare modificată? Copia *A'*, de care grup e reprezentată mai bine?

D. Pascu crede că «*grupul B.—G.* reprezintă un text mai apropiat de arhetip decât grupul 24 *A. A. Rafaileanu* »¹⁾.

În adevăr grupul acesta este urmat de Kogălniceanu, pe când grupul 24 *A. A. Raf.* «a servit de bază lui *V. A. Ureche*».

Atunci:

— dacă versiunea latină reproduce exact arhetipul,

fie fantezia, fie fonetica limbilor pe care le mai cunoștea. Un alt exemplu ni-l oferă transcrierea numelui propriu Teleajen prin *Telezynum*: Mihail princeps portacceptam at *Telezynum*. Barwiński, p. 17.

¹⁾ G. Pascu, *Op. cit.*, p. 106.

— dacă B.—G. sunt mai apropiate de arhetip, pentru ce ca înfățișare exterioară versiunea latină se apropie mai mult de V. A. Ureche (și, de sigur, — și de m-ssele urmate de Ureche — 24, A. A. Rafail.) decât de Kogălniceanu?

În adevăr, să urmărim puțin pe capitolele cele trei ediții ale Letopisețului. Dela început, trebuie să facem constatarea că versiunea latină este împărțită în 22 de capitole, ca și ediția V. A. Ureche, pe când ediția Kogălniceanu e distribuită numai în 20 de capitole¹⁾. Capitolele ediției Ureche corespund exact capitolelor ediției latine, nu numai în ce privește conținutul, dar și în ce privește paragrafele și versetele. Faptul acesta se poate ușor explica și prin aceea că Barwiński a avut ca model pentru ediția sa, ediția Ureche. Ediția Kogălniceanu are însă în plus titluri pentru fiecare capitol și subtitluri pentru paragrafe mai importante.

Astfel:

— Capitolul XV, ediția Kogălniceanu este intitulat: « Domnia lui Vasile Vodă », și până acolo unde corespunde exact cap. XVI din ediția Barwiński și Ureche, mai are două subtitluri. În fine partea a II-a a cap. XV (Kogălniceanu), care corespunde cap. XVII din Ureche și Barwiński, poartă următorul subtitlu:

Pentru Cazaci ce nēm sânt, pentru Hmil Hatmanul lor câte prăxi au făcut. În cazul acesta, dacă grupul B.—G. urmat de Kogălniceanu, este astfel distribuit pe capitole cu titlaturi și subtitlaturi și dacă acest grup reproduce *mai bine* arhetipul, pentru ce versiunea latină, care reproduce exact arhetipul, nu este nici în același mod distribuită pe capitole și nu are nici titlurile și subtitlurile constatate la grupul B.—G? Care din aceste două se depărtează și care se apropie cu adevărat de arhetip: B.—G. sau versiunea latină?

Nu este exclus ca Miron Costin însuși să-și fi distribuit astfel opera și tot el să fi dat titlurile capitolelor. În cazul acesta *versiunea latină ar reproduce o copie făcută după arhetip de un copist care a vrut să se dispenseze de plusul de muncă la care l-ar fi obligat transcrierea titlaturilor.* Schematic, filiațiunea manuscriselor s'ar reprezenta așa cum se vede mai jos (v. p. 203).

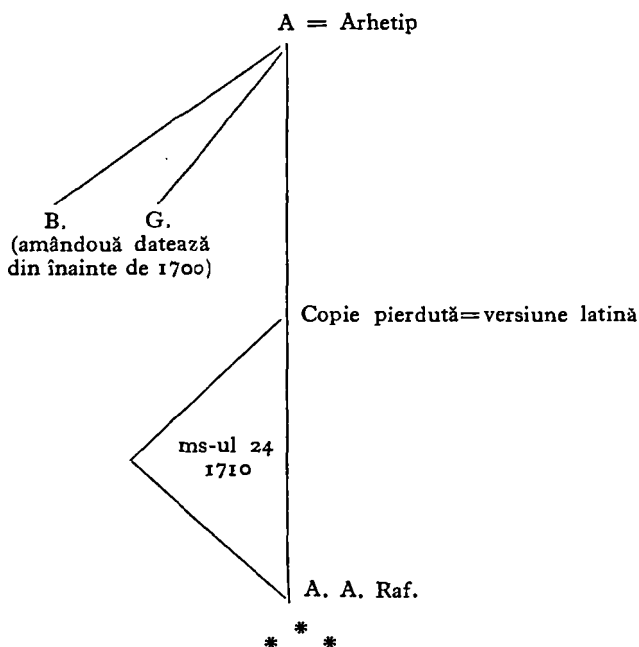
În sprijinul afirmațiunii noastre, putem aduce datele celor două m-sse B. și G., care, după cum recunoaște și d. Pascu, s'au copiat înainte de 1700.

În ceea ce privește celălalt grup de manuscrise — 24 — A. A. Rafailianu, trebuie să admitem că ele provin:

- 24, din copia pierdută;
- A. A. Rafail., din copia pierdută și ms-ul 24.

¹⁾ Kogălniceanu, *Letopiseții țării Moldovei*, ediția în cirilică, din 1852. Tot 20 de capitole are și ediția dela București, cu caractere latine.

Faptul că ele sunt mai îndepărtate nu numai de arhetip dar și de versiunea latină, trebuie explicat prin marele interval de timp care desparte transcrierea lor de copia pierdută și de arhetip. (Ms. A. A. Rafaileanu datează din anul 1781, deci aproape un secol).

Dacă concluziile noastre cu privire la filiațiunea manuscriselor sunt acestea, atunci problema centrală a broșurii d-lui Pascu, anume stabilirea datei, locului și autorului traducerii ¹⁾ trebuie să capete o nouă soluție.

D-sa, după ce reconstitue, în modul de care ne-am ocupat, arhetipul românesc după versiunea publicată de Barwiński, trage concluzia că autorul traducerii este însuși Miron Costin. Cum am văzut, însuși Barwiński în prefața ediției sale, emite părerea aceasta pe care o fundează pe același argument principal ca și d. Pascu: identitatea arhetip — versiunea latină. D. Pascu adâncește această argumentație și trebuie să recunoaștem că pentru aceasta a depus o muncă însemnată. Greșala d-sale, dacă o putem numi greșală, e că a considerat, înainte de a-l adânci, ca valabil argumentul lui Barwiński și de aici pornesc o sumă în treagă de

¹⁾ D. Pascu, prin broșura de care ne ocupăm, răspunde studiului d-lui Panaitescu: *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor moldoveni, Grigore Ureche și Miron Costin.*

scăderi care se pot remarca la lectura chiar superficială a lucrării sale: e lipsită de sugestii, fapt care face aridă și obositoare întreaga argumentare; nu a utilizat decât o singură ediție a Letopisețului lui Miron Costin, aceea a lui V. A. Ureche, în aparatul căreia a găsit și variantele celorlalte versiuni m-sse, etc.

D. P. P. Panaitescu, în Influența polonă, respinge afirmația făcută de Barwiński, că traducătorul este Miron Costin însuși. Argumentele d-lui Panaitescu sunt destul de serioase. Mai întâi, d-sa se referă la unele pasaje cum sunt: « *Kantemirus ille in tantum assurex erat, ut fuisset princeps Moldaviae* ¹⁾ sau « *Pater Sabiescii Ioanis qui erat rex Poloniae* » — și dovedește că aceste pasaje corespund unora din versiunile românești care păcătuiesc prin interpolări. Și adaugă: « *E vorba însă de interpolări care nu se regăsesc în toate manuscrisele* »; apoi observă că traducerea latină reproduce scuza pe care Miron Costin o produce în letopiseț atunci când amintește, mai târziu decât la locul lor, de niște semne prevestitoare ale războaielor căzăcești. « Dacă traducerea e făcută de autor, o asemenea scuză nu mai are nici un rost: scriind din nou cronică latină, el putea foarte bine de astădată să pună semnele la locul lor, pe când dacă traducătorul era altul, se înțelege că nu putea face modificări în text » ²⁾.

În urma acestor dovezi, d. Panaitescu înclină să creadă că autorul traducerii sale este Nicolae Costin.

« Acest traducător era moldovean cu cultură apuseană și cu legături personale în Polonia. Ar putea fi Nicolae Costin, care în adevăr avu legături cu vechii prieteni ai tatălui său... » ³⁾.

Se mai ocupă de problema paternității acestei traducerii d. A. Iordănescu, în « Revista istorică » Nr. 3 din 1933, pag. 260. D-sa aduce argumente noi împotriva părerii lui Barwiński. Primul și cel mai serios dintre toate, după părerea noastră, este acela referitor la lipsa unor date din text. De exemplu « la cap XVII, vorbindu-se de asupririle suferite de Cazaci, în cronică se spune « *așa au tras asupririle lor până la Craiul Vladislav, anno domino — lipsește —* » ⁴⁾... *dacă Miron Costin ar fi traducătorul, chiar dacă în ms-ul original ar fi omis această dată, o putea adăoga aici...*

Celălalt argument al d-lui Iordănescu, deși d-sa îl consideră ca argumentul « peremptoriu », pare să fie ușor atacabil. Faptul că traducătorul, în cazul când acesta este Miron Costin, a tradus în latinește citatul din Toppaltin după versiunea românească și nu l-a reprodus direct din Toppaltin, se poate foarte bine motiva

¹⁾ De datat că această interpolare lipsește în ed. Kogălniceanu.

²⁾ P. P. Panaitescu, *Op. cit.*, p. 175.

³⁾ P. P. Panaitescu, *Ibid.*, p. 106.

⁴⁾ În privința acestui citat, e de remarcat că, în ediția Kogălniceanu, anul nu este înlocuit prin puncte de suspensie, ci se precizează « în anul acela ».

prin aceea că îi va fi lipsit în momentul traducerii originalul lui Toppaltin.

Contra tuturor acestor argumente se ridică d. profesor Gorge Pascu: «*Panaitecu și A. Iordănescu argumentează cu logica savantului modern. Dar Miron Costin cu viața lui așa de sbuciumată, n'a avut vreme să-și scrie din nou cronica ci a tradus-o așa cum o redactase la 1675.*

Argumentul cu care d. Pascu încearcă să doboare pe acelea ale d-ilor Panaitecu și Iordănescu, nu are cel puțin calitatea de a fi științific. Viața sbuciumată a lui Miron Costin nu poate să constituie un motiv serios pentru justificarea unor lipsuri elementare ale traducerii sale. O viață apare plină de sbucium când o privești de departe, adică în lumina evenimentelor principale care o caracterizează. O traducere se face însă în câteva zile și desigur tocmai în acelea în care sbuciumul lipsește. Deci sbuciumul vieții lui Miron Costin nu poate să zădărnicească completarea unei date. Afară de aceasta, d. Pascu se contrazice. D-sa spune mai departe că Miron Costin a făcut traducerea între 1684—85, la Daszow, unde a petrecut ca exilat în palatul de vânătoare al regelui.

Unde este contrazicerea?

În viața sa zbuciumată, timpul petrecut de M. C. la Daszow, a fost în mod firesc o pauză. Dacă tocmai în timpul acesta el a făcut traducerea Letopisețului, atunci viața sa sbuciumată nu mai poate fi invocată ca argument contra necompletării unor date. Ci lipsa acestor date, din versiunea latină, e o dovadă peremptorie că datele lipseau și din m-ssul după care s'a făcut traducerea. Iar acest m-ss nu putea deci să fie arhetipul, ci o copie ulterioară cu lacune care s'au transmis și traducerii.

Am văzut că d. Pascu și Barwiński au susținut părerea că traducătorul a fost însuși Miron Costin. Dar am adus mai sus o serie de argumente care pledează contra acestei afirmațiuni. D. Panaitecu, în *Influența Polonă* sugerează ideea că traducerea ar putea fi atribuită lui Nicolae Costin. E o simplă supoziție însă, și ar însemna să pierdem vremea inutil dacă am argumenta contra ei.

Din capul locului, trebuie să admitem că traducătorul nu a fost român. Motivele sunt foarte simple.

În primul rând, nu putea să facă traducerea decât un om cu multă cultură. Or, în cazul când acesta ar fi fost român, nu s'ar fi putut opri să nu îndrepte sau să completeze datele, pe care autorul copiei nu s'a obosit să le descifreze și să le transcrie.

În al doilea, unui român — oricât de cult ar fi fost el — nu i-ar fi fost ușor să transcrie cu atâta perseverență numele proprii din Letopisețul lui Miron Costin, adaptându-le foneticilor lim-

bilor cunoscute. Am dat mai sus exemple din care, chiar cineva cu desăvârșire străin în latină și poloneză, ar fi putut ușor descoperi, în modul de transcriere al sunetelor, o ușoară notă de involuntar humor.

Așa dar identificarea traducătorului este o problemă din acelea cărora numai întâmplarea le dă soluția definitivă. Se poate totuși admite că un nobil polonez, doritor să cunoască Istoria Moldovei, și-a pus secretarul să traducă Letopisețul lui Miron Costin. În ceea ce privește argumentul lui Barwiński că acel « *nostrī exercitus* » pledează contra unei astfel de afirmațiuni, el poate fi ușor răsturnat. Am dovedit la locul său că « *nostrī exercitus* » este o greșală în traducerea latinească, întrucât în text e vorba de armatele unui domn muntean.

Greșala aceasta nu o putea face un moldovean, ci doar un străin care a tradus Letopisețul, fără o prealabilă lectură atentă a lui.

În concluzie, istoria literară nu poate încă accepta ca definitivă, una din părerile care se emit izolat asupra problemei pe care o ridică traducerea latinească a Letopisețului lui Miron Costin. Un adevăr nu se stabilește pe bază de argumente, oricâtă aparență logică ar avea ele, ci pe bază de date și fapte a căror autenticitate trebuie, la rândul-le, dovedită. Altminteri, riscă să ridice controversa la rangul de « câștig definitiv » — greșală în care cade d. Pascu. Problema discutată mai sus nu oferă nici o dată sigură, iar aparența de certitudine pe care o au unele, se datorește sofisticiei, pe care diferiți cercetători o folosesc copios.

Știința exclude însă sofisticăria omului de știință.

GEORGE CONSTANT

CONTRIBUȚIILE INSTITUTULUI SOCIAL-ROMÂN DIN BASARABIA PENTRU O MAI BUNĂ CUNOAȘTERE A STĂRILOR DE LUCRURI DIN ACEASTĂ PROVINCIE

I

Suntem învinuiți — și într'o oarecare măsură pe bună dreptate — că cei de dincoace de Prut cunoaștem prea puțin stările de lucruri din Basarabia și că suntem obișnuiți să ne gândim la Basarabia și basarabeni numai cu prilejul unor mari calamități naturale, ca seceta de exemplu, sau cu prilejul descoperirii unei organizații conspirative, exagerate în proporții, neglijând complet o cunoaștere mai de aproape, obiectivă, a realităților din această provincie.

Elementul intelectual basarabean nu poate fi acuzat că nu face eforturi meritorii pentru a aduce la cunoștință în mod cât mai documentat stările de lucruri din provincia de peste Prut.

Mănunchiul de intelectuali din jurul institutului Social-Român din Basarabia a interpretat în acest scop o serie de cercetări monografice, în primul rând în lumea satelor.

Programul Institutului la care colaborează cu asiduitate: doctori, profesori, ingineri, avocați, magistrați, învățători și preoți cuprinde printre altele:

1. Organizarea unei biblioteci sociologice cu o secție care să cuprindă toate cărțile scrise asupra Basarabiei.
2. Intocmirea unui îndreptar bibliografic asupra tuturor studiilor etnografice, folkloristice, istorice și sociologice asupra Basarabiei.
3. Organizarea unei arhive de material sociologic, prin anchete directe pe teren, în diferite părți ale Basarabiei.
4. Anchete sociologice în regiunile cu populație mixtă din nordul și sudul Basarabiei, pentru a cunoaște raportul de forțe etnice între moldoveni și neamurile conlocuitoare.
5. Cunoașterea satelor și orașelor basarabene prin metoda monografiilor sociologice.
6. Organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei.
7. Organizarea unei expoziții permanente de fotografii care să oglindească viața satului la muncă, datini și sărbători.
8. Organizarea de conferințe publice cu concursul celor mai distinse personalități din țară cu scopul de a difuza problemele culturale, economice, politice și sociale în straturile intelectualilor din Basarabia.
9. Prezentarea rezultatelor cercetărilor monografice în conferințe publice, pentru a face cât mai cunoscute realitățile sociale din Basarabia ¹⁾.

* * *

Parte din cercetările monografice au fost adunate cu grijă și publicate în primul buletin al institutului care a apărut în cursul acestui an. Cercetările au avut ca obiect satele Iurceni și Nișcani din județul Lăpușna.

Alegerea celor două sate s'a făcut în baza următoarelor considerente:

1. Satul trebuie să păstreze, în limita posibilităților, o viață cât mai independentă de influențele vieții orașenești.
2. Să supraviețuiască formele vechi de proprietate răzeșească: islazuri, iazuri, păduri, stăpânite în devălmășie etc.

¹⁾ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, pag 400.

3. Să existe conflicte de categorii sociale.
4. Să ofere posibilitatea unor cercetări de memorie socială în legătură cu faptele istorice care au putut influența etnicul poporului (de pildă revoluția mazilului Hâncu-Serdaru).
5. Să prezinte interes din punctul de vedere al datinelor și obiceiurilor.
6. Să existe o viață religioasă cât mai intensă, determinată de mănăstirile din vecinătate.
7. Să prezinte pentru membrii grupului de cercetări oarecare interes din punct de vedere al împrejurărilor al climei și mijloacelor de aprovizionare.

Atât Iurcenii cât și Nișcanii au îndeplinit aceste condiții cerute de gruparea monografică a Institutului.

Materialul adunat din aceste sate de echipa I. S. R.-ului, este extrem de prețios, atât prin conținutul cât și prin forma lui variată și pentru omul de știință și pentru factorii politici din zilele noastre mai ales.

Materialul a fost prelucrat și pus la punct într'o serie de comunicări ținute în fața Institutului în lunile: Ianuarie, Februarie, Octomvrie, Noemvrie și Decemvrie 1936 de meritoșii intelectuali :

Iurceni :

1. Aurel Sava, președinte de tribunal: « O așezare străveche răzeșească »: Iurcenii.
2. P. Ștefănuca, profesor: « Literatura populară a Iurcenilor ».
3. Al. T. Știrbu, profesor: « Viața economică a satului Iurcenii ».
4. Th. Porciuc, profesor: « Cadrul cosmografic la Iurceni ».
5. S. Bogos, avocat: « Date statistice dela Iurceni ».
6. Al. Romanovici: « Agricultura la Iurceni ».
7. Dr. V. Grigoriev: « Starea sanitară a olarilor din Iurceni ».
8. S. Gonța: « Olăritul din Iurceni ».

Nișcani :

1. T. Al. Știrbu: « Manifestări economice la Nișcani ».
2. P. Ștefănuță: « Bibliotecile țărănești din Nișcani ».
3. P. Guja și N. Lipcani: « Cadrul cosmografic la Nișcani ».
4. G. Makandonsky: « Categoriile sociale din Nișcani. Manifestări juridice și politico-administrative ».
5. Al. Arvat: « Plante medicinale și plante ornamentale ».
6. M. Ineștea: « Fauna și Flora » (vopsitul cu burueni).
7. Preotul P. Mihailovici: « Istoricul satului Nișcani ».
8. S. Bogoz: « Nișcanii și Iurcenii în lumina datelor statistice ».
9. Dr. I. Tonev: « Organizarea zootehnică a Nișcanilor ».
10. Dr. N. Moroșan: « Geologia satului Neșcani ».

11. L. Guștiuc: « Agro-geologia Nișcanilor ».
12. I. Stoian: « Literatura populară a Nișcanilor ».
13. I. Antonovici: « Ornamentarea interioarelor, răstignirile (troițele) ».
14. V. Adiesievici: « Arta covoarelor »¹⁾.

* * *

Satul Iurceni e așezat la o depărtare de circa 20 km de stația de C. F. Bucovăț, de-a-lungul văilor Lăpușna și Lăpușnița.

Regiunea Iurcenilor prezintă următoarele caracteristici: dela Bucovăț spre Vorniceni, solul este negru nisipos, *favorabil culturii păioaselor și plantelor industriale*, iar în apropierea Iurcenilor pământul devine argilos, *bun pentru olărit și cărămidărie*.

Terenul permite cultura porumbului, viței de vie și a pomilor fructiferi, mai cu seamă prunii și nucii *a căror recoltă e abundentă*.

Creșterea vitelor și mai ales a oilor găsește în jurul Iurcenilor un teren destul de favorabil. Intr'un cuvânt, faptul însăși că hrisoavele vechi de prin veacul al XV-lea, pomenesec de existența satului Iurceni, care și-a menținut până astăzi așezarea pe același meleaguri, dovedește, cum afirmă cercetătorii noștri, că se găsesc aici condiții prielnice economice și naturale.

Față de Iurceni, Nișcanii e și favorizat în toate privințele.

El se găsește așezat numai la 3 km de târgul Călărași.

Pământul Nișcanilor permite cultura cerealelor, plantațiunile de vii și pomi fructiferi sunt destul de bine îngrijite; plantele industriale ca inul, cânepa, sfecla și tutunul găsesc teren de dezvoltare prielnic, iar leguminoasele și zarzavaturile se produc și pentru piață ».

La vitele existente se observă influența gospodăriei Călărași-Sat, care caută să îmbunătățească rasele locale prin încrucișarea cu rasa Simmenthal la vite cornute mari, trăpași, la cai, Karacüll la oi, Edelschwein și Bergschire la porci.

Pe lângă găinile indigene, încep să apară rasele Lyghorn, Rhode-Island, Wyandotte Orpington, Plynwuth-Rocks și Go-laș-Transilvăneană.

Cultura viței de vie este răspândită pe dealurile din jurul Nișcanilor.

Vița franceză începe să-și facă loc alături de varietăți indigene și americane. Se întâlnesc deasemenea livezi de pruni de varietăți franceze și ungurești, grădini cu meri etc.

În condițiile actuale de muncă, fără credit, cu instrumentele primitive de azi, cultura se face empiric și rudimentar, întrebunțându-se încă plugurile de lemn,; cu toată strădania țaranului și

²⁾ Idem pag. 399.

țărâncei care lucrează alături de bărbat la câmp, cu toate că copiii lor sunt folosiți dela vârsta de 5 ani în sus ca ajutor la muncile agricole, iar cum e cazul la Iurceni iau parte activă la fabricarea oalelor, cu toate că nu există limită pentru muncă, țăranii octogenari lucrând la câmp, cu plugul și cu sape alături de cei tineri, cu toate că « Munca începe odată cu revărsatul zorilor și durează până în amurgul zilei »; cu toate acestea d. profesor Știrbu constată în comunicarea d-sale, « că randamentul muncii țărănești este scăzut ».

Media la 1 ha în anul 1935 de pildă în Iurceni pentru proprietarii mici și mijlocii a fost:

Grâu	8 quintale
Secară	9 »
Orz	11 »

(Informator I. Tăbârță).

În același timp însă, pe moșia Mănăstirii Hâncu din imediata vecinătate a Iurcenilor media la 1 ha. a fost următoarea:

Grâu	13 quintale
Orz	27 »
Secară	20 »

(Informator Părintele Pavel Friptu).

E ușor de înțeles că, față de produsele moșiei Mănăstirii Hâncu, realizate în condiții mult mai avantajoase decât ale țăranilor, — moșia posedând 50 ha. pământ arabil, 30 ha. pădure, 30 ha. livezi și vii, 3 ha. grădini de zarzavat, 3 iazuri cu pește, apeduct propriu, canalizare în curte, o serie de clădiri impozante și atenanse, o moară cu motor care deservește satele din împrejurimi, 200 oi (față de 650 ale satului Iurceni), 100 porci, 24 boi, 2 vaci, 12 cai, batoze de treerat și alt inventar bogat, la care se mai adăogă la mitocul din Iurceni a mănăstirii, o vie și o stupărie sistematică supravegiate de cei 64 călugări ai mănăstirii și cultivate cu lucrătoare și lucrători tocmiți din sat, e ușor de înțeles că cerealele produse de țăranii în condițiile rudimentare de mai sus sunt de calitate inferioară. Grâul iese amestecat cu secară, cu greutate hectolitrică scăzută, ceea ce face ca prețul să fie dela început mediocru.

Chiar pentru o comună ca Nișcani, comună de mazili, chiaburi, situația nu e mai înfloritoare. Nișcanii posedă 1966 ha. de pământ la 1522 locuitori — circa 322 gospodării — ceea ce revine pentru fiecare familie cam 5,79 ha. sau 1,22 ha. de persoană sau, pe categorii:

Până	la 1 ha.	sunt	15%	din	posesori.
Dela	2—3 »	»	37,71%	»	»
»	4—7 »	»	36,20%	»	»
»	7—15 »	»	20%	»	»
»	16—20 »	»	2,50%	»	»
»	20—40 »	»	1,40%	»	»

adică, făcând socoteala, constatăm că numai 23% din gospodari au pământ suficient pentru organizarea rațională a producției, restul de 77% din populația satului, considerat ca un sat bogat, are pământ împropriu unei astfel de organizări.

Produsele muncii țărănești de toate categoriile sunt de o potrivă de depreciate. Iată câteva exemple: După cum am arătat mai sus, și Nișcanii și Iurcenii sunt bogați în livezi de pruni.

Cea mai mare parte din prune se industrializează în sat afumându-se în loznițele și cuptoarele negustorilor din localitate.

Din patru kg. de prune proaspete rămâne 1 kg. de prune uscate, al cărui cost de producție în luna August 1935 se calcula astfel:

Valoarea a 4 kg. prune proaspete	. 2,50 lei
Combustibilul necesar 0,30 »
Amortizarea lozniței 0,50 »
Munca 0,50 »
Pierderi la ambalaj 0,25 »
Preț de cost la Ierceni 3,60 lei

Țăranul din Iurcenii vinde prin urmare cu 0,60 lei kg. de prune. De fapt el nu primește nici atât măcar, fiindcă, el de cele mai multe ori, nu poate să aștepte sezonul, ci vinde negustorului producția, cu mult timp înainte de sezon, pe prețuri derizorii.

La fel de depreciate sunt prețurile la articolele de producție locală. În anul 1935 se vindea la Iurcenii:

1 căruță de lemne Lei	350
1 obadă de frasin »	40
1 masă de lemn »	20
1 scaun înalt »	10
1 covată de lemn »	50—70
1 gavanoș de lut capacitate 10 l.	. . . »	5
1 urcioc pentru lapte »	1
1 farfurie »	2
1 oaie țurcană »	200
1 kg. lână brută »	25

Fiecare din noi își poate ușor închipui că urmarea unei munci depreciate va însemna pentru țăraniilor celor 2 sate un buget sărăcăcios cu un nivel de viață înspăimântător de scăzut.

Va lipsi pâinea dela masă țaranului, va lipsi haina călduroasă de iarnă, va lipsi cultura pentru luminarea satelor, medicul și medicamentele pentru însănătoșirea bolnavilor.

Dăm mai jos, spre confirmare, bugetul câtorva țărani, calculat de d. Stirbu.

În anul 1936, bugetul țaranului Gavrilă Stoica, având nevastă și 4 copii a fost:

Avere netă	Lei	17.830
Venit agricol	»	1.937
Venit din munca prestată de capul familiei, soția lui și 2 copii mai mari	»	4.500
Consumul familiei	»	7.075
Deficit	»	638

În cursul acestui an, familia lui Gavrilă Stoica a consumat carne în valoare de 125 lei, pâine de 120 lei și orez de 60 lei.

Printre obiectele de consum lipsesc cu desăvârșire: zahărul, peștele, *laptele și făina de grâu*.

Bugetul țaranului Sava Petru Hanea din Nișcani cu nevasta și 1 copil, a fost:

Avere netă	Lei	10.930
Venit agricol anual	»	3.170
Venit din muncă	»	3.000
Consum familiar	»	5.620

În cursul anului n'a consumat *pâine, zahăr, lapte, brânză*. A cumpărat carne pentru 200 lei, orez pentru 75 lei, ceapă pentru 48 lei.

Țăranul *mijlocăș* Dumitru Stratan cu familia compusă din nevastă și 6 copii, în același an, a avut următorul buget:

Avere netă	Lei	229.675
Venit agricol	»	34.146
Venit din exploatare anexe	»	3.000
Consumul familiei	»	45.445
Deficit	»	8.299

Bugetul lui Arsene Stratan, tot *mijlocăș*, cu o familie compusă din 7 persoane, în același an:

Avere netă	Lei	124.225
Venit agricol anual	»	33.757
Venit din exploatare anexe	»	3.000
Consumul familiei	»	39.506
Deficit	»	2.749

Consumul îl satisface în cea mai mare parte din gospodăria lui proprie, iar din comerț a cumpărat: zahăr de 150 lei și orez de 250 lei.

În comuna Iurceni bugetul chiaburului St. St., cu familie compusă din 5 persoane, conducându-și gospodăria după principii capitaliste:

Avere netă	»	224.680
Venit anual	»	83.650
Consumul familiei	»	63.790
<i>Excedent</i>	»	19.860

În cursul anului, își procură, în afară de gospodărie: carne pentru suma de lei 1.500, articole de băcanie și coloniale 6.750 lei, haine 10.000 lei, ghete 4.000 lei.

Produse luate din exploatație ca: grâu, lapte, ouă, păsări, porci se evaluează la 9.750 lei, iar cheltuelile particulare ale familiei la 4.880 lei.

În același sat, mijlocașul Ștefan Coșeru, familist cu 6 persoane, prezintă următorul buget:

Avere netă	Lei	51.535
Venit anual	»	11.445
Consum familial	»	12.228
Deficit	»	843

Nu consumă: zahăr, pește; carnea procurată din gospodăria lui se evaluează la 300 lei, afară din gospodărie la 240 lei, pâinea 60 lei, haine 1.500 lei, ghete 800 lei și bumbac 340 lei.

Iar bugetul țaranului proletar Efrim Condobei, cu o familie de 6 persoane, arată:

Avere neta	Lei	4.500
Venit anual	»	3.470
din care 3.000 din munca manuală a soților		
Consum familial	»	3.539
Deficit	»	69

Lipsesc din consum: zahărul, laptele, carnea de pasăre și bumbacul.

Consumă mălai în valoare de 1.500 lei, făină de grâu 50 lei, carne 60 lei, pâine 30 lei, sare 60 lei, haine 350 lei, ghete 150 lei, și biserica 20 lei.

Din enumerarea acestor bugete, o remarcă se poate face și anume: că în linie generală, nivelul de viață al țaranului proletar ca și al celui mijlocaș e subnormal, iar alimentația insuficientă,

pe când nivelul de viață al chiaburului și al marelui proprietar este destul de ridicat.

Consumul, aici, este îndestulat, copiii sunt dați laîn vățătură la școli înalte. Lucrul acesta, spune d. Stirbu, nu rămâne fără urmări în viața socială a satului, ci, dimpotrivă produce nemulțumiri și deosebiri de concepții politice, între țărani și mazili.

* * *

Din cauza venitului extrem de mic, din cauza unui buget deficitar, puterea de cumpărare a țăranilor, chiar în anii cei mai bogați, când grâul, porumbul, vinul și fructele au dat rod îmbelșugat, este foarte mică.

D. Lempert, un cunoscător al stărilor din Basarabia, relatează în ziarul «Prezentul» la sfârșitul anului 1936, că, deși producția medie la hectar în acest an a fost mult mai mare decât în anul 1935, ba în unele cazuri a fost dublă, chiar triplă, totuși satele au făcut foarte puține cumpărături.

Comercianții din orașe, scontând recolta abundentă din vara anului 1936, s'au aprovizionat cu mărfuri de tot soiul, mai ales industriale ca: pluguri, fiare de plug, coase, sape, etc., în speranța că toamna le vor vinde țăranilor.

Dar clienții nu s'au grăbit să vie. Iar că negustorii au rămas cu marfa în magazin o mărturisesc încasările vămii Chișinău: Dela 1 Aprilie până la 1 Decembrie 1936, totalul general al veniturilor vămii Chișinău se ridică la suma de lei 7.518.980. În aceeași perioadă a anului 1935, aceste venituri au fost numai de 5.645.058 lei. Ar rezulta în aparență o creștere de lei 1.783.922, în 1936 față de 1935. În realitate însă, încasările vămii, atât la import cât și la export, au scăzut *pe jumătate*, diferența de mai sus fiind rezultată din introducerea taxei de 12% ad valorem, care a dat vămii Chișinău lei 2.697.173.

D. Știrbu, analizând tendințele de evoluție ale satului Nișcani, unde conflictele de interese sunt mai pronunțate, a ajuns la constatarea că, în acest sat, avem o concentrare de bogății în mână unui grup restrâns de mazili, de o parte, iar de alta, îngroșarea numărului celor deposedați, ceea ce contribuie la creșterea continuă a nemulțumirilor. Din această cauză, cei săraci, dar mulți, «amenință cu luarea forțată a mijloacelor de producție din mâinile celor avuți, dar puțini».

Pentru rezolvarea acestui conflict, d. profesor Știrbu, crede că «este timpul să se facă unele cercetări reformei agrare, în sensul reîmproprietăririi, cel puțin în parte, a celor rămași fără pământ, dându-li-se posibilitatea de a se aproviziona și cu inventarul necesar producției».

Noi n'avem de adăogat prea mult la soluția d-lui profesor Știrbu, care corespunde unei necesități. Ceea ce am putea adăoga însă, e că în urma cercetărilor făcute de echipa I. S. R-ului, în lumina cifrelor, înțelegem mai ușor de ce, în Basarabia, ținut bogat, foamea s'a statornicit pentru un timp fără limită, numărul neștiitorilor de carte e în continuă creștere, 90% din populația satelor din unele județe e plină de râie și tifosul rămâne o molimă greu de stârpit.

ION POPESCU

FILMUL COLORAT

Vă aduceți, de sigur, aminte — parcă a trecut un veac — de filmele mai vechi; de acea culoare cernită, cețoasă în care se desfășura filmul și care îi împrumuta o monotonie și o tristețe, suplimentare. Personaje și peisaje lunecau într'o atmosferă spălăcită. Ochiul era supărat și obosit. E lesne de înțeles cum filmul colorat sau luminat a fost încă dela început o problemă. E cunoscută plăcerea pe care o pune la îndemână bogăția de colori, sau cât este de solicitat ochiul de anumite colori.

O problemă elementară de rezolvat imediat era înlăturarea grabnică a acelei monotone și triste colori, așa de mult nepotrivită filmului.

Dificultatea s'a îndepărtat relativ ușor. Iată cum. Filmul pozitiv este trecut printr'o slabă soluțiune colorată în galben portocaliu. Prin această nuanță se elimină, în parte, efectul cețos. Coloarea galben-portocaliu convine mai ales scenelor care se desfășoară în plină lumină diurnă, dar nimic nu împiedică să colorăm și altfel fragmentele de film reprezentând scene cu alte efecte de lumină. Spre pildă vom colora cu o soluțiune slab verzuie peisajele, și cu o soluțiune roșiatică răsăritul sau apusul soarelui. Scenelor care se petrec în timpul nopții, li se aplică o colorație albastră palidă. Scenele nocturne, în studio, sunt și ele luate, ca și celelalte, la lumina puternică a becurilor electrice, așa că, în acest caz, mai mult decât în altele, efectul luminilor puternice trebuie diluat, ca să căpătăm nuanțe verosimile.

Pentru acest caz special se mai întrebuițează un artificiu, foarte simplu, și anume se prelungește dezvoltarea pozitivului cu scopul de a obține imagini mai negre. Apoi sunt tratate cu soluțiunea slab albastră, de care am pomenit. Dezvoltarea, mai mult sau mai puțin prelungită, dă rezultate remarcabile, pentrucă permite, cu înlesnire, trecerea printr'o gamă completă de variațiuni pe tema negrului.

Mai puțin întrebuințată e metoda de a intercala între film și proiecțiune, diverse sticle colorate. Imaginile, se înțelege, împrumută colorațiunea sticlelor pe care le traversează.

Sistemul sticlelor colorate e rar întrebuințat, pentrucă numai în aparență e mai simplu. În adevăr, s'a constatat că operatorul, în timpul filmării, nu trebuie sustras dela observarea constantă a lanternei. Operatorului îi este aproape cu neputință să observe, în același timp, desfășurarea peliculei și să schimbe, în mod convenabil, sticlele colorate.

Prin colorarea unui film, după indicațiunile de mai sus, nu se obține un film colorat, în înțelesul strict al cuvântului, pentrucă întreaga suprafață a gelatinei se îmbibă cu un singur fel de culoare. Cu alte cuvinte, aceeași scenă nu este divers colorată, după obiectele pe care le reprezintă. Nu obținem o culoare adecvată fiecărui obiect sau personaj în parte. Un film colorat se realizează cu infinite greutate, după cum se va înțelege imediat.

Filmul trebuie colorat scenă cu scenă, obiect cu obiect, personaj cu personaj, detaliu cu detaliu, în care scop este trecut pe o bucată de sticlă mată, luminată de sus în jos, iar artistul îi aplică cu o pensulă extrem de fină. Este deci o muncă aproape neome-nească. E adevărat că efortul a fost împărțit și sistematizat, dându-se în seama a nenumărați artiști, care au însărcinarea să aplice o singură culoare în același loc. Vă închipuiți ușor greutatea, efortul istovitor al ochilor aplecați asupra miilor de imagini, care trebuesc pictate, mici cum sunt, în nuanțele cari convin. Dar oricât de mare ar fi dexteritatea unui asemenea mânuitor al pensulei, el tot nu va reuși să contureze perfect imaginile. Colorarea se va întinde și peste marginile îngăduite. Defectul inezizabil când se privește minuscula imagine, poate deveni supărător în timpul proiecției pe ecranul, care analizează fiecare detaliu, oricât de neînsemnat ar fi el. Din fericire, cel însărcinat cu aplicarea unei colorii, a pictării unui singur obiect sau personaj, nu va greși fiecare scenă exact în același loc, așa că în proiecție, suprapunerea imaginilor anulează o greșeală care altfel ar echivala cu un adevărat dezastru.

Coloratul filmului cu mâna necesită, după cum rezultă clar, un efort considerabil, un personal numeros și bine selecționat. Dar chiar dacă aceste condițiuni sunt realizate, sistemul nu poate fi întrebuințat decât dacă se scoate un număr limitat de exemplare.

Procedeu, descris în rândurile de mai sus, a suferit o modificare, în scopul de a permite să se lucreze un număr mare de exemplare colorate. Principiul este următorul. Cunoașteți cum se aplică tapetele în apă pe zidurile odăilor. Să reamintim. Zidul are decupat desenul dintr'o bucată de carton. Aplică bucată de carton pe zid și trece peste întreg cartonul o pensulă cu

vopsea. Vopseaua ia contact cu peretele numai prin tăieturile practicate în carton și astfel se imprimă desenul.

Ceva asemănător se face și cu filmul. Să luăm un exemplu. Să admitem că filmul colorat necesită trei culori: roșu, galben, albastru. Vom scoate trei bande pozitive. În prima bandă vom decupa toate acele părți care trebuiesc colorate în roșu. În a doua bandă vom tăia toate părțile care trebuiesc colorate în galben. O operație analoagă vom face cu banda a treia. Odată terminate aceste lucrări, vom lua filmul care trebuie colorat, vom aplica deasupra lui prima bandă decupată, astfel încât imaginile să coincidă perfect și împreună le vom trece între doi cilindri care se învârtesc, unul din ei fiind îmbibat cu culoarea roșu. Repetăm operația peste filmul de colorat cu banda a doua, apoi a treia, schimbând cilindrul cu unul impregnat cu galben, apoi cu albastru. Se obține astfel rezultatul dorit.

Nu ne putem împiedica să observăm că aceste procedee sunt extrem de anevoioase, ceea ce determină raritatea filmului colorat.

* * *

Am înfățișat dificultățile, care sunt legate de tehnica filmului colorat, când acesta este realizat cu mijloace picturalicești. Era normal să se încerce și o altă cale, mai directă, mai simplă, chiar cu rezultate mai puțin perfecte și era firesc să se încerce o cale pur fotografică. Vom vedea imediat că mijlocul pur fotografic de realizare a filmului colorat este și el numai în aparență ușor, adică numai atunci când este redus la principii, pentru că, în practică, punerea lui în picioare creează o sumă de piedici de amănunt, așa cum se întâmplă totdeauna când trebuie făcută trecerea dela teorie la practică. E totuși interesant de cunoscut și aici ingeniozitatea minții omenesti, după cum e de remarcat faptul că în știință experiențele cele mai elementare și care par la început fără nici o consecință sunt reluate după un interval de timp, puse în legătură cu noi date și întrebuințate în modul cel mai propozițiunea: în știință, cea mai umilă experiență nu rămâne surprinzător. Se adeverește astfel pentru a nu știu câtea oară propozițiunea: în știință, cea mai umilă experiență nu rămâne sterilă. În adevăr, în ordinea de idei care ne interesează, punctul de plecare este cunoscutul disc al lui Newton. Să-l reamintim. Pe un carton tăiat circular se așează culorile curcubeului, roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo și violet, astfel încât fiecare să ocupe un sector din cercul împărțit în șapte sectoare. Dacă printr'un sistem oarecare discul este învârtit, toate aceste culori se recompun, dând retinei noastre impresiunea culorii albe. Cele șapte culori ale curcubeului se pot, de fapt, reduce la trei culori, numite fundamentale, pentru că din împerecherea lor

convenabilă se obțin toate celelalte culori. Mai mult. Impărțind discul lui Newton în trei sectoare, pe care să le colorăm cu culorile fundamentale, obținem, fără greutate, aceeași sinteză a culorilor albe. Culorile fundamentale sunt roșul, verdele și violetul.

Să proiectăm pe un ecran, cu ajutorul a trei lanterne deosebite, trei fascicule de lumină corespunzând la roșu, verde și violet și se face așa fel încât cele trei cercuri de lumină să se tae unul cu altul, fără să se acopere integral. Vom observa imediat că la centru se formează o pată nu cenușie, care devine albă în cazul că lumina este intensă, iar acolo unde se tae verdele cu roșu se obține un portocaliu-galben, împreunarea verdelui cu violetul dă un albastru și în fine violetul cu roșu un roz. Variațiuni și nuanțe ale acestor culori se capătă cu înlesnire modificând intensitatea luminei.

Putem proceda la o nouă simplificare, întrebuițând deodată numai două culori fundamentale cu scopul de a avea la îndemână nuanțe de albastru, nuanțe de galben sau nuanțe de roz. Toate aceste lămuriri ne conduc la concluziunea că pentru a proiecta imagini colorate, putem întrebuița două metode generale: ori proiectăm simultan trei imagini perfect suprapuse: o imagine violetă, o imagine verde, o imagine roșie, ori procedăm la o rapidă trecere în revistă a imaginilor alternând violet, verde, roșu, violet, verde, roșu, etc.

O a treia posibilitate, care este o subdiviziune a celei de-a doua, ar fi proiectarea alternativă a două imagini roșu și verde. Colorile acestea complementare dau efecte plăcute ochiului, pe o gamă bogată de nuanțe.

Cunoscând acum aceste amănunte preliminare, putem formula problema practică și anume: cum se efectuează descompunerea subiectului colorat, astfel încât pe filmul sensibil să se imprime culorile fundamentale ale subiectului?

Se așează în fața obiectivului aparatului de turnat filmul, trei filtre selectoare, violet, verde și portocaliu. Suprafața sensibilă se află în dosul acestor sticle colorate. Filmul violet va lăsa să treacă culorile violet, albastru și roșu, carmin. Coloarea galbenă de pildă va fi oprită. Negativul va fi opac în punctele atinse de lumina, care a trecut și transparent în punctele celelalte. Pozitivul va prezenta un aspect invers, și anume opac în punctele corespunzătoare luminii galbene, și transparent în celelalte puncte. Proiectând imaginea printr'o sticlă colorată violet, vom obține pe ecran numai acele părți din imagine care în realitate au fost colorate în violet sau în variante colorate pe tema violetului.

Pentru celelalte filtre selectoare, repetăm raționamentul și mai adăogăm că părțile albe ale subiectului impresionează suprafața sensibilă traversând fără inconvenient cele trei filtre, iar culoarea

neagră reținută complet va lăsa punctele opace pe filmul pozitiv. Intervine însă imediat o gravă dificultate pentru motivul că placa sau filmul înregistrator nu sunt deopotrivă de sensibile la toate culorile, rapiditatea de înregistrare este inegală. Așa că pentru aceeași viteză de luare de vederi, unele culori atacă rapid și profund, altele abia se înscriu pe placa sensibilă.

Cu alte cuvinte, există aici o problemă insolubilă cu datele actuale. Luarea de vederi se face într'un ritm uniform și este o imposibilitate de fapt să se introducă o viteză capricioasă și variabilă. Chiar dacă filtrele selectoare ar fi puse unul sub altul și imaginea ar fi obligată să defileze pe rând în fața filtrelor selectoare, dificultatea rămâne încă în picioare.

Greutatea se ocolește într'o măsură oarecare, dacă turnarea unui film se face în același timp cu trei aparate diferite prevăzute fiecare cu câte un filtru selector, urmând ca la filmarea definitivă să se proiecteze sincronic cele trei imagini, care, juxtapunându-se, să producă efecte de culoare corespunzătoare realității. Reglajul proiecțiunii prezintă, din punct de vedere tehnic, noi dificultăți, pe care le trecem sub tăcere aici.

AL. MIRONESCU

OAMENI ȘI ÎNTÂMLĂRI

VECHIUL CALENDAR

Multă turburare a stârnit în lumea creștină românească îndreptarea calendarului și, pe urma acestei schimbări, svonuri nenumărate, care de care mai deochiate, se purtau de gurile mulțimii.

« Pochii își cântăriți cu bani deeretici, numai ca să iriticească pe cei pravoslavnici și să-i catolicească, la botez copiii nu se mai afundă de trei ori, posturile s'au șters din pravile și calendare, iar sfintele icoane vor fi scoase din biserici. S'au arătat semne rele pe cer și mulți au văzut luna însângerată. Ca pedeapsă pentru negliuita schimbare, piatra cât oul de găscă s'a abătut asupra Dobrenilor, forfacarii și alte jigăanii de multe feluri, apustesc livezile și câmpurile, iar boliștea cea purtătoare de moarte seceră necurmat în vite ».

Până și unii negustori nu se astâmpărau prin dughene și numai ce-i auzeau:

« Da ce, moș Ioane, v'ați apucat să stricați ceea ce-a lăsat Dumnezeu? — Scurtați și lungiți anul cum vi-i pofta? Rău moș Ioane, că nu mai ținem legile și ne lepădăm de credință! »

Dar oamenii s'ar fi lăsat luminați de preoți, de n'ar fi fost o seamă de călugări, care, odată cu prefacerea calendarului, au simțit în ei chemare de apostoli.

Și au purces mulți din mănăstiri prin sate, ca să oprească pe drept credincioșii creștini dela acest eres. Au purtat cărți dela Sf. Munte, au tipărit vorbele Patriarhilor și au iscodit câte în lună și în soare, doar a izbăvi lumea de pierzania celui rău. Printre aceștia a fost și părintele Narcis, cu metania în Mănăstirea Neamț.

De vreme ce mulți se pornise contra noii rândueli a sărbătorilor, socotise și cuvioșia sa că i-ar fi spre cinste să se numere printre aceștia. Și pentru că-i cam plăcea să umble teleleu prin lume, chiar i se arătase vedenie în vis cu porunca:

« Ai chemare de sus, frate Narcis, și de azi înainte ești alesul lui Dumnezeu. Lumea se pierde în calea rătăcirii, grăbește-te de-o scapă din mare cumpănă și brațul Domnului te va umbri ».

Cuviosul Narcis a înțeles tâlcul poruncii și a doua zi și-a grămădit catrafusele în basma și fuga la stăreție.

— Binecuvintează, Prea Cuvioase.

— Domnul, frate, îl binecuvântă starețul, iar Narcis și prinde a glăsui:

— Pre Cuvioase, în toi de noapte s'a ridicat arătare înainte-mi și-a căpătat cam așa glas:

« Ai chemare de sus, frate Narcis, și de azi înainte ești alesul lui Dumnezeu. Lumea se pierde în calea rătăcirii; grăbește-te de-o scapă din mare cumpănă și brațul Domnului te va umbri ». E poruncă dela cel de sus și cer slobozenie să părăsesc mănăstirea pentru câțva vreme.

Și starețul l-a slobozit spre lume, cu vorbe de blogoslovenie:

« Mergi sănătos, frate Narcis, și să te păzească Domnul de toată întâmplarea rea ».

După ce și-a pus toate lucrurile sub cheie în chilie, înfierbântându-se de râvna pentru dreapta credință, a purces la drum cuviosul, ca oarecând apostolii, neuitând să bată trei metanii la poarta jităriei.

Ceața sinilie începea să se subție și soarele prindea să risipească foc împrejur, iar în depărtări căldura dulce. Părintele Narcis mergea, privea și auzea. Culmea codrului nu mai era piestriță, semn că a trecut sfântul Gheorghe cel vechi. Un vânt ușor răcorea pământul și trezea frunza. Firile de iarbă, alintându-se în frământări ușoare, făceau să sclipească în dese scăpărări, picăturile de rouă. Două ciocârlii tovarășe făceau acrobație în văzduh. Păpușoi, de-abia răsăriți, păreau mii de fluturași verzui, strânși legați de pământ. Gângăviri de păsări se stărnise prin livezi. Care prin fluerat, care prin ciripit, care prin suflări voioase se alinta în cântece de dragoste și dau firii înfățișări de sărbătoare. Printre copaci în funduri de grădini se arătau crâmpee luminoase din chipul caselor. In ogrăzile tăcute, se hârjoneau doar câinii, iar vacile stăteau în ocoale, liniștite, cu ochii pierduți în zări

scurte. Găinile nu coborîse din culcușuri. Din depărtări pătrundea huruitul cotiugilor, ce se duceau goale spre Hâita să încarce che-
relestea. Și era atîta tihnă în înfățișarea pomilor, atîta nestăpînită
veselie în cântecul păsărilor, de părea părintelui suferința o în-
chipuire și simțea în el căldură apostolicească.

Și a mers cu pas îngăduit din faptul dimineții până la un ceas
din noapte și a ajuns cu bine mai jos de târgul Buhușului, la satul
Surzeni ce și-l pusese ținta încă din mănăstire. Primise svon din
lume, că aici oamenii nu se dau în ruptul capului după rînduirea
nouă a sărbătorilor. A poposit pe toloaca din capul satului și a
iscodit de acolo încăperea crășmei din față. Ar fi nimerit și la un
gospodar, dar chitea că mai bună treabă ar putea face cu crăș-
marul, care nu prea amistaia pe preot, de când făcuse cuvânt
în biserică împotriva beției și desfîințase rachiul pe la praznice, spu-
nând că-i ordin dela înalta chiriarhie.

— Cu buna vremea, întâmpina călugărul pe cei din crășmă,
așezându-și lehametit de drum lung, basmaua desăgită pe un scaun
și lăsându-se și el alături, cu ochii la crășmar, al cărui chip bul-
bucat la îmbinarea rădăcinii nasului cu fruntea, ca la uriașii
negri, nu-i prea plăcea.

— Noroace bune, cinstite părinte. Da cu ce enterese prin sat
la noi?

— Apoi mă duc nevoile spre ceea parte a județului și m'ò
prins întunericul pe aici pe la d-voastră și m'a țintui locului pentru
noaptea asta.

— Ți-a fi masul la noi, părinte, și te-om primi bucuroși, că
doar n'a fi în lume toate fețele bisericesti ca părintele nostru,
zise apăsător crășmarul și făcînd cu ochiul la ceilalți oameni.

— Dumnezeu să vă răsplătească de părinteasca primire. Da
mă rog ce tâlc are vorba cu preotul? Nu cumva vă vrăjmășiți?

— Din păcate, cam așa, părinte.

Aici s'a curmat vorbirea celor doi, crășmarul fiind în treabă
cu mușterii.

Părintelui i s'a făcut poftire în camera cea curată, unde avea
să-i fie și masul, iar cărciumarul a rămas, pirotînd după teighea,
până ce și-a văzut crășma deșertată de istov. S'a tras apoi spre
sălașul de noapte al călugărului, ca să iscodească de are cele de
trebuiță și dacă hrana și băutura i-au fost pe loveală. Șiau legat
îndată vorbă scursă din inimă deschisă, ca doi frați, care nu se
văzuse de multă vreme și au priceput că erau la un cuvânt și
tare s'au bucurat. Și până și-au vărsat amîndoi tot aleanul, mult
vin li s'a scurs pe gătlej.

Spovedania trebuia să pornească dela crășmar, căci doar că-
lugărul era duhovic. Și așa a fost. Și l-a încercat monahul pe
crășmar și l-a aflat drept la inimă.

« Spune, frate, spune, că nu în zadar am darul duhovniciei », întărea când și când părintele Narcis pe crâșmar în cuvânt, — iar crâșmarul istorisea arătat, la șir și cu tânguire, cât are de pățimit bietul popor dela preotul comunei de alături, în a cărei purtare de grijă e dat și satul Surzeni.

Cum asmuță poporul împotriva crâșmarilor, spunându-le să se ferească de crâșmă ca de huda stafiilor și locașul necuratului; că ar avea ordine dela stăpânire să nu îngăduie rachiul pe la praznice, parcă nu tot spre câștigul stăpânirii e făcut rachiul.

« Dar întâmplarea asta din urmă a vremii, cu îndreptatul calendarului și stricarea legei, le-a pus vârf la toate. Ferbe poporul ca apa'n rastoc și, de n'aș fi eu să-l mai domolesc cu o vorbă blajină și cu un păhăruț, să-l lămuresc că tot cu liniște se ajunge la treabă bună, nu știu ce prăpădenie ar mai fi. Și poate Dumnezeu te-a adus la noi pe Sfinția ta, om cu știință și dar, ca să ne spui fățiș, a cui treaba e asta: a celui de sus sau a necuratului ».

Părintele a stat câțva vreme posomorit, fără de glas și cu privirea repezită în podele. Și-a mutat-o apoi spre tavan și, după un oftat prelung, a dat drumul glasului.

— La grea încercare m'ai adus, fiule Iordachi, cu așa întrebare. Sufletul nu mi-i străin de necazul vostru, care mă vrășmășește și pe mine. Dar sufăr, căci neputincios sunt. Cei mari învârt lumea după voe, iar eu chibzuesc câte odată și zic că poate, nu fără bun cuvânt, ar fi săvârșit schimbarea calendarului. Dumneata ce socotești ai?

— Dă, părinte, ce să zică o minte proastă și neștiutoare ca a mea, dar ce-am auzit spun, căci doar duhovnic ești. Toate scornirile acestea pornesc delaeretici, care au tras în mreja lor și pe preoții noștrii.

— Gândesc, fiule Iordachi, că gura ta adevăr grăește. Noi călugării suntem în mănăstire sub porunca ascultării și primim orânduile, precum vin dela cei mari. Am vrut să scap de așa poruncă pentru câțva vreme, m'am depărtat din mănăstire cu slobozenia stăreției și am venit cale depărtată, cum e până la d-voastră, ca să mă văd cu unul ca dumneata și să ne ispitim cugetele și să ne ținem pe calea dreptății. Fiarele din Apocalips se răpăd ciudoase asupra sfintei noastre biserici, să o sfășie, mamona și-a durat tron în inimele preoților și rânjește Iudei. S'au ereticit păstorii și vor să rătăcească turma. Iacă ce-i cu schimbarea calendarului. Dar să-i lăsăm pe ei cu păcatele lor să se sbată în ghiarele necuratului cel pismaș și pururea neubitor de bine, iar noi să stăruim în curățenie.

— Tare frumos și după dreptate grăești, sfințite părinte Narcis, și eu aș îndrăzni o vorbă, da mi-i că nu m'ai ține de bine.

— Dezvelește-ți inima ca la un duhovnic, fiule Iordachi.

— Uite-te ce chitește Iordache; că bună doftorie ar fi știința cea dreaptă și luminată a sfinției tale, pentru sufletele noastre și tare ne-ar prii să faci zăbavă câtva vreme printre noi, să ne luminezi și sfințești. La blagoslovenia lui Dumnezeu ar mai intra adăos și răsplata noastră, că doar suntem oameni cuprinși.

Călugărul, văzând cum cărciumarul ajunge la prochimien, fără să-l tragă de limbă, se luminează, iar pe cutele feței sale se înfiripează un zâmbet. — « De bună seamă, își zicea el, e voia lui Dumnezeu să fie așa ». Dar la ultima vorbă a crășmarului se posomorește și cu fața întoarsă lăturiș se face a gândi și apoi.

— Dacă a fi dela Dumnezeu, ce-aș putea face împotriva, eu vierme al pământului. Datori suntem să urmărim căile Domnului. Dar vom avea să ne războim contra protivnicului, care cu ochii de șarpe ne urmărește și cu bale veninoase de viperă ne poate mușca. Așa de-o pildă, socoți că preotul din satul de-alături ar să ne cruțe și dacă jelania sa va ajunge prin el la chiriarhie, n'ar să mă încolțească care dincotro? Și apoi socoate și dumneata, s'ar cădea pentru atâta lucru, să-mi pierd darul și să intru în huiduia lumii.

— Din partea asta să nu te doară capul, cinstite părinte Narcis, și de-i numai atât, apoi ești al nostru cu ajutorul lui Dumnezeu.

Ai să rămăi să ne faci slujbe după vechea rânduială și de asta om și doar noi și pământul. Ș'apoi îi vei lega cu afurisenie să nu râsufle o vorbă de cele ce se petrec.

— Amin, încheie monahul, săltându-se de pe scaun, iar crășmarul luă drumul spre ușă, poftind părintelui noapte bună.

Amândoi erau mulțumiți. Crășmarul că-l poate juca puținel pe preotul din sat, iar cuviosul Narcis că-și văzuse așa lesne deschisă poarta apostolatului.

Iordachi se ține de cuvânt. Nu mai departe de cât a doua zi, aflase adăpost călugărului, tocmai în inima satului la o casă fătoasă și încăpătoare, care tânja pustie de când vadana lui Pascu se pribegise cu un haidău dela curte și se năimise cu el la un boer din ținutul Bacăului.

Și preotul satului n'a prins știre de venirea călugărului.

Crășmarul intrase în slujba duhovniciei. Ademenea câte un mușteriu în odaia curată, mi-l prindea prietenește după cap și-i desvăluia taina. Pe toți îi dumirea, cum părintele e acasă ori când și, că are leac pentru toată rana duhovnicească. Iar cuviosul Narcis s'a apucat de treabă cu toată osârdia, făcându-și biserică în casă și a tocmit altar în toată regula cu prestol, cruci și sfinte vase. Oamenii s'au încrezut și s'au dus, iar monahul le făcea citanii de tot soiul și-i precistuia ca sfintele taine și atât îl pridideau slujbele, cât nu-și vedea capul de treabă. Lumea îl năvălea tot mai mult și aproape întreg satul intrase în purtarea lui de grijă,

în vreme ce preotul adevărat constata cu uimire că oamenii au rărit-o de tot cu urmatul la biserică. Doar pentru botez, cununie și înmormântare mai dădeau pe la el. Și de le bănuia, câte unul mai înțepat răspundea: «Apoi vedem noi biserica și de acasă, părinte Ionică».

A avut cuviosul Narcis multă bătaie de cap până ce a dăscălit sau a catehizat, cum zicea el, pe cei pierduți și aflați, morți și înviați. Și iată cum urma părintele cu catehizarea.

Primea oamenii cu multă voie bună. Li punea să bată câteva mătăanii și cu genunchii la pământ, le citea o rugăciune de deslegare a minții. Le cerca în urmă cugetele, întrebându-i de nu care cumva s'au rătăcit în ticăloasa rânduială nouă a sărbătorilor. După asta le spunea cum că noul calendar e treaba necuratului; cum s'a încredințat cu ceasul în mână că soarele și luna merg după stilul vechi și după ce le împuia urechele, cu câte grozăvii, sfârșia cam așa, pe un ton înalt de tânguire:

«Unde ești, Vlasie, începătorule al primăverii, și tu, sfinte Ioane, cel ce deslegi glasul la păsări, ca să vedeți cum vă mută creștinii noștri, ca pe chirigii! Cum ne vei scoate tu, purtătorule de chinuri Gheorghe, la iarba verde și codru încheiat, cum tu, Sânt Ilie, vei mai gusta din pârğa poamelor, iar voi Probagine, din roada viței, când nelegiuții v'au pornit cu 13 zile înainte».

Și chema monahul toți sfinții în sprijin și pilduia oamenilor din cărți, chipurile aduse dela Sfântul Munte, și-i sfătuia să rămână credincioși rânduelii apucate dela strămoși.

Treaba mergea strună și cuviosul Narcis a adunat bune parale. O bucată de vreme a avut liniște și nimeni nu i-a zis barem *negri și-s ochii*. Și a avut atâta cătare, că unii creștini, cu mintea întregă și limba slobodă, luase obicei să treacă în diatele lor ceva și pentru părintele, până într'atâta îi dobândise pe oameni.

Dar tot suișul cu scoborișul său.

Mai întâi crășmarul nu era mulțumit de treaba ce făcuse. Călugărul nu prea era băutor și nu prea-i deșerta agoniseala la crășmă, iar preotului de alături care tot mai săvârșea slujbele de botez, cununie și înmormântare, nu-i se luase chiar pâinea dela gură. Apoi, era o seamă de credincioși, care intrase la îndoială. Li se părea că părintele Narcis cam bolmojește slujbele, slovenește greu din carte și prea-i nesățios de parale. Se mai purta încă cuvânt prin oameni ca fără drept poartă schima monahală. Toate acestea se sbârâneau pe ici pe colo, dar nu se vedea o împotrivire obștească și fâțișă. Slujbele tot se urmau, dar cuviosul cam intrase la grijă, căci din iscoadele ce le avea în sat, obicei se de îndoiala oamenilor și socotea că șederea mai îndelungată i-ar putea fi spre pagubă. Cum se căptușise cu bune parale și de mult îl mânau dorurile spre Sfântul Munte, credea

că a venit vremea să-și izbândească gândul. Dar cum să lase turma pregătită, fără păstor? Și chibzuindu-se, duhul sfânt l-a deslegat și de grija asta.

Cunoștea un țigan slugă în mănăstire, bun de gură, șiret să te înghită într'o lingură de apă și cu slabă știință de carte și socotea că n'ar fi rău nici păcat să-l lase în loc. L-a chemat, i-a desvăluit taina, l-a întărit cu darul preoției și au căzut la tocmeală: țiganul să strângă venitul dela slujbe și, la întoarcerea părintelui, să-l dea frățeste în două. Au încheiat de toate aceste zdelcă în regulă și țiganul a rămas să facă slujbă preotească, iar părintele s'a dus încotro îl mânau dorurile.

S'a scurs la mijloc o bună bucată de vreme, când iacă într'o zi, părintele își face arătare în sat.

Adună oamenii și le povestește cum i-a fost călătoria, pe la sfintele locuri, cum s'a rugat pentru ei cu vreme și fără vreme, cum a cumpărat o pădure de măslini ca să poată scoate din ea untdelemn, cu adevărat sfințit; cum și-a pornit acolo casă nouă dar e în lipsă și nu o poate termina; cum, nemaiputând să-și înfrâneze dorul de turmă a venit la fii, să-i vadă și să-i cerceteze de sănătate și credință; că are de gând să se întoarcă și, pentru ca șederea sfinției sale acolo să fie și spre folosul altora, i-a îndatorat să plătească părintelui sărindare, sărăcuste, liturghii mari și mici, pentru sfântul Munte Athos, și care doresc lesmn sau untdelemn sfințit iar să plătească și cuvioșia sa se va nevoi să le trimită. Și le-a dat hârtii tipărite cu prețul slujbelor și lucrurile sfinte.

Și așa s'au scurs în punga cuviosului Narcis parale și pentru treaba asta, adăogându-se și cele adunate de țigan, căci părintele îl pomăzuise așa de bine, că a aflat bun câștig la întoarcere.

Dar într'o zi, când țiganul lipsea de acasă, monahul, ispitit de diavol, și cunoscând cotlonul unde ajutorul său duhovnicesc își tănuise agoniseala, i-o luă în a sa păstrare și plecă; iar în locul banilor lăasă hârtie scrisă cu vorba românească: « boii ară și caii mănâncă ».

Pentru așa păcăleală, pe țigan l-a aflat mare necaz și s'a gândit să facă jelanie la protopop. Și din pâra asta multe a avut de pătimit călugărul.

Întâmplarea a făcut ca o hârtie cu însemnarea și prețul slujbelor să cadă în mâna preotului comunei și mult s'a minunat acesta de îndrăzneala călugărului și, înhămând de sârg calul la nadișancă, a pornit întins la protopopie de l-a pârît pe monah.

— Iacă, părinte econoame, de ce se apucă călugării noștri, și-i întinde hârtia tipărită.

Protopopul, citind-o, prinde a zâmbi, apoi, așezând hârtia pe masă zice:

— Și-l cunoști, părinte? Ii din partea locului sau îi de pripas pe la dumneavoastră?

— Apoi nu-s lămurit încă, căci deabia am pus mâna pe hârtia asta și am venit la prea cucernicia voastră. Spun din oameni că-i mai de mult în sat și le-a făcut slujbe.

— Atunci dă mai înspre seară pe aici. Până atunci am puțină vreme să mă mai luminez.

Protopopul oblicise că la prefectură venise un călugăr să capete niște îndreptări pentru un pașaport. Ducându-se la prefect, află pașaportul, îl ia și lasă vorbă să fie trimis călugărul la protoerie să-și capete drepturile.

Dar după amiază se înfățișează și țiganul la cancelaria autorității bisericești și aduce plângere scrisă în rânduri dese și cu buchi stălcite, întinse pe o jumătate de coală, căci țiganul măcar de nu era prea învățat, dar avea istețime firească. Alături și un catastif soios cu însemnările câștigului.

Cum s'a prezentat călugărul să-și ridice pașaportul, protopopul l-a și luat din scurt.

— Ce pâri se aduc cuviosiei tale, părinte? Că nu prețuești după cuviință haina monahală; te-ai lepădat de regula ascultării și umbli de ațăți lumea cu bâiguelile sfinției?

— Ferit-a sfântul, părinte econoame, răspunse spăsit cuviosul Narcis.

— Nu-mi parodisi mie în felul acesta, părinte, căci cunosc eu năzdrăvăniile călugărești. Uite, mărturia stă față, și-i arată pe țigan și-i scoate în ochi hârtia tipărită cu prețul slujbelor.

— Hule, cinstite părinte. Presupusuri deșarte și năpastă curată dela cel rău. Dar câinii latră, vântul duce și eu rămân neîntinat și neîmpuținat la suflet, căci dreptul de auzul rău nu se teme.

— Ce câini? sare de colo țiganul. Sfinția ta ești căne și încă din cei mușcători. N'ai venit la noi în sat și ai făcut biserică în casa Păscoaei; n'ai săvârșit slujbe cu parale multe și ne-ai sfătuit să fim împotrivoritori calendarului; nu m'ai sfințit preot în loc și te-ai bucurat la munca mea și m'ai furat de câștig? Și acum, când zici că pleci iar la Sfântul Munte, vrei să despoi lumea cu alte scorniri de slujbe? Hehei, părinte, stau grecește în sfinția ta și nu mai înșeli lumea de aici înainte.

— Nu huli, măi băiete, că ți-a fi păcat și te-a răsplăti Dumnezeu, după vicleșugul izvodirilor tale.

Și au început vorbele aspre și acuzările să curgă îmbelșugat, dela țigan la călugăr și dela călugăr la țigan și s'au înponcișat tot mai rău, de rămăsese protopopul stană și se crucea de atâta răutate în lume.

Dar multă vreme n'a irosit cu dânșii, de teamă să nu-i vadă îngăibărându-se în fața sa și să-i facă cancelaria de batjocură.

— Ei, ostoii-vă odată, că-s luminat. Dreptatea am s'o fac în sat, la biserică, în fața oamenilor și a preotului, așa că nu mai mult decât mâne, cuvioșia ta, de vrei să capeți pașaportul, ai să te înfășoși acolo.

Și-au pornit împricinații noștri, iar protopopul a fost a doua zi la fața locului.

S'a tras clopotul cel mare, s'a adunat lume multă și s'a început judecata.

— Calcă pe voia vrăjmașului, părinte Narcis, începe protopopul interogatorul, și spune în frica lui Dumnezeu, aici în sfântul locaș, de-i adevărat că cuvioșia ta ai făcut slujbe la oameni și i-ai răzvrătit împotriva rânduelilor bisericești.

Ispitește-ți cugetul și glăsuește.

— Apoi să spun drept, sfințite părinte, că pe unde îmi iesă cuvântul îmi iesă și sufletul, slujbe am făcut, nu zic ba, ia ca să câștig și eu un ban, în vremurile aeste, cât toate lucrurile parcă-s cu ciobote roși; dar oamenii mi-au cerut slujbe, jelindu-se că n'au preot. Impotriva rânduelilor nu m'am ridicat, Doamne păzește, că doar m'am închinat ascultării încă dela mănăstire.

— Cum, părinte, n'ai spus sfinția ta că noul calendar este eres papistășesc și să nu-l ținem? sări poporul în gură.

— N'am spus.

— Vai, părinte, are să te ajungă bătaia lui Dumnezeu, pentru sminteala asta, se stropșiră oamenii la el.

— N'am spus și pace bună.

— Dacă n'ai spus, intervine protopopul, atunci rămâne să lămurești pe creștini asupra adevărului.

Și călugărul, nepunându-se de pricină, a început să grăiască:

— Oameni buni, pentru că Cel de sus a vărsat mai multă lumină spre cei mari și învățați, se cade a-i urma, căci de Dumnezeu grăitorul Pavel ne-a poruncit să ne supunem stăpânirilor. Cititorii de stele și zodiacii au văzut că soarele și-a mai schimbat mersul și că sărbătorile noastre au rămas tare în urmă. Pentru acest cuvânt, Maica noastră Biserica, prin luminarea Sfântului Duh, a aflat cu cale să le împingă mai înainte, odată pentru totdeauna, ca nu care cumva, să ne trezim odată, că facem Paștele cu înghet și nămeți, iar Crăciunul la iarba verde. Incolo celelalte rândueli stau neclintite. Ascultați de preotul satului, că el e lumina dumneavoastră.

— Da cu popa cel nou cum rămâne? răsări un om mai clonțos, arătând spre țigan și hilizând.

— Cum să rămâie? prinse glas țiganul și făcându-și loc mai către față. Sunt popa vostru și asta-i. Dacă m'a făcut, sunt bun făcut.

— Ce-ai grăit, hăbăucule? se încruntă protopopul. Ce arhieru te-a sfințit?

— Iacă părintele, care-i față.

— Ptiu la necuratul! sări călugărul în sus. Da ce, eu am darul să fac preoți. Ai pe duhul cel rău în tine de grăiești așa nelegiuiri. Și apoi tu ești de preot, mangositule? De nu faci pocăință aici înaintea noastră, să știi că te afurisesc de nu te mai desleagă toate soboarele din lume.

— Ba sunt preot, țipă țiganul cu îndărătnicie.

De vede călugărul așa, își așează epitrahirul pe grumaz, ia crucea și începe să fulgere pe țigan cu rugăciunea de afurisenie, citită cu ton din carte și apoi să-l scuipe ușor de câteva ori, ca pe necuratul.

Țiganul asculta obraznic și fără să-și piardă firea, cu mâinile ridicate, zicea când și când:

« Pe capul tău și neamurile tale! » iar la urma rugăciunii s'a pornit furios și năvalnic spre ieșire, strigând din toate puterile:

« Să crăpați voi până la unul și eu tot popă rămân ».

* * *

Monahul Narcis și-a luat fără zabavă tălpășița și intirit a rămas din meleagurile acelea. A căpătat pașaportul, dar de se află azi la Sfântul Munte și stăpânește acolo vre-o pădure, nu v'aș putea spune.

Țiganul cătare n'a mai avut și a fost socotit ca o spurcăciune, iar oamenii au văzut nu puțin folos, pe urma întâmplării, prinzând minte multă la capul cel lesne plecat spre scornirile deșarte.

V. VASILIU-PIATRA

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

REVUE DE PARIS

Anul 45, Nr. 9. 1 Mai 1938

Va trebui să treacă multă vreme, până ce se va putea scrie istoria anexării Austriei de către Germania, și nu e mai puțin adevărat că istoricii viitorului vor întâmpina mari greutatea ca să stabilească adevărul cu privire la evenimentele care s'au petrecut la Viena la sfârșitul celei de-a doua săptămâni a lunii Martie 1938. Până în prezent, nu avem la îndemână decât versiuni oficiale, întemeiate pe elemente în bună parte contradictorii, și mărturiile particularilor a căror exactitate este greu de controlat. Deocamdată suntem nevoiți să reținem numai reportajele cele mai contradictorii cu titlu de informație și să interpretăm faptele la lumina datelor furnizate de observatorii de bună credință, care s'au putut informa la fața locului în momentul în care faptele s'au petrecut și care au putut proceda la o reconstituire a evenimentelor, din care se desprind constatări interesante.

O personalitate care semnează « Viator » și mărturisește a fi « arian sută la sută » publică un articol foarte documentat asupra dedesubturilor Anschlussului, astfel cum a fost el realizat la 13 Martie. După spusele sale, se pare că o bună parte din conducătorii guvernului german erau hotărâți încă din Ianuarie să scape cât mai repede de d. von Schuschnigg. Cu toate acestea, d. Hitler renunțase la o anexiune imediată a Austriei, vrând să încerce să atingă același scop prin etape. Intr'adevăr, cancelarul german l-a chemat pe d. von Pappen, însărcinându-l să negocieze astfel cu Austria, ca poziția Germaniei la Viena să fie întărită. D. von Pappen ar fi obiectat că momentul nu era poate prea prielnic pentru asemenea negocieri, prin faptul că d. von Schuschnigg se găsea în posesia unor hârtii foarte compromițătoare, pe care pusese mâna cu ocazia unei percheziții efectuate la sediul clandestin al partidului național-socialist austriac, care a dus la arestarea d-lui Tays. D. Hitler ar fi înălțurat această obiecție, ordonând d-lui von Pappen să procedeze astfel ca să obție din partea d-lui von Schuschnigg consimțământul să se întâlnească cu cancelarul german.

După ce s'a întors la Viena, d. von Pappen ar fi comunicat obiectul misiunii sale d-lui Guido Schmidt, secretarul de Stat la ministerul afacerilor străine al Austriei, al cărui rol pe lângă cancelarul federal era din cele mai suspecte și care era bănuit de a fi înțeles pe ascuns cu naziștii. În ajunul Conferinței

dela Budapesta, care s'a ținut în Ianuarie 1938, uzând de termeni foarte severi, d. Mussolini ar fi sfătuit pe șeful guvernului austriac să nu acorde prea multă încredere d-lui Guido Schmidt. Acesta promise ministrului Germaniei să-î facă pe cancelar să accepte o întrevedere cu d. Hitler, pe care o refuzase până atunci cu îndărătnicie. D. von Pappen și d. Guido Schmidt au colaborat activ ca să-l convingă în acest scop pe d. von Schuschnigg. Se spune că ministrul Germaniei la Viena ar fi ținut chiar următorul limbaj: « Austria a fost amenințată. Ea nu va mai fi amenințată dacă consimțiți să faceți pace. Veți găsi termenii unui acord . . . Veți vorbi între frați. » Astfel a fost pusă la cale întrevederea dela Berchtesgaden. Dar d. von Schuschnigg îl prevenise pe d. Guido Schmidt că, înainte de a pleca la Berchtesgaden, va telefona d-lui Mussolini ca să-i ceară sfatul. Berlinul ar fi fost încunoștințat îndată de acest demers, prin d. von Pappen și prin d. Wolff, colaboratorul principal al d-lui Guido Schmidt. Când cancelarul austriac expuse situația d-lui Mussolini, se afirmă că Ducele i-ar fi răspuns: « Dragul meu, am toată încrederea în capacitatea d-tale de bărbat de Stat », răspuns pe care d. von Schuschnigg l-a interpretat că Italia ar lăsa Austria pe seama ei.

S'au scris multe despre întrevederea istorică dela Berchtesgaden; dacă amănuntele lui Viator sunt însă adevărate, ea a fost și mai tragică decât am putea-o presupune. Cu toate că pe alocuri scena s'a desfășurat dramatic, cancelarul austriac nu-și pierdu sângele rece și puterea sa de rezistență, nici chiar atunci când era apostrofat cu cuvinte violente. Dacă povestirea lui Viator corespunde realității, evenimentele care au urmat după întoarcerea d-lui von Schuschnigg la Viena sunt de cel mai mare interes pentru istoria politică contemporană. S'a discutat mult dacă d. von Schuschnigg fusese încurajat în atitudinea sa fermă de guvernul italian. Viator crede că poate preciza că faimosul discurs pe care cancelarul federal l-a rostit la Dietă și care a făcut senzație, a fost întocmit între 21 și 23 Februarie, iar că la 22 Februarie d. von Schuschnigg a primit vizita d-lui Salata, fostul ministru al Italiei la Viena. Diplomatul italian sosise tocmai în aceeași zi dela Roma. Se pare că în anturajul cancelarului federal se spunea că « Salata venise din partea Ducelui ca să întărească coloana vertebrală a lui Schuschnigg ». Acesta din urmă ar fi spus unuia din pușinii săi oameni de încredere « că se sprijinise pe Salata în discursul său ». Pușin după aceea, d. Mussolini și-a desavuat diplomatul și un comunicat italian afirma răspicat că fostul ministru al Italiei la Viena se dusese să-l vadă pe d. Schuschnigg din proprie inițiativă.

Viator pretinde că faimoasa telegramă a d-lui Seyss-Inquart, publicată încă la 12 Martie de *Voelkischer Beobachter*, în care, în calitatea sa de ministru în guvernul austriac, cerea cancelarului Hitler să trimeată cât mai repede trupe germane în Austria ca să-l ajute să menție ordinea și să împiedice orice vărsare de sânge, este falsă. « Nici doctorul Seyss-Inquart, nici nimeni altul din anturajul său n'a trimis vre-o telegramă guvernului Reichului. Nici un birou telegrafic austriac sau vienez n'a transmis asemenea text ». În vreme ce, după anumite declarații oficiale, trupele germane n'ar fi trecut granița austriacă decât Sâmbătă 12 Martie la ora 5 și 30 dimineața, după unele, la

8 ore dimineața, după altele, Viator afirmă că primele detașamente motorizate germane care au intrat în Austria ar fi pătruns Vineri 11 Martie între orele 21 și 5 și 21 și 25. În sfârșit, Viator dă următoarea versiune cu privire la împrejurarea în care a fost obținută demisia președintelui Republicii, d. Miklas:

« Viena luă către sfârșitul dimineții aspectul unui oraș ocupat. În anumite străzi din centru erau instalate adevărate campamente de camioane și de trupe.

« La orele 19 și 20, am aflat din izvorul cel mai sigur că președintele Miklas se încapățâna să nu demisioneze și că două divizii noi germane vor trece frontiera la noapte.

« La ora 20, s'a anunțat la Radio demisia președintelui federal. O fi dat-o de bună voie sau prin constrângere? O fi semnat-o în acel moment? Textul ei nu a fost publicat nicăeri.

« La Linz se petrecuse un eveniment important, după amiază. Față de lipsa totală de reacțiuni a Europei, Führerul se hotărîse să grăbească lucrurile și să proclame anexiunea, înainte de a se fi instaurat plebiscitul. Luase această hotărîre la orele 17...

« Fără nici o întârziere, doctorul Seyss-Inquart se întoarce cu avionul la Viena și cât ai clipi din ochi obține — sau nu obține — demisia președintelui Miklas, o consideră cel puțin dobândită și, la orele 20 și 30, proclamă din balconul cancelariei legea asupra Anschlussului, al cărei articol prim sună astfel: « Austria este o țară a Reichului german ».

« Operația este legală. Într'adevăr, Constituția din 1934 prevede că, în cazul în care președintele federal demisionează, atribuțiile sale trec, potrivit art. 77 paragraful întâi, asupra cancelarului federal.

« Germania poate deci afirma acum în fața lumii că nu a pus mâna pe Austria și că, dimpotrivă, aceasta s'a unit de bună voie cu Reichul. »

Astfel a dispărut de pe harta politică a Europei, Austria independentă.

Anul 45. Nr. 10, 15 Mai 1938

Nu e lipsită de emoții evocarea figurii lui Delcassé, mai ales în clipele grele de politică internațională prin care trece astăzi Franța. D. Octave Homberg, care a fost camarad de promoție al d-lui André Tardieu la concursul de intrare în ministerul afacerilor străine, publică memorii foarte interesante asupra epocii în care, funcționând ca atașat pe lângă cabinetul ministrului afacerilor străine, a trăit în intimitatea lui Delcassé, și face un portret foarte reușit al aceluia care a fost poate cel mai mare ministru de externe al celei de-a treia Republici.

Dacă Delcassé era cu totul lipsit de prestigiu fizic și de farmec, în schimb însă avea multă abilitate și rasă. Mîntea sa, foarte lucidă, nu era prea bogată în concepții, dar în timpul ministeriatului său a avut trei sau patru mari idei de care s'a ținut și pe care le-a exploatat cum nu se poate mai bine. Mare patriot, nădăjduia că Franța va redobîndi Alsacia și Lorena. D. Octave Homberg l-a auzit spunând în repeșite rânduri că acest eveniment se va produce în

urma unei conflagrații generale, al cărei termen nu-l putea fixa, în schimb o credea inevitabilă. În ciuda faptului că era mic de stat și aspectul său era puțin impunător, la ocazie știa să vorbească cu mare demnitate. Cu toate că era radical convins, nu era nicidecum anticlerical, dat fiind că, în calitate de ministru al afacerilor străine, avusese ocazia să-și dea seama de marea putere morală a Papalității. Când Combes a încercat să pregătească ruptura Concordatului, Delcassé a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-l împiedice. Astfel l-a trimis pe d. Octave Homberg în misiune secretă la Roma, trecând și peste ambasadorul Franței în Italia, ca să încerce să obție, prin mijlocirea cardinalului Rampolla, concesiile din partea Vaticanului, mai ales în ce privea numirea episcopilor, concesiile care i-ar fi îngăduit președintelui Loubet, lui Delcassé și altor miniștri să combată ruptura Concordatului în sânul cabinetului. D. Homberg a adus, într'adevăr, dela Vatican, ultimile modificări pe care Sfântul Scaun consimțea să le aducă Concordatului, tocmai ca să evite ruptura, dar încăpățănarea și pasiunea anticlericală a lui Combes au fost mai tari și, după o ședință destul de furtunoasă a Consiliului de miniștri, s'a hotărât ruptura, împotriva căreia se străduise fără succes Delcassé.

D. Octave Homberg aduce o mărturie hotărâtoare în ce privește conflictul dintre Delcassé și președintele consiliului de miniștri, Rouvier, conflict care a avut drept urmare demisia ministrului afacerilor străine, în împrejurări atât de tragice pentru Franța. D. Homberg era însărcinat, la cabinetul ministrului, cu serviciul secret al descifrării telegramelor diplomatice străine. El poseda cheia mai multor cifruri străine și, în deosebi, al celui german, cel mai confidențial. Intr'o seară, descifrând o telegramă foarte secretă pe care ambasadorul Germaniei, principele Radolin, o expediase la Berlin, vede apărând de-a-lungul operațiilor criptografice povestea amănunțită a unei vizite nocturne pe care, în cel mai mare mister, președintele consiliului de miniștri o făcuse ambasadorului Germaniei. Rouvier declarase principelui Radolin că nu voia cu nici un preț să se lase târât la război și că se hotărîse să se despartă de ministrul afacerilor străine, a cărui încăpățănare și germanofobie îi păreau primejdioase, adăogând totuși că ar avea nevoie de un termen scurt și de anumite precauțiuni, pentru ca poporul francez, foarte mândru, să « nu se cabreze în fața acestei debarcări ». « Comunicându-i demersul meu, cereți guvernului d-voastră să-mi acorde un termen de opt zile, dar fiți sigur că, după acest termen, Delcassé nu va mai fi ministru ».

D. Octave Homberg telefonează numaidecât lui Delcassé la domiciliul său particular, ca să se informeze dacă ministrul se culcase. I se răspunde că Delcassé e în conferință cu Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra. Se duce îndată la ministru acasă și, fără nici un comentariu, îi întinde telegrama descifrată. Ministrul citi și reciti documentul și îl dete, fără să spue vre-un cuvânt, lui Paul Cambon, și-l înapoie numai peste câteva zile d-lui Octave Homberg care constată, grație urmelor lăsate de niște « pioneze » că documentul fusese fotografiat și Delcassé deținea astfel o armă puternică împotriva lui Rouvier. D. Homberg a așteptat ca, în decursul timpului, Delcassé să se servească de această telegramă, fiind gata să confirme exactitatea

descifrării ei. Delcassé i-a mărturisit mai târziu că a fost de multe ori tentat să se slujească de acest « document măciucă », însă că se temuse totdeauna de urmările funeste care ar fi putut rezulta pentru Franța din publicarea lui.

După plecarea lui Delcassé, Rouvier s'a instalat la ministerul afacerilor străine și mare i-a fost mirarea când a aflat că se poate urmări corespondența cea mai confidențială a guvernului german cu ambasada sa dela Paris. D. Octave Homberg și-a dat îndată seama că președintele de consiliu se gândea la vizita sa nocturnă la principele Radolin și se întreba ce putuse să transpire în această privință. Atașatul își oferî plăcerea sadică de a-l întreba pe Rouvier dacă dorește să i se comunice telegramele cele mai importante schimbate înaintea sosirii sale în fruntea ministeriului afacerilor străine. Președintele de consiliu reflectă lung, răspunzând brusc: « Nu, e inutil; de abia cu începere de astăzi sunt în fruntea acestui departament... ».

REVUE DES DEUX MONDES

Anul 108. Tomul 45. Nr. 1, 1 Mai 1938

D. Frédéric Eccard, în pagini foarte documentate, tratează despre influența bolșevismului în domeniul social, în acela al politicei coloniale, al politicei interne și externe, influența care, subliniază autorul, e de natură să paralizeze în oarecare măsură Franța; d. Henri Bidou dă note pline de pitoresc asupra ținutului Amazoanelor; iar d. Albert Rivaud ne informează asupra puterii și mijloacelor propagandei germane care este instrumentul de căpetenie al organizării și al dominației național-socialismului.

Din paginile pline de romantism ale d-lui Claude Farrère consacrate unei călătorii în China, desprindem următoarea incursiune în istorie și în politică care poartă subtitlul: *Ce este China?*

« China nu există și n'a existat niciodată. Există Chinezii, sunt 450 de milioane de Chinezi, care, aproape toți, sunt oamenii cei mai admirabili, cei mai răbdători, cei mai tenaci, cei mai muncitori, cei mai ingenioși. Dar acești oameni au o țară: n'au știut niciodată să se guverneze. N'au format niciodată o națiune decât sub jugul zdrobitor al împăraților străini, cutropitori și sălbatici. Dinastia Ta Tsinn era mandciuriană, dinastia Youen mongolă, dinastia Ts'rinn turcă. Intre aceste dinastii grozave care au făurit un cadru și o armătură imperiului, câteva dinastii chineze s'au insinuat și au vegetat, apoi au căzut în anarhie. Intr'o asemenea anarhie se sbat astăzi, în mod lamentabil, nefericitele 18 provincii.

« 18? De fapt, nu: numai 13. Căci, în momentul de față, Japonezii controlează aproape cele cinci provincii dela Nord, inclusiv Pekingul. Acolo, a revenit puțin pacea. Dar, aiurea... »

« Nu că la 450 de milioane de Chinezi nu s'ar fi găsit absolut nimeni ca să încerce să stăpânească această mulțime nevertebrată și să restaureze puțină rânduială... »

« La început a fost un Chinez dela Nord, dibaci, energic, ingenios, Yuan Shi Kai. Dar de abia obținuse primele rezultate și muri în mod misterios.

A urmat apoi o păpușe dela Sud, Sun Yat Sen, care nu era decât un vorbăreț plin de formule goale. De aceea, după obișnuita naivitate populară, i s'a ridicat un mormânt mare cât un templu, îndată ce a murit fără să fi realizat nimic. A mai fost și acel enigmatic mandciurian, Cian So Lin, care era cât pe aici să reconstitue cel puțin o Chină de Nord. Dar trenul său personal a sărit în aer chiar la Mukden, nu s'a știut niciodată cum.

« Este, în sfârșit, acela care trăește încă, provizoriu, Ciang Kai Cek. Acesta o începuse energic. Din nenorocire, în Decembrie 1936, căzu într'o ciudată cursă la Sian Fu, lângă Fluviul Galben. Și pierzându-și de atunci fața, nu mai există. Nu și-a salvat viața, decât cu condiția expresă de a nu mai fi decât o păpușe. Nu mai comandă. Ascultă.

« De cine? Ah! toată problema chino-japoneză se rezumă aici. Ciang Kai Cek, odinioară dușmanul violent al comunismului și al bolșevicilor, ascultă din Ianuarie 1937 de Moscova. Or, Japonia nu poate admite una ca asta.

« Iată toată povestea dela α la ω . Dacă Japonia se luptă astăzi și anume în China, nu se luptă împotriva Chinei și mai puțin împotriva Chinezilor, ci împotriva comunismului, pentru rânduială și civilizație, împotriva sclaviei și a revolverului moscovit. De sigur, nu din altruism și nici pentru salvarea lumii. Dar pentrucă Japonia, popor de ordine, de înaltă cultură și de pace socială, nu poate accepta la granițele ei o infiltrație comunistă ».

Anul 108. Tomul 45, Nr. 2. 15 Mai 1938

Tratând problema armatei de astăzi, d. general Weygand schițează bazele unei reorganizări militare. Oricum ar debuta, orice conflict armat ar însemna un război între popoare, o luptă pe viață și pe moarte dusă fără nici o cruțare; ca atare trebuie deci examinată problema care se pune astfel, în tot ansamblul ei, pentru a ajunge la o soluție care să asigure apărarea teritoriului național și al domeniului colonial, acțiunea comună cu aliații și victoria finală. Această soluție reclamă număr, putere, calitate, fervoarea unui ideal, elemente care nu pot fi întrunite decât de o armată națională. Numărul trebuie determinat în mod obiectiv, în funcție de nevoile reevaluate în măsura împrejurărilor; pentru a-l atinge, se poate recurge la o sporire a militarilor de carieră și a duratei serviciului obligatoriu, care nu poate fi scăzut sub doi ani. Puterea reclamă o producție de material accelerată în alt ritm decât cel actual. Iar calitatea e conferită de spirit, tehnicienilor de orice categorie, tacticienilor și, mai ales, strategilor, a căror concepții nu trebuie să rămâie inferioare mijloacelor de care ei dispun. Generalul Weygand subliniază că pregătirea și executarea programelor de asemenea proporții nu se pot concepe lipsite de colaborarea intimă a celor trei armate: de uscat, de apă, de aer, sub un comandament de ansamblu, care, departe de a interveni în tacticile lor proprii, va avea destul de făcut în domeniul superior în care acțiunea sa se va desfășura. Numai un cald patriotism poate prezida la această intensă pregătire astăzi mai necesară ca oricând.

D. Leslie Hore-Belisha, ministrul de război al Marii-Britanii, este, de sigur, una din figurile cele mai caracteristice ale cabinetului englez. Toată

lumea a fost surprinsă, la Londra, când d. Neville Chamberlain a încredințat acest post de înaltă importanță unui evreu care nu împlinise încă patruzeci de ani. D. Verax, care îi consacră una din minunatele sale « siluete străine », constată că Prea Onorabilul Leslie Hore-Belisha este una din figurile cele mai ciudate ale mediului parlamentar englez, unic în lume, în care au strălucit un Disraeli, conte de Beaconsfield, și un Rufus Isaacs, marchiz de Reading.

Născut în 1898, fiul lui J. L. Belisha și al Elisabetei, despre care nu se știe nimic, Leslie Belisha nu se trage ca Disraeli, dintr'o veche familie de negustori sau oameni de bursă italieni, înrudiți cu nobili israeliți portughezi, având casă proprie în City și proprietăți întinse la țară. Dar aceasta nu-l împiedică să fie la 40 de ani unul din oamenii politici cei mai iluștri ai generației sale. Cariera sa nu poate fi comparată decât cu aceea a d-lui Antony Eden, reprezintăntul celei mai frumoase aristocrații britanice. Leslie Belisha a făcut studii strălucite la Clifton, Paris și Heidelberg. În timpul războiului, se angajează ca voluntar, este citat pe ordin de zi, promovat maior, pentru a figura astăzi în « Service Corps » cu gradul de colonel onorar. După ce termină studiile universitare, se înscrie în barou și, la 25 de ani, se aruncă în vârtoarea luptelor politice. Între timp, mamă-sa, văduvă, se căsătorise cu un « civil servant », d. Adaire Hore, care a făcut carieră ca înalt funcționar la « Local Government Board », apoi la ministerul pensiunilor, al cărui secretar permanent este astăzi, cu titlu de « Sir ». Fără să-și renege originea, tânărul Hoare se anglicizează, dobândind dela tatăl său vitreg dreptul de a adăoga forma veche engleză de Hore numelui său patronimic.

După ce termină studiile la Oxford, se avântă numai decât în lupta electorală. După ce-și alege eticheta liberală care, în 1923, părea că place mai mult majorității alegătorilor din Devenport, reușește să bată pe concurentul său conservator, cucerind prin luptă dărză fieful care odinioară fusese reacționar și pe care l-a păstrat până în prezent, cu toate că a evoluat spre dreapta și a adăogat liberalismului său o doză de naționalism, indispensabilă oricui ar vrea să joace un rol activ în diferitele ministere de Uniune Națională care s'au succedat la putere cu începere din 1931.

« Partizan al lui Lloyd George până la căderea definitivă a acestuia, apoi raliat coreligionarului său Sir Herbert Samuel, pe care îl părăsește pentru a urma pe liberalii-naționali, astăzi încă la guvern, cu Sir John Simon, succesorul lui Neville Chamberlain în postul de cancelar al Eșichierului. Nimeni nu simte mai bine ca Belisha dincotro suflă vântul. Astfel, ajunge ministru la 33 de ani, fără să datoreze ascensiunea sa, familiei sale sau prietenilor săi. Primul grad ministerial îl ocupă în 1931, ca secretar parlamentar la Board of Trade. În 1932 trece la finanțe (Treasury); cei ce-l apropie, în timp ce ocupă aceste funcțiuni delicate, laudă inteligența sa vie și puterea sa de muncă; în 1934, este promovat ministru al transporturilor, pătrunde în sanctuarul cabinetului, și sgotmotul pe care-l face în jurul său, lipsit de orice calitate aristocratică atât de scumpă Englezilor, îi creează o popularitate, de calitate destul de mediocră; în 1937, Neville Chamberlain, președintele consiliului de miniștri, caută un sergent recrutor de geniu pentru a pune mâna pe voluntarii recalcranți

de care are atâta nevoie armata activă cât și cea teritorială. Fără ezitare, îl alege pe Hore-Belisha și-l numește ministru de războiu. Tânărul ministru nu împlinise încă 39 de ani ».

D. Henry Bordeaux publică impresii de călătorie din Finlanda, d. Paul Souchon comentează scrisorile adresate de Juliette Drouet lui Victor Hugo între Iunie 1838 și Februarie 1839, tocmai în timpul când marele scriitor compunea *Ruy Blas*, în a cărui distribuție tânăra artistă nu a reușit să figureze din pricina unei intrigii a d-nei Hugo în urma căreia Antenor Joly, directorul teatrului Renaissance a distribuit-o pe d-ra Beaudoin în rolul Reginei Marie de Neubourg, iar d. Pasteur Vallery-Radot scrie amintiri din cele mai emoționante despre Claude Debussy, cu ocazia împlinirii a două decenii dela moartea autorului lui *Pelléas și Mélisande*, din care extragem următoarele rânduri cu privire la prima reprezentație a acestei capodopere:

« Acei care nu au fost martori ai perioadei 1900-1912 nu pot să-și închipuiască ce luptă a trebuit să se dea pentru a impune rutinierilor, de bună voie surzi față de acordurile noi, ceea ce Debussy aducea în visuri și realități minunate. Când un șef de orchestră conducea o lucrare de Debussy, nu auzea decât vorbe de clacă, fluerături și huiduieli... Repetiția generală a lui *Pelléas și Mélisande*, care a avut loc la 27 Aprilie 1902, a reprezentat punctul culminant al acestei ostilități. Abonații Operei-Comice, obișnuiți cu favoarea unei anumite muzici franceze, și melomanii fervenți ai violenței wagneriene, găseau partitura subțire și lipsită de cherestea. Lumea murmura, surâdea, protesta. « Să ni se dea muzică ! » exclama un domn bătrân, îndrăgostit de repertoriul care îl fermecase timp de 50 de ani. « Când o să isprăvească să se acordeze ? » cârâia altul, exasperat. Scena lui Golaud cu micul Yniold a deslănțuit un adevărat tumult: « Ah ! nu, e destul !. . . Iși bat joc de noi ! ». Și când, după actul întâi, cortina a căzut pe cuvintele lui Arkel: « C'était un pauvre petit être, mystérieux, comme tout le monde. . . C'est au tour de la pauvre petite », toți spectatorii au avut impresia că înfrângerea era desăvârșită.

« E distractiv să citești, la o distanță de 36 de ani, articolele care au apărut în zilele următoare în presă. Cu excepția câtorva elogioase, altele în care simți desorientarea criticilor, nu găsești decât calificative acerbe sau lovituri de măciucă: « Muzica d-lui Debussy este vagă, plutitoare, fără culoare, fără contur, fără mișcare și fără viață ». « Această muzică nu conține germenii vieții și ai progresului, ci ai decadenței și ai morții ».

« Cu toate acestea, la repetiția generală și la premiera lui *Pelléas*, care a avut loc la 30 Aprilie, au izbucnit aplause la galeriile superioare ale Operei-Comice. La reprezentațiile următoare au fost expoziții de entuziasm care, venind dela aceste înălțimi, se ciocneau cu protestele acelor care, în fotoliile de orchestră, se credeau păstrătorii tradiției. Invecitive, exclamații violente, fluerături, câteodată chiar bătăi: sala Operei-Comice ajunsese câmpul închis în care se înfruntau detractorii și admiratorii Maestrului. *Debussysmul* se născuse ».

REVUE POLITIQUE ET PARLEMENTAIRE

Anul 45, Nr. 522. 10 Mai 1938

Intr'un articol intitulat « Să restaurăm mai întâi moralul Franței », d. Pierre-Etienne Flandin crede că una din caracteristicile epocii noastre este părerea că nu ar exista numai un conflict între libertate și totalitarism, ci între două totalitarisme rivale, deoarece, pe măsură ce trece timpul, suntem îndreptățiți să bănuim că până chiar și în Franța lupta dintre ideologii stăpânește, în același timp, și politica internă și cea externă. Astfel unitatea morală a națiunii este dislocată de o diviziune adâncă; spiritul războaielor religioase a reînviat; antisemitismul care apare din nou cu atâta furie constituie un avertisment.

D. Y.-M. Goblet consacră un studiu interesant politicii engleze și se întreabă dacă atitudinea diplomatică « nouă » a Mării-Britanii porcede dintr'o orientare nouă a politicii externe sau dacă, dimpotrivă, este urmarea principiilor de multă vreme în cinste și a valorilor permanente care constituiesc moștenirea morală și politică a națiunilor britanice. Cine a petrecut în Anglia săptămânile de înfrigurată activitate diplomatică din primăvara aceasta, este izbit de constatarea că singurele acorduri aprobate de întreaga opinie publică britanică și aproape fără nici o rezervă, sunt acordurile cu Franța. Un mare adevăr s'a impus de ambele părți ale Mănecei: printre Statele mari nu au rămas decât două care luptă să salveze împotriva impetuozității de extremă stângă și de extremă dreaptă ceea ce a mai rămas din liberalism: Franța și Anglia, și imperiile lor: Dominioane britanice, Franța africană și indochineză... Dacă aceste două puteri s'ar despărți, blocul totalitar poate să primejduiască pe fiecare în parte, iar dacă sunt unite și bine înarmate, nimeni nu se îndoește astăzi că nici o putere pe lume nu le-ar putea înfrunța cu succes.

L E M O I S

Anul 8, Nr. 88. 5 Mai 1938

Intr'un articol intitulat: *Dacă liberalismul francez n'ar exista ar trebui inventat, căci este necesar Europei*, d. Florian Delhorbe admite că libertatea de gândire poate degenera în anarhie. În cazul acesta, adunările deliberante care nu știu să-și impue o disciplină se expun, ca imprudenții care fac excese, să fie puși la un regim sever de penitență. Franța nu a ajuns încă atât de departe. În toiul crizei economice și sociale, manifestările de violență s'au desfășurat pașnic. Ocuparea uzinelor n'a întrerupt tratativele dintre patroni și lucrători, adică manifestările rațiunii. Ideea care prezida zilele trecute la întocmirea unui statut al muncii este aceeași care prezidează astăzi la un statut al grevei: e vorba ca acest statut să fie acceptat de ambele părți și să nu le fie impus.

Numai o națiune sănătoasă și echilibrată poate oferi cetățenilor ei luxul liberalismului. În țările în care opinia publică e slabă, masele tind să se identifice cu Statul. Tocmai pentru că în Franța opinia publică este foarte puternică, ea se poate acomoda cu un guvern slab. Puterea publică este ținută în

șah de forță socială. Iar guvernul face figură de arbitru. Succesiunea minis-
relor, care amuză galeria, înseamnă că forța socială divizată caută un arbitru
mai bun. Un guvern tare nu poate să se impună decât dacă nevoile și împre-
jurarea ar cere-o, pe deasupra partidelor, dintr'o mare colaborare a forțelor
sociale. Or liberalismul a risipit pe toată întinderea teritoriului focare de
viață interioară, care fac atât de puțin șgomot, încât trec adesea neobservate.
Strălucirea lor spirituală corectează excesele partidelor și moderează porni-
rile colective. Acesta e fața reală a Franței muncitoare, riguros cinstită și carita-
bilă, care nu cârăe din plăcerea de-a se îmbufna, ci este adesea la lucru sau
în rugăciune și e capabilă de eroism zilnic. Un guvern tare nu este posibil
fără consimțământul acestei Franțe liniștite și tăcute.

Se poate ca Francezii să se lase târâți în aventuri din care te întorci exaltat
de izbândă sau nărui de înfrângere. Așa este politica și ea nu poate fi
nesocotită. Dincolo de contingente, Franța spirituală continuă să radieze în
lume. Dinamismul maselor europene în mișcare a fost lăudat în mod excesiv.
Masele s'au revoltat împotriva echilibrului european, adică împotriva guver-
nării Continentului. Dacă liberalismul francez n'ar exista, ar trebui inventat,
căci este necesar echilibrului Europei.

ROMĂNEȘTI

VIATA ROMĂNEASCĂ

Anul 30. Iunie 1938 — Nr. 6

La « cronică literară » d. G. Călinescu vorbește cu titlul de « analiză pro-
vizorie » despre poezia lui Octavian Goga, pe care o consideră valoroasă nu
numai prin semnificația ei socială, ci, în primul rând, prin sensul ei artistic.

Deși condițiile istorice, care dădeau poemelor lui Goga un înțeles pro-
testatar, « ba chiar subversiv », au dispărut, totuși puterea lor de emoție
subzistă și azi. Poezia patriotică a lui Octavian Goga « impresionează ca
orice poezie nouă », spune d. Călinescu.

D-sa analizează cinci din poemele patriotice ale lui Goga și subliniază
tocmai elementul lor liric, independent de orice tendință politică.

Transcriem câteva din observațiile d-lui Călinescu:

« Aici ne izbește dela început mișcarea ceremonială, rituală. În fond, des-
cripția este numai aparentă, fiindcă țara de care e vorba e un fel de Eden
trist, un soi de Purgatoriu. Nimic nu e din câmpul realității. Pe câmpurile
de mătase cresc fluturi în loc de grâne, apele jelesc, oamenii jelesc. Se pe-
trece aici ceva catastrofal ca într'o vale a Iosafatului, lucruri procesionale cu
vădit aer hermetic, semnificând un mister... Acest hermetism dă valoare
statornică poeziei și o scoate din grupul producerilor patriotice. Când nu e
jalea grea de Purgatoriu, este profetismul, un profetism din care acum nu
mai rămâne decât mișcarea curată, fără interesul de conținut... »

... Ce patimi zbuciumă sufletul furtunos al acestui Iov? De ce vipere,
de ce robii este vorba? Care este « pătimirea noastră »? E ușor a zice: se

face aluzie la românii robiți din Ardeal, dar, în planul poeziei, acest lucru nu este exprimat. Necesitatea discrețiunii a ajutat mențiunea și a dat acea stranie atmosferă de jale fără motiv aparent sau pentru un motiv pe care nimeni nu vrea să-l mărturisească. Fiu de preot, Octavian Goga a știut să dea versurilor lui acel miros solemn de cuminecătură și tămâie, înlăturând colorile prea stridente. În poezia lui, exprimându-se prin imagini, sunt licăriri și ecouri și o sonoritate corală, liturgică...

... Simțul limbii este la Goga magistral. Dela Eminescu nimeni n'a știut să scoată atâtea arome din cuvinte aproape obișnuite, cu un dispreț statornic de orice culoare. Oricât am explica cititorului de azi, că poetul face aluzie la jalea politică a ardelenilor, rugăciunea aceea smerită, plângerea aceea biblică, rămâne gratuită și misterioasă ca și *Blestemele* fără obiect ale lui Tudor Arghezi.

Ca și Eminescu, Goga are un inefabil al lui care depășește cu mult sonoritatea instrumentului. E ca și când un copil, cântând pe pământ, s'ar auzi deodată din cele patru puncte cardinale un cor de îngeri. Strofele sunt simple, discursive, ca și romanțele eminesciene, cântând prin misterioasa putere de creație a poezilor mari, pe care analizele nu-i pătrund. *

D. Liviu Rebreanu publică un fragment din romanul său « Gorila », între timp apărut în volum, iar d. Tudor Arghezi o serie de noi « tablete ». Remarcabilă traducerea din Baudelaire a d-lui Al. Philippide, « Rêve parisien ». Este o piesă magistrală, care va rămâne printre cele mai izbutite încercări de a-i păstra lui Baudelaire în românește, o rezonanță proprie.

GÂNDIREA

Anul 17. Nr. 6 — Iunie 1938

Număr închinat lui Grigorescu. De reținut studiul d-lui Francisc Șirato, scris nu numai cu competență tehnică, dar cu frumoase calități de formulare critică. Desprindem un pasaj privitor la raporturile picturii lui Grigorescu cu pictura lui Carot.

« Intr'adevăr între Corot și Grigorescu, se poate stabili o apropiere. Inșă nu trebuie să o acceptăm prea intimă, prea bazată pe o identitate de concepție artistică sau tehnică primită pe baza unei afinități temperamentale.

Ce-i apropie e mai mult o facultate comună, facultate cu totul fermecătoare, înainte de toate de natură optică, foarte naturală când vorbim de pictori. Amândoi au această simpatică proprietate de a găsi în natură elementele formale și coloristice ce se aseamănă și se contopesc, fără rezistențe, în mod armonic. La Corot această contopire izbutește să împrumute obiectelor ce compun tabloul, un fel de omogenitate ce izbutește o confundare în aceeași tonalitate. La Grigorescu această fuziune a elementelor formale nu se arată dela început, culoarea specifică fiecărui obiect ca și forma lui este păstrată, atenuată e adevărat, dar perfect distinctă și clară... Totuși, mult mai târziu, atunci după ce Grigorescu se va fi stabilit definitiv în țară, când viziunea lui se va fi realizat, atunci se va constata iar o aparentă apropiere care în

fond înseamnă o definitivă deosebire, după cum se va vedea la timp. Corot are o categorică preferință pentru o întrepătrundere a diferitelor planuri, pe când Grigorescu, dimpotrivă, le demarchează în trepte spre profunzimea tabloului. Pentru Corot esențiala însușire a tabloului e frumusețea tonală, care este datorită echilibrului tonurilor, după însăși definiția lui.

Un fel de cenușiu-argintiu se întinde peste colori, ce din această cauză sunt topite în surdina tonului general, cu o lumină stinsă, care în fond nici nu este lumina peisajului de plin aer, ci, mai curând, este o luminare, o învioreare a tonului zis de galerie. Deși prin această luminare, Corot a dat un mare impuls spre peisajul impresionist, Grigorescu însă acest ton nu-l folosește niciodată. Coloarea lui Grigorescu, de tonalitate deschisă, luminoasă dar cu nuanțele clar exprimate, ce nu se confundă în tonul general, deși ele sunt consonante ale acestui ton. Invelișul atmosferic e acela rezultat din tonul predominant al tabloului și nu este de loc cenușiul lui Corot predestinat de pictor pentru stabilirea acordului coloristic. Tehnica lui Grigorescu e caracteristică temperamentului său nervos, iute, ce accentuează valorile diferențiale, pe când pensula lui Corot alunecă desmierdător pe o infinită gamă de nuanțe inezizabile, totul fiind ușor, cursiv, cu accente abia indicate. Corot nu delimitează prin contur, nici Grigorescu de altfel, la care în schimb existența corporală e mai reală grație delimitării contrastelor de lumină și umbră. Grigorescu, până la urmă, chiar în ultima epocă, păstrează obiectului volumul său ori câtă lumină ar invadea motivul, pe când la Corot lumina e slabă și luminează discret sau difuz motivul mai totdeauna văzut în ore crepusculare *.

INSEMNĂRI IEȘENE

Anul 3, Vol. VI, Nr. 6 — 1 Iunie 1938

D. I. I. Mironescu este la capătul îndrăzneței sale încercări de a transforma « Amintirile » lui Creangă într'o versiune dramatică.

E o lucrare ce arată o vădită devoțiune literară și care a cerut, de sigur, o muncă migăloasă. Ar fi nedrept dacă am dezaproba-o. Totuși trebuie să observăm că această tentativă era sortită dela început eșecului. « Amintirile » au un ritm lent de narațiuni sfătoasă, în timp ce teatral cere, dimpotrivă, conciziune, desfășurare rapidă, mobilitate.

De multe ori, d. Mironescu nu a putut face altceva decât să transcrie textul lui Creangă, într'un lung monolog, întrerupt de replici.

Nu credem că lucrarea d-sale ar putea constitui un spectacol de teatru. Cel mult ar putea oferi anumite fragmente și mici scene, pentru un repertoriu de teatru școlar sau de teatru sătesc.

Cronica plastică îi dă d-lui N. N. Tonitza mai puțin prlvilegiul de a ne vorbi despre pictură și mai mult pe acela de a schița un personaj și de a se întreține în tovărășia lui, cu bonomie ironică, despre felurite subiecte, digresiuni și pretexte. E o bună pagină de literatură.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

CPT.-COMANDOR P. C. FUNDĂȚEANU, *Libertatea mărilor și prilese maritime* epuizat

BIBLIOTECA «ENERGIA»

M. CONSTANTIN-WEYER, <i>Cavaler de la Salle</i> , traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN	Lei 40
L. F. ROUQUETTE, <i>In căutarea fericii</i> , traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ	» 40
ALAIN GERBAULT, <i>Singur străbătând Atlanticul</i> , traducere din limba franceză de A. VIANU	» 20
COLONEL, T. E. LAWRENCE, <i>Revolta în deșert</i> , traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o hartă (2 volume)	» 60
RENÉ BAZIN, <i>Pustnicul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld</i> , traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ	» 30
MIHAIL SADOVEANU, <i>Viața lui Ștefan cel Mare</i> (Ediția a III-a)	» 30
C. ARDELEANU, <i>Domnul Tudor</i> (Ediția a II-a)	» 30
R. P. HUC, <i>Descoperirea Tibetului</i> , traducere din limba franceză de Apriiana MEDIANU	» 30
HOMER, <i>Odissea</i> , traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU (Ediția a II-a)	» 60
JAKOB WASSERMANN, <i>Viața lui Stanley</i> , traducere din limba germană de Radu CIO-CULESCU	» 40
H. M. STANLEY, <i>Autobiografie</i> , traducere din limba engleză de Mary M. POLIHRONIADÉ	» 60
R. M. HUC, <i>In China</i> , traducere din limba franceză de Natalia BĂLUȚĂ	» 40
F. YEATS-BROWN, <i>Bengali</i> , traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU	» 40
JAKOB WASSERMANN, <i>Christofor Columb</i> , traducere din limba germană de I. SĂNGIORGIU	» 40
DEAN FARRAR, <i>St. Winifred sau școala și lumea ei</i> , traducere din limba engleză de W. și C. NOICA	» 60
R. P. HUC, <i>In Tartaria</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Impădăria tcerii albe</i>	» 40
M. C. WEYER, <i>Trecutul Domnului Monge</i> , traducere din limba franceză de RADU BOUREANU	» 40
L. F. ROUQUETTE, <i>Epopeea albă</i> , traducere din limba franceză de Victor STOE	» 40
C. LEWIS, <i>In zodia Săgeătorului</i> , traducere din limba engleză de Constantin NOICA	» 50

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Ing. I. ORBONAȘ, <i>Manual de atelier mecanic</i>	Lei 80
H. STAHL și DAMIAN P. <i>Manual de paleografie slavo-română</i>	» 140
A. I. BRĂTESCU - VOINEȘTI, <i>Tratat de pescuit</i>	» 80

BIBLIOTECA «ARTISTICĂ»

O. HAN, <i>Sculptorul D. Paciurea</i> , cu 24 de planșe	Lei 60
AL. BUSUIOCLEANU, <i>Andrescu</i>	» 120
G. OPRESCU, <i>Pictura românească în secolul al XIX-lea</i>	» 320

BIBLIOTECA «ORAȘE»

MIRCEA DAMIAN, <i>București</i> , cu 48 de planșe	Lei 120
TUDOR ȘOIMARU, <i>Constanța</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 80
OCTAV ȘULUȚIU, <i>Brașov</i> , cu numeroase ilustrații în text	» 100

BIBLIOTECA «ENCICLOPEDICĂ»

CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , I, ediția a II-a, revăzută și adăogită, cu numeroase ilustrații în text	Lei 200
Dr. G. BANU, <i>Sănătatea poporului român</i>	» 200
I. SIMIONESCU, <i>Țara noastră</i>	» 200
CONST. C. GIURESCU, <i>Istoria Românilor</i> , II, două părți	» 260
AL. ROSETTI, <i>Istoria limbii române</i> , I, <i>Limba latină</i>	» 100
BARBU SLĂTINEANU, <i>Ceramica românească</i>	» 140
N. CARTOJAN, <i>Cărțile populare românești</i> II, cu 16 planșe afară din text	» 150

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

R o m a n e

JOACHIM BOTEZ, <i>Insemnările unui Belșer</i>	Lei 60
C. GANE, <i>Trecute vieți de Doamne și Domnișe</i> , II cu numeroase ilustrații în text	» 160
ADRIAN MANIU, <i>Focurile primăverii și flăcări de toamnă</i>	» 60
SĂRMANUL KLOPȘTOCK, <i>Peciorul lui Nenea Tache Vameșul</i> , II	» 70
LUCIA DEMETRIUS, <i>Tinerețe</i>	» 50
N. M. CONDIESCU, <i>Insemnările lui Săfirim</i> , I	» 60
P. M. CONDIESCU, <i>Peste mări și țări</i> , cu 20 acuarele originale de S. MUTZNER	» 800
T. ARGHEZI, <i>Ce-ai cu mine vântule?</i>	» 80
G. BANEA, <i>Zile de Lazaret</i>	» 70
I. PETROVICI, <i>Amintirile unui băiat de familie</i>	» 50

Esseuri, Critică

PAUL ZARIFOPOL, <i>Pentru arta literară</i>	Lei 60
PERPESCIUS, <i>Mențiuni critice</i> , II	» 80
G. M. CANTACUZINO, <i>Isoare și popasuri</i>	» 60
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i>	» 80
EM. CIOMAC, <i>Viața și opera lui Richard Wagner</i>	» 60
M. D. RALEA, <i>Valori</i>	» 50
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , II	» 90
ȘERBAN CIOCULESCU, <i>Correspondența dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol (1905—12)</i>	» 40
C. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , II, III	» 140
C. ANTONIADÉ, <i>Renășterea italiană. Trei figuri din Cinquecento</i>	» 70
N. IORGA, <i>Oameni cari au fost</i> , III	» 90
ALICE VOINESCU, <i>Montagne</i>	» 70
EM. CIOMAC, <i>Poezii armonice</i> , I	» 60
G. CĂLINESCU, <i>Opera lui Mihail Eminescu</i> , IV și V	» 160
PERPESCIUS, <i>Mențiuni Critice</i> , II, III	» 60
DRAGOȘ PROTOPOFESCU, <i>Fenomenul Englez</i>	» 60

N. IORGA, <i>Sfaturi pe întunerec</i>	Lei	60
ION PETROVICI, <i>Figuri dispăruie</i>	»	90
C. BANU, <i>Grădina lui Glaucon sau Manualul bunului politician</i>	»	70
HAIQ ACTERIAN, <i>Shakespeare</i>	»	90
ION SÂN-GIORGIU, <i>Goethe</i>	»	120
G. CĂLINESCU, <i>Viața lui Ion Creangă, cu 21 planșe afară din text</i>	»	50

Versuri

DEMOSTENE BOTEZ, <i>Cuvinte de dincolo</i>	Lei	60
Z. STANCU, <i>Antologia poezilor tineri, cu portrete de Margareta STERIAN</i>	»	60
G. BACOVIA, <i>Poesii, cu o prefață de Adrian MANIU</i>	»	40
G. GREGORIAN, <i>La boarta din urmă</i>	»	60
ADRIAN MANIU, <i>Cartea Tării</i>	»	40
G. LESNEA, <i>Cântec deplin</i>	»	40
GEORGE SILVIU, <i>Paisie psaltul spune</i>	»	40
V. CIOCĂLTEU, <i>Poesii</i>	»	60
N. DAVIDESCU, <i>Helada</i>	»	60
N. DAVIDESCU, <i>Roma</i>	»	60
ION POGAN, <i>Zogar</i>	»	40
RADU BOUREANU, <i>Golful Sângelui</i>	»	50
ION MINULESCU, <i>Nu sunt ce par a fi</i>	»	50
VIRGIL CARIANOPOL, <i>Scrisori către plante</i>	»	40
ADRIAN MANIU, <i>Poesii din Carmen Sylva</i>	»	100
MIHAIL MOȘANDREI, <i>Singurătăți (poeme)</i>	»	40
CICERONE THEODORESCU, <i>Cleștar (poeme)</i>	»	50
ILARIU DOBRIDOR, <i>Vocile Singurătății</i>	»	70
ANDREI TUDOR, <i>Amor 1926 (poeme)</i>	»	40
V. VOICULESCU, <i>Urcus</i>	»	60
ION PILLAT, <i>Tărâm pierdut</i>	»	60
N. DAVIDESCU, <i>Eoul Mediu</i>	»	60
Z. STANCU, <i>Albe</i>	»	60
AL. O. TEODOREANU, <i>Caiet</i>	»	60
MIHAIL CELARIAN, <i>Flori fără pace</i>	»	50
MIRCEA STREINUL, <i>Poezii tinere Bucovineni</i>	»	60
VIRGIL GHEORGHIU, <i>Tărâmul celălalt</i>	»	40

EDIȚII DEFINITIVE

TUDOR ARGHEZI, <i>Versuri</i>	Lei	100
MATEIU I. CARAGIALE, <i>Opere</i>	»	150
ELENA FARAGO, <i>Poesii</i>	»	100
ADRIAN MANIU, <i>Versuri</i>	»	120

SCRIITORII ROMÂNI UITAȚI

ANGHEL DEMETRIESCU, <i>Opere</i>	Lei	160
ȘTEFAN PETICĂ, <i>Opere</i>	»	160

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

E. MADACH, <i>Tragedia omului, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA</i>	Lei	40
LUIGI PIRANDELLO, <i>Răposatul Matei Pascal, traducere din limba italiană de A. MARCU</i>	»	46
M. CHOROMANSKI, <i>Gelozie și medicină, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ</i>	»	50
R. L. STEVENSON, <i>Comoara din insulă, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU</i>	»	50
EMILY BRONTË, <i>La răscurse de vânturi, traducere din limba engleză de Mary POLIHRO- NIADÈ</i>	»	60
COLONEL T. E. LAWRENCE, <i>Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii, traducere din limba engleză de Petru COMARNESCU, cu 44 planșe și 4 hărți afară de text</i>	»	240
EMIL GULLIAN, <i>Poemele lui Edgar Poe</i>	»	50
SHAKESPEARE, <i>Hamlet</i>	»	60

BIBLIOTECA DE FILOSOFIE ROMÂNEASCĂ

D. D. ROȘCA, <i>Existența tragică</i>	Lei	60
T. VIANU, <i>Estetică, vol. I</i>	»	100
PETRE PĂNDREA, <i>Filosofia politico-juridică a lui Simion Bărnuțiu</i>	»	60
LUCIAN BLAGA, <i>Orizont și stil</i>	»	60
MIRCEA ELIADE, <i>Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne</i>	»	200
T. VIANU, <i>Estetică, vol. II</i>	»	100
C. RĂDULESCU-MOTRU, <i>Românismul, Catehismul unei noi spiritualități</i>	»	60
ALEXANDRU CLAUDIAN, <i>Originea socială a filosofiei lui Auguste Comte</i>	»	70
LUCIAN BLAGA, <i>Geneza Metaforei</i>	»	60
CAMIL PETRESCU, <i>Modalitatea estetică a teatrului</i>	»	60
MIHAI D. RALEA, <i>Psihologie și viață</i>	»	60

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

G. I. BRĂȚIANU, <i>Napoleon III et les nationalités</i>	Lei	60
---	-----	----

COMPOZITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

P. CONSTANTINESCU, <i>Sonatină pentru pian și violină</i>	Lei	120
MIHAIL JORA, « 15 cântece », <i>pentru canto și piano, pe versuri de A. MANIU, G. BACOVIA și Tudor ARGHEZI</i>	»	180

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

CENTRALA EDITURILOR

22, Strada Lipscani, 22—București, I—Telefon 5-37-77

